Kur'ân Araştırmaları 3

Kur'ân ve Fen Bilimleri

Prof. Dr. Celâl Kırca

"KUR'AN VE FEN BİLİMLERİ" adlı bu eser, inanan ve inanmayan herkese, fen bilimleri açısından bir Kur'an kültürü vermeyi Kur'an'ın fen bilimlerine ışık tutan yönlerini tespit ederek fen bilimleriyle Kur'an arasında bir münâsebet kurmayı ve Kur'an'ın bu alanla ilgili işaretlerini, çağımızın bilgileriyle yorumlayarak konuya bir açıklık getirmeyi amaçlamaktadır.

Geçmişte bu münasebet, **Farabî, İbni Sinâ, Gazâli, Râzi, el-Mursi ve Suyuti** gibi islâm mütefekkirleri ve âlimleri tarafından kurulmuş ve böylece Kur'an'a dayalı islâm medeniyetinin kuruluşuna vesile teşkil etmiştir. Geride bıraktığımız 19.yüzyıl ile içinde bulunduğumuz 20. yüzyılın son zamanlarıdan ise bu münasebet, **Âlûsî, Hamdi Yazır, Mustafa el-Merağî, Tantavî Cevheri** ve **Seyyid Kutup** gibi ünlü müfessirlerle, **Gazi Ahmet Muhtar Paşa, Abdürrezzak Nevfel, Abdülfettah Tabbara, Yusuf Mürevve** ve **Beşir et-Türki** gibi ilim adamları tarafından kurulmuş ve bu münasebeti gösteren eserler yazmışlardır. Gün geçtikçe de bu konuda yazılan eserlerin sayısı artmaktadır.

İşte bu halkaya daha önceki **"Kur'ân-ı Kerim'de Fen Bilimleri"** adıyla yayınlanan, yeni bir eser daha eklenmektedir. **Teknik medeniyet, Astronomi, Jeoloji, Fizik, Biyoloji, Tıp, Antropoloji, Daktiloskopi** ve **Psikoloji** ilimlerine ışık tutan ve konu veren yönlerini, bu ilimlerin ulaştıkları en son neticelerle açıklamayı amaçlayan bu eser, konuların daha iyi anlaşılmasını sağlayarak Kur'an kültürünün yaygınlaşmasına daha da bir katkıda bulunacaktır. Çağımız insanının eksik olan yönlerinden birisi de, yeterli, sistemli ve doğruya daha yakın bir Kur'ân kültürüne sahip olamayışıdır. Bu eserin, kısmen de olsa bunu sağlayacağına inanıyoruz.

ISBN 975-359-052-0

KUR'ÂN ARAŞTIRMALARI DİZİSİ: 3

KUR'ÂN ve FEN BİLİMLERİ

Prof. Dr. Celâl KIRCA
Erciyes Üniversitesi
İlahiyat Fakültesi
Öğretim Üyesi

Beşinci Baskı

MARİFET YAYINLARI
Yerebatan Cad. Çatalçeşme Sok.
Defne Han No: 27 Kat: 3
Cağaloğlu - İstanbul
Tel : (0212) 526 22 70 - 513 92 25
Fax: (0212) 513 92 25

Milli Eğitim Bakanlığınca, Tebliğler Dergisi'nin 10.3.1986 tarih ve 2206 sayılı nüshasında tavsiye edilmiştir.

KUR'ÂN ve FEN BİLİMLERİ

Bu eserimi; merhum dayım,
annem ve babamın aziz
hatırasına ithaf ediyorum.

(Bu eserin tıp bölümü, Erciyes Üniversitesi
Tıp Fakültesi Öğretim Üyesi Prof. Dr. Özcan Aşçıoğlu'nun
tetkik ve kontrolünden geçmiştir.)

KUR'ÂN ARAŞTIRMALARI DİZİSİ: 3

KUR'ÂN ve FEN BİLİMLERİ

Prof. Dr. Celâl KIRCA
Erciyes Üniversitesi
İlahiyat Fakültesi
Öğretim Üyesi

Beşinci Baskı

MARİFET YAYINLARI
Yerebatan Cad. Çatalçeşme Sok.
Defne Han No: 27 Kat: 3
Cağaloğlu - İstanbul
Tel : (0212) 526 22 70 - 513 92 25
Fax: (0212) 513 92 25

Marifet Yayınları : 39
İslâmî Araştırmalar Dizisi : 16

ISBN 975-359-052-0

İç tasarım : Ahmet Bilgehan Arıkan 0533. 464 52 70
Kapak tasarımı : Bülent Usta
Baskı-Cilt : Kahraman Ofset
100. Yıl Mahallesi Matbaacılar Caddesi 34/4
Bağcılar/İstanbul Tel: 0212 629 00 01

İÇİNDEKİLER

BİRİNCİ BÖLÜM

İKİNCİ BÖLÜM
KUR'AN ve FEN BİLİMLERİ

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
KUR'AN ve İNSAN BİLİMLERİ

BEŞİNCİ BASKIYA

ÖNSÖZ

Kur'an ve Fen Bilimleri kitabımızın son baskısından bu yana, yaklaşık sekiz sene geçti. Bu geçen süre içerisinde, özellikle son iki yılda, gerek yayınevinden gerekse diğer çevrelerden kitabın yeniden yayımlanması yönünde memnuniyet verici talepler geldi. Kitap, içerik olarak İlahiyat Fakülteleri öğrencilerini doğrudan ilgilendirdiği gibi, diğer fakültelerden konuya merak duyanları da ilgilenmektedir. Ayrıca kitapta ele alınan konular, üniversite camiası dışında da ilgi gördüğü için, kitabın yeniden yayımlanmasında yarar görüldü.

Dördüncü baskının yayımlandığı 1997 yılından bu yana, kitabın içeriğinde işlenen konuların bir kısmıyla ilgili olarak yeni gelişmelerin ortaya çıktığı bir gerçektir. Özellikle, genetik ve doğumdan önce çocuğun cinsiyeti gibi konularda tıbbın son derece önemli gelişmeler kaydettiğini görüyoruz. Bu yeni gelişmeler ışığında ilgili konuları yeniden düzenlemeyi arzu etmeme rağmen, bunu gerçekleştirmek mümkün olmadı. Bununla birlikte, kitabın son baskısı bir kez daha gözden geçiri-lerek bir takım değişiklikler de yapıldı. Bu değişiklikleri şöyle özetleyebiliriz:

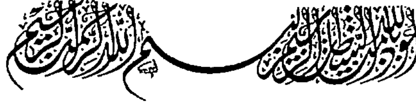
Kitabın planında ufak bir değişiklik yapıldı. Buna göre, konuya hazırlık olarak tasarlanan birinci bölüm, Kur'an'a Göre İnsan ve Kainat İlişkisi, Kur'an ve Tabii İlimler İlişkisi, Kur'an ve Medeniyet İlişkisi ana başlıklarından oluştu. Kitabın ismini ve aynı zamanda ana çatısını oluşturan ikinci bölüm, Kur'an ve Fen Bilimleri' ne ayrıldı. Daha önceki baskılarda Antropoloji ve Psikoloji konuları, Kur'an ve Fen Bilimleri bölümünde yer almakta iken, bu baskıda, Kur'an ve İnsan Bilimleri adıyla oluşturduğumuz ayrı bir bölümde ele alındı. Ayrıca, kitabın önceki baskılarında yer alan bazı kısımlar çıkarıldı. Bunun yanı sıra, birinci bölüme "Kur'an ve Tabii İlimler İlişkisi" başlıklı yeni bir kısım eklendi.

Beşinci baskıda, bazı önemli değişiklikler yapmayı düşünmüş olsak da, kitabın adının Kur'an ve Fen Bilimleri diye meşhur olması, gerek başlığında gerekse içeriğinde çok önemli değişikliklerin yapılmasına engel oldu.

Kitabın bu baskısının yayıma hazırlanmasında büyük emeği geçen değerli meslektaşım Yrd. Doç. Dr. İbrahim Görener'e ve Arş. Gör. Mustafa Karagöz'e, ayrıca basımını gerçekleştiren yayınevi sahibi Ömer Ziya Belviranlı'ya teşekkür ederim.

Prof. Dr. Celâl KIRCA
2 Mayıs 2005
Kayseri

ÖNSÖZ

الحمد لله رب العالمين والصلاة والسلام على رسولنا محمد
وعلى آله وصحبه أجمعين.

Kur'an-ı Kerîm, sadece okunmak için değil, aynı zamanda anlaşılmak ve yaşanmak için inen son ilâhî kitaptır. Bu ilâhî kitabın anlaşılması ve yaşanması da, ancak onu tefsir etmek ve yorumlamakla mümkündür. İnsanların huzuru ve mutluluğu için prensipler getiren bu son kitabın, ayrı ayrı zamanlar ve mekânlar içinde yaşayan insanların bütün ihtiyaçlarını madde madde sıralayıp muhtevası içine alması ve her maddeye teferruatlı bir biçimde çözümler getirmesi, mümkün değildir. Bu nedenle Kur'an âyetlerinin çoğunluğu teferruattan uzak, mücmel ve umumî kaideler halindedir. Kur'an'da, açıkça anlaşılabilen sarih âyetler bulunduğu gibi, sarih olarak anlaşılamayan mücmel, müphem ve müteşâbih âyetler de bulunmaktadır. Âyetler o derecede veciz ve edebî sanatlarla doludur ki, bunları ancak sahasında mahir olanlar anlayabilir.

Kur'an'ın iyi anlaşılabilmesi için, sahasında maiir insanların, lânâsı sarih olmayan âyetleri izah edip açıklamarı gerekmektedir. Zira Kur'an'ın bu yapısı ve özelliği, gerek nüzûlü sırasında ve gerekse nüzulünden

sonra Müslümanları tefsire ve yoruma zorlamıştır. Âyetlerin ince ve derin aflamlarını anlay`bilmek için mutmaka bir yorumcuqa ihtiyaç duyulmuştur. İlk Kur'an müfessiri, Hz. Peygamber olmuş ve O'nu ashap takip etmiştir. Hz. Peygamber'in izahı ve açıklaması, Kur'an tefsirinin aslı ve esasıdır. Çünkü Kur'an O'na indiril-miştir. O, insanlar içinde Kur'an'ı en iyi bilen ve en iyi anlayandır.

Hz. Peygamber'in eğitim ve öğretiminde yetişen ashap ise, Kur'an tefsirinde ikinci derecede kaynaktır ve sırasıyla bunu tabiîn ve etbêu't-tâbiîn takip etmektedir. Daha sonra siyasî ve itikadî fırkaların ortaya çıkışı ve tefsire dirâyetin girişiyle, Kur'an yorumcuları çoğalmış ve yüzlerce tefsir yazılmıştır. Henüz sağlam bir envanteri yapılmamış olmakla birlikte, müslümanlar arasındaki görüş ayrılıklarını yansıtan, pek çok tefsirin varlığı, bilinmektedir.

Başlangıçta çok sağlam ve dinamik olan tefsir anlayışı, bilâhare yerini îsrâiliyâta terk etmiş, daha sonra dirâyet türünde tefsirler yazılmaya başlanmıştır. Ancak bu ekole mensup müfessirler, edebî cereyanlardan büyük ölçüde etkilendiklerinden, bilhassa Kur'an'ın edebî i'cazı üzerinde durmuşlardır. Dirâyet ekolünün ortaya çıkışından bir süre sonra tasavvufun yaygınlaşmasıyla tamamen mistik nitelikli işârî tefsir ekolü ortaya çıkmıştır. Buna felsefî anlayışla yazılan tefsirlerle, fıkhî anlayışla yazılan tefsirleri de ilâve edebiliriz.

Tefsirdeki bu gelişmeler, diğer ilimlerde de olduğu gibi, XII. asırdan itibaren bir duraklama içerisine girmiş, yeni ve orijinal telif eserler, artık ortalıkta görülemez olmuştur. Bunun yerine şerhçilik ve haşiyecilik dönemi başlamıştır. Tefsirde yapılan şey, genellikle

önceki müfessirlerin söylediklerini mücerret ve yenilikten yoksun bir tarzda tekrarlamaktan ibaret kalmıştır.

İslâm âlemi, şerh ve haşiyelerle uğraşırken, Avrupa rönesansını yapmış, ilim adamları kiliseye hücuma geçmiş ve neticede ilim-din çatışması ortaya çıkmış ve bu çatışma dinsizlik akımına dönüşmüştür. O dönemde İslâm âlemi, Batı'ya kapılarını kapadığı için bu gelişmelerden habersizdir. Ancak 19. yüzyılın ortalarından sonra Avrupa ile sıklaştırılan temaslar, bu düşünce ve fikirlerin İslâm âlemine de sirâyet etmesine sebep olmuş, İslâm-İlim çatışmasından söz edilir hale gelinmiştir. Bu aksiyon harekete karşı, İslâm âleminde reaksiyoner bir hareket başlamış ve reaksiyoner hareketin tefsirdeki temsilcileri, Muhammed Abduh, Reşid Rıza, Tantavî Cehverî, Mustafa el-Merağî gibi Mısırlı bilginlerle, Elmalılı Hamdi Yazır, Mehmed Akif, Gazi Ahmed Muhtar Paşa ve Ahmed Hamdi Akseki gibi Türk ilim ve fikir adamları olmuştur. Her ne kadar, M. Akif ve A. Hamdi Akseki, müstakil bir Kur'an tefsiri yazmamışlarsa da, eserlerinde ve makalelerinde Kur'an'ın yeni tarz yorumunu yapmışlar ve ilmî tefsiri savunmuşlardır.

İslâm alemindeki bu reaksiyoner hareket, tefsiri uzun seneler süren uykusundan uyandırmış ve tefsire yeni ve müstakil bir ekol kazandırmıştır: İLMÎ TEFSİR EKOLÜ. Her ne kadar, bu ekolün başlangıcı Abbasîler dönemine kadar uzanıyor, Gazalî ile gelişip Razî ile zirveye çıkıyorsa da, istiklâlini Tantavî Cevherî ile elde ettiği için, buna yeni ekol diyoruz. Bu ekole kısa bir süre sonra yeni bir tefsir ekolü daha ilâve olmuştur:

İÇTİMAÎ TEFSİR EKOLÜ. Bu her iki tefsir ekolü de, tefsiri donukluktan kurtarmış ve ona yeni bir canlılık kazandırmıştır.

Kur'an'ın daha iyi anlaşılması ve yaşanması için, klâsik tefsir metotlarından da, istifade ederek, Kur'an'ın çağdaş bir anlayışla yorumlanmasının zaruretine inanıyoruz. Sadece geçmişi tekrarlamak, yapılan şeylere hiçbir şey ilâve etmeden şerh ve haşiyelerle uğraşmak, tefsire dolayısıyla Kur'an'ın anlaşılmasına, dar bir sınır çizmek ve onu donukluğa mahkûm etmek demektir. Halbuki Kur'an'da istenilen şey, ilmin artmasıdır. İlim ise, bilinen şeylere yeni şeyler ilâve etmekle artar.

Bilim ve teknolojideki ilerleme, insanoğluna yeni yeni keşiflerin ufuklarını açmıştır. Son 35 yıl içinde yazılan kitapların toplamı, yazının icadından bugüne kadar yazılan kitapların toplamından daha fazla olduğu gibi, yine 35 yıl içersinde bilim ve teknolojide yapılan keşif, icat ve âletlerin sayısı da bütün tarih boyunca yapılan keşif ve icatların sayısından daha fazladır. Böylesine ilmî ve teknolojik inkişaf grafiğinin baş döndürücü bir hızla yükselmesi karşısında, klâsik tefsir metotlarıyla, ister inansın ister inanmasın, bu insanlara Kur'an'ı tanıtmanın ve anlatmanın imkânı, hemen hemen yok gibidir. Çağdaş insana, bildiği ve anladığı dilden konuşmak gerekmektedir. Onların bildiği ve anladığı şeylerden hareket ederek, Kur'an'ı tanıtmak ve anlatmak mecburiyeti bulunmaktadır.

Bu anlayışa uygun olarak, eski Kayseri Yüksek İslâm Enstitüsü tefsir öğretim üyeliği için hazırladığım "İlmi Tefsir Hareketi" adlı tezimi, "Kur'an-ı Kerîm ve Modern İlimler" adıyla neşrettikten sonra, konunun

dikkat çektiğini ve özeelikle Kur'an'ın modern ilimlerle olan münâsebetini anlatan bölümün, daha çok üzerinde durulduğunu gördük. Kitabın olumlu ve olumsuz pek çok tenkidi yapıldı, ama olumlu tenkitlerinin fazlalığı, konuyu daha geniş bir biçimde ele alarak, Kur'an-Modern ilimler münâsebetini yansıtacak yeni bar eserin yazılmasına, bizi sevketti.

Bu kitapta Kur'an ve fen bilimleri münasebetine dair yapılan yorumların kesin neticeler ve yorumlar olduğunu asla iddia etmiyoruz. Bu yorumlar, Kur'an âyetlerinin üslûbu gereği muhtemel birkaç anlamından bir veya ikisini tercih etmek suretiyle yapılan yorumlardır. Hata ihtimali daima mevcuttur. Fıkhî konularda bile bir müçtehidin hata edebileceğini, şâyet müctehid isabet ederse iki sevap, hata ederse bir sevap kazanacağını bir prensip olarak ortaya koyan İslâmiyet, fıkıh ve imanla ilgili olmayan konulardaki hataları neden caiz görmesin? Kaldı ki kitapta ele alınıp incelenen konular, doğrudan iman ve ibadetle ilgili konular da değildir. Bununla birlikte imana yardımcı ve Allah'ın varlığının delillerini inceleyen ve açıklayan konulardır. Bu nedenle hata ihtimali olsa da, inanan ve inanmayan herkese bir Kur'an kültürü verebilmek için böyle yorumları mâkul görmekteyiz.

Hata ve kusur bizden, af ve lütuf ise Allah'tandır.

Dr. Celâl KIRCA 29 Ekim 1983

GİRİŞ

İslâm düşünce sistemi, Allah'ın varlığına işaret eden iki "âyet"ten söz eder. Bu iki âyetten birincisi, yaratmadaki fiilî âyet; ikincisi ise Kur'an'daki kavlî âyettir. Bunlardan her biri, diğerinin tefsiri mahiyetindedir.[1] Nitekim Kur'an-ı Kerîm'de âyet, mu'cize[2] , alâmet[3], ibret[4] ve delil[5] anlamlarında kullanılmıştır. Tantavî Cevherî (1870/1940)'nin ifadesiyle, Allah Tealâ'nın iki kitabı bulunmaktadır. Bunlardan birincisi bizzat Allah'ın kudret eliyle yapıp meydana getirdiği kâinat kitabı, diğeri ise bizim semavî kitap dediğimiz kelâmî kitabıdır. Bu iki kitap arasında herhangi bir çatışma yoktur, aksine ikisi de tam bir uyum içerisindedir.[6]

---

1 Elmalılı Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'an Dili, İstanbul 1936, I/569.
2 Bakara, 2/211
3 Bakara, 2/248
4 Şuara, 26/158
5 Rûm, 30/22. Bkz. İsmail Cerrahoğlu, Tefsir Usûlü, Ankara 1976, s. 55; Suat Yıldırım, Kur'an-ı Kerîm ve Kur'an İlimleri, İstanbul 1983, s. 40-51.
6 Tantavî Cevheri, el-Cevâhir fi Tefsiri'l-Kur'an, Mısır 1931, V/14.

Bir hayat kitabı olan Kur'an-ı Kerîm'in muhatabı insandır; amacı ise insanların hidâyeti ve mutluluğudur.[7] O'nun en büyük özelliği mu'ciz bir kitap oluşu ve her çağın insanına hitab edişidir. Bu nedenle Kur'an, insanlar tarafından çağlar içinde ve çağlara göre yorumlanmış ve tefsir edilmiştir. Kur'an'ın bu özelliği ve üslubundaki i'câzı dolayısıyla her türlü düşünce, fikir ve ilim hareketlerine karşı kapısını açık bırakmış, hatta mücerret olarak ilmi, düşünmeyi ve araştırmayı övmüş ve teşvik etmiştir.[8] Bu sayededir ki, Kur'an, her çağa ve çağlar içinde yaşayan insanlara hitap edebilmiştir. Fakat bu özelliğin tabiî bir sonucu olarak da yüzlerce tefsir yazılmıştır. Böylece Hz. Peygamber'in ve Sahabe'nin tefsirinin yanında İslâm alimlerinin de tefsirleri ortaya çıkmıştır. Hz. Peygamber ve Sahabe'nin tefsirine "rivâyet", İslâm alimlerinin yaptıkları tefsirlere ise "dirâyet"[9] tefsiri adı verilmektedir. Dirâyet tefsirine ayrıca "re'y" tefsiri adı da verilmektedir.[10] Re'yden maksat "içtihad" dır.[11] Ancak bir müfessirin içtihad edebilmesi için Arap lisanını ve inceliklerini, cahiliyye

---

7 Bakara, 2/2, 23-24; İbrahim, 14/1; Nahl; 16/89. Ayrıca bkz. Celâl Kırca, Kur'an-ı Kerîm ve Modern İlimler, İstanbul 1982, s. 127-128.
8 Tahâ, 20/114, Nisa, 4/82; Al-i İmran, 3/191; Kâf, 50/8; A'raf, 7/185; Gâşiye, 88/17; Yunus, 10/101; Muhammed, 47/24; Cuma, 62/5.
9 Ebû Mansur el-Maturidî, Te'vilâtu'l-Kur'an, Yazma, Râşid Efendi, No: 47 v. 1; İsmail Cerrahoğlu, Kur'an Tefsirinin Doğuşu ve Buna Hız Veren Amiller, Ankara 1968, s. 12; Abdülazim ez-Zürkânî, Menahilü'l-İrfan, Beyrut, Tarihsiz, I/480, Hüseyn ez-Zehebi, et-Tefsir ve'l-Müfessirûn Kahire 1961, I/152.
10 Cerrahoğlu, Tefsir Usulü, s. 230.
11 Zehebî, a.g.e. I/255.

şiirini, âyetlerin mevcut nüzul sebeplerini, nasih ve mensuh konusunu bilmesi ve bir müfessirde bulunması gereken diğer şartları taşıması gerekir.[12]

Müfessirler tarafından ortaya konan bu şartlar, zamanla bazı Kur'an âyetlerinin tefsirinde yeterli olmamış, bunların yanında bazı yeni ve çağdaş bilgilere ihtiyaç hissedilmiştir. Özellikle, kâinat ve pozitif ilimlerle ilgili âyetlerin yorumunda, bu ilimlere ait bilgilere baş vurulmuştur. Pozitif ilimlere ait bilgiler, bu tür âyetlerin yorumunda bir araç olarak kullanılmıştır. Böylece çağdaş yeni bir tefsir ekolü ortaya çıkmıştır. Bu Tefsir ekolünün adı ise "İlmî Tefsir Hareketi" veya "Bilimsel Yöneliş" dir. Her ne kadar bu ekolün doğuşu Emevîler dönemine kadar uzanıyorsa da müstakil bir tefsir ekolü olarak ortaya çıkışı çağımıza tesadüf etmektedir. İlmî tefsir, ilk olarak dirâyet tefsiri içinde yer almış daha sonra ondan ayrılarak yeni ve müstakil bir tefsir ekolü haline gelmiştir. Bu nedenle dirâyet tefsirine karşı takınılan olumlu ve olumsuz tavırlar, aynen ilmî tefsire de takınılmıştır. Hatta ondan farklı olarak özel tenkitlere muhatap olmuştur.

Hz. Peygamber, ilk Kur'an yorumcusu olarak, mükellef olduğu kadarıyla Kur'an'ı beyân etme işini yerine getirmiş; itikat, ibadet ve amelî hükümlere dair mücmel âyetleri teferruatına varıncaya kadar açıklamış ve bunlardan ilahî muradın ne olduğunu sözleriyle ve davranışlarıyla ortaya koymuştur. Ancak gayb ile ilgili âyetlerle, insanların ilmî seviyelerinin terakki etmesi

12 Zehebî, a.f.e. I/255.

sebebiyle daha iyi anlaşılacak bir takım mücmel ve müteşabih âyetleri ve arab diline vâkıf olan herkesin anlayabileceği bazı âyetleri izah edip açıklamamıştır.[13] Bu tutumuyla Hz. Peygamber, Kur'an'ı kendi re'yine göre tefsir etmek isteyenlere meydanı boş bırakmadığı gibi, âyetlerin tamamını veya çoğunluğunu tefsir ederek onları kesin bir açıklığa da kavuşturmamıştır. Böylece Hz. Peygamber, tefsiri dondurmamış ve kıyamete kadar bu âyetlere yeni yeni anlamların verilmesi imkanını sağlamıştır.[14] Nitekim Hz. Peygamberden sonra ortaya çıkan problemleri çözmek için fakihler, Kur'an'a müracaat edip istidlal yolu ile hükümler çıkartmışlardır. Fakihler, fıkıh usullerini çok iyi bildiklerinden, fikhî meselelerle ahkâma dair âyetleri tefsir etmede büyük bir maharet göstermişlerdir. Dilciler, Kur'an'ın garîb ve müşkil kelimelerinin izahında başarılı olurlarken; filozoflar, varlık, bilgi ve metafizik gibi felsefi konularda söz sahibi olmuşlardır. Sofiler kendi hallerini ve bâtında buldukları şeyleri zikrederek işârî yorumlar yapmışlardır. Bu arada pek doğal olarak tabiat ilimleri adım verdiğimiz pozitif ilimlerin sonuçlarıyla da yorumlar yapılmıştır. Özellikle Astronomi, Tıp, Biyoloji ve diğer bilimlerin elde ettikleri neticelerle Kur'an-ı Kerîm'in bu konulardaki âyetlerinin yorumlanması, 20. yüzyılda çok ileri boyutlara ulaşmıştır.[15]

---

13 İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân, Mısır 1968, I/32-33; Celâleddin es-Suyuti, el-İtkân fî Ulumi'l-Kur'an, Beyrut 1973, II/186-189; Suat Yıldırım, Peygamberimizin Kur'an Tefsiri, İstanbul 1983, s. 70-71
14 Suat Yıldırım, a.g.e., 71; Zehebî, et-Tefsir, I/45-55.
15 Geniş bilgi için bkz. Kırca, K. Kerim ve Modern İlimler, 15-25

Çağımızda pozitif ilimlerin büyük bir hızla inkişafı ve elde edilen sonuçların akıllara durgunluk verecek bir düzeye ulaşması, ilmî tefsire olan rağbeti artırmıştır. Pek tabii her konuda olduğu gibi, bu konuda da ifrata kaçanlar ve ilmî tefsire yapılan tenkitleri haklı çıkartacak kadar ileri gidenler olmuştur.

Tabiî ve pozitif ilimler, insan zihninin tabiat olaylarına yönelmesi, gözlem ve deney metotlarının kullanılmasıyla oluşmuştur. Bu tarifin içine bilgi kaynaklarından duyularla aklın girdiğini rahatlıkla söyleyebiliriz. Diğer bir ifade ile pozitif ilimlerin bilgi kaynaklarını, duyular ile akıl teşkil etmektedir. Pozitif ilimlere ait bilgiler, gözlem, deney ve bu yollardan genellemeye veya çözümlemeye gitmek suretiyle elde edilmektedir. Gözlem ve deney, duyu organlarıyla; genelleme veya çözümleme ise akılla yapılmaktadır. Binaenaleyh pozitif ilimlerin temelini duyular ve akıl oluşturmaktadır. Duyular ve akıl ise, zorunlu bilgi kaynakları veya vasıtalarıdır. Bu zorunlu bilgi vasıtalarıyla elde edilen bilgilerle, diğer bilgi kaynağı olan Kur'an'ın yorumlanması ve açıklanması mümkün müdür? Şâyet mümkün ise, bu doğru mudur? Bu konuda doğru veya yanlış hükmünü hangi bilgi kaynağı verecektir? Nakil mi? Akıl mı? Bu soruların doğru cevabı, ilmî tefsire yapılan tenkitlerin de ilmi değerini gösterir.

Kur'an'a göre, Allah Tealâ emaneti kâinatın bir parçası olan göklere, yere ve dağlara arz etmiş, fakat bunlar, bu emaneti yüklenmekten çekinmişlerdir. Fakat insanoğlu bu emaneti cesaretle yüklenmiştir.[16] İnsanın

---

16 Ahzab, 33/72

Kur'an'a muhatap olan yönü ise sadece aklıdır. İnsanda akıl varsa, Kur'an'ın muhatabıdır; yoksa O'nun muhatabı değildir. Bu demektir ki, Kur'an'ı anlayacak olan da akıldır. Elmalılı'nın da belirttiği gibi, akıl, hakiki malumatın mucidi değil, alıcısıdır. O, malumatı yapmaz, fakat alır.[17] Akıl yoksa, bilgi de yoktur. Bilgi olmayınca yorum da olmaz.

Bu açıklama, Kur'an'ın zorunlu diğer bilgi vasıtalarıyla elde edilen bilgiler ışığında yorumlanabileceğini gösterir. Büyük ölçüde içtihada dayanan fıkhın varlığı ile dirâyet tefsirinin mevcudiyeti, bu konuda büyük bir problemin ve fikir ayrılıklarının olmadığını göstermektedir. Çünkü fıkıh, temeli akla dayanan, "İslâm Hukuku Metodolojisi" adı verilen bir disiplinle Kur'an'dan hükümler çıkartmakta ve istinbat yapmaktadır. Dirâyet tefsiri de aynı metodu kullanmakta ve "Tefsir Usulü"nde ortaya konulan prensipler çerçevesinde yorumlar yapmaktadır. Hadis için de aynı şeyleri söyleyebiliriz. Çünkü onun da bir disiplini vardır. Kur'an'ı anlamada ortaya konan bu disiplinlerin temeli ise, bir bilgi vasıtası olan akıldır. Diğer ilimler de aklı bilgi vasıtası olarak kullanırlar. Ancak pozitif ilimler, akılla birlikte duyu organlarını da bilgi kaynağı olarak kullanmaktadırlar. Fıkıhta, dirâyet tefsirinde ve hatta hadiste bilgi vasıtalarından akıl nasıl kullanılıyorsa, ilmî tefsirde de akıl ve onunla birlikte duyu organlarından elde edilen bilgiler aynı şekilde kullanılmaktadır.

---

17 Elmalılı, a.g.e., III/2238.

Yorumlarda şâyet hata söz konusu ise, bu hata bütün ilimler için de geçerlidir. Bu hata ilmî tefsirde olabileceği gibi, dirâyet tefsirinde ve hatta fıkıhta da olabilir. Hata yapılacak diye nasıl içtihad ederek fıkıhta görüş beyan etmekten çekinmiyorsak, tefsirde de yeni yeni yorumlar yapmaktan çekinmememiz gerekir. Prensip olarak Kur'an'ın akıl ve duyu organları vasıtasıyla elde edilen bilgilerle yorumlanmasına karşı çıkmak, bir bakıma, Hz. Peygamber'den sonra yapılan bütün yorumlara karşı çıkmak anlamına gelecektir. Nitekim İmam Maturidî, bu problemi tefsir ve te'vil kelimelerine getirdiği yorum faklılığı ile çözmüş ve açıklığa kavuşturmuştur. O'na göre, tefsir Hz. Peygamber'in ve vahye şahit olan sahabenin yorumudur. Te'vil ise, bunlardan sonra gelen İslâm alimlerinin yorumudur.[18] Bir diğer ifade ile, Hz. Peygamber'in yaptığı tefsir, vahiyle irtibatlı olması dolayısıyla tek yönlüdür ve büyük bir önemi hâizdir. Fukahanın ve diğer alimlerin yorumu ise çok yönlüdür. Bu sebeple adına tefsir değil, te'vil denilmelidir.

Maturidî, bu anlayışı ile Kur'an yorumunu dondurmamış, bilâkis ilmin ve bilginin artması ile yapılacak yeni yeni yorumların kapısını açık bırakmıştır. Fakat yapılan ve yapılacak olan yorumların da tefsir gücünde olmadığını önemle belirtmiştir. Bu anlayışı ile Maturidî, çağını aşmış ve geleceğin ilim adamlarına ve Kur'an araştırıcılarına itikadî ve fikrî bir dayanak sağlamıştır. Hz. Peygamber'den itibaren Maturidî'ye

---

18 Maturidî, Tevilâtu'l-Kur'an, v. 1.

gelinceye kadar pek çok yorum yapılmış ve tefsir yazılmıştır. Fakat bu yorumlardan ve tefsirlerden hiçbiri, Hz. Peygamber'in yorumu gibi kesin değildir. Hz. Peygamber'in yorumu ile diğer insanların yorumları arasında mutlaka bir fark vardır. Bu farkın dikkate alınması gerekir. İşte Maturidî, bu farkı dikkate alarak Hz. Peygamber'in yorumuna tefsir, fakihler başta olmak üzere diğer İslâm alimlerinin yorumlarına ise te'vil adını vermiştir. Böylece o, iyân ve nazar adını verdiği bilgi kaynakları ile Kur'an'ın yorumlanabileceğini ifade etmekte ve hatta dirâyet yolu ile yaptığı tefsirine "Te'vilâtu'l Kur'an" adını vermektedir.

Hz. Peygamber'in yorumladığı âyetlerin sayısı, elimizde mevcut kitapların verdikleri bilgilere göre tespit edilebilir. Hadis kitaplarında zikredilen yorumlar, bu sayının çok olmadığını göstermektedir. Genellikle Hz. Peygamber'in yorum yaptığı âyetler, namaz, oruç, zekât ve hac gibi ibadetlere ait âyetlerle itikadî ve bazı amelî konulara ait âyetlerdir. Bu konuların dışındaki âyetler ise, yoruma açık olan âyetlerdir. Hz. Peygamber, bu tür âyetlerle ilgili yorum yapmadığından, bu sahayı boş bırakmış ve gelişen ilimlerin ışığında yeni yorumlara imkan tanımıştır. Bu tür âyetler, çoğunlukla müteşabih ve müşkil olan âyetlerdir. Muhkem âyetlerin ise yeni yorumlara ihtiyacı bulunmamaktadır. İhtiyaç daha ziyade, muhkem âyetlerin dışında kalan âyetler içindir. Nitekim, geçmişte manası ve muhtevası anlaşılamayan bir çok âyet, bugün gelişen ilimler sayesinde anlaşılır durummadır. Buna rağmln bugün bile magasını ve muhtevasını anlayamadığımız pek çok âyet mevcuttur.

Hz. Peygamber vahyin kontrolünde olduğu için, O'nun dinî bir hata yapması söz konusu olamaz. Fakat O'nun dışındaki insanların hata yapabileceği, Ehl-i Sünnet'in genel bir prensibidir. Bu prensibe göre, Peygamberler hariç herkes hata edebilir. Bu hata, yorum için de geçerlidir. Yorum yapan herkes, hata edebilir. Nitekim geçmişte tefsir yazan pek çok kişi, yaptıkları yorumlarda hata etmişlerdir. Fakat onlar, hata yapılacak diye yorumdan vazgeçmemişler, bilakis inançları ve fikirleri doğrultusunda yeni yeni tefsirler yazmışlardır. Yazdıkları fikirler ve âyetlere getirdikleri yorumlar, içinde yaşadıkları çağ için belki doğru olan fikirler ve yorumlardı. Zamanla bu fikirler değişmiş ve meğerini kaybetmiş olabilir. Bunu ilmin gelişmesi ve artması açısından tabiî görmek gerekir. Zira gelişen ilim karşısında yeni ygrumların yapılması bir ihtiyaçtır. Günümüzde çob sık aralıklarla yeni yeni tefsirlerin yazılması ve yayınlanması, bu ihtiyacın varlığını gösterir.

Daha önce de belirttiğimiz gibi, klasik tefsir yapabilme şartlarından farklı olarak günümüzde yeni şartlar ortaya çıkmıştır. Bu şartlar içinde önemli ve en genel olanı hiç şüphesiz, yorum yapacak kişinin yorum yaptığı konuda mütehassıs "hazık" olmasıdır. Sahasında mütehassıs bir kişinin sözü veya fikri, dinî bir kuralın yerine getirilmesine bile etki etmektedir. Meselâ, oruç bütün müslümanlar için farz olan bir ibadettir. Ancak sahasında mütehassıs bir doktor, bir Müslüman hasta olduğunu bu nedenle de oruç tutmaması gerektiğini söylemiş ise, bu söz, İslâm için muteberdir ve o kişinin hastalığı geçene kadar oruç tutmaması gerekir.

Hz. Peygamber'in de mütehassıs kişilere önem ve değer verdiğini görmekteyiz. Bir tıp doktoru olan, Taif'li Haris b. Kalade es-Sakafî'ye değer veren Hz. Peygamber, Sa'd b. Ebî Vakkas'ın hastalığı sırasında Sa'd'a Hâris'e tedavi olmasını söylemiştir.[19] Onun mütehassıs oluşu kendisine güvenin artmasına sebep olmuştur. Bu tür güvenin tefsirde de olabilmesi için, yorum yapacak kişinin de mütehassıs olması gerekmektedir. Çünkü yorum yapılırken, aşırılığa kaçılmaması, lügat ve nahiv bakımından hamledilmesi imkansız manaların verilerek ibarelerin zorlanması genel bir kuraldır. Ayrıca kesinlik kazanmamış nazariyelere itibar edilmeyerek, kesinleşmiş olan ilmî verilere istinad edilmesi de bu genel kuralın içindedir.[20] Bu şartlara uygun olarak sahasında mütehassıs kişilerin görüşleri ve fikirleri doğrultusunda yapılacak yorumlar, yukarda zikredilen tenkitlere maruz kalmamalıdır. Ciddî ve ilmî verilere dayanan bilgilerle yapılan yorumlarla, gayri ciddî yorumları birbirinden ayırmak gerekir. Doğru ve yanlış ayırımı yapmadan, ilmî tefsire karşı çıkmanın duygusal olmanın ötesinde mantıklı bir izahı yoktur.

İslâm'a göre bilgi vasıtaları açısından Kur'an'ın değişik ilimlerle olan yorumu, sanıldığı ve tenkid edildiği kadar İslâm'ın ruhundan ve özünden uzak değildir. Elmalı'nın ve Tantavî Cevherî'nin de belirttiği gibi, kâinat Allah'ın fiilî âyetidir. Kâinatı yaratan

---

19 İbn Ebî Useybi'a, Uyûnu'l-Enbâ fi Tabakâti'l Etibba; İstanbul 1882, s. 109-110.
20 Abdullah Draz, Kur'an'ın Anlaşılmasına Doğru, Ter. Salih Akdemir, Ankara 1983, s. XXIX.

Allah'tır ve kâinatı koyduğu kanunlarla yönetmektedir. Bu kanunlar ise değişmeyen kanunlardır. "*Sen Allah'ın sünnetinde asla bir tebdil bulamazsın, Allah'ın sünnetinde bir değişiklik bulamazsın*"[21] âyeti, bu gerçeği ifade eder. Bu, kâinattaki düzeni, nizam ve intizamı temin eden şeydir. Beşerin görevi, gerek ilimde ve gerekse dinde kanun koymak değil, Hakk'ın kanunlarını arayıp bulmak ve keşfedip anlamaktır. Arşimet, Newton, Aristo ve Ebû Hanife kanun koyucu değiller, sadece kâşif ve açıklayıcıdırlar.[22] Bazı insanlar, Allah'a inanmasalar da bu gerçeği değiştiremezler veya bazıları inanmıyor diye bu gerçek değişmez. Kişi, ister inansın ister inanmasın, usul ve metotlarına uygun olarak kâinatta var olan bir kanunu bulmuş ise, o kanun herkes tarafından kabul edilen bir kanun olmuştur artık. O kanunu bulanın inanıp inanmaması, bulduğu kanunu, kanunluktan çıkartmaz. Aristo İslam inancına sahip olmayan bir kişi olmasına rağmen, bulduğu mantık kuralları bugün de geçerlidir. Aristo inanmıyor diye, mantık kurallarını reddetmiyoruz. Çünkü Aristo, o kanunları ve kuralları yoktan var edip ortaya koymadı. Kendisinden de önce var olan bu kuralları sistemleştirip ortaya koydu veya keşfetti. Aynı durum, Arşimet, Newton ve Ebû Hanife için de geçerlidir. Çünkü onlar da kâşif ve açıklayıcıdırlar.

21 Fâtır, 35/43.
22 Elmalılı, a.g.e.,, I/126.

Hal böyle olunca, günümüzde pozitif ilim adamları, tesadüfe inanıyor, dolayısıyla Allah'ı tanımıyor. Tesadüfe inanılan bir bilgi ile Kur'an yorumlanamaz fikrini savunanların bu iddiası, pek tutarlı olmamaktadır. Şâyet kanun haline gelmemiş, veya sadece bir varsayım olan bilgilerle Kur'an, yorumlanamaz deniliyorsa, buna her aklı selîm sahibi kişinin gönülden iştirak etmesi gerekir. İfrata kaçılmadan İlmî tefsir yapılmalıdır, dememizin amacı da budur. Ama kanun haline gelmiş, kesinleşmiş bilgilerle Kur'an'ın yorumlanmasına da karşı çıkılmamalıdır. Çünkü, o bilgiler Kur'an'ın bazı âyetlerini anlamamızda anahtar görevini yapmaktadırlar. Aynı şey, tabiatı ve kainatı anlamak için Kur'an'ın bazı âyetlerinden yararlanma fikri için de geçerlidir. Kur'an'dan tabiata, tabiattan da Kur'an'a ulaşan bakış açıları ve bu bakış açıları neticesinde elde edilen bilgiler, hem kendimizi, hem de tabiatı daha iyi anlamamıza ve mutluluğumuza vesile olacaktır. Kur'an, insanın kılavuzudur, her sahada ona yol gösterir. Kur'an'ı belli alanlarla sınırlandırmak ve dar bir çerçeve içine yerleştirmek, aslında Kur'an'ın özüne ters düşen bir harekettir. Fahreddin er-Râzî'nin de kendisini bu konuda tenkid edenlere dediği gibi, şâyet ay, güneş ve yıldızlardan ve diğer tabiat olaylarından bahsetmek, mahiyetlerini araştırmak ve bunlar üzerinde düşünmek caiz olmasaydı, bizzat Allah Tealâ kendi kitabına bunları koymaz ve bunlardan bahsetmezdi.[23]

23 Fahreddin er-Râzî, Mefatihu'l-Gayb, İstanbul, h. 1308, IV/238.

Râzî'nin yaşadığı çağda astronomi, tıp ve felsefe ilimleri ön plandaydı ve o, bu ilimlerin neticeleriyle bazı Kur'an âyetlerini yorumlamıştı. Bu ilimlere konu olan şeylere dolaylı veya domaysız olarak temas etmiş ve bunlar hakkında çeşitli bilgiler vermiştir. Râzî'nin mantığı ile söyleyecek olursak, prensip olarak bu ilimlerden bahsetmek ve bunlarla Kur'an'ı yorumlamak neden caiz olmasın?..

İslâm'ın genel bir kuralı da, söyleyenin kimliğine bakmaksızın doğru söyleyip söylemediğine bakılmasıdır. Yani söyleyene değil, söylediğine; kaba değil, içindekine bakılacaktır. Doğru söyleyen şeytan kadar kötü olsa bile söylediği doğru söz cabul edilecektis. Bu açıdan da konuya baktığımızda, ilmin, bilginin milliyeti olmadığını anlıyoruz. Doğruyu, doğru olan bilgiyi kim söylerse söylesin, o mutlaka kabul edilmelidir. Nitekim, Hz. Peygamber, en büyük düşmanı olan ve inanmayan şeytanın doğru sözünü kabul etmiştir.[24] Aynı şekilde söyleyene bakarak, doğruyu reddetme yerine; doğruya bakarak söyleyeni değerlendirmek gerekir. Batılı bilim adamları söylüyor diye, her söylediklerini reddetmek, doğruluk ilkesine ters düşer. İlke olarak, buldukları ve keşfettikleri şeylerin doğru olup olmadıklarına bakmak gerekir. Şâyet doğru olan varsa alınmalı, yanlış olanlar alınmamalıdır.

İsmail Hakkı İzmirli (ö. 1868 - 1946) ye göre, "ihtimal"in kuvvet derecesine göre çeşitli aşamaları vardır a)

---

24 Buharî, Sahih, Bed'u'l-Halk 11, Vekâle 10, Fedailu'l-Kuran 10, İstanbul 1979.

% 1 ihtimal vehim, % 2 - % 50 ihtimal şüphe, % 50 den sonraki ihtimal zan, % 90 ihtimal üstün zandır, % 100 ihtimal ise kesinlik (yakîn) dir.[25] Hilmi Ziya Ülken'e göre bilgi ve hakikat derecelerini anlatırken rakamla ifade şeklini alacak kadar ileri[26] giden İzmirli'nin bu yaklaşımı, mutlak doğrunun ne olduğu konusunda bize bir fikir verebilir. İman açısından, mutlak doğru hiç şüphesiz bilgi kaynaklarından sadık haberlerdir. Diğer bir ifade ile, inanılması gereken konular, akıl ve duyu organları ile elde edilemeyen veya elde edilmesi imkan dahilinde olmayan bilgilerdir. Ahiret, Cennet, hesap ve geçmiş peygamberlerin hayatları gibi. Bu konularda mutlak doğru, vahye dayalı olarak peygamberlerin getirdikleri haberlerdir. Akıl ve duyularla bu alanlardan bilgi elde edemeyiz. Gayb alemi bilgisinin kaynağı, vahiydir. Akıl ve duyular buraya erişemez. Gaybı ancak Allah bilir, ve biz O'nun bildirdiği kadarı ile gayba muttali oluruz.

Çünkü Allah hem gayb aleminin bilgisine, hem de şehadet aleminin bilgisine sahiptir. *O, görülmeyeni ve görüleni bilir.*[27] Gaybe ait bilgileri ise, bize peygamberler getirmiştir. Hz. Peygamber'den sonra yeni bir peygamber gelmeyeceğine göre, gaybe ait bilgileri sadece Kur'an'dan öğreneceğiz demektir. İnsanların

---

25 Hilmi Ziya Ülken, Türkiyede Çağdaş Düşünce Tarihi, İstanbul 1966, II/457.
26 Ülken, a.g.e., II/458.
27 Haşr, 59/22; Neml, 27/65; En'âm, 6/50; A'raf, 7/198.

sahip oldükları iki bilgi vasıtası olan akıl ve duyuların kullanım alanı ise, sadece kâinat ve içindekilerdir. İnsanlar, bu iki vasıta ile tabiatı ve tabiattaki kanunları çözmeye çalışırlar. Kâinat ve içindekiler, aynı zamanda Allah Tealâ'nın hakkında bilgi verdiği alanlardan da biridir. Bu da demektir ki, akıl ve duyuların araştırma, inceleme ve bilgi edinme alanıyla, vahyin bilgi verdiği alan aynıdır. Bir başka deyişle, insan da kâinatı araştırmakta, vahiy de kâinat hakkında bilgi vermektedir. Ancak Kur'an, kâinatın ayrıca araştırılmasını istemektedir. Bu da Kur'an'ın kâinat hakkında genel bilgiler verdiğini, ana hatlarıyla ondan bahsettiğini gösterir. Akıl ve duyular, eşyanın nasıllığı ile uğraşırken, vahiy de niçinini açıklar. Aklın ve duyuların sahası, sınırı ile vahyin sahası ve sınırı birbirinden ayrılmış olmaktadır.

Bu saha ayırımı, inceleme, araştırma ve bilgi edinme yönleri itibariyledir. Yoksa vahye dayalı bilgileri, akıl ve duyular vasıtasıyla elde edilen bilgilerle açıklama ve yorumlama yönüyle alakalı değildir. Şâyet akıl ve duyularla elde edilecek bilgileri kullanmak yasak olsaydı, "*Başlarının üstündeki göğe bakmadılar mı? Biz onu nasıl bina ettik ve nasıl tezyin eyledik*".[28] "*Allah'ın yarattığı şeylere bakmazlar mı?*"[29] âyetleriyle daha pek çok benzer âyetlerin amacı, yok olurdu. Bu âyetlerin amacı, bilerek ve şuurlu olarak Allah'ı bulmak ve bilmektir.

---

28 Kâf, 50/6.
29 A'raf, 7/185.

Vahye dayalı bilgiler, inanan kişiler için mutlak doğru olan bilgilerdir. Akıl ve duyularla elde edilen bilgiler ise, izafî doğrulardır. Dini konularda, Hz. Peygamber'in dışında hiç bir kişi mutlak doğruya sahip olmadığına ve Kur'an'ın da haricinde mutlak bir bilgiye sahip olmadığımıza göre, bunların dışındaki bütün bilgilerin izafî bilgiler olduğunu kabul etmemiz gerekir. İzafî doğru vasıtası ile mutlak doğruyu anlama ise Maturidi'ye göre yasak değildir. İmana zarar vermez. Çünkü bu anlama ve yorum, ihtimallerden birini tercihtir, kesin hüküm vermek değildir.[30] Zaten bir müfessirin görevi de kesin doğruları bulmak değil, âyetteki muhtemel doğrulardan birini tercih ederek açıklamaktır. Açıklama ise, bilgi vasıtasıyla olur. Bilgi vasıtaları ise, duyular ve akıldır. Dolayısıyla bunlarla elde edilen bilgiler, âyetleri açıklamada araç görevini yapmaktadır.

---

30 Geniş bilgi için bkz. Celâl Kırca, "Ebu Mansûr el-Maturidî'nin Tefsir ve Te"vil Anlayışı", E. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı 3, Kayseri 1989, s. 281-295.

BİRİNCİ BÖLÜM

I. KUR'AN'A GÖRE İNSAN ve KAİNAT İLİŞKİSİ

Kur'an, insanları, doğru ve hak yola götüren bir hidâyet kitabıdır. O, önder olmak ve yol göstermek için gelmiştir. Kaynağı ilâhîdir ve bunun için de mu'ciz bir kitaptır. Kur'an'ın muhatabı ise, insandır. Allah, emaneti, kâinatın bir parçası olan göklere, yere ve dağlara arz etmiş, fakat bunlar, bu emaneti yüklenmekten çekinmişlerdir. İnsanoğlu ise, bu emaneti cesaretle yüklenmiştir.[1]

Yol göstericilik ve önderlik görevi dolayısıyladır ki, Kur'an, insanın Yaratıcısı ile, insanın insanlarla ve insanın kainat ve kainat içerisindeki eşya ile olan münâsebetlerini ele almış ve bu konularda bir takım kanun ve prensipler getirmiştir. Kur'an, insanın, Yaratıcısı ve insanlarla olan münasebetlerine dair geniş açıklamalarda bulunduğu ve kesin kanun ve prensipler getirdiği halde, insanın eşya ve kâinatla olan münâsebetlerinde ise, genel prensipler getirmiş, eşyanın

---

1 Ahzâb, 33/72

mahiyet ve kanunlarının araştırılmasını insan zekâsı ve aklına terketmiştir.

Genellikle insan-eşya ve kâinat münasebetinde Kur'an'ın getirdiği prensip ve kanunlar, eşyanın kullanılışı, diğer bir ifade ile eşyanın ne ölçüde kullanılıp kullanılamayacağı veya hangi eşyanın kullanılıp kullanılamayacağı yönündedir. Yoksa eşyanın mahiyeti ve nasıllığı yönünde değildir. Bunun için de Kur'an, kainat ve içindeki eşyadan, tafsilâtlı olarak değil de, öz ve temel esaslar dahilinde bahseder ve bunları, yüce Yaratıcı'nın kudretinin bir nişanesi sayar, Ancak Kur'an'ın bu konudaki ifâde ve üslûbu, o kadar derin ve mu'cizdir ki, sanki O, eşyanın hakikatini bir tohumdaki ruşeym gibi hâvidir.

Tetkik edilip incelendiğinde kâinatla ilgili Kur'an âyetlerinin bir kristale benzediği ve hangi cephesinden bakılırsa, o cephesinde mutlaka ayrı bir mânâ veya yeni bir buluşa işaret ettiği görülmektedir. Bu demektir ki, insan-kâinat münasebetine ait her bir âyetin, her asra bakan bir yüzü ve yönü vardır. Yani VII. asrın insanına bakan bir yüzü ve yönü bulunduğu gibi, XX. yüzyıl insanına bakan bir yüzü ve yönü vardır. İfade ve üslûbundaki bu özellik dolayısıyladır ki, her çağın insanı Kur'an âyetlerinde kendi çağındaki anlayışa ve kültür seviyesine uygun bir mana bulabilmiş ve insan-eşya münasebetine dair âyetleri, çağındaki anlayışa uygun bir biçimde yorumlamıştır.

Diyebiliriz ki, her ilim erbabı, Kur'an'da söyleyebileceği ve yazabileceği pek çok şey bulabilmiştir. Yine her ilim sahibinin, Kur'an hakkında görüş ve düşünce olarak, bir anlayışı daima var olagelmiştir.

İnsan-eşya ve kâinat münâsebetini, Kur'an'ın çizdiği yol ve gösterdiği hedefler açısından ele alıp inceleyen ve bunu büyük ölçüde tefsirine yansıtan büyük İslâm âlimi Fahreddin er-Râzî (ö. 606 - 1209) bu meseleyi şöyle açıklamaktadır:

1. "Ay, güneş ve yıldızlardan bahsetmek ve onların hallerini, mahiyetlerini araştırmak ve düşünmek caiz olmasaydı, bizzat Allah, kendi kitabı Kur'an'a bunları koymaz ve bunlardan bahsetmezdi."[2]

2. Cenâb-ı Hak: "*Başlarının üstündeki göğe bakmadılar mı? Biz onu nasıl bina ettik ve nasıl tezyin eyledik*"[3] buyuruyor. Bu âyet ile Allah, semanın kendisi tarafından nasıl bina edildiğini ve yaratıldığını düşünmeye ve araştırmaya davet ve teşvik etmektedir.[4]

3. Yine Allah Teâlâ; semâların ve yerin yaradılışı hakkında düşünenleri ve araştıranları methetmiş ve: "*Göklerin ve yerin yaradılışını düşünenler: Ey Rabbimiz, sen bunları boşuna yaratmadın, derler*"[5], demiştir.[6]

Çağımızın büyük müfessiri Tantâvî Cevheri (ö. 1359 / 1940)'nin görüşü ise şöyledir:

"Gerçekten de Allah, Kur'an'da müsbet ilimlere ait âyetleri, şeriat hükümlerine ait âyetlerden daha fazla zikretmiş ve ilâhî inâyetin bunlara yönelmesi, fıkıh

2 Razi, Mefatihu'l-Gayb, İstanbul IV/238.
3 Kâf, 50/6.
4 Razi, aynı yer.
5 Âl-i İmran, 3/191.
6 Razi, aynı yer.

hükümlerine yönelmesinden daha çok olmuştur. Müslümanlar, bu gerçeği anladığı zaman, astronomi, matematik, geometri ilimlerini, jeoloji ve biyoloji ilimleriyle dünyada mevcut diğer bütün ilimleri öğrenecekler ve bütün bunların dinden olduklarını göreceklerdir."[7]

Acaba Kur'an, insan-eşya münâsebetine dair neler söylemekte ve ne gibi prensipler getirmektedir?

Şunu önemle belirtmeliyiz ki, pozitif ilimler, eşyanın "nasıllığı" ile uğraşır ve asla "niçin"ini araştırmaz. Zira niçin sorusu, pozitif ilimlerin sahası dışındadır. Kur'an ise, eşyanın "niçin"ini açıklar. "Nasıllığını" ise pozitif ilimlere bırakır. Nitekim şu âyetler, bunu açıkça göstermektedir.

"*Gökte ve yerde olan şeylere bakın.*"[8]

"*Yeryüzünde gezip dolaşın da Allah'ın ibtida mahlukatı nasıl yarattığına bakın.*"[9]

"*Başlarının üstündeki göğe bakmadılar mı? Biz onu, nasıl bina ettik ve nasıl süsledik?*"[10]

"*Allah'ın yarattığı şeylere bakmazlar mı?*"[11]

"*(Müşrikler) yeryüzünde gezip dolaşıp kendilerinden evvelkilerin akıbetlerinin nasıl olduğuna bakmazlar mı?*"[12]

"*Onlar, deveye bakmazlar mı ki, nasıl yaratılmıştır?*"[13]

---

7 Cevheri, el-Cevahir, Mısır 1350/1931, I/7
8 Yûnus, 10/101.
9 Ankebût, 29/20.
10 Kâf, 50/6.
11 A'raf, 7/185.
12 Yûsuf, 12/109.
13 Gâşiye, 88/17.

"*Bir de insan yediği şeye baksın.*"[14]

"*İnsan, neden yaratıldığına bir baksın.*"[15]

"*O, hanginizin daha güzel amel işleyeceğinizi imtihan için ölümü ve hayatı yaratandır.*"[16]

"*Ben cinleri ve insanları ancak bana ibadet etsinler diye yarattım.*"[17]

Kur'an-ı Kerîm, "*Yiyiniz, içiniz ve fakat israf etmeyiniz. Şüphesiz Allah, israf edenleri sevmez*"[18] âyeti ile eşyanın ne ölçüde kullanılacağını, "*Allah, size ölüyü, kanı, domuz etini ve Allah'dan başkası için kesilen hayvanı kesinlikle haram kılmıştır*"[19] âyeti ile de, hangi eşyaların kullanılamayacagını açıklamıştır.

Örnek olarak sunduğumuz bu âyetlerin dışında, insan-eşya ve kâinat münâsebetine dair daha pek çok âyet mevcuttur. Fakat bu kadarının bile, maksadı ifâde ettiği kanaatindeyiz.

Kur'an'daki insan-eşya ve kâinat münâsebetine dair âyetlerin ortaya koyduğu genel prensip ve kanunlar ile, insana terkedilen sahada, insanların araştırma, gözlem ve deney yolu ile elde ettikleri neticelerin ışığı altında insan-eşya münâsebetini, şöyle tesbit edebiliriz:

---

14 Abese, 80/24.
15 Târık, 86/5.
16 Mülk, 67/2.
17 Zâriyat, 51/56
18 A'raf, 7/31.
19 Bakara, 2/173.

a) İnsanların gözlem, deney ve araştırma yolu ile elde ettikleri neticelerin, yani pozitif ilimlere ait kanunların sahası ve gayesi, tabiat olaylarını anlama, sınıflandırma ve onları kontrol etme olduğu halde, Kur'an-ı Kerîm'in sahası ve gayesi, bütün ilimlere ait prensip ve kanunları keşfedip onlardan faydalanmasını bilen insanın hidâyeti ve onun dünya ve âhiret saadetidir.[20]

b) Pozitif ilimler, gözlem ve deney metodlarının kullanıldığı maddî cisimler ve varlıklar, yani eşya üzerinde araştırma ve inceleme yaptıkları Halde, Kur'an-ı Kerîm, insanlarla yani insanların duyguları, düşünceleri, inançları, anlayışları, davranışları, ibadetleri ve diğer varlıklarla olan irtibatları ve münasebetleriyle ilgilenmekte ve bunlara dair prensipler ve hükümler getirmektedir.[21]

c) Pozitif ilimler, sahalarına giren konularda derinlemesine ve geniş bir şekilde araştırma yapıp, bu konularda detaylı ve teferruatlı bilgiler verirken, Kur'an-ı Kerîm, bazı ilmî hakikatlerden ve kanunlardan genel hatlarıyla bahsetmekte ve bu ilmî hakikatlerin sonuçlarını açıklamaktadır.

d) Pozitif ilimlerin teorileri ve kanunları rölatif (izafî) olduğu ve zamanla değişme ihtimali bulunduğu halde, Kur'an'ın getirdiği hükümlerin ve prensiplerin

---

20 Rahmi Balaban, İlim-Ahlak-İman, Ankara 1974.
21 Seyyid Kutub, a.g.e., c. I, cüz 2, s. 88.

değişmesi, aslâ söz konusu olmamaktadır. Ancak insanın hür ve serbest bırakıldığı pozitif ilimler sahasıyla ilgili âyetlerin lafızlarında herhangi bir değişiklik söz konusu olmaksızın, sadece bu âyetlerin yorumlarında ve tefsirlerinde zorunlu olarak farklı anlayışlar bulunmaktadır. Kur'an'ın üslûp ve ifâdesi buna müsaittir. Zira rölatif bir yapıya sahip olan pozitif ilimlere ait kanunlar gelişip değiştikçe, eşya ve kâinatla ilgili âyetlerin yorumu da değişmektedir. Bu da, tabiî bir sonuçtur.

e) Pozitif ilimler, varlığın sırrını çözememekte; (zira bu, pozitif ilimlerin konusu dışıdır), niçin varız, nereden geldik, nereye gidiyoruz, kâinattaki her şey bize ne ifade etmektedir, ölüm ve hayat niçin yaratılmıştır?... sorularına cevap verememektedir. Bunun tam aksine Kur'an, varlığın sırrını açıklamakta ve bütün bu ve benzeri sorulara cevap verebilmektedir. Belki de bu, Kur'an'ın gayelerinin başında yer almaktadır.

f) Pozitif ilimler, temelde Matematik ile bir münasebetinin bulunması, gözlem ve deney sonuçlarının değerlendirilmesi esnasında akla ve mantığa dayanılması sebebiyle -az veya çok- bir metafizik yöne sahiptir.[22] Buna mukabil Kur'an-ı Kerîm, vahye ve ilâhî bir kaynağa dayandığından, metafizik sahaya ait net ve kesin hükümler getirmekle birlikte; aynı zamanda tabiat olaylarına ve varlıklara dair bilgiler vermek suretiyle de pozitif ilimlere ışık tutan bir yapıya sahip bulunmaktadır.

---

22 Bkz. Takıyyeddin Mengüşoğlu, Fenomenoloji ve Nicolai Hartman, İstanbul 1976, s. 53; Bertnard Russell, İlimden Beklediklerimiz, Ter. Avni Yakalıoğlu, Ankara 1957, s. 74.

İnsan aklı, pratiği ve tecrübeyi ilgilendiren konularda hürdür ve dilediği gibi hareket edebilir. Fakat insan aklının bulunduğu her şey, nihaî gerçek demek değildir. Bu bakımdan Kur'an ile pozitif ilimler arasındaki ilişkiden doğan neticelerin ışığında şunu söyleyebiliriz ki, Kur'an'daki insan-eşya ve kâinat ilişkisine ait âyetlerin pozitif ilimlerin ışığında yapılan tefsir ve yorumları da, nihaî gerçekler değildir. Bu âyetler, çağın ilmî anlayışına uygun bir biçimde yorumlanabilir. Çağların değişmesiyle değişebilen ilim anlayışına uygun yapılan yorumlar ve tefsirler, Kur'an'ın gerçekliliğine ve onun ilmî i'cazına bir halel getirmez. Esas olan Kur'an'ın söyledikleri ve özellikle onun lafzıdır. Yorumlar ve tefsirler ise kesin neticeler değildir ve asla Kur'an'ın kendisi de değildir. Zira hiçbir zaman ne tecrübe ve ne de yorum, aslının yerine kâim olamaz. Zamanla gelişen ve değişen yorum, Kur'an âyetlerini değiştiremez, ancak âyetlerin anlamını şu veya bu yönde genişletip değiştirebilir.

II. KUR'AN ve TABİÎ BİLİMLER İLİŞKİŞİ

"Kur'an ve Tabiî Bilimler" ilişkisi genellikle lehinde ve aleyhinde olanlar tarafından kısmen fikrî, kısmen duygusal bir zeminde ele alınıp tartışılmaktadır. Özellikle, geleneksel Kur'an'ı anlama ve yorumlama biçimlerinin meydana getirdiği bilgi birikimlerinin zihinlerde bıraktığı derin izlerin veya inanç haline getirilen fikirlerin etkisiyle Kur'an'a yanlı ve taraflı yaklaşıldığı;[23] din ve dünyâ ayrımının, din-bilim ayrımına dönüştürüldüğü ve teorik açıdan da olsa bilimin dînin yerine, ikâme edilmeye çalışıldığı;[24] Kur'an'da tabiî bilimlerle ilgili olarak bilimsel ve bilgisel katkı amaçlı atıfların olmadığı;[25] Kur'an'ın akıl ve bilim dışılıkla itham edildiği;[26] Kur'an'ın bilimsel yönü üzerinde yapılan çalışmaların dil ve inanç açısından yanlış görüldüğü, hattâ bu tür çalışmaların "Helenizm" olarak damgalandığı,[27] buna karşılık her şeyin Kur'an'da arandığı bir ortamda, "Kur'an ve Tabiî Bilimler" ilişkisini

---

23 Bkz. Ebû İshâk eş-Şâtıbî, el-Muvâfakât, Mısır 1975, II/69-79; Zehebî, a.g.e., III/157-160; Emîn el-Hûlî, Tefsir maddesi, Dâiretu'l-Me'ârifi'l-İslâmî, Beyrut, tarihsiz, V/357.
24 Bkz. Murtaza Korlaelçi, Pozitivizm'in Türkiye'ye Girişi, İstanbul 1986.
25 Ömer Özsoy - İ. Güler, Konularına Göre Kur'an, Ankara 1996, s. XVI.
26 Bkz. Turan Dursun, Tabu Can Çekişiyor, Din Bu I, İstanbul 1990, s. 190-217; Ali Nejat Ölçen, İslâm'da Karanlığın Başlangıcı, Ankara 1994, s. 50-72.
27 Dücane Cündioğlu, Tefsirde Helenizm, Bilgi ve Hikmet, İstanbul 1993, 4/152-176.

objektif ölçüler içinde ortaya koymanın güçlüğü, herkes tarafından kabul edilebilir bir olgudur.

Zîrâ geçmişten günümüze uzanan târihî süreç içinde Kur'an'ın bir inanç objesi olması yanında bir bilgi objesi olarak, yeterince kendi bütünlüğü içinde ele alınıp değerlendirilmediği; anlamaya yönelik parçacı (atomik) veya âyet merkezli yaklaşımların Kur'an bütünlüğüne yönelik bir anlamaya dönüştürülemediği; üstüne üstlük Kur'anî bilgilerin değil de çoğu zaman rivâyetlerin anlama ve yorumlamada merkez yapıldığı; rivâyetleri Kur'anî bilgiye göre değil de, Kur'anî bilgilerin rivâyetlere göre yorumlanmaya çalışıldığı, Kur'an'ın hedef ve amacının öncelikle tespit edilip, yorumun buna göre yapılmadığı ve buna bağlı dil yapısının yeterince ortaya konulmadığı, malûmumuz olan Kur'an'ı anlama ve yorumlama problemlerinden bazılarıdır. Mevcut bu problemlere, Kur'an ve Tabiî Bilimler konusunun bir kısım bilim adamları nazarında problematik bir boyutunun bulunduğu fikrini de ilâve etmeliyiz.

A- BİR İNANÇ VE BİLGİ OBJESİ OLARAK KUR'AN

Kur'an insan için bir hidâyet kitabıdır. Bunun anlamı Kur'an'ın insan için gönderildiği fakat insanın Kur'an için var edilmediğidir. Zîrâ Kur'an bir insan için ya inanç objesi ya da bilgi objesi konumundadır. İnanan bir insan için Kur'an şüphesiz hem inanç hem de bilgi objesidir. Bir müsteşrik veya bir deist için ise Kur'an sadece bilgi objesi olabilir. Kur'an'ın inanç objesi olması onun akıl ve duyu organlarının yanında üçüncü bir bilgi kaynağı olarak kabul edilmesi anlamı-

na gelir. Bu yönüyle Kur'an kutsal bir kitaptır. Ancak Kur'an isteyenler için inanç objesi olmadan da bir bilgi objesi olarak da ele alınıp açıklanabilmektedir. İşte bir Müslümanla bir müsteşriki ayıran en bariz fark burada ortaya çıkmaktadır. Zîrâ Kur'an'ın diğer varlıklarla aynı ontolojik seviyeye konulması onu anlamayı dolayısıyla anlamada aklı ön plana çıkartırken; öteki varlıklarla aynı ontolojik düzeye konulmaması ise îmânı öne çıkartmıştır. Halbuki Kur'an bir yönüyle îmân objesi iken diğer yönüyle bilgi objesi konumundadır. Yani, o hem bilginin kaynağı hem de bilginin konusu durumundadır. Îmân objesi oluşu onu kutsal bir kitap kılarken, bilgi objesi oluşu anlaşılmasını ve yorumlanmasını zorunlu kılmaktadır. Nitekim Kur'an'ın bizzat kendisi, kendisinin tedebbür edilmesini istemektedir.[28] Bu durumda Kur'an'ı bilginin kaynağı açısından ele aldığımızda onu "îmân objesi" olarak görmemiz ve vahye bağlı bilgi kaynağı olarak ona îmân etmemiz gerekirken, bilgi objesi olarak ele aldığımızda onu anlamaya ve yorumlamaya çalışmamız gerekecektir.

B- BİR İLETİŞİM ARACI OLARAK KUR'AN DİLİ

Kur'an Allah'ın kelâmıdır ve Arapça olarak ifâde edilmiştir. Arapça Antropolojik anlamda herhangi bir dildir ve kutsallığı yoktur. Fakat Allah bu dili kullanarak, kelâmını bu dil ile insanlara iletmiştir. Bu bağlamda Allah'ın kelâmından söz edebilir, lâkin dilinden söz edemeyiz. Zîrâ Allah'ın kelâmı vardır ama dili

---

28 Nisâ, 4/82.

yoktur. Ne var ki kelâm, lisandan bağımsız bir olgu değil, lisânla gerçekleşen bir olgudur. Kur'an'da kullanılan dil, Arapça olmasına rağmen, bu dilde kullanılan kavramlar Câhiliye dönemine aittir.

Kur'an'ın bir lisânı, bir de dili mevcuttur. Lisândan kastımız, onun Arapça oluşudur. Dilden kastımız ise kullanılan dilin niteliğidir. Bir başka ifâde ile dil, yazı dili, konuşma dili, diplomatik dil, vücut dili, bilimsel dil, din dili, TV dili, tıp dili vs. gibi kavramlarla ifâde edilmeye çalışılan şeydir. Konuşma dili başka, yazı dili başkadır. Bilimsel dil başka, diplomatik dil başkadır. Vücut dili ise bambaşkadır. Bütün bunlar, bir lisanda bir tarzı, bir üslûbu ve bir şekli ifâde etmek için kullanılan kavramlardır. Burada lisan Türkçe olmuş, Arapça olmuş, İngilizce olmuş önemli değildir. Önemli olan hangi lisanla ifâde ettiğiniz değil, nasıl ifâde ettiğinizdir. Yani ne ile ifâde ettiğiniz değil, nasıl ifâde ettiğinizdir. Bir anlamda ne ve hangi sorusu lisanı; nasıl sorusu ise dili açıklamaktadır.

Kur'an, yine Kur'an'a göre insan içindir: "Hüden linnas" ifâdesi bunu açıklamaktadır. Şâyet insan Kur'an için var olsaydı, aidiyetin insana değil Kur'an'a âit olması gerekirdi. Kur'an'ın hedefi insan olduğu için, insan hayâtının bütünlüğüne yönelik bilgiler onda kendisine özgü bir dil ile yani Kur'an dili ile sunulmaktadır. Tenzil dönemine âit kavramlarla sunulan bu mesajların daha sonraki dönemlerde yaşayacak insanlar için de aynı değeri taşıması ve onların ihtiyaçlarını aynı ölçüde karşılayabilmesi için, ortak bir dil ile sunulması gerekir. Bu dil ise "Din Dili"dir. Zîrâ Kur'an, tenzil sonrası dönemde insanlar tarafından üretilen ve çeşitli

bilim dallarına âit olan terimler ve kavramlarla ifâde edilen bir dil ile değil de, kendi amacına hizmet edecek bir dil ile yani Din Dili ile insanlara hitâb etmektedir. Nitekim Kur'an'ın indiği dönemde Arap edebiyatına ve şiirine dâir pek çok kavram veya terim, şâirler tarafından bolca ve sıkça kullanıldığı halde bu terimlerin ve kavramların Kur'an'da sıkça yer almadığını, tam aksine Kur'an'ın bir şiir kitabı ve Hz. Muhammed'in de şâir olmadığının özelikle vurgulandığını görmekteyiz. Bu durum, tenzîl dönemi için geçerli olduğu kadar, tenzil dönemi sonrası için de geçerlidir. Zîrâ tenzîl sonrası ortaya çıkan veya üretilen hiç bir kavram ve terim Kur'an'da mevcut değildir, olması da beklenmemektedir. Çünkü Kur'an, bir târih kitabı olmadığı için târih terimleri, bir fıkıh kitabı olmadığı için fıkıh terimleri, bir kelâm kitabı olmadığı için kelâm terimleri, bir tasavvuf kitabı olmadığı için tasavvuf terimleri, bir bilim kitabı olmadığı için de bilimsel terimler kendisinde bulunmamaktadır. Kaldı ki bütün bu saydığımız bilim dallarının ekseriyeti -tenzîl dönemine ve öncesine âit olan bilgiler hariç- Kur'an'ın tenzilinden sonra ortaya çıkmış bilim dallarıdır. Bu nedenle tenzîl sonrasında ortaya çıkan bilim dallarına âit kavramları, terimleri Kur'an'da aramak ve bulamayınca da Kur'an'da yok demek, en azından Kur'an'ı tanımamak demektir.

Kur'an bir dînin, İslâm dîninin kitabıdır. Kur'an'ı kaldırırsanız ortada İslâm Dîni diye bir şey kalmaz. Şâyet Kur'an bir dîn kitabı ise, onun dili de Din Dilidir. Ancak bu dîn, insan hayatının bütünlüğünü ve akıllı bütün insanları hedeflediği için, Kur'an'da insan ha-

yatının her alanı ile ilgili her bilgi, bu dil ile ifâde edilmiştir. Bundan dolayıdır ki, Kur'an'da dînî içerikli kitaplarda yer alan hâs, 'âmm, mutlak, mukayyed, nâsih-mensûh gibi fıkhî; cüz'ün lâ yetecezzâ, cevher ve araz gibi kelâmî; insân-ı kâmil, vahdet-i vücûd, vahdet-i şuhûd, zikr-i hâlî, zikr-i celî gibi tasavvufî; çekim kânunu, big-bang, koruyucu hekimlik, molekül, çekirdek, elektron, elektrik v.s. gibi bilimsel terimlere rastlanmamaktadır. Bununla birlikte, bu bilim dallarına veya diğer bilim dallarına âit terimler veya kavramlar Kur'an'da yer almasa da, kendisine özgü dili ile Kur'an, bu bilim dallarına âit bazı bilgilere yer vermektedir.

İnsan hayatının bütünlüğü içindeki yeri ve konumuna göre târih, fıkıh, kelâm, tasavvuf, astronomi, sağlık, iktisad, psikoloji ve sosyoloji v.s. gibi birçok bilim dalına âit az veya çok bir bilgi Kur'an'da yer almaktadır. Fakat bu bilgiler, bu bilim dallarına âit insanlar tarafından sonradan üretilen kavramlar ve terimler ile değil de, din dili ile sunulmaktadır. Bundan dolayı da Kur'an'daki Fıkhî, Kelâmî, Tasavvufî, Târihî ve Bilimsel bilgiler Kur'an'a özgü ifâde biçimleriyle yani din dili ile insanlara iletilmektedir. Nasıl ki konuşma dilinin veya yazı dilinin kendine özgü bir ifâde biçimi mevcutsa, Kur'an dilinin de kendisine özgü bir ifâde biçimi mevcuttur. Biz bu dili, Kur'an'ın bir din kitabı olması sebebiyle Din Dili olarak tanımlıyoruz. Nitekim Elmalılı Hamdi Yazır'ın tefsirine ad olarak koyduğu "Hak Dîni Kur'an Dili" başlığı, maksadımızı ifâde eden güzel bir örnektir.

Ayrıca konuya açıklık getirmesi ve ne demek istediğimizi açıklaması bakımından Din Dili ile bilim dili

arasındaki farkı şu örneklerle göstermek mümkündür.

Örnek 1:

"*Kâfirler görmezler mi ki gökler ve yer birbirine bitişik idiler, onları ayırdık ve her canlı şeyi sudan yarattık. Hâlâ îmân etmezler mi?*"[29] (Din Dili)

"Önce mekânda gazlardan müteşekkil çok büyük bulutlar vardı. Gaz bulutları sabit durmayıp döndüklerinden cazibe kuvvetinin te'sîriyle parçalanmıştır. Parçalanan bölümler de yine cazibenin te'sîriyle gitgide tekasüf ederek sıkışmaya başlamış, sıkışan ve dönen cisimler belirtildiği gibi küreye yakın şekiller almış; kesafetin artmasıyla içteki hararet de artmış, bu yüzden merkezde bulunan hidrojen helyuma dönmüş ve ışık, ısı neşretmeye başlamıştır. İşte bu bölünen, parçalanan gaz; küreleri, galaksileri, yıldızları ve güneş manzumesini meydana getirmiştir."[30] (Bilim Dili)

Örnek 2:

"*Sen yeryüzünü kupkuru görürsün. Onun üstüne suyu indirdiğimizde harekete geçer, kabarır ve güzel çiftten nebatlar biter.*"[31] (Din Dili)

Rüzgârın sürüklediği bulutlardan inen yağmur, toprağı yumuşatarak bitkilerin yeşermesini ve büyümesini sağlar. (Bilim Dili)

---

29 Enbiyâ, 21/30.
30 George Gamow, The Creation of the Universe (Kâinatın Yaratılışı), Ter. Toygar Akman, Ankara 1961, s. 28.
31 Hac, 22/5

Örnek 3:

"*And olsun ki, biz insanı süzme çamurdan yarattık. Sonra Onu nutfe hâlinde sağlam bir yere yerleştirdik. Sonra nütfeyi kan pıhtısına çevirdik, kan pıhtısını bir çiğnemlik et yaptık, bir çiğnemlik etten kemikler yarattık, kemiklere et giydirdik. Sonra onu başka bir yaratık yaptık. Yaratanların en güzeli olan Allah ne yücedir.*"[32] (Din Dili)

Döllenmiş yumurtaya zigot denir. Zigot ana rahminde annenin kanıyla beslenerek gelişimine devam eder. Kemik hücreleriyle et hücreleri birbirinden farklıdır ve kemik hücreleri et hücrelerinden önce teşekkül eder. Daha sonra cenin oluşumunu tamamlar. (Bilim Dili)

Örnek 4:

"*Ay için de nihâyet kuru bir hurma dalına döneceği menziller tâyin etmişizdir.*"[33] (Din Dili)

Ay, Dünyâ'nın yörüngesi boyunca kıvrım kıvrım dönerek yol alan bir yörüngeye sahiptir. Tıpkı bir sarmaşık gibi dönen, kıvrılan ve bükülen bir dal gibi.[34] (Bilim Dili)

Örnek 5:

"*Biz semâları kendi gücümüzle kurduk; onu biz genişletmekteyiz.*"[35] (Din Dili)

---

32 Mü'minûn, 23/12-14.
33 Yâsîn, 36/39.
34 Taşkın Tuna, Uzayın Sırları, İstanbul 1965, s. 63.
35 Zâriyât, 51/47.

Evrendeki galaksiler birbirinden uzaklaşmakta, uzay giderek şişmekte ve evren dev boyutları ile irileşip büyümektedir (Expanding Universe).[36] (Bilim Dili)

Bu örneklerden de anlaşıldığı kadarıyla Kur'an'da yer alan her konunun, ilgili bilim dalının diliyle değil de kendine özgü dil ile ifâde edildiği görülmektedir. Nitekim,

"*O Allah ki, sizin için yeri beşik yaptı*"[37]

âyetine ilk muhâtab olan nesiller, belki de yeryüzünün, ayaklarının altına serilmiş, tarım ve ticâret için önlerine konulmuş ve hayat ve gelişme için hazırlanmış olarak anlamışlardır. Biz ise bu ifâdeyi daha geniş ve daha derin bir şekilde anlıyoruz. Bizden sonra gelecek nesiller ise bu gerçekleri, bizim anladığımızdan çok daha farklı anlayacaklardır ve bu âyetin manâsı, her geçen gün biraz daha genişleyecek ve biraz daha derinleşecektir. İnsanoğluna ilim ve bilgi kapıları aralandıkça, daha geniş ufuklara ulaşan anlamlar çıkarılacaktır.[38] Ve yine

"*Biz yeryüzünü bir beşik, dağları da kazıklar yapmadık mı?*"[39]

âyetini bir cahil, dağları, yere çakılmış kazıklar olarak anlarken; bir şair, yeri taban, semayı bir çadır, dağları da bu çadırın kazıkları olarak görür. Bir edib ise,

---

36 Taşkın Tuna, Uzayın Ötesi, İstanbul 1995, s. 17.
37 Zuhruf, 43/10.
38 Bkz. Seyyid Kutub, Fî Zılâli'l-Kur'an, Beyrut 1968, c. VII, cüz XXV, s. 65.
39 Nebe', 78/6-7.

bu âyeti, edebî yönden ele alır ve yer ile dağların fizikî tasvirini yapar. Bir coğrafyacı da, yer küresini denizde yüzen bir gemi ve dağları da o geminin direkleri olarak düşünür ve onları, geminin dengesinin sağlayan bir unsur kabul eder. Bir sosyologa göre de, yeryüzü, hayatın kaynağı olan bir evdir ve bu hayâtın devamı için su, hava ve toprağa ihtiyaç vardır. Dağlar, suyun mahzeni, havanın temizleyicisi ve toprağın koruyucusu olduğundan, toprağın direği gibidir. Bir tabiat âlimine göre ise, yer küresinin içindeki bir takım boşluklar neticesinde meydana gelen titreme ve zelzelelere karşı dağlar, bir denge unsurudur ve bu sayede dağ silsilelerinin bulunduğu yerlerde herhangi bir sallantı olmaz.

Bu görüşümüzü bir başka örnekle delillendirecek olursak şu misâli verebiliriz:

"*Allah semâları gördüğünüz gibi direksiz yarattı.*"[40]

mealindeki âyetin orijinalinde "Bigayri amedin teravnehâ" ifâdesi yer almaktadır. "Teravnehâ" kelimesindeki "hâ" zamiri âyette geçen es-semâvât kelimesine gönderildiği takdirde, âyet, yukarıda mealini verdiğimiz ma'nâya gelmektedir. Genellikle müfessirler ve meal yazanlar bu anlamı tercih etmişlerdir. Bu bir ihtimâldir ve âyette şöyle bir ihtimal de mevcuttur: "hâ" zamiri âyette geçen "bi-gayri amedin" kelimesine de gönderilebilir. Bu takdirde, âyetin ma'nâsı "Allah semâları

---

40 Ra'd, 13/2.

kendilerini gördüğünüz direkler olmaksızın yarattı" şeklinde olacaktır. Bu ikinci ihtimâle göre verilen ma'nâ, Arapça dil kurallarına göre birinci ihtimalden daha güçlüdür. Zîrâ Arapça dil kurallarına göre bir zamirin en yakınındaki isimden başlamak üzere geriye doğru gönderilmesi gerekmektedir. Buna göre ikinci ihtimal, kurala daha uygundur. Birinci ihtimal ise ondan sonra gelmektedir. Birinci ihtimâlde görüyorsunuz ma'nâsına gelen "teravnehâ" cümlesi hâl olduğu halde, ikinci ihtimâle göre sıfat olmaktadır. Bu durumda âyetin ma'nâsı, birinci ihtimale göre, "Allah semâları direksiz yaratmıştır. Nitekim siz de bunun böyle olduğunu görmektesiniz." şeklinde olurken; ikinci ihtimâle göre ise, "Allah semâları direkler üzerine kurmuştur, fakat bu direkler, sizin görebileceğiniz cinsten direkler değildir. Gerçekte bir direk mevcuttur, fakat bu görülmemektedir," şeklinde olmaktadır. Âyet her iki ma'nâyı da özünde barındırmaktadır. Birinci ihtimâli esas alır da âyeti bu ma'nâya tahsis edersek veya genel çekim kânununu dolaylı bir biçimde ifâde eden bu âyetin anlamını, geçmişte yaşamış insanlar bilmiyorlar diye kabul etmeyecek olursak, Kur'an'ı belli bir döneme hapsetmiş ve onu tarihselleştirmiş olmaz mıyız?

C- KAVRAMSAL ANLAMI AÇISINDAN KUR'AN

Her müfessir, kabiliyet ve bilgi seviyesi oranında Kur'an'ı anlamakta ve birbirinden farklı yorumlar yapabilmektedir. Zîrâ insana âit bilgiler nasıl kavramlarla ifâde ediliyorsa, Kur'an'da yer alan bilgiler de kavramlarla ifâde edilmektedir. Bu nedenle Kur'anî bilgiler demek, bir anlamda Kur'anî kavramlar demektir. İnsanın bütün iradî eylemleri, kazandığı kavramlara

bağlı olduğuna göre Kur'anî bilgilerin hayata aktarılması da bu kavramların kazanılmasına bağlıdır. İnsan Kur'anî kavramları ne kadar çok elde ederse Kur'an'ı o kadar tanımış, yeterli Kur'an bilgisine ve kültürüne sâhib olmuş olmaktadır. Ayrıca Kur'an'da verilen bilgilerin daha iyi anlaşılabilmesi için sözü söyleyen Yaratıcının kavramlarla neyi kastettiğinin iyi tespit edilebilmesi ve kavramlarının doğru ve sağlıklı bir biçimde doldurulması gerekmektedir. Zîrâ kavramların biri seçikliği diğeri de açıklığı olmak üzere iki boyutu mevcuttur. Bir kavramın seçikliği değişmediği halde, açıklığı değişebilmektedir. Kitabı attan, Velî'yi ağaçtan ayıran o kavramın seçikliğidir. Seçiklik hiç bir kavramda değişmemektedir. Ancak o kavramın açıklığı, kavramına göre az veya çok değişmektedir. Nefis, rûh, salât, 'ayn, yed, hadîs, halîfe, küvvet, hikmet gibi kavramları buna örnek olarak verebiliriz. Bu sebeple her kavramın söz bağlamı ile tarihsel bağlamının bilinmesinde zorunluluk bulunmaktadır. Dolayısıyla, bir metinde yer alan kavramı, sadece metin olarak ele alıp onu söz ve tarihsel bağlamından koparmak suretiyle anlamlandırmak, eksik ve yanlış bir uygulama olur. Hele anlam zenginliği bulunan kavramlara sâhib bulunan Arapça gibi bir dille gönderilmiş olan Kur'an'ı anlamada uygulanacak böyle bir yöntem çok daha yanlış olacaktır.

Kavramlar ya somut ya da soyut bir niteliğe sahiptirler. Genellikle somut kavramların açıklığında insanlar arasında bir birlik sağlansa da, soyut kavramların açıklığında bu birliği sağlamak çok zor olmaktadır. Zîrâ somut kavramların açıklığını oluşturan bilgilerin

doğrulanması veya yanlışlanması çoğu zaman imkân dahilinde iken, soyut kavramlar için bunu rahatlıkla söylemek mümkün değildir. Buradaki zorluk, soyut kavramların hem anlamlandırılmasında hem de algılanmasında bireysel farklılıkların mevcudiyetidir. Sözgelimi el, ayak, saç, göz, beden vs. gibi somut kavramların anlamlandırılması ve algılanmasında herhangi bir zorluk bulunmazken, adalet, ihsan, özgürlük, demokrasi, hidâyet, îmân, ahlâk vs. gibi soyut kavramların açıklığında her zaman için bir problem söz konusu olmaktadır. Hatta beşere âit somut bir kavram Allah için kullanıldığında soyut kavram için var olan problemin bu kullanımda da aynen devam ettiği görülmektedir. Nitekim Allah'ın eli ve yüzü gibi Kur'anî ifâdelerin açıklığı her zaman problem olmuştur.

Bu nedenle soyut kavramların veya somut olduğu halde Allah için kullanıldığında soyut hâle gelen kavramların açıklığını bilimsel yöntemlerle tayin ve tespit etmek mümkün olmamaktadır. Bu kavramların açıklığını ancak ortak anlamlandırma ve algılama ile yani uzlaşma ile tespit etmek mümkün görülmektedir. Zîrâ soyut kavramların açıklığı, genellikle bireysel eğilimlere, ideolojilere, belli inanç sistemlerine veya kültür farklılıklarına göre oluşturulduğundan, kavramların açıklığında ortak bir görüş her zaman mümkün değilse de, bunu elde etmek için gayret göstermek ve bir uzlaşmaya varmak zor da olsa mümkün görünmektedir. Aksi takdirde soyut kavramların açıklığında, hiç bir zaman durulma olamayacak demektir. Bunun adı ise "kaos"tur.

İnsanlar, belli bir dönem kaos içinde yaşamak zorunda kalsalar da, her zaman kaos içinde yaşamak

istemezler. Soyut kavramların açıklığını tespit edip ortak bir uzlaşmaya varabilmek için de referansların iyi seçilmesi ve amacın iyi ve doğru belirlenmesi gerekir. Özellikle bu soyut kavram dînî bir kavram ise açıldığını tespitte çok daha hassas davranmak zorundayız. Zîrâ geleneksel anlayışın etkinliğini ve bu vâdîde yazılanları dikkate almadan ortak kabule ulaşmak, uzun vâdede mümkün görülse de kısa vâdede imkânsız görülmektedir. Aksini söylemek, anlam genişlemesini, anlam daralmasını veya anlam değişmesini kabul etmemek demek olur ki, bu realiteye aykırıdır. Sosyal alanda değişim olduğu gibi dilde de değişim vardır. Ama bu değişim, her kavramda veya her kavramda aynı oranda olacak demek değildir. Bazı kavramların açıklığı tenzil döneminde ne ise bugün de odur. Bu gibi kavramlarda herhangi bir anlam değişmesi yoktur. Namaz, oruç, zekât, hac, kurban gibi ibâdetle ilgili kavramlar buna örnektir.

Fakat bazı soyut kavramlar var ki, bunların anlamı, yani açıklığı büyük ölçüde değişmiştir. Sözgelimi "kuvvet" kavramını ele alalım ve

"*Gücünüz yettiği ölçüde kuvvet hazırlayın*"[41]

âyetindeki anlamını açıklayalım. Bu âyet savaşla ilgilidir ve Müslümanlardan, düşmanlarına karşı kuvvet hazırlamaları istenmektedir. Tenzîl döneminin

---

41 Enfâl, 8/60.

teknolojik ve ekonomik şartları gereği "kuvvet" denince akla hiç şüphesiz ok, mızrak, mancınık, kılıç, at, deve vs. gibi harp araçları gelmektedir. Yani bu âyetteki "kuvvet"in açıklığını bu araç ve gerçeklerle sınırlıyoruz. Bugün ise biz bu âyetteki "kuvvet"in açıklığında, bu zikredilen şeyleri düşünmekle birlikte, daha çok çağımızdaki harp araç ve gereçlerini anlıyoruz ve kuvveti top, tüfek, füze, uçak, gemi vs. gibi çağdaş harp araç ve gereçleri olarak açıklıyoruz. Lâfız değişmiyor. Âyetin seçikliği ve verdiği mesaj, yani normu değişmiyor. Fakat açıklığı, yani âyete yüklenen anlam değişiyor. Bir başka deyişle, soyut bir kavram zamanın şartlarına göre somutlaştırılıyor. Buna, âyetin devamındaki savaş için "at besleme" kavramını da ilâve edebiliriz.

Burada insana düşen görev hem sözlü yasaları hem de fiilî yasaları anlamak ve hayâtını bu yasalar çerçevesinde yaşamaktır. Bu işlevi ise insan, Allah'ın kendisine verdiği yetilerle ve bu yetiler içinde en önemlisi olan akılla yapacaktır. Kısaca aklını kullanacak onu fonksiyonel hâle getirecektir. Aklın fonksiyonel olabilmesi için de kendisinden çıkarım yapabileceği verilere ihtiyacı vardır. Bu verileri akıl, ya duyu organları vasıtasıyla ya da vahiy yoluyla alır. Yani akıl, ya gözlem ve deney yoluyla elde ettiği veriler üzerinde fonksiyonel olur ya da vahiy yoluyla kendisine ulaşan bilgiler üzerinde fonksiyonel olur. Vahiy, akıl dışı değil, akıl üstü bilgileri içerir. Bu bilgilerin temel karakteristik özelliği ise genelde sembolik tasvirlerle örtülü oluşu ve Kur'an'a özgü bir dil ile sunulmuş olmasıdır. Bu sebeple Kur'an'ı, Kur'an'da yer alan normları ve bu normların dayandığı bilgileri doğru ve sağlıklı anlayabilmek için Kur'an'ın ve Kur'anî bilginin iyi tanınması ve bilinmesi gerekmektedir.

D- KUR'AN ve TABİÎ BİLİMLER

Kur'an'da yer alan bilgileri, ana hatları ile gözden geçirecek olursak, şu bilgilerin onda yer aldığı görülecektir: Kur'an ve Kur'an'la ilgili bilgiler, İlâhî kitaplar ve bu kitaplarda yer alan bilgiler, İlâhî prensipler, Allah ve Allah'ın sıfatları ile ilgili bilgiler, gayb, yaradılış, dünyâ ve âhirete âit bilgiler, peygamberlik ve peygamberlerle alâkalı bilgiler, (Kısâs-ı Enbiyâ ve Siyer-i Nebî) îmân, amel ve ibâdet çeşitleri ile alâkalı bilgiler, inanç kimlikleri, ferdî ve sosyal ahlâkla ilgili konular, ahlâkî değerler, ahlâkî bozukluklar, günah ve çeşitleri, aile ve toplum bilgileri, ekonomik hayat, hukuk ve devletle ilgili bilgiler, İslâm toplumu ve misyonu, bilimsel konular, tıp, sosyoloji, psikoloji bilimlerine âit bilgiler, beslenme, temizlik ve çevreyle alâkalı bilgiler, kısaca insan-Allah ilişkisine, insan-insan ilişkisine ve insan-kâinât ilişkisine dâir bilgilerdir.

Hiç şüphesiz Kur'an, içeriğindeki bu bilgilerle, günümüzün bilimsel anlayışına uygun gelecek tarzda bir Hukuk, Ahlâk, Siyer, Târih, Astronomi, Tıp, Fıkıh, Kelâm, Tasavvuf ve Edebiyat kitabı değildir. Bu saydığımız ve daha saymadığımız bilim dallarına âit bazı bilgiler, Kur'an'da mevcuttur. Ancak bu bilgiler, bu bilim dallarının belli konularına temas eden ve bu bilim dallarına malzeme olma niteliğini taşıyan bilgilerdir. Yoksa bu bilim dallarına âit bütün bilgiler ve ayrıntılar Kur'an'da mevcut olmadığı gibi, var olan bilgiler de sistematik de değildir. Bu bilgilere dayanarak sistem kurma görevi ve işlevi insana aittir. Meselâ, Fıkıh

(İslâm Hukuku) sistematik olarak Kur'an'da mevcut değildir. Ama İslâm hukukçuları, başta Kur'anî bilgiler olmak üzere, Sünnet ve içtihada dayanarak kendi hukuk sistemlerini kurmuşlardır. Kur'an'da hukuk bilgisi bulunmakta fakat Kur'an bizim anladığımız manada bir hukuk kitabı özelliğini taşımamaktadır. Bu sonuç, bütün ekoller için de geçerlidir. Bu kısa öz bilgi de gösteriyor ki, Kur'an'ın kendine özgü bir yapısı ve bilgilendirme biçimi vardır. Bu sebeple bu yapıyı ve bilgilendirme biçimini, insana âit bilgilendirme biçimleriyle mukayese etmemek veya değerlendirmemek gerekmektedir.

Kur'anî bilgilere dayalı bir sistem kurmak isteyen her hangi bir bilim adamı, öncelikle sahip olduğu meslekî bilgisini öne geçirmekte veya bu meslekî bilgisine dayalı önyargılarını harekete geçirerek, Kur'anî bilgiye yönelmektedir. Nitekim Kur'an'da yer alan insan-Allah ilişkisiyle alâkalı âyetler, kimi bilim adamlarınca inanç açısından, kimilerince kulluk açısından, kimilerince de halifelik açısından ele alınmakta ve yorumlar bu ele alış tarzına göre yapılmaktadır. Meselâ T. Izutsu gibi bazı âlimler de bu konudaki âyetleri, yaratan-yaratılan, haberleşme, Rab-kul ve ahlâkî ilişki olmak üzere dört açıdan ele alabilmektedir.[42] Aynı şekilde Fıkıhçıların sistematiği ile, Kelâmcıların sistematiği, Filozofların sistematiği ile Sûfîlerin sistematiği de gerek muhteva ve gerekse biçimsellik açısından birbirine benzememekte ve aralarında farklılık bulunmaktadır.

---

42 Toshihiko Izutsu, Kur'an'da Allah ve İnsan, Ter. Süleyman Ateş, Ankara 1975, s. 70-71.

Kur'an'da yer alan insan-kâinât ilişkisi ve bu ilişki ile alâkalı bilgiler, aynı zamanda insanların bilgi vâsıtaları ile elde edebilecekleri bilgileri de kapsamaktadır. Özellikle tabiat kânunlarına ve kânunların işleyiş biçimlerine dâir Kur'an'da yer alan bilgiler, sonuç bildiren bilgileri içermekte ve bu sonuçlara âit sebeplerin araştırılmasını teşvîk eden bir mâhiyet arz etmektedir. Şüphesiz bu da insana, öğrenme, araştırma yapma ve devam edip gelen düzenle ilgili olarak sebep-sonuç ilişkisini keşfetme gibi sorumluluklar yüklemektedir. Yeryüzünün gezilip dolaşılması, devenin nasıl yaratıldığına bakılması, semâların nasıl bina edildiğinin araştırılması gibi insana sorumluluk yükleyen âyetlerin yanı sıra, kâinat ve içindekilerin insanın emrine verildiğine dâir (teshir) âyetlerin mevcudiyeti de insana âit sorumluluğu öngörmektedir. Kur'an, eşyanın mâhiyeti ile alâkalı araştırmaların boyutları konusunda herhangi bir tahdit koymamakla birlikte, kullanımı ile alâkalı olarak ahlâkî ve hukukî bazı tahditler koymaktadır. Bu da eşyanın helâl ve temiz olmadıkça kullanılmaması ve kullanımda israfa kaçılmamasıdır.

Kur'an, bir taraftan eşyanın bilgisine sahip olabilmesi için insandan duyu organlarını kullanmasını isterken, diğer taraftan da Kur'anî bilgiye sahip olabilmesi için "okumasını" istemektedir. Çünkü Kur'anî bilgiye sahip olmanın en iyi ve en sağlıklı yolu okumaktır. Bu emir, inanan her insan için mutlaktır ve belli kişilere tahsis edilmiş değildir. Bu sebeple her inanan insan, kendisine lâzım olacak bilgiyi değerlendirmek, doğrulamak veya yanlışlamak için test etmesi gerektiğinde, başkalarının ne dediğine bakmak ihtiyâcını hissetmektedir. Yazılan eserlerde ve yapılan

yorumlarda verilen referansların amacı da budur. Kur'an'a gitmeden ve onda yer alan bilgileri elde etmeden, bu bilgileri başka kaynaklarda aramak veya başka kaynaklardan elde etmeye çalışmak, insanı Kur'anî bilgiye değil de, Kur'an'dan çıkartılan bilgilere götürür. Böyle bir durumda, elde edilen bilgileri Kur'anî bilgilerle doğrulamak veya yanlışlamak imkânı olmaz. Çünkü dîn ile ilgili bir konuda, bir bilgiyi doğrulama ve yanlışlamada ta'yîn edici unsur, Kur'anî bilgidir. Çünkü Kur'an'dan çıkartılan bir bilgide, beşerî bir yön mutlaka bulunmakta, bu da o bilginin doğrulanabilirliği kadar yanlışlanabilirliğini de göstermektedir. Bu hüküm, Kur'anî bilgilerin dışında Kur'an'dan çıkartılan bütün bilgiler için de söz konusudur. Bu hükmün tek istisnası, Hz. Peygamber'in vahye dayalı yorumu (tebyîn) dur.

Kur'anî bilgi ve Kur'an'dan çıkartılan bilgi ayırımının yapılmasından amaç ise, Kur'an lâfızlarına Allah tarafından yüklenilen anlamlar ile, insanların o lâfızlardan anladığı anlamları birbirinden ayırt etmek içindir. Çünkü Kur'anî bilgide veya kavramlarda insanın bir müdâhalesi yoktur. Ama o kavramların insanlar tarafından algılanması ve ifâde edilmesi durumunda devreye insan unsuru girmekte, böylece bilenle (suje) bilinen (obje) arasındaki ilişkiden bilgi doğmaktadır. Ayrıca tek terimle kavram aktarması olamayacağı ve mutlaka bir hükme ihtiyaç bulunacağı için, Kur'anî bilgideki Allah'ın hükmünü kesinlikle ta'yîn etmek de insan için mümkün olmamaktadır. İnsan için mümkün olan, o hükmün ihtimâl dâhilinde olması ve kesinlik arz etmemesidir.

İnsan elde ettiği bilgileri, ideal anlamda formel işlemlerden kurulu bir yöntemle veya metotla ilim

hâline getirmektedir. Bir başka ifâde ile ilim, formel işlemlerden kurulu bir yönteme bağlıdır. Bilimsel kurallar, her ne kadar "mutlak" bir değer ifâde etmez ise de, bilime âit formel tutarlılığın iç mantığı izafî değildir. Seçtiğimiz formel kalıba âit iç mantığın gerekleri yerine getirilemez ise, elde edilen sonuç yanlış olur. Bu durum şüphesiz Kur'an'dan çıkartılan bilimler için de söz konusudur. Özellikle mantık ilminin İslâm âlemine girmesinden sonra Fıkıh Usulü'nün büyük inkişâf göstermesi tesadüfi değildir. Aynı durum diğer bilim dalları için de söz konusudur. Her sistem, kaynağı itibariyle mutlak doğruyu temsîl etmez ise de, kendi sistemi içinde bir tutarlılığa sahip olmak zorundadır.

İslâm âleminde Kur'an'a dayalı düşünce sistemlerinin ortaya çıkması, özellikle Kur'an'dan çıkartılan bilgilerin yaygınlık kazanmasından sonradır. Dînî terminolojide bu bilgi türünü tanımlamak için "İstinbât" kavramı kullanılmıştır. Bunun anlamı, çalışarak ve düşünerek bir şeyi ortaya çıkartmak demektir. Bu anlamın ifâde edildiği benzer kavram ise ictihâddır. Hz. Peygamber'in Mu'az b. Cebel'i Yemen'e gönderirken söylediği sözün içeriği de, Kur'anî bilgi ile içtihada dayalı bilgiyi açıkça ayırmaktadır. Bunun içindir ki bir çok İslâm âlimi, eserlerinde "istinbât" kavramını kullanmaktan kaçınmamıştır. Meselâ Celâleddîn es-Suyûtî (ö.911/1505) Tefsîr Usûlüne dâir yazdığı "el-İtkan fi 'Ulûmi'l Kur'an" adlı eserinin 65. bölümüne "Kur'an'dan istinbât Edilen İlimler" başlığını koymuş,[43] ayrıca bir

43 Celâleddîn es-Suyûtî, el-İtkân, Beyrut 1973, II/125.

başka eserine de "el-İklîl fî Istinbâti't Tenzil" adını vermiştir. Böylece Kur'anî bilgilerle, Kur'an'dan çıkartılan bilgilerin mâhiyetleri itibarıyle bir ve eşit olmadığını ortaya koymak istemiştir.

E- KUR'AN'I ANLAMADA BİLİMSEL YÖNELİŞ

Tenzil döneminde (m. 610-632) Sahabe, doğrudan Kur'an'la yüz yüze gelmiş, onu okumuş ve anlamıştır. Anlaması da gâyet tabiîdir. Zîrâ Kur'an onların diliyle nazil olmuş, kendilerine bildikleri ve kullandıkları dil ile hitâb etmiştir. Şüphesiz bu yargı, "Bilimsel Teoriler" çerçevesinde çoğunlukla ilgili genel tahminden ibarettir. Yoksa ferdî davranışlara indirgendiğinde isabetli olduğu düşünülmemelidir. Yani bunun anlamı, Sahabe, Kur'an'ı okumuş ve anlamıştır ama her Sahabenin Kur'an'ı okuması ve anlaması aynı ölçüde ve aynı seviyede olmamıştır. Çünkü fıtrî yeteneği, dilbilgisi, genel kültürü, âyetin indiriliş olayına şâhid olması v.s. değerler, her Sahabede aynı değildir. Nitekim Osman b. Maz'ûn'un içki ile alâkalı âyetler hakkındaki görüşü, Hz. Âişe'nin Ebu Hüreyre'yi Allah'ın görülemeyeceğine dâir âyeti yanlış anlamakla suçlaması, Adiyy b. Hatem'in oruçla ilgili âyette geçen siyah-beyaz iplikle ilgili kavramı yanlış yorumlaması, Hz. Ömer'in "ebben"; İbn Abbâs'ın "fatır" kelimelerini bilmediklerini söylemesi v.s. rivâyetler, Sahabenin aynı ölçüde ve seviyede Kur'an'ı anlamadığını gösteren örneklerdir. Teorik olarak da her insanın aynı seviyede ve aynı ölçüde Kur'an'ı anladığını söylememiz mümkün değildir.

Hz. Peygamber, Kur'an'ı açıklamakla (tebyîn) görevli olduğu halde, onun her âyeti açıkladığını söylemek de

büyük bir iddia olur. Zîrâ Hz. Peygamber'in her âyeti açıkladığına dâir elimizde yeterli delîl yoktur. Elimizdeki mevcut deliller ise, Hz. Peygamber'in bütün âyetleri tebyîn etmediğini göstermektedir. Hz. Peygamber'in özellikle ibâdet, kısmen ahlâk ve hukukla ilgili âyetleri yorumladığına, şâhid oluyoruz. Onun tefsîr örneklerini, hadîs kitaplarından öğrenmemiz mümkündür. Nitekim Suat Yıldırım'ın hazırladığı "Peygamberimizin Kur'an'ı Tefsiri" adlı bilimsel çalışmasından Hz. Peygamber'in, Fatiha sûresinde yer alan kendisine gazab edilenleri, Yahudiler; dalâlette olanları, "Hıristiyanlar"; "kuvvet'i atma; "sebîl"i "azık" ve "binek"; "harec"i "darlık"; "siyah ve beyaz iplik"i, "fecrin karanlığı ve aydınlığı"; "nefse zulüm"ü, "şirk"; "vûrud"u "duhûl"; "vasat'ı "adl" olarak yorumladığını öğreniyoruz.[44] Hadîs kitaplarında ise namaz, oruç, hac, zekât vs. gibi konuların Hz. Peygamber tarafından açıklandığını ve bu açıklamaların da önce sözlü sonra da yazılı olarak nakledildiğini biliyoruz.

Kur'an'ı anlama ve yorumlama faaliyeti, Hz. Peygamber döneminde ve onu takip eden yıllarda etkin bir biçimde devam etmiş ve bu etkin faaliyet neticede pek çok tefsîr ekolünün ortaya çıkmasına da sebep olmuştur. Nitekim fakîhler tarafından tasnîf edilen ve "Ahkâm Âyetleri" olarak tanıtılan maksimum beş yüz civarındaki âyetlerin öne çıkartılması, diğer âyetlerin ise ilgi odağı yapılmaması, fıkhı tefsîr ekolünü doğurmuş ve bunu diğer ekollerin teşekkülü takip etmiştir.

44 Suat Yıldırım, Peygamberimizin Kur'an Tefsiri, 29-333.

Özellikle fakîhler tarafından önceki ümmetlerin tecrübelerinin anlatıldığı Peygamber kıssaları, birer hikâye gibi algılandığı için yeterli ilgiye mazhâr olmamıştır. Oysa bu tecrübeler, pek çok alana özellikle sosyal bilimlere rehberlik edecek ilkeleri içermektedir. Bunun böyle olduğunu, 20. yüzyılın ulaştığı bilimsel düzey, bize daha iyi açıklamaktadır. Aynı bakış açısı ve aynı yöntem, daha sonra ortaya çıkan tefsîr ekollerinde de görülmüş, bu ekollere mensup bilim adamları, kendi alanına gösterdiği ilgiyi, maalesef diğer alanlara göstermemiştir. Öyle ki kendi ilgi alanı sanki öz evlât, diğer alanlar ise üvey evlât gibi olmuştur. Kur'an verdiği bilgilerin, insan hayatındaki yeri ve önemi ihtiyaçlara göre değişse de, Kur'an'ın tümüne âit bilgileri anlamaya yönelik ilginin sürekli ve canlı tutulması gerekirken, maalesef ilgi farklılığı, onun bir bütün olarak algılanmasına ve anlaşılmasına engel olucu bir fonksiyon icra etmiştir.

Daha sonra Kur'an'ı bu parçacı anlama, yerini, yorumunu anlamaya bırakmış, dolayısıyla Kur'an yerine Tefsîr, Fıkıh, Kelâm, Tasavvuf kitapları okunarak Kur'an anlaşılmaya çalışılmıştır. Bir anlamda amaç bırakılmış, araç amaç hâline getirilmiştir. Böyle bir yöntemle Kur'an'ı doğru ve sağlıklı anlamak ne derece mümkündür?

Kur'an'ın ilk bilimsel yorumu, Antik Yunan kültürünün Arapça'ya çevrilmesi sonucu oluşan kültür ortamının bir sonucu olarak ortaya çıkmış ise de, bu yönelişin yöntemi Kur'an'da mevcut olmayan bilgileri Kur'an'a âit kılma şeklinde olmamış, tam aksine bazı Kur'anî kavramların açıklanmasında elde edilen yeni

bilgilerin kullanılması şeklinde olmuştur. Bir başka deyişle yorumda esas olan Kur'an'ın lâfızları olmuş, elde edilen yeni bilgiler ise Kur'anî kavramların açıklanmasında ön bilgi olarak kullanılmıştır. Gazâlî'nin ve özellikle F. Râzî'nin yaptığı budur. İlk dönem bilimsel tefsîr hareketinin temel niteliği de budur. Helenizm'i ön plana çıkartarak Kur'an'ı devre dışı bırakma değildir. Ancak her yönelişte olduğu kadar biraz daha fazla ya da daha az, bazı hataların yapılmış olması da gâyet tabiîdir. Hatayı, dînde veya bilimde arama yerine insanda aramak gerekir. Çünkü hatayı yapan dîn ve bilim değil, insanın bizzat kendisidir. Bu sebeple din-bilim çatışmasından değil, din adamı-bilim adamı çatışmasından ya da hatasından söz etmek gerekir.

İkinci dönem bilimsel tefsîr hareketinin sâiki ise yine Batı olmuştur. Fakat bu saikin sebepleri ilk dönemlerinden çok daha farklı bir nitelik taşımaktadır. Bu sebeplerin başında özde Tanrı-insan ilişkisinin mâhiyeti, şekilde ise kilise-bilim adamının otoritesi problemi gelmektedir.

Nasıl bir Tanrı'ya inanıyoruz veya inandığımız Tanrı'nın vasıfları nelerdir? Tanrı'ya âit irâdenin insan üzerindeki etkisi ve rolü nedir? ne kadardır? Tanrı'ya âit vasıflardan hangisini öne çıkartıyor ve Tanrı anlayışımızı ona dayandırıyoruz? İnsan iradesinin sahası ve sınırı ne kadardır veya nereye kadardır? soruları bu problemin özünü teşkil etmektedir.

Rönesans öncesi ve sonrası dönemde pek çok batılı insan, daha önce bir türlü hükmedemediği evrene, gelişen ve güçlenen bilimle karşı çıkma yöntemini denemiş ve bunda da başarılı olmuştur. Batılı insan öncelikle Tanrı'nın evrene koyduğu kânunları keşfetmeye ve anla-

maya çalışmış, elde ettiği bulgularla insanların ihtiyaçlarını gidermiş, kilisenin çözüm bulamadığı konulara bilim vasıtasıyla çözüm bulmuş ve neticede daha önce bir türlü sarsamadığı Kilise'nin otoritesini sarsmış, daha sonra kilisenin otoritesi yerine bilimin otoritesini, din adamının otoritesi yerine ise bilim adamının otoritesini ikâme etmiştir. Bilim adamının evreni keşfetme ve anlama işlevinin yanında, kiliseye karşı olan tavrı dolayısıyla, batılı insan, bu dönemde giderek Tanrı'dan uzaklaşmış ve Tanrı'dan bağımsız kendi başına kurduğu bir dünyâda yaşama arzusu ile dolup taşmıştır. Bir başka ifâde ile Kilise'nin otoritesinden uzak ve tamamen hür bir ortamda bilimsel faaliyette bulunma arzusu, zamanla dîne ve netîcede Tanrı'ya bağımlı olmadan yaşama isteğine dönüş-müştür. Bu dönüşüm 18. yüzyılda o kadar etkili olmuştur ki dinsiz veya Tanrı'sız bir dünya anlayışını ortaya çıkartmıştır. Bu, kutsaldan kopmuş ve Tanrı'ya ya-bancılaşma hareketi, bütün dikey bağlamları yataylaştırdığı için evrendeki bütün unsurların sınırlarını çizen bir din halinde algılanır olmuştur. Bu da toplumda giderek bunalımın ve gerilimin artmasına ve yaygınlaşmasına sebep olmuş, insan hayatını kolaylaştıran ve onu rahata kavuşturan bilim, kutsaldan kopuş ve Tanrı'ya yabancılaşma hareketi sebebiyle bizzat insanın varlığını tehdit eden bir unsur haline gelmiştir. Buna ilâveten bilimsel olarak takdîm edilen deterministik evren anlayışının zamanla, evreni ve insanı Tanrı'dan bağımsızlaştırması, insanlarda kutsal kitapta yer alan, Tanrı'nın altı gün çalışıp yedinci gün istirahata çekilmesi yani evrene müdâhale etmeyerek "kayyûm" sıfatının gerektirdiği tasarrufu yapmaması fikriyle de beslenerek "muat-

tal" bir Tanrı anlayışının doğmasına sebep olmuştur. Öyle ki bilim adamlarının önemli bir bölümü, dîne ve Tanrı'ya inanmasına rağmen, ortaya çıkan bu anlayış sebebiyle etkili bir Tanrı fikri yerine muattal bir Tanrı paradigmasına sâhib olmaya başlamıştır. Neticede Tanrı'nın yarattığı ve kurduğu düzene göre işleyen bir evren fikri, yerini "nedenselliğin" işlettiği bir evren fikrine terk etmiş ve bu fikrin bir adım sonrası ise, bu altı günün de "nedensellik"le açıklanması hâlinde Tanrı'ya ihtiyaç kalmayacağı ve Tanrı'nın evrenden kovulmuş olacağı düşüncesi olmuştur.

Genel anlamda kilisenin, özel anlamda Hıristiyanlığın yapısal zaaflarına karşı geliştirilen bu tepkisel hareket, kısa vâdede bilimde kazanılan zaferle büyük ölçüde ivme kazanmış ve netîcede din olgusunun reddine kadar gitmiştir. Sonunda insanların sahip oldukları en büyük ve en önemli referans noktası olan âidiyyet duygusu, parçalanarak, bireyler birbirine yabancılaşmış ve bu yabancılaşma bireyler arasında bir çatışma ortamı yaratmıştır. Bu dönemdeki çatışma, ekolojik, sosyolojik ve psikolojik dengeleri alt-üst etmiş, tabiata egemen olma arzusu, giderek insana egemen olma arzusu hâline dönüşmüş, Darwin'in ön görüşlerinden hareketle herkes, kendi hayâtını devam ettirmek için başkalarının hayâtına son verme mücâdelesine girişir olmuş ve bencillik alabildiğine körüklenmiştir. İşte bütün bu yatay ve yapay referanslar ve yorumlar neticede İslâm dünyâsına da girmiş ve gerçekte böyle bir çatışma olmamasına rağmen İslâm-bilim çatışması şekline dönüştürülmüştür. Bu düşünce o kadar etkili olmuştur ki, bilimsel tefsir anlayışını târihte ikinci kez fakat farklı sebeplerle yeniden ortaya çıkartmış ve bu ekol, 1880'lerden

1980'lere uzanan bir asırlık süre içinde yorumdaki etkinliğini koruyabilmiştir. Bugün aynı etkinlikte değildir ve etkinliği sosyolojik tefsîre bırakmış gözükmektedir.

Kur'an'ın bilimsel yorumuna yöneltilen eleştiriler Kur'an'ın bilimsel nitelikli âyetlerini yorumlama faaliyeti, Gazâlî ile başlayan ve Fahruddîn er-Râzî ile gelişen ve somutlaşan bir süreci ihtiva etmektedir. Bu süreçte Râzî'ye bazı tenkitler getirilse de, bu tenkitler çok da önemli değildir. Ancak bilimsel yorumlama hareketine ilk ciddî tepki ve tenkidin bir müfessirden değil de bir fakîhten gelmiş olması ayrıca kayda değer bir husustur. Nitekim, Endülüslü bir fakîh olan Şâtıbî, (Ö.790/1388) fakîhlerin, kelâmcıların, sofilerin sınırlarını çizdiği konu alanlarının dışına çıkarak evren-insan ilişkisini anlatan âyetleri yorumlayan bilimsel tefsir anlayışına karşı çıkarak şu eleştiride bulunmuştur:

"Kur'an indiği çağdaki toplumu ve bu toplumun fikir seviyesini esas almış ve insanlara teklif ettiği şeyler de o seviyede olmuştur. Binâenaleyh bu seviyeyi korumak ve gözetmek gerekir. Dolayısıyla daha sonra ortaya çıkan yeni yeni bilgileri Kur'an'da aramak veya bu bilgileri Kur'an'a yüklemek, Kur'an'ın ilk muhatabı olan insanlar için "teklîf-i mâ lâ yutak" bir iş olur.[45] Benzer eleştiriyi Hüseyin ez-Zehebî'de fakat biraz daha ayrıntılı olarak görüyoruz. Ona göre, Kur'an lâfızlarını, Kur'an'ın ilk muhâtabları olan Arapların bilmediği bir takım ma'nâlara ve ıstılahlara işaret ettirmek ve bu şekilde ortaya çıkan anlam genişlemesini caiz görmek

45 Şâtıbî, a.g.e., II/69, 79-81.

mümkün değildir. Zîrâ Kur'an'ın tenzilinden sonra ortaya çıkacak bir takım anlamları, Kur'an'ın nüzulünde Allah'ın murâd ettiğini söyleyemeyiz. Bunu söylemek Kur'an'ın beliğ olmadığını da söylemek demektir. Çünkü Kur'an, daha sonra ortaya çıkacak anlamları da onlardan istemiş olur, bu durumda Kur'an, hitabında muhâtablarının durumunu gözetmemiş olur.[46] Bu tenkitlere Kur'an'da yer alan Astronomi ve Tıp bilimi ile ilgili âyetlerin bilimsel veya bilgisel katkı amaçlı atıfların olmadığı görüşünü de ilâve edebiliriz.[47]

Kur'an'ın bilimsel yorumuna yapılan bütün bu eleştirileri kategorik olarak ele aldığımızda iki alanda yoğunlaştığını görmekteyiz. Yapılan bu eleştirilerden birincisi dil, ikincisi ise zihniyetle ilgilidir.

Dil alanında yoğunlaşan temel eleştiri, Kur'anî kavramların tenzil dönemi Arap toplumunun fikri ve ilmî düzeyleriyle bağımlı olduğu, bu düzeyin dışına çıkılması halinde Kur'an'ın duruma uygun söz söyleme sanatının (me'ânî) yok olacağı ve ilk muhataplarına imkânsızın teklif edilmesi gibi bir durumla karşılaşılacağıdır.[48]

Zihniyet alanında yapılan temel eleştiri ise, din ile bilimin ayrı olduğu, dolayısıyla Kur'an âyetlerinin bilime bilimsel veya bilgisel bir katkısının veya âyetlerde bilimsel atıflı bir amacın olmadığıdır.[49] Zihniyet

46 Zehebî, a.g.e., II/17-21.
47 Özsoy-Güler, i.g.e., s. XXI.
48 Şatıbî, a.g.e., II/69-79.
49 Hind Çelebi, et-Tefsiru'l-İlmi li'l-Kur'an, Tunus 1985, s. 20-44; Özsoy-Güler, a.g.e., s. XXI.

alanında yapılan bu eleştiriye yapılan yorumların, yanlışlanması halinde îmâna zarar vereceği argümanı ile bilimsel keşiflerin önce Batı'da bulunduğunu daha sonra Kur'an'ın yorumunda kullanıldığı görüşünü de ilâve edebiliriz.

İlk bakışta ciddî gibi görülen bu eleştirilerin bir analizi yapıldığında, bazı haklılık payları olmakla birlikte bu eleştirilerde pek çok tutarsızlıkların ve yanlışlıkların bulunduğu da bir gerçektir:

A- Kur'an'ın indirildiği dönemdeki kavramları kullandığı bir tespittir. Kur'an'da tenzîl sonrası ortaya çıkan hiç bir kavram veya terimin bulunmadığı da bir gerçektir. Ancak Kur'anî kavramlarla ifâde edilen bilgileri, yâni Kur'anî kavramların açıklığını, bazı sakıncaları ve kaygıları gidermek amacıyla sadece indirildiği döneme tahsis etmek acaba ne derecede doğrudur? Kaldı ki bu tahsîs, şu sakıncaları da beraberinde getirmektedir:

1-Böyle bir argüman, bazı Kur'anî bilgilerin yerel veya tarihsel olduğunu dolayısıyla evrensel bir nitelik taşımadığını ortaya koyar ki, bu Kur'an için büyük bir iddia olur. Asıl îmâna zarar verecek olan da böyle bir iddiadır.

2-Bu eleştiri, sadece teori olarak doğru kabul edilse bile, pratikte yanlışlanmış bir görüştür. Başta Fıkıh, Kelâm ve Tasavvuf olmak üzere pek çok bilim dalının konuları arasına giren âyetlerin veya kavramların ne ölçüde anlam genişlemesi ve daralmasına veya anlam değişmesine tâbi tutulduğuna, bu alanda yazılan binlerce kitap tanıklık etmektedir. Yoksa bu argüman,

sadece bilimsel yorumlar için mi geçerli sayılmaktadır?

İbn Rüşd'ün de belirttiği gibi fıkıhda caiz olan anlam genişlemesi veya bilgi artması, neden bilimsel içerikli âyetler için de caiz olmasın? Bunu yasaklayan bir nass mı mevcut? Sahabe, "*Kur'an'a sadece arındırılmış olanlardan başkası dokunamaz*"[50] âyetini acaba nasıl anlamıştı? Fakihler nasıl anlamış, biz bugün nasıl anlıyoruz?

"*Arınmak için malını veren, en çok sakınan kimse ise ondan uzak tutulur. O, yaptığı iyiliği birinden karşılık görmek için değil, ancak Yüce Rabbinin hoşnutluğunu gözeterek yapmıştır, elbette kendisi de hoşnut olacaktır*"[51] âyetini Sahabe nasıl anlamış, Fahrud-dîn Râzî nasıl anlamıştır; biz nasıl anlıyoruz?

Yapılan bu eleştirinin özünde bazı haklılık payının bulunduğunu kabul etsek dahi, yapılan eleştirinin sert oluşu, fakîhlerin kendi alanları ile ilgili sorunları çözmek için ürettikleri muhtelif formülleri ve yaklaşık Kur'an'ın on ikide biri oranında olan ahkâm âyetlerinin otoritesini sağlayarak diğer âyetlerin konu alanı dışında tutulmasına yol açtığını görmemezlikten gelebilir miyiz?

Kur'an'ın indirildiği dönemdeki bilgi seviyesini Kur'an'ın gözettiği anlayışı yanlış değildir. Yanlış olan, bu bilgi seviyesini gözeten Kur'an'ın daha sonraki nesiller için de özünde bazı anlamları taşıdığını kabul

50 Vâkı'a, 42/79.
51 Leyl, 9:/17-21.

etmemektir. Zîrâ, Hermeneutik bunun böyle olmadığını, tam aksine kutsal metinlerin daha sonraki nesiller için aynı kalıp ve aynı ifâde içinde farklı mesajlar taşıdığını da söylemektedir. Nitekim Hz. Peygamber de Veda Hutbesi'nin sonunda orada olanların olmayanlara sözlerinin duyurulmasını, zîrâ duyanların söyleyenlerden daha farklı anlayabileceğini ifâde etmektedir.

"Biri çıkıp da bu tarzdaki aklî bir kıyâsa dayanan düşünce bid'attır, zîrâ ilk asırda yoktu, diyemez, buna hakkı yoktur"[52] diyen İbn Rüşd'e göre fıkhî kıyâsı caiz gören kişi, felsefeye âit bilimlerde de kıyâsı caiz görmesi gerekir. Ona göre fıkhî kıyâs da ilk asırda ortaya konulduğu halde buna kimse bid'at nazarıyla bakmamıştır. Aklî kıyâs ve bunun türleri hakkında, bizden önce bazı kişiler araştırma yapmış ve incelemelerde bulunmuş ise, daha sonra gelenlerin de öncekilerden faydalanmaları gerekir. Zîrâ bilgiler ancak bu yolla tamamlanır. Bir insanın çıkıp da tek başına bu işi yapması ve muhtâç olduğu şeylerin hepsine vâkıf olması ya imkânsızdır ya da çok zordur. Şu halde ilmî çalışmalarda, bizden öncekilerin söylediklerinden faydalanmamız ve yardımlarına başvurmamız, üzerimize düşen bir görevdir.

Başka ve öncekilerden kasıt, bütün insanlardır. Bu insanların aynı dinde olmaları veya olmamaları bir şey ifâde etmez. Zîrâ bu durum, kurbânın sıhhatini

---

52 İbn Rüşd, Felsefe-Din İlişkisi. (Faslu'l-Makâl el-Keşf 'an Minhâci'l-Edille) Yayına Hazırlayan: Süleyman Uludağ, İstanbul 1985, s. 101.

sağlayan bıçak gibidir. Bıçağı yapan kişinin hangi dinde olduğu önemli değildir. Bu sebeple İslâm öncesinde yaşayan kimselerin eserlerini ele alıp okumak ve bunlardan istifâde etmek dîne aykırı değildir. Burada önemli olan, kişiye değil, sözüne bakmaktır. Söylenen sözün tümü doğru olabildiği gibi, yarısı veya bir kısmı da doğru olabilir.[53] İbn Rüşd'e göre, delîl ve burhana dayanan bir düşünce tarzı, dînin getirdiği hükümlere aykırı bir netîce meydana getirmez. Çünkü dînî kurallar ve bilgiler, gerçek olan bilgilerdir. Gerçeğin gerçeğe zıt olması asla düşünülemez. Çünkü gerçek olan bir şey, diğer gerçek olan bir şeye uygun olur.

B- Din ayrı, bilim ayrıdır. Kur'an'da bilime, bilimsel ya da bilgisel atıf amaçlı bilgi yoktur eleştirisi, özünde bazı doğruları taşısa da, indirgemeci bir tavrın ve önyargının ürünü olan bir görüş olmaktan kurtulamamaktadır. Zîrâ din-bilim ayrımı, reel olmayan fakat zihinsel bir ayrımdan ibarettir. Kur'an'ın amacı insan ve onun hayâtı olduğuna göre, genel anlamda din-bilim ayrımından veya Kur'an'da bilim için bilgisel bir referansın olmadığından söz etmek büyük bir iddiadır. Bir başka deyişle bu eleştiri, dîni ya da bilimi nasıl tanımladığımıza ve algıladığımıza bağlıdır. Din-bilim ayrımının özü itibariyle din-dünyâ ayrımına (sekularizm) dayandığını rahatlıkla söyleyebiliriz. Hıristiyanlık için doğru olan bu varsayım, İslâm için ne kadar doğru olur? Zîrâ bu görüş, Tanrı merkezli bir evren anlayışından insan merkezli bir evren anlayışına geçişin sonunda ortaya çıkmıştır.

---

53 İbn Rüşd, a.g.e., 103-104.

Din-bilim ayrımı veya akıl ötesi inanç tanımı, Batı'ya özgü bir durum iken, bunu evrenselleştirerek İslâm'ı da bu kategoriye dâhil etmek en hafif ifâdesi ile bir tanımlama hatası olmuştur. Din-bilim ayrımının temeli Kilise dogmalarıyla bilimin ayrılması, akıl ötesi inanç tanımı ise Kant'ın Hıristiyan dünyâsında inanca yer açmak için aklı bir anlamda devre dışına itmesi anlayışına dayanmaktadır. Şâyet din ayrı bilim ayrı ise bu tanım, dîni îmân, ahlâk ve ibâdete tahsîs ettiğimizde doğru olur. Böylece dînin sahası ile bilimin sahasını zihinsel planda ayırmış oluruz. Ne var ki Kur'an'da böyle bir ayrımın varlığını bulmamız mümkün değildir. Nitekim bu hususu İbn Rüşt şöyle açıklamaktadır:

"Eşya ve varlık konusunda, a) din ya sükût etmiş, onun hakkında hiç bir şey söylememiştir, b) ya da o varlığı tanıtmış ve hakkında bilgi vermiştir. Dînin hakkında hiç bir bilgi vermediği konuda, insanların elde ettikleri bilginin dîne aykırılığı söz konusu olamaz, Çünkü bu durum, içtihada dayalı fıkhî bir hüküm gibidir. Dînin hakkında bilgi verdiği konuya gelince, bu bilgi burhan ve delîle dayanan bir düşüncenin ulaştığı sonuca a) ya uygun olur, b) ya da uygun olmaz. Şâyet insanların elde ettikleri bilgiye, dînin verdiği bilgi uygunluk ve paralellik arz ediyorsa, bu konuda da söylenecek bir söz yoktur. Fakat uygunluk arz etmiyorsa, o takdirde, dînin verdiği bilgi, te'vîl edilir.[54]

54 İbn Rüşd, a.g.e., 112-113.

Te'vilin anlamı, bir sözü hakîkî delâletinden ve gerçek anlamından uzaklaştırarak mecazî delâlete ve mecazî anlama götürmek demektir. Fakat te'vîl yapılırken filolojik kurallara dikkat edilmesi ve asla lisân geleneğinin ihmâl edilmemesi de gerekir. Şu kadar var ki bu durum, İbn Rüşd'e göre bir ihtimâldir. Gerçekte ise, dînin verdiği bilgiler ile, gözlem ve deneye dayalı bilgiler asla birbirine zıt değildir. Gerçek, gerçeğe asla zıt olamaz. Zîrâ burhana dayalı bir bilgi, dînin zahirî bir lâfzına zıtmış gibi görünürse de, dînin bütünlüğü içinde bir başka nassa mutlaka uygun düşecektir. Kaldı ki ona göre, dînin ortaya koyduğu lâfızların tamâmını zahirî manâda anlamak da zarurî değildir. Aynı şekilde nassların hepsini te'vîl suretiyle zahirî anlamların dışına taşımak da olmaz. Yani âyet ve hadîslerin tümünü zahirî anlamda almak mümkün olmadığı gibi, hepsini te'vîl etmek de mümkün değildir.[55]

Tâhir b. Aşûr ise bu konuda şöyle demektedir:

"Kur'an'ın indirilme amacı, Arab'ı bulunduğu durumdan başka bir duruma, yani cehaletten ilme ulaştırmaktır. İkinci olarak Kur'an'ın daveti özel değil, geneldir. Ayrıca Kur'an'ın anlamı sınırlı değil, tam aksine sınırsızdır. Bu sebeple Kur'an'ın anlamlarını, onun inzali sırasında Arapların ulaştığı ilmî seviyeye tahsîs etmek mümkün değildir. Kur'an'ın mu'ciz olmasının anlamı, lâfzının güzelliğinde ve manâlarının

55 İbn Rüşd, a.g.e., 114-116.

çokluğundadır. Kur'anî kavramlarla ifâde edilen anlamların anlaşılmasında, anlayışların değişik olması makûl bir iştir. Çünkü nice anlayış sahibi olan kişinin üstünde daha anlayışlı kişiler bulunmaktadır."[56]

Tâhir b. Âşur'un bu tenkitleri, hem Kur'an'ın genel ilkelerine hem de realiteye uygundur. Kur'an'ı belli bir döneme tahsîs etmek onun evrenselliğine gölge düşürür. Kaldı ki eş-Şâtıbî, Kur'an'da yer aldığı kadarıyla bilime de karşı değildir. Onun karşı olduğu şey, sonradan ortaya çıkan bilgilerin kullanılarak tefsir yapılmış olmasıdır. Fakat bu da tutarlı bir görüş değildir. Zîrâ bu ilkeyi uygulayacak olursak, fıkıhtaki içtihadı da ortadan kaldırmak gerekecektir. Çünkü yazılan yüzlerce fıkhî eser, içtihada dayanmaktadır. Fıkıhta caiz olan bir şey neden ilmî tefsir için de caiz olmasın!?[57]

Kur'an, insan hayatına yöneliktir ve onun hayâtını ilgilendiren konuları içermektedir. Ancak bu kutsal kitabın pasajlarında, indirildiği dönemin kavramları kullanılarak insanlarla iletişim kurulmuştur. İndirildiği dönemde yaşayan insanların ihtiyaçlarını karşılayan ve o ihtiyaçlara çözüm öneren bu kutsal metinler, daha sonraki nesillerin de ihtiyaçlarını karşılama iddiasındadır. Bu sebeple indirildiği dönemdeki insanların göremedikleri şeyleri, daha sonra görebilecek insanlara aynı kalıp, aynı söylem ve aynı dil içinde anlatmak zorundadır. Bunun için Kur'an pasajları, sadece zahirî anlamlarıyla kavramakla kalınmaz, aynı zamanda

56 Tâhir b. Âşûr, et-Tahrîr ve't-Tenvir, Tunus 1984, I/144-145.
57 Geniş bilgi için bkz. Kırca, Kur'an-ı Kerim ve Modern İlimler; Kur'an ve Bilim İstanbul 1997.

yorumlanması da gerekli olur. Zîrâ Kur'an indirildiği o çağda yeryüzünün güneşin etrafında dönüyor oluşunu açıkça söylemiş olsaydı bu içerik ilk muhâtabları için inanılmaz bir şey olur ve inkarcılara Kur'an'ı reddetmek için ekstra bir gerekçe verilmiş olurdu. Kur'an, böyle bir söylemi tercih etmeyerek onlara ve daha sonra gelecek olanlara da ters gelmeyecek bir ifâde biçimi ile konuyu zikretmiş, hiç kimse, kendi dönemi için bu Kur'an ifâdelerindeki içeriği reddetmemiştir. Tam aksine herkes kendi dönemine uygun gelebilecek bir anlamı bu pasajlardan rahatlıkla çıkartabilmiştir. Bunun anlamı, Kutsal Kur'an metinlerinin, okuyanlar tarafından anlaşılması ve içeriklerinin açıklanmasının gerekli olduğudur. Zîrâ pek çok soyut kavramın lügat anlamının yanında ikincil ve üçüncül anlamlan mevcuttur. Müfessirin görevi de bu kavramları kendi yöntemine göre açıklamak yani farklı anlamlardan birini tercih ederek ilgili metnin anlamını ortaya koymaktır. Bunu bir analoji ile açıklamak gerekirse, Kur'an'la müfessir ilişkisi, boya ile ressam ilişkisi gibidir. Boya olmadan resim yapılamadığı gibi, ressam da tamamen boyaya bağlı değildir. Bir başka deyişle boyanın resmi ifâde ettiğini tam olarak söyleyemeyiz. Çünkü resim, boyaya bağlı olsa da boyadan farklı bir nesnedir. Kur'an'ı müfessir açıklasa da, açıklanan şey (Yorum/Tefsîr) Kur'an değildir. Müfessir Kur'an'a bağlıdır, lâkin yorum Kur'an'dan farklı bir şeydir. Zîrâ insana âit bilgi kaynakları sağlam duyular, akıl ve vahiydir. Bunlardan sağlam duyular ve akıl insanla alâkalı, Kur'an ise vahiyle alâkalı bilgi kaynaklarıdır. İnsan, kendisine âit bilgi vâsıtalarını kullanarak, vahye dayalı bilgileri algılamakta ve yorumlamaktadır.

Yorumlar, bir yönüyle vahye bağlı bir yönüyle de insana bağlı bulunmaktadır.

İslâmî ilimlerde yorum yapan ilim ve din adamları, bu bilgi vâsıtalarından akla daha çok dayanmakta ve yorumlarında aklı kullanmaktadırlar. İlmî tefsirde ise aklın yanında sağlam duyulardan elde edilen bilgiler de ilâve edilmiş bulunmaktadır. Gözlem ve deney metodu ile elde edilen bu bilgiler, aklın da yardımı ile vahye dayalı bilgilerin yorumunda ve îzâhında kullanılmaktadır. Bilgi vâsıtalarını kullanmaya dayanan bir bilgiyi birbirinden ayırt etmeden, rastgele bilgilerin "Bilim Felsefesi" açısından bir tahlil ve tasnife tabî tutulmadan âyetlerin yorumunda kullanılmış olmasıdır. Veyahut bu bilgilerin ne ölçüde kullanılabileceğinin tam olarak tespit edilmemiş olmasıdır.

Bilindiği gibi, Bilim Felsefesi, bilginin değerini ortaya koyan ve bilgileri sınıflandıran bir bilim dalıdır. Kânunla hipotezi veya galip zanna dayanan bir bilgiyi birbirinden ayırt etmeden, rastgele bilgilerin ilmî tefsirde kullanılması, bu ekolün en önemli problemidir. Duyu organları ile elde edilen bilgiler, önce Bilim Felsefesi açısından tahlile ve tasnife tabî tutulmalı, elde edilecek sonuca göre yoruma gidilmelidir. Bu metotla hareket edilmediği içindir ki, bu ekole yapılan tenkitler ciddiyetini korumakta ve üzerindeki şüphe bulutları dağılmamaktadır. Buna nakil ve gelenekçiliğin etkisini de ilâve edersek problemin boyutu daha da artmaktadır.

Kur'an, sadece bir çağın insanına değil, her çağın insanına hitâb eden bir kitaptır. İslâm vahyinin evrensel olmasının anlamı da budur. Âyetler, çağlar içindeki yorumları ile birlikte, yani nakil ve geleneklerle bize

kadar ulaşmıştır. İnsanın gerçeği anlaması ve yorumlaması ise, zaman içinde değişmektedir. Buradaki en önemli problem, değişebilen yorumla değişmeyen yorumun tespit edilmesi ve birbirinden ayrılmasıdır. Kur'an'ın yorumunda tartışılmayan ve değişmeyen tek yorum, vahyin kontrolünde bulunan Hz. Peygamber'in açıklamalarıdır. Çünkü O, hem tebliğ hem de tebyîn ile görevlendirilmiş ve dîn adına yaptıkları kontrol edilmiştir. Bu nedenle ma'sûmdur. Ama onun dışında hiç bir kimse bu özelliğe sahip değildir. Dolayısıyla hata edebilir. Bu hata yorum için de geçerlidir. Ancak nakilcilik ve gelenekçilik, âyetlerin değişmez yorumuyla değişebilen yorumlarını bir birinden ayırt etmemize de bir ölçüde engel olmaktadır. Şüphesiz geçmiş bilinmeden gelecek bilinemez. Ancak nakil ve geleneğe bağlı yorumların hangisi veya ne kadarı bizim için bağlayıcı olacak veya olmayacaktır? Bu husus fıkıh gibi hassas bilim dalını ilgilendirdiği gibi, ilmî tefsiri de ilgilendirmektedir. Zîrâ nakil ve geleneğe bağlı bazı din adamları, değişebilen yorumlarla değişmeyen yorumları tefrik etmedikleri için bugün yadırganır hattâ kınanır duruma düşmektedirler. Meselâ, Abdullah b. Bâz gibi bir âlim, Fahreddin er-Râzî'ye dayanarak "Eş-Şemsu cariyetün ve'l-Ardu sabitetün" adlı bir kitap yazabilmektedir. Buradaki hassas nokta, nakillerin bağlayıcı ve târihî oluşu ile, yani yorumların değişmeyeni ile zaman içinde değişebilecek olanın kesin ve net bir biçimde ortaya konmamış olmasıdır. Sözün özü, bilimsel verileri veya bütün olguları, Kur'an'da arama anlayışı, yerini bu veriler ve olguların Kur'an'ın temel ilkelerine ters olup olmadığı anlayışına terk ettiği zaman Kur'an'ın bütünlük içinde daha iyi ve daha sağlıklı anlaşılması mümkün olacaktır.

III. KUR'AN ve MEDENİYET İLİŞKİSİ

"Bilim Felsefesi" açısından bakıldığında, "bilimin, bütün meselelerimizi, çözmeye yetkili sihirli bir değnek olmadığı, ancak belli nitelikteki problemlere uygulandığında etkin olduğu genellikle bilinmektedir. Ne var ki, bilimin kapsam ve sınırlarını kesinlikle belirleme, çok zor olduğundan hangi meselelerin ilmî incelemeye konu olabileceği, hangi meselelerin olmayacağı öteden beri sürüp gelen bir tartışmadır."[58] Kapsam ve sınırlarını kesin olarak belirleme imkânı çok zor olan ilimlerin başında, sosyal ve beşerî ilimler gelmektedir. Psikoloji, Etnoloji, Antropoloji, Ekonomi, Eğitim, Teoloji ve Felsefe bu ilimlerden başlıcalarıdır.

Her ilim ve her bilgi, en az o ilmi yapan açısından insanla ilgili olduğu halde, insana ait her bilginin pozitif bir değere sahip olduğu söylenemez. İnsanın niçin yaratıldığı, hayatın anlamı, mutlak iyi ve mutlak kötünün veya mutlak duygunun ne olduğu ilmî usullerle cevaplandırılamaz.[59] Tabiî ve pozitif ilimler, insan zihninin tabiat olaylarına adapte olması ve bilinen metotların kullanılmasıyla kurulmuştur. Bilinen metotlar ise, gözlem deney ve bu yollardan genellemeye ve çözümlemeye gitmektir. İlmî şüphe, araştırmanın başlangıç noktası, soğukkanlılık, peşin hükümlerden uzak olma ve tarafsızlık ilmî anlayışın ve zarurî şartlarıdır. Bu araştırma metoduyla elde edilen ilmî neticeler ve hükümler, sade ve tek boyutludur ve kesinlik ifade eder. Pozitif ilimlerin bu kesinliği ise, sebep netice

---

58 Cemal Yıldırım, Bilim Felsefesi, İstanbul 1979, s. 61.

59 Bozkurt Güvenç, İnsan ve Kültür, İstanbul 1979, s. 3.

münâsebetlerinin tayin ettiği "Determinizm" prensibi gereğidir. Fakat aynı metot, psikolojik, sosyolojik ve tarihî olaylara uygulandığı zaman, pozitif ilimlerdeki kadar kesin ve net neticeler elde edilememektedir. Çünkü işin içine bütünüyle insan unsuru girmiştir. Bu nedenle tabiat olaylarında olduğu gibi kesin genellemeler yapma imkanı yoktur.

Pozitif ilimler veya pozitif düşünce, yapısı ve metodu gereği, "materyalist bir dünya görüşüne yol açacak niteliktedir."[60] Kur'an araştırmalarında ise, ilmî şüphe metodu demek olan pozitif düşüncenin yeri yoktur. Zira Kur'an'a inanmak ve söylediklerinin doğruluğunu peşinen kabul etmek, mü'min olmanın gereğidir. İman, peşinden kabul etmeyi ve tasdiki gerektirir. Pozitif, düşüncede ise, ilmî de olsa bir şüphe mevcuttur. Şüphe ile imanın uzlaşması mümkün değildir. Bu nedenle Kur'an araştırıcıları, şâyet mü'min ise, işe ve araştırmaya peşin hüküm ve kanaatle girecektir. Çünkü bu peşin hüküm ve kanaat olmadan iman olmaz. İman, tasdik demektir.[61]

İlmî sahadaki kültüre, "Medeniyet" adı verilmektedir.[62] Bu sahada araştırma yapan "Medeniyet tarihçileri", genellikle pozitif düşünce metodunu kullanmışlar

60 Cemal Yıldırım, a.g.e., 164.
61 Ebu'l-Hasan el-Eş'ârî, Kitabu'l-Luma, Mısır 1954, s. 123; Ebu Mansur el-Maturidî, Kitabü't-Tevhîd, İstanbul 1979, s. 375-376.
62 Güvenç, a.g.e., 98. Kültür, geniş kapsamlı bir kelimedir. Bu kelimenin dört ayrı anlamda kullanıldığı görülmektedir 1. İlmî sahadaki kültür, medeniyettir. 2. Beşerî anlamdaki kültür, eğitim ve öğretimdir. 3. Estetik alandaki kültür, güzel sanatlardır 4. Maddî ve biyolojik alandaki kültür, üreme, tarım, ekin, çoğalma ve yetiştirmedir. (Güvenç, a.g.e., 99).

ve bazı neticelere ulaşmışlardır. Ancak varılan bu neticelerin sonuçları, tartışma konusudur. Zira pozitif düşünce metodu, bu sahada bir Fizik ve Kimya'da olduğu gibi kesin ve net neticeler vermemektedir. Bu metodun bu sahaya tatbiki, maddeye olan tatbiki gibi kolay değil, bilakis çok zordur. Bu nedenle hata ihtimali de o nispette çoktur.

Kur'an-ı Kerîm, Allah kelâmıdır. İnsanlara Allah tarafından Peygamberi Hz, Muhammed vasıtasıyla gönderilmiştir. Müslüman; Allah'a, Peygamberi Hz. Muhammed'e ve Kur'an'a inanmak zorundadır. Kur'an'ın muhatabı insan, özellikle inanan insandır. Kur'an'ın amacı, insanın hidâyeti ve onun mutluluğudur. Kur'an, bir yandan bunu sağlarken, diğer yandan da insanlık tarihi ve geçirdiği devreler hakkında insanlara bilgi vermektedir.

Bu bölümde, insanlık tarihi açısından Kur'an-ı Kerîm'de medeniyet problemini ele alacak ve konuya Kur'an'da zikredildiği kadarıyla yaklaşmaya çalışacağız. Pozitif düşünce metodu ile insanlık tarihini inceleyen medeniyet tarihçileri yanında, Kur'an açısından uygarlık tarihini, yine Kur'an'a göre değerlendirmeye çalışacağız.

Tarihçilerin özellikle medeniyet tarihçilerinin dayandığı delillerden birisi de tekâmül (evolution) nazariyesidir. 19. yüzyılın son yarısında tekâmül fikri, çok tutunmuş adeta diğer fikir ve düşüncelere karşı bir fikir istilâsında bulunmuştur. Bu teoriye göre, kâinatta her şey, basitten mükemmele doğru gider. En ileri ve en yüksek psikolojik, sosyolojik, ekonomik, tarihî ve dinî kurumlar, en iptidaî şekilden başlıyarak bugünkü karmaşık ve kompleks yapısına kavuşmuşlardır. Medeniyet, teknik ve

diğer sosyal kurumlar da bu kanuna tabidirler. Aynı şekilde bugünkü yüksek dinler de, iptidaî dinlerin tekâmülü ile Allah fikrine ulaşmışlardır. Naturizm (Tabiatçılık) ve Animizm, (Ruhçuluk) den çok tanrılı dinlere, çok tanrılı dinlerden de tek tanrılı dinlere gelinmiştir.

"Bu nazariyeye göre, medeniyet, ilk vahşet devrinden bugüne kadar devamlı bir ilerleme ve gelişme göstermiştir. Tekâmül, daima mürekkebe, mütecanis şekillerden mütecanis olmayanlara geçmek üzere ters istikametli bir hat halinde, muhtelif merhale ve safhalardan geçerek meydana gelmiştir. Bugünkü iptidaî kavimlerin kültür seviyelerinde bu tekamülün muhtelif merhale ve safhalarını canlı bir şekilde müşahede etmek mümkündür. Zira bunlar, mevcut veya maziye karışmış her cemiyetin vahşilikten, yahut barbarlıktan medeniyete erişmek için ağır ağır geçmek mecburiyetinde olduğu zahmeti, ıstıraplarla dolu safhalarda pineklemiş veya merhaleye dönmüş eski medeniyetlerin mümessillerinden ibarettir.

Bu itibarla iptidaî kavimlerin teşkilatında, örf ve adetlerinde, kanunlarında, dinlerinde, sanatlarında, eski medeniyetlerin bakiye ve izleri canlı bir şekilde görülebilir. Bu ekol mensupları, mahdut da olsa ele geçen -tarihden önceye ait- arkeoloji malzemelerinde nazariyelerinin doğruluğuna dair deliller bulduklarına kanidirler.[63]

63 Mümtaz Turhan, Kültür Değişmeleri, İstanbul 1969, s. 8.

Kültürün maddî kısımlarında, bilhassa teknik sahada, noksan da olsa tarihî vesikalar, arkeolojik deliller bulmak suretiyle kısmî tekâmül safhaları tespit etmek mümkün görünse bile, bunu diğer sahalara tatbik etmek muhtelif sebeplerden dolayı kolay değildir. Bir defa en basit bir müşahede bile, bir çok sahalarda sosyal değişmelerin aynı istikamette bir hat takip etmekten ziyade, devirden devire değişen bir gidip gelme şeklinde meydana geldiğini göstermektedir.[64]

Evrim inancı, sadece hayat olaylarına uygulanmamış, bilakis tarih, sosyoloji ve ekonomi gibi alanlara da uygulanmıştır. Dinî inancın gelişmesinde Totemizm, Animizm, Politeizm ve Teizm evrimlerinden söz edildiği gibi, ekonomik gelişmede de kominal, feodal, kapitalist ve komünist evrimlerden söz edilir olmuştur. Daha basit ve öz bir ifade ile söyleyecek olursak, hayatın, olayların ve inancın tek yönlü bir hareket çizgisini takip ettiği var sayılmıştır. Halbuki tarihe bakılacak olursa görülür ki, medenî Mısırlılarla Asurluların putperestlik içinde bulundukları bir sırada göçebe bir hayat süren İbranîler, tevhit inancına sahiptirler. Aynı şekilde Araplar, on dört asır önce hem de bedevî iken, tevhîd inancına kavuştukları halde, Avrupalılar, hâlâ teslîs inancı içindedirler.

Aynı şekilde Au. O. Comte'un ileri sürdüğü ve bununla da dini düşünceyi inkâr ettiği üç hâl kanunu da tarih açısından doğru kabul edilse bile, felsefî düşünce itibariyle kesinlikle doğru değildir. Zira teoloji, metafizik ve bilim ayrı ayrı sahalarda yer almaktadır,

---

64 Turhan, a.g.e., 9.

bununla ceraber bu üç sanhayı birbirindeo ayıran çizgi, iiçbir zaman kesin olmamıştır. Onun ileri sürdüğü üç hal kanunu, birbiri ardına gelen dönemleri değil, her çağda her millette bulunabilecek geçici arzu ve hevesleri ifade etmektedir. Pek tabiîdir ki, milletler, hep aynı gelişme çizgisinde bulunacak demek değildir. Milletler, bir konuda gelişip ilerlerken, diğer konularda gerileyerek aynı çizgide bulunmayabilirler.

İnsanlığın gelişmesine yardım eden ve onu sağlayan ilimdir. İlim, yalnız bir milletin, hatta yalnız bir kıtanın malı değildir. İlim beynelmileldir. Pozitif ilimler, biyoloji, tıp, fizik, matematik ve kimya gibi ilimler ve metotları, milletlerarasıdır. Metotları hariç, sosyal ilimler ise yerel boyutludur, ya da en azından yerel boyutları vardır. Zira her milletin, ayrı bir geleneği, ayrı bir dini, hukuku, içtimaî yapısı ve ahlâk anlayışı vardır. Pozitif ilimler, bir milletin madde yapışım, sosyal ilimler ise ruh yapısını oluştururlar. Fizik, kimya ve teknoloji, her yerde fizik, kimya ve teknolojidir. İnşanın biyolojik yapısı ve tıp da her yerde aynıdır. Fakat insan ruhu, huyu, karakteri, ahlâk telâkkisi, toplum yapısı, gelenekleri her yerde aynı değildir. Bir milleti, millet yapan da maddî değil, manevî yapısıdır. Bununla beraber ilim, gelişip tekâmül ettiği sosyal, siyasî ve coğrafî çevrenin az veya çok karakterini de taşır. Bu sebeple Çin, Yunan, Asya ve İslâm medeniyetlerinden bahsedilmektedir.

Bu izah tarzı da gösteriyor ki, "millî kültür ile medeniyet arasında hem birleşme noktası hem de ayrılık noktaları vardır. Kültür millî olduğu halde medeniyet milletlerarasıdır"[65]

A- KÜLTÜR ve MEDENİYET

"Medeniyet, bütün kültür, eğitim türleri, sanatlar ve teknolojileridir"[66] diye tanımlansa da, kültür medeniyetten farklıdır. Medeniyet, insanlığın maddî yönünü, kültür ise, manevî yönünü temsil eder. Kültürün medeniyetle münasebeti, ruhun bedenle olan münasebetine benzer. Medeniyet farklılıkları, maddî terakkî farklılıklarından, kültür farklılıkları ise, manevî terakkî farklılıklardan ileri gelir. Bir milletin kültürü, dinî ve ahlakî eğitim ve öğretimin tesiri altında gelişen fikirler ve ideallerden teşekkül eder. Denilebilir ki, dinî ve ahlâkî eğitim ve öğretim, kültürün temelini oluşturur.

Medeniyet devirleri ve kültür devirleri, bazen ayrı, bazen de birlikte bulunur. Bazen bir millet, yüksek bîr kültüre sahip olmaksızın, yüksek bir medeniyete sahip olabilir. Roma, en ihtişamlı devresinde yüksek bir medeniyete erişti, fakat kültürü yoktu. Zira Roma sanatı ve felsefesi, temel bir ideolojiden doğmamıştı. Varlığının ilk iki yüzyılı içinde de Hıristiyanlık, dünyaya orijinal bir medeniyet vermedi, fakat çok yüksek bir kültür verdi. Roma Hıristiyan olduğu zaman bir medeniyete hem de bir kültüre sahip olmuştur. Bugün Avrupa, hem bir medeniyete hem de bir kültüre sahiptir.

---

65 Ziya Gökalp, Türkçülüğün Esasları, İstanbul 1970, s. 30-31; İbrahim Kafesoğlu, Türk Milliyetçiliğinin Meseleleri, İstanbul 1970, s. 54.
66 Güvenç, a.g.e., 99.

İslâmiyetin zuhurundan evvel ortaya çıkan medeniyetler ve kültürler, his ve fikre hitabetme ve düşünüş bakımından evrensel değillerdi. Çünkü evrensel bir prensipten çıkmıyorlardı. Din ve medeniyet, aynı kökten fışkıran dallara benziyordu. Böyle bir benzerlik arz ettikleri zaman bile hakikî bir birlikten mahrumdular, Yahudî dininde medeniyet ve kültürü birleştirmek için bir teşebbüs yapıldığı muhakkaktır. Eski Ahit'te sosyal fikirler ve idealler ile maddî telâkkiler, büyük ölçüde birleştirilmiştir ve her ikisi de din etrafında toplanmıştır. Hz. Musa, İsrail'e hem bir din hem de bir medeniyet vermiştir. Bununla beraber Hz. Musa, o nesilden iyi vatandaşlar yetiştirmeye muvaffak olamamıştır. Zira ona isyan etmişler ve riyakar bir duruma düşmüşlerdir. Hıristiyanlık da aynı neticeye maruz kalmıştır. Mükemmellik ancak Kur'an'da ifadesini bulmuştur.[67]

Eski medeniyetlerde şehir ve medeniyet, âdeta özdeşleştirilmiş ve özdeş düşünülmüştür. Onun içindir ki, medine ve medeniyet aynı kökten gelir. Arapçadaki bu eşsiz dil ve anlam birliği, şehir ve medeniyet arasındaki ilişkiyi çarpıcı bir biçimde ortaya koyar. İlk medeniyet Ortadoğu'da özellikle Arap yarımadasında ortaya çıkmıştır. Fakat medeniyetin merkezi sabit bir noktada kalmamıştır. Mezopotamya, Mısır, Frek, Roma ve yeniden İslâm dini ile birlikte Arap yarımadası arasında dolaşıp durmuştur.

---

67 Mirza Beşiruddin Mahmud Ahmed, Kur'an'ı Kerîm'in Tetkikine Giriş, Ter. Şinasi Siber, Ankara 1960, s. 19-25 den özetlenmiştir.

Medeniyetin bir takım şartları ve temelleri mevcuttur. Will Durant'a göre, bu şartlar, jeolojik, coğrafî, ekonomik, ırkî ve psikolojik şartlardır.[68] Yine W. Durant'a göre medeniyetin temelleri, ekonomik, siyasî, ahlâkî ve zihnîdir.[69] Kültür, ziraat, medeniyet ise, şehri hatırlatır. Medeniyet, bir bakıma, medenî alışkanlıklardır.[70] Kenneth Boulding'e göre de medeniyetin başlıca alâmeti, sitedir. Medeniyet kelimesinin kökü de bu iddiayı destekler mahiyettedir.[71] Ona göre Babil'deki astronomi Eski Yunanlıların geometrisi ve Arapların cebiri istikbaldeki büyük bilgi ve teknoloji dalgasının birer müjdecisidir.[72]

Medeniyet, insan neslinin meydana getirdiği ve oluşturduğu bir bütündür. Onun özünü ve ruhunu şekillendiren insandır. İnsan eli değmemiş, insan emeği geçmemiş kısaca insanın damgasını taşımayan hiçbir varlık, medeniyet içinde yer almaz. Medeniyet, insanın düşünmeye, kafa yormaya, çehresini değiştirmeye, bulunduğu yere kendi damgasını vurmaya başlamasıyla ortaya çıkmıştır. İnsansız medeniyet, medeniyetsiz de insan yoktur. Medeniyet insanla başlamış ve yine insanla sona erecektir. Bu nedenle insan bulunmayan yerde medeniyet, medeniyetin bulunmadığı yerde de insan yoktur.

---

68 Will Durant, Medeniyetin Temelleri, Ter. Nejat Muallimoğlu, İstanbul 1978, s. 15-20.
69 W. Durant, a.g.e., 21-167.
70 W. Durant, a.g.e., 17.
71 K. Boulding, Yirmicin Asrın Manası, Ter. Erol Güngör, İstanbul 1980, s. 11.
72 Boulding, a.g.e., 13.

Medeniyetin doğuşunda insan unsurundan sonra tabiat unsuru gelir. Ağaç olmayan yerde ağaçla, taş olmayan yerde taş ile ilgili kültür eserlerine rastlanamaz. Kur'an'a göre tabiat, ay, yıldız, güneş ve bütün kâinat insanın hizmetine sunulmuştur. İnsan, bunlardan istifade edecek ve medeniyetini kuracaktır. Kainatın var oluş amacı, insana hizmet ve konforunu temin etmektir. İnsanın amacı da, Rabbine kulluk etmek ve O'nu daima zihninde canlı tutmaktır. Zira insan, yeryüzünde Allah'ın halifesidir.[73]

Allah, insanı bir takım yetenek ve bilgilerle donatmış, ona akıl ve imkân vermiştir. İnsan bu bilgi, imkân ve yeteneğini kullanarak Allah'a karşı kulluk vazifesinde bulunacak ve O'na isyan etmeyecektir. Bunun karşılığında da, yeryüzündeki bütün imkânlardan ve nimetlerden istifade edecektir. Aklını ve zekâsını kullanarak maddeye şekil verecek ve yeni yeni keşifler ve aletler yapacaktır. Her şey, insanın rahat ve konforu içindir. Fakat bu rahatlık ve konfor, onu azdırmayacak ve Allah'ı unutturmayacaktır. Şâyet, azdırır ve unutturur ise, o zaman kendisine bir uyarı gelecek ve kendisini ikaz edecektir. Yine de azgınlığa ve isyana devam ederse, o zaman da cezalandırılacaktır. İşte peygamberlerin ve kitapların sık sık gelişi bu sebeptendir. Her gelen peygamber ve getirdiği her kitap, insanoğluna yeni yeni imkânlar, bilgiler ve rahatlığını sağlayacak farklı şeyler getirmiştir. Medeniyetlerin ve kültürlerin gelişmesinde, peygamberlerin ve getirdikleri kitapların çok büyük katkısı ve etkisi olmuştur. Dinî düşünce ve

---

73 Bakara, 11/30-32.

fikirlerden uzak, sadece arkeolojik bulgular ve bunlara dayanılarak ileri sürülen bir takım varsayımlarla yazılan medeniyet tarihi kitaplarında ele alınmayan en önemli konu da işte budur. Bu tarz kitaplarda ve pozitif düşünce sisteminde, medeniyetin oluşmasında ve gelişmesinde dinin rolü ve fonksiyonu ya hiç ele alınmaz, ya da çok eksik ve noksan olarak ele alınır. Sanki insan, bütün medeniyeti ve kültürü tek başına ve tesadüflerin yardımı ile var etmiş ve yoktan ortaya çıkartmıştır.Halbuki Kur'an, insanlık tarihini, ibret için insanlara arz ederken bu konularda da bilgi vermekte ve medeniyetin gelişmesinde ve kültürün artmasında peygamberlerin rolünü açıkça belirtmektedir.

B- MEDENİYETİN OLUŞMASINDA İLK PEYGAMBERİN ROLÜ

Kur'an-ı Kerîm'de Allah Teâlâ, Hz. Adem'e isimlerin hepsini öğrettiğini açıklamaktadır.[74] Hz. Adem, ilk insan ve ilk peygamberdir, İbn Abbas'a göre, bu öğretilen isimler arasında insanın insanı, hayvanı, yeryüzünü, ovayı, dağı denizi ve benzer diğer şeyleri tanımaya yarayan şeyler bulunmaktadır.[75] İbn Kesîr'de yine İbn Abbas'dan yapılan bir diğer nakle göre, bu isimlere ilâveten yemek tabağı ve tencere de Hz. Adem'in bildiği isimler arasındadır.[76]

74 Bakara, 2/30-31.
75 Taberî, a.g.e., 1/215.
76 İbn Kesîr, Tefsir, Kahire, Tarihsiz, I/105.

Buharî'nin Enes b. mâlik kanalıyla Hz. Peygamber'-den yaptığı bir rivâyette de, Allah, Hz. Adem'e bütün isimleri öğretmiştir.[77] Hz. Adem, bütün isimleri öğrenmiş olarak yeryüzüne eşi Havva ile birlikte inmiş ve ilk aileyi kurmuştur. İlk evlilik müessesesini de, Hz. Adem ile Havva oluşturmuşlardır. İlk insan toplumu ise, Hz. Adem'in çocukları tarafından kurulmuştur. Hz. Adem'in ilk insan ve ilk peygamber olması avantajını ve sıkıntısını dikkate alırsak, dünya hayatı ile ilgili konularda ve intibaklarını sağlayacak meselelerde Allah'ın yardımım mutlaka dikkate almalıyız. Çünkü her peygamber gibi o da vahyin kontrolündedir. Şâyet kendisine dünya hayatı ile ilgili şeyler öğretilmemiş olsaydı, onun dünya hayatına intibak etmesi ve yaşaması hemen hemen imkânsız olurdu.

Onun zarurî ihtiyaçları ve ihtiyaç duyduğu aletler, yine Allah tarafından kendisine öğretilmiştir. Kurtubi'nin Hz. Ömer kanalıyla yaptığı bir rivâyette Hz. Peygamber, Cenab-ı Hakkın yeryüzüne dört bereketi indirdiğini açıklamaktadır: Bunlar, demir, su, ateş ve tuzdur.[78] İbn Abbas'ın rivâyet ettiği diğer bir hadiste ise, Hz. Adem, cennetten indiği zaman beraberinde demirden mamul beş şey getirmiştir: Örs, kerpeten, gürz, çekiç ve iğne.[79]

---

77 Buhari, Sahih, K. Tefsir, Bakara Suresi, 65.
78 Kurtubi, el-Cami, Beyrut, Tarihsiz, XVII/260-261.
79 Kurtubi, a.g.e., XVII/261.

"*Allah, Adem'e bütün isimleri öğretti*"[80] âyetinden ve yapılan rivâyetlerden öğreniyoruz ki, Hz. Adem cennetten yeryüzüne indiği zaman, eşyanın adını biliyor ve bunlardan bir kısmını kullanıyordu. Onun oğullarından birinin çiftçi, diğerinin çoban oluşu, bunu açıkça göstermektedir. Hz. Adem, bu rivâyetlere göre, ateşi, suyu, tuzu, demirden mamul örs, kerpeten, gürz, çekiç ve iğneyi ilk kullanan insandır.

Bir âyette "*demiri indirdik*"[81] buyrulmakta, hadiste ise, ateş, demir, su ve tuzun indirildiği açıklanmaktadır. İndirme tabirini, bazı müfessirler, yaratma, inşâ ve ihdas anlamında anlamışlardır.[82] Bunları indirdik demek, bunları insanlar için hazırladık ve yarattık demektir. Bu anlama göre, Hz. Adem, yeryüzüne indiğinde bu maddeleri hazır bulmuş ve kullanmıştır. Rahman suresinde Cenab-ı Hak, insanı yarattığını ve insana beyanı (konuşup düşüncesini açıklamayı) öğrettiğini açıklamaktadır.[83] Rum süresindeki bir âyette ise "*dillerinizin ve renklerinizin değişik olması O'nun âyetlerinden*"[84] denilmektedir.

Verilen bu örnekler, Cenab-ı Hakkın insanlara lütuf ve ihsanı olarak bazı bilgileri ve teknikleri öğrettiğini göstermektedir. Allah, önce bu bilgileri peygamberlerine öğretmiş, onlar da peygamber oldukları ümmetlerine bu bilgileri aktarmışlardır. Fakat bu bilgiler, tıpkı

---

80 Bakara, 2/31,
81 Hadid, 57/25.
82 Zemahşeri, Keşşaf, Beyrut, Tarihsiz, IV/66, Ebussuud, İrşâd, Beyrut, Tarihsiz, VIII/212.
83 Rahmân, 55/2-4.,
84 Rûm, 30/22.

dinî kaide ve kurallar gibi zaman zaman unutulmuş veya toplumların helak edilmesiyle bu bilgiler de yok olmuş olabilir. Ateşi kullanan, hayvanlardan istifade eden, çiftçilik ile uğraşan, ilk evlilik müessesesini kuran bir toplumun geri ve vahşî olması mümkün değildir.[85]

Batı medeniyetini kuran batı insanının fikri, düşünce ve inanç yapısını, dünya hayatına değer vermenin, bu hayatı her an daha verimli ve daha yararlı hale getirmenin, yine insanın elinde olduğu inancı teşkil eder. İslâm medeniyetini kuran Müslümanların fikir, düşünce ve inanç yapısını ise, birinci derecede Allah ve ahiret inancı, ikinci derecede dünyaya ait işler teşkil eder. Aslında dünyaya ait işler, ahiret işlerinden ayrı değildir. Dünya ve içindekiler, gaye ve amaç değil, Allah rızasını kazanmada birer araçtır. Dünya gaye olamaz, olsa olsa iyi ve yerinde kullanıldığında Allah'a götüren iyi bir araçtır. Asıl olan ve olması gereken "Allah rızası"dır. Bugünkü batı medeniyeti ile İslâm medeniyetinin temel ayrılış noktası belki de budur.

Medeniyetlerin var oluş sebepleri, farklı olsa da, neticelerinden istifade etme, insanlar arasında müşterektir. Kültür açısından olmasa bile medeniyet açısından milletler, bir medeniyeti paylaşabilir ve ondan istifade edebilir. Nitekim, Ortaçağ'da bir ara Hıristiyan batı medeniyeti, İslâm medeniyetini paylaştığı gibi, bugün de İslâm alemi, batı medeniyetini Hıristiyanlarla paylaşmaktadır. Hatta Uzak Doğu ve Amerika bu medeniyeti paylaşmada ortaktırlar.

---

85 İbrahim Canan, Medeniyet Kültür ve Teknik, İstanbul 1984, s. 114. Hadislerde medeniyet, kültür ve teknik için, adı geçen esere müracaat edilebilir.

Kur'an ve hadîs'e göre dünya ve içindekiler, aldatıcı birer hayâl değil, Allah'ın yaratıcı kudretini gösteren birer "âyet" tir. Müslümanın görevi bu âyeti en iyi bir biçimde anlamak ve onu yorumlamak ve böylece Allah'a ulaşmaktır. Dünya, iyi kullanılması için Allah tarafından insanlara verilen bir emanettir. Bu emanetin iyi kullanılması ve emanet sahibine ihanet edilmemesi gerekir.

C- KUR'AN'DA MEDENİYET ÖRNEKLERİ

Kur'an-ı Kerîm'in muhatabı insandır. İnsanın Allah ile, insanın insan ile, insanın eşya ile olan münasebetlerini tanzim eden ve insanlara bu konularda yol gösterip kılavuzluk eden Kur'an, aynı zamanda insanoğlunun geçirdiği devirleri belli kesitler içinde sunarak, ondan Allah'a inanmasını ve imanının devam etmesini ister. Kur'an, insanın hidâyetini ister. Bunun için de bir çok metot kullanır. Bu metotlardan biri de tahkiye, yani geçmişi hikâye etmek suretiyle insanları doğruya ve gerçeğe davet metodudur.

Kur'an'ı Kerîm, bir hikâye kitabı değildir. Onun anlatış, sunuş biçimi ve metodu, bir hikâye kitabından çok farklıdır. Kur'an, olayları, kendi özel metoduna uygun bir biçimde ele alarak, gayesini açıklama hususunda birer örnek ve birer delil olarak zikreder. Kur'an, tarihî olaylardan ve tarihî delillerden faydalanır. Böylece insanın görüş açısını ve kültürünü genişleterek onu bulunduğu ortamdan çıkartır ve yepyeni bir ortamın içine sokar. Kur'an, olayları kendi amacı için naklederken, amacı için olayları farklı biçimlerde ele alırken bize de, insanlığın geçirdiği merhaleleri, devirleri,

medeniyet ve teknikleri doğrudan veya dolaylı olarak haber verir.

İnsanlığın geçmişini ele alıp inceleyen ve bu konuda araştırma yapan arkeoloji, antropoloji, sosyoloji ve tarih gibi ilimler, bize insanlığın geçirdiği merhaleler ve devirlerle ilgili bilgiler vermekte ve onların medeniyet ve tekniklerinden bahsetmektedir. "Hayat bir tecrübedir, tecrübe ise, mahiyeti ne olursa olsun zaman içinde bir akış, süreklileşme, sonsuzlukta renk renk ışıldayan bir şeyi yaşama olayıdır.[86]

Paleoglara ve Arkeologlara göre, tahminen 80.000 yıl kadar evvel yeryüzünün buzullarla kaplı bulunduğu çağlarda (Diluvium) insan ortaya çıktı. Bugünkü bitki ve insan alemi ile insan nesli, kaba taş ve yontma taş devirlerinde yaklaşık olarak milattan 20.000 yıl kadar evvel teşekkül etmiştir.[87] Arkeolojik kazılar sonunda bulunan o devreye ait kalıntılar, bize yontma taş devri insanının, çanak çömlek yapabildiğini, besi maddelerini ve tahılı ambarlarda depo ettiğini ve bir çok vahşî hayvanı ehlileştirdiğini ispatlamaktadır.[88]

Bu açıklamalar, bilim adamlarının ve uzmanların ortaya attığı ve ileri sürdüğü fikir ve düşüncelerdir. Rakamlar, genellikle tahminlere dayanır ve araştırmayı

---

86 Irvin Edman, Sanat ve İnsan, Ter. Turhan Oğuzman, İstanbul 1966, s.3
87 H. Ali Koçer, Eğitim Tarihi, (İlk Çağ) Ankara 1971, s. 1; Rene Verneau, İnsanlığın Başlangıçları, Ter. M. Kemâl, İstanbul, Tarihsiz, s. 200-280; Uygarlık Tarihi Ansiklopedisi, Remzi Kitabevi, İstanbul 1981, s. 6; Güvenç, a.g.e., 10-20. (Tahmini iki rakam arasındaki farklılık dikkat çekicidir).
88 Koçer, a.g.e., 2.

yapan uzman kişinin indî kanaat ve düşüncelerini yansıtır. Kur'an'da geçmiş ile ilgili bilgi verilirken rakamlar zikredilmez. Buna gerek de yoktur. Zira geçmişi öğrenmekten asıl amaç, ibret ve ders almaktır. Bunun içindir ki Kur'an, arkeolojik araştırmaya ve ibret almaya yönelik seyahate (Turizm'e) büyük önem verir.[89] Yeryüzünü insanlardan gezip dolaşmalarını ve geçmiş milletlerin acıklı sonlarını ibretle seyretmelerini ister. Kur'an âyetlerinde seyahat, gözlem, araştırma, tetkik, kazı ve bunlarla ilgili ilimlerden elde edilecek netice, yalnız bu dünyada elde edeceğimiz tarihî, coğrafî ve arkeolojik bilgilere ve bu bilgiler vasıtasıyla sağlanacak menfaatlere sahip olmak değil, bunlarla birlikte, bunlardan Allah'ı ve O'nun eşsiz gücünü görmektir.

Kıssalarla ilgili Kur'an âyetlerinin ana fikri, ahlâkî ve millî çöküntünün temel nedeni ruhî dengesizlik olduğudur. Bolluk ve servetin olmadığıdır. Şâyet bir toplum, ahâkî değerleri yitirmeden yaşayabilseydi, refahın ve bolluğun kötü sonuçlarından kaçabilir ve hayatını sürdürebilirdi. Zira dinî inanç ve ahlâkî değerlerden yoksun bir toplumda benimsenen ekonomik modeller ve bunun neticesinde elde edilen refah, toplumu daha çürük, daha inançsız ve daha bencil yapmaktadır. Kur'an, gerekli kolaylıklardan ve ruhsatlardan yararlanmaya karşı değildir. Kur'an, refah ve konfora da karşı değildir. Kur'an, konfor ve refah sevgisine karşıdır. Çünkü toplumun manevî gücünü yok eden

89 En'am 6/11; Nahl, 16/36; Neml, 27/69; Fatır, 35/44; Meryem, 29/109.

refah değil, lüks alışkanlığıdır. İnançsızlık ve ahlâkî düşüş, toplumları içten çürüten ve acı sonunu hazırlayan en önemli iki etkendir. Kur'an'ın üzerinde durduğu ve özenle sunduğu misallerdeki ana fikir, budur. Eriştikleri üstün medeniyet ve kültür, böyle toplumları kurtarmaya yetmemiştir. Neticede yok olup gitmişlerdir. Kur'an bizden bu gerçeği anlamamızı ister.

1. Ziraatçılık ve Hayvancılık

Kültürün ilk formu ziraattır. İnsan ancak toprağı işlemek ve önceden tayin edilemeyen istikbal için tedbirler almak üzere bir yere yerleştiği vakit, medeni olmak için zaman ve vakit bulur.[90] Bugün biliyoruz ki, yerleşik ziraatın ve hayvan ehlileştirip yetiştirmenin başlangıcına sekiz veya on bin yıl kadar önceki Mezopotamya'nın yukarısındaki ilk neolitik köylerde rastlanmaktadır.[91] Toplu ziraatçılık gibi madencilik de Mezopotamya'nın kuzeyindeki dağlarda başlamış, ilk siteler, Mezopotamya'da kurulmuş ve madenlere dayanan sanayi inkılâbı bu gelişmelerde önemli rol oynamıştır.[92]

Ziraat, yazının ve medeniyetin doğuşunda önemli rol oynamıştır.[93] Bu neolitik ziraat kültürü, oldukça

90 W. Durant, a.g.e., s. 17.
91 Boulding, a.g.e., s. 35.
92 Bouldina a.g.e., 36.
93 Boulding, a.g.e., 40.

yeknesak bir şekilde batıda Avrupa'nın uçlarına, doğuda Asya ve Amerika'ya, Afrika'da sahranın güneyine ve nihâyet paleolitik avcı kültürünün son sığınağı olan Avustralya'ya kadar yayılmıştır.[94]

İnsanlığın ilk dönemi, bugüne göre geri ve iptidaî olsa bile, kendi çağına göre geri değildir. Hele insanlığın ilk başlangıcı, evrimcilerin sandığı gibi bir vahşet ve gerilik içinde değildir. Kur'an'ın açık beyanına göre, ilk insan Hz. Adem'dir. Yine Kur'an'ın beyanına göre, ilk aile yuvası Hz. Adem'in çocuklarından biri ziraatçılık, diğeri de hayvancılıkla uğraşmıştır. Kur'an-ı Kerîm'de Hz. Adem'in iki oğlu ile ilgili olarak anlatılan kıssada, ikisinin Allah'a takdim ettiği kurbandan bahsedilmekte, birinin takdim ettiği kurbanın kabul, diğerinin takdim ettiği kurbanın ise kabul edilmediği anlatılmaktadır.[95]

Diğer kıssalar gibi, bu kıssanın da ibret için olduğunu ve asla mücerret bir hikâye olmadığını anlatan Fahrettin er-Râzî, (ö. 606/1207) başta olmak üzere, hemen hemen bütün dirâyet müfessirleri ile rivâyet müfessirleri, bu olay kahramanlarının Habil ile Kabil oldukları konusunda hemfikirdirler. Kabil'in ziraatçılık, Habil'in ise hayvancılıkla uğraştıklarını naklederler.[96]

94 Boulding, a.g.e., 76-77.
95 Mâide, 5/27.
96 Râzî, Mefatihu'l-Gayb, Tahran, Tarihsiz, XXI/205, Taberi, a.g.e., VI/196, İbn Kesir, a.g.e., III/76, Kurtubî, a.g.e., VI/134.

Taberi,[97] İbn Kesir [98] gibi meşhur rivâyet tefsirleri bu hususu açıkça belirttikleri gibi, Kurtubî[99] ve Râzî[100] gibi müfessirler de bu rivâyetleri aynen naklederler. Her ne kadar, âyette takdim edilen kurbanın cinsi, açıkça belirtilmiyorsa da, tefsirlerde bu konu açıkça belirtilmektedir. Bilindiği gibi "kurban" sadece ehlî hayvanlardan olmaktadır. Nitekim Hâbil de ehlî bir hayvanı kurban olarak takdim etmiştir. Kabil ise, ziraatçılık ile uğraştığından, onun kurbanı, bu cinsten bir şey olmuştur. Neticede Habil'in kurbanı kabul olunmuş, Kabil'in kurbanı ise kabul olunmamıştır. Hz. Adem zamanında ve o daha hayatta iken, sosyal bir müessese olan aile müessesesi kurulmuş, dinî bir kural olan kurban takdimi, diğer bir ifâde ile hediye vermek adeti teessüs etmiştir.

Bu âyetten anlıyoruz ki, ilk kurban âdetini ortaya koyan Hz. Adem'dir. Uygulayıcıları da Hâbil ile Kabil'dir. Beşerî anlamda rastladığımız ilk kültür örneği de kurbandır. İnsanlığın ilk medeniyet örnekleri arasında gördüğümüz kurban, ilk insan Hz. Adem'in Kur'an'da zikredilen ilk sosyal olayıdır. Âyette şöyle denilmektedir: "*Onlara Adem'in iki oğlunu gerçek (bir kıssa) olarak oku: Hani her biri birer kurban sunmuşlardı, (kurban) birinden kabul edilmiş, ötekinden edilmemişti*".[101]

97 Taberî, a.g.e., VI/196.
98 İbn Kesir, a.g.e., III/76.
99 Kurtubî, a.g.e., VI/134.
100 Râzî, a.g.e., XXI/203.
101 Maide, 5/27.

Tarihî başlangıcını ve yaşadığı çağı kesinlikle bilemediğimiz, fakat bütün kutsal kitapların ve bunlar arasında Kur'an'ın ilk insan olarak takdim ettiği Hz. Adem'in hayatında olan bu kurban olayı, insanlığın bu döneminde belli bir kültürün olduğunu göstermektedir. Bu kültür, kurban, hayvancılık ve ziraatçılıktır.

2. İlk Ölü ve İlk Mezar

Beşeriyet tarihinin ikinci kültürü, Kur'an'da zikredildiği kadarıyla ilk ölü Hâbil'in gömülmesi olayıdır. Bir kardeş, diğer kardeşi öldürmüş, fakat ölüyü ne yapacağını bilememiştir. Dehşet içinde kalan kardeş katili Kabil, Hâbil'in ölüsü karşısında çaresizdir. İşte tam bu sırada bir karga, diğer bir kargayı öldürmüş ve öldürdüğü kargayı toprağa gömmüştür.[102] Bu olaya şahit olan Kabil, ondan öğrendiğini aynen tatbik etmiş ve kardeşi Hâbil'i toprağa gömmüştür Bu olayı, Kur'an' şöyle anlatmaktadır: "*Derken Allah, bir karga gönderdi, (karga) ona kardeşinin nasıl gömüleceğini göstermek için yeri eşeliyordu. Yazık bana, şu karga kadar olup da kardeşimin cesedini gömmekten aciz miyim (ben)? dedi ve pişman olanlardan oldu*".[103]

Bu âyetten anlıyoruz ki, Allah, bir canlıya bir başka canlı vasıtasıyla yol göstermiş ve eğitmiştir. Bu bir yol gösterme ve öğretme yolu olduğu kadar, gözlem yolu ile yeni imkânlar ve buluşların da olabileceğini göstermektedir. Elmalılı Hamdi Yazır, tefsirinde bu olayı

102 Taberî, a.g.e., VI/97.
103 Mâide, 5/31.

değerlendirirken "karganın gelişi ölüyü nasıl örtüp gizleyeceğini göstermek için"[104] der. Kurtubî, ilk ölen kişinin Hâbil, ilk katilin Kabil, ilk mezarcının da yine Kabil olduğunu söyler.[105] Hz. Peygamber, "*Allah, Hz. Adem'in iki oğlunu size örnek olarak göstermiştir. Onlardan hayırlı olanını alınız, kötü olanını terk ediniz*"[106] buyurmuştur.

Yine bu âyet ve hadisten anlıyoruz ki, Allah, bazı şeyleri ve kültürün bazı kısımlarını bizzat insanlara öğretmiştir. Yani kültür, medeniyet ve tekniğin oluşmasında ve ortaya çıkmasında Allah'ın bizzat müdahalesi, yol göstermesi ve bazı bilgileri öğretmesi söz konusudur. Nitekim Hz. Adem'e eşyanın adlarını öğretmesi,[107] Hz. Nuh'a, gemiyi nasıl yapacağını vahyetmesi[108] ve Kabil'e ölüyü nasıl gömeceğini karga vasıtasıyla göstermesi[109] bunun açık delilleridir. Ancak insanlık, Cenab-ı Hak'tan öğrendiği bu ilk bilgilere akıl, zeka ve tecrübeleri ile ilâvelerde bulunmuş ve mevcut bilgilerini bu vasıtalarla geliştirip genişletmiştir. Bilgide ve teknikte çok önemli gelişmeler vardır. Fakat bu gelişme, sıfırdan ve yoktan vara doğru değil, mevcut bilgilerden yeni bilgilere ve yeni oluşlara doğrudur. Kur'an'da "*Rabbim, ilmimi artır*"[110] buyrulmaktadır. İlim, ancak mevcut bilgilere yeni yeni şeyler ilâve edilerek artar. Mevcut bilgiler, geliştirilerek artar.

104 Elmalılı, a.g.e., II/1653.
105 Kurtubî, a.g.e., VI/141.
106 Taberi, a.g.e., VI/199, İbn Kesîr, a.g.e., III/85
107 Bakara, 2/31.
108 Hûd, 11/37.
109 Mâide, 5/31.
110 Tâhâ, 20/114.

3. Resim ve Heykel

Kur'an-ı Kerîm'de Nûh suresinin 23. âyetinde beş putun adından bahsedilmekte ve şöyle denilmektedir: "*Dediler ki, Tanrılarımızı bırakmayın, ne Vedd'i, ne Suva'ı, Ne Yeğus'u, ne Yeûk'u ve ne de Nesr'i bırakmayın*". Zikredilen bu beş isim, Taberî'nin naklettiği bir hadise göre Hz. Adem'in oğullarından beşinin adıdır.[111] Buharî'de nakledilen bir başka hadiste ise bunlar, Hz. Nuh'un kavminden olan beş kişinin adıdır.[112] Bunlar, kavmin salih kişileridir ve ölümlerinden sonra, başkaları tarafından resimleri[113] ve heykelleri[114] yapılmış ve Hz. Peygamber zamanına kadar da bu heykeller, varlıklarını sürdürmüştür.[115]

Rivâyetlerdeki bu farklılığı bir tarafa bıraktığımızda dahi, ilk insanların resim ve heykel yapabildiklerini görüyoruz. İster Hz. Adem'in çocukları olsun, ister Hz. Nuh'un kavminden olsun, Hz. Nuh döneminde bu beş kişinin heykelleri mevcuttur ve bu heykellere tapılmaktadır. Âyet, puta tapanların, bu beş puta tapmaya devam ettiklerini ve bırakmamak için çırpındıklarını anlatır. Nitekim İbn Kesîr, Hz. Nuh zamanında bu putlara ibadet edildiklerini nakleder.[116] Bundan şunu anlıyoruz ki, insanlar önce tevhîd inancına sahip oldukları halde, daha sonra bu inançlarını kaybederek putlara

---

111 Taberî, a.g.e., XXIX/98-99; İbn Kesîr, a.g.e., VIII/262; Kurtubî, a.g.e., XVIII/730.
112 Buharî, Sahih, Tefsiru Sûrei İnna Erselna.
113 İbn Kesîr, a.g.e., VIII/262; Kurtubî, a.g.e., XVIII/307-308.
114 Buharî, aynı yer.
115 Buharî, aynı yer.
116 İbn Kesîr, a.g.e., VIII/262.

tapmaya başlamışlar ve putlar yapmışlardır. Sık sık gelen Peygamberlerin geliş amacı da bozulan itikadı düzeltmek içindir. Hz. Adem'in nesli bozulduğundan Hz. İdris onlara peygamber olarak gönderilmiş, daha sonra sırayı Hz. Nuh almıştır.

Tapınmak amacına yönelik resim ve heykeli İslâm dini yasaklamıştır. Bu yasak, yok olan bir şey için değil, bilâkis var olan şey içindir. Kur'an'da zikredilen en eski putçuluk ve put adlarıdır. Âyet, her ne kadar Nuh suresi içinde yer alıyor ve Buharî de bu beş kişinin Hz. Nuh kavmine ait olduğunu naklediyorsa da, bu beş kişinin, Taberî'nin de naklettiği gibi Hz. Adem'in evlatlarından olması ihtimali daha kuvvetli görünmektedir. Zira bir önceki âyet, Hz. Nuh'un kavminin taşkınlıkları karşısında Allah'a olan münacaatını nakletmektedir. Akabinde kavmine mensup insanların, putlarımızı terk etmeyiniz, çağrısı yer almaktadır. Bir grup insanın, put derecesine gelebilmesi için zaman faktörünü hesaba katarsak, bu beş insanın Hz. Nuh'tan önce yaşamış olması ihtimali daha akla yatkın ve psikolojik ve sosyolojik faktörlere daha uygundur. Konunun üzerinde önemle durmamızın asıl sebebi, bunların kimin evlatları oldukları değildir, bilakis ilk insanların resim ve heykel gibi medeniyet mahsulü bazı san'at dallarına sahip bulunduklarım göstermek içindir. Resim ve heykel yapabilen bir toplumun, tekamül teorisine göre de vahşî sayılması mümkün değildir.

Resimle ilgili önemli bir olay da, Hz. Süleyman'a mescitler, resimler büyük havuzlara benzer çanaklar ve taşınması güç kazanlar yapan cinlerin olayıdır.[117] Hz. Süleyman'ın emrine rüzgâr,[118] ve cinler[119] verilmiş ve cinler Hz. Süleyman için resimler yapmıştır. Sebe suresi 113. âyette geçen ve resim olarak açıklaması yapılan kelimenin Kur'an'daki ifadesi "Temâsîl" dir. Temâsîl, timsâl kelimesinin çoğuludur ve lügatte resim olarak tarif edilmektedir. Timsâl, Lisânu'l Arab'da "Allah'ın yarattığı şeylerden bir şeye benzetilerek yapılan bir şeyin adıdır"[120] Taberî[121] ve İbn Kesîr'in[122] naklettiğine göre de temâsîl, resimlerdir. Kurtubî'ye göre temâsîl, gerek canlı ve gerekse canlılar dışında resmi yapılan her şeydir.[123] Zeccâc ve Nehhâs'a göre temâsîl, bir şeyin bakırdan, sırçadan mermerden ve diğer şeylerden yapılmış suretlerdir. Nakledildiğine göre, bu timsaller, peygamberlerin, meleklerin, bilginlerin ve iyi kişilerin resimleridir. Bunlar mescitlere resmedilmişlerdir. Bundan amaç da, insanların bunları görüp ibadet ve itikadlarını artırmasıdır.[124]

Mücahîd'e göre temâsîl, bakırdan, Katade'ye göre ise, camdandır.[125] Kurtubî'nin naklettiğine göre, Nehhâs,

---

117 Sebe 34/13.
118 Neml, 27/15.,
119 Sebe, 34/13.
120 Lisânu'l-Arab, MSL maddesi, Kurtubî, XIV/272.
121 Taberî, a.g.e., XXII/70.
122 İbn Kesîr, a.g.e., VI/487.
123 Kurtubî, a.g.e., XIV/273.
124 Kurtubî, a.g.e., 3ÜV/273. Ayrıca bkz: Şevkani, Fethu'l-Kadir, Beyrut, Tarihsiz, XXII/118, S. Sıddık Hasan Hân, Fethu'l-Beyân, Kahire, tarihsiz, VII/435, Ebussuud, a.g.e., VII/125.
125 İbn Kesîr, a.g.e., VI/487.

resim yapmanın ve resim işiyle meşgul olmanın caiz olduğuna kaildir.[126] Ancak müfessirlerin çoğunluğuna göre, Hz. Süleyman'ın şeriatında resmi yapmak caiz olduğu halde, Hz. Muhammed'in şeriatında caiz değildir.[127] Resim ve heykelin haramlığı konusu, hadislerle belirlenmiştir. Diğer bir ifade ile, hangi resmin haram, hangi resmin haram olmadığı konusu, hadislerde ifade edilmiş ve İslâm alimlerinin ictihadî kararlarına bırakılmıştır. Âyetin zahirî anlamından anladığımız şey Hz. Süleyman devrinde resimlerin yapıldığı ve resim yapmanın meşru olduğudur. Resimleri yapanlar ise cinlerdir.

Kur'an-ı Kerîm'den öğrendiğimiz bir diğer olay da, Hz. Musa'nın ümmetinden olan Samirî adında birinin yaptığı buzağı heykelidir. Samirî, Hz. Musa'nın ümmetinden süs eşyalarını toplamış, onları ateşe atarak eritmiş ve böğüren bir buzağı heykeli yapmıştır. Kur'an bu olayı şöyle anlatır: "*Musa'nın ardından milleti, ziynet takımlarından canlı imiş gibi böğüren bir buzağı heykeli yaparak onu tanrı edindiler*"[128] "Canlı imiş gibi böğüren" ifâdesi, medeniyet tarihi açısından bakıldığında çok manidar bir ifâdedir. Bugün dahi yapamadığımız, fakat o günün şartlarına göre yapılmış olan bu heykel, canlı imiş gibi böğürmektedir. Teknik ve san'at gücü açısından bakıldığında, insanı dehşete düşüren bir olaydır. İnanç ve din açısından bakıldığında, insanlığın içine düştüğü kötü durumu ve gerilemeyi

---

126 Kurtubî, a.g.e., XIV/273.
127 İbn Arabî, Ahkâmu'l-Kur'an, Beyrut, Tarihsiz, IV/1600, Cessas, Ahkâmu'l-Kur'an, Beyrut, Tarihsiz, 11/410.
128 A'raf, 7/148, Ayrıca Bkz. Tâhâ, 20/88, Bakara, 2/51, Nisa, 4/153.

gösterir. İnsanlar, bir yandan teknik ve medeniyet yolunda ilerlerken, diğer yandan inanç ve ahlâk yolunda düşüş kaydederek gerilemişlerdir. Bunun zıddı olarak da, bazen ahlâk ve inanç alanlarında ilerleyip örnek nesiller oluşturdukları halde, teknik ve medeniyet yolunda geri kalıp ilerleyememişlerdir.[129]

4. İlk Gemi

Kur'an-ı Kerîm'in bildirdiğine göre, ilk gemiyi inşâ eden Hz. Nuh'tur. Hz. Nuh gemiyi, Allah'ın öğretmesi ve O'nun kontrolünde yapmıştır. Bu hususu açıklayan Kur'an âyetinin mealî şöyledir: "*Biz ona vahyettik ki, gözlerimizin önünde ve vahyimiz (öğretmemiz) ile o gemiyi yap*"[130] Geminin neden ve nasıl yapıldığını ise şu âyetten öğreniyoruz: "*Tahtadan yapılmış ve mıhla çakılmıştı*".[131] Bu âyetlerden anlıyoruz ki, Hz. Nuh'a gemiyi yapmasını emreden Allah'tır. Allah, geminin nasıl ve neden yapılacağını da Hz. Nuh'a öğretmiş ve geminin yapılışını da kontrol etmiştir. Hz. Nuh gemiyi tahtadan yapmış ve tahtaları çivi ile birbirine tutturmuştur.

Tahtadan bir gemi yapmak için, önce ağaçların tahta haline getirilmesi gerekmektedir. Bunun için de malzemeye ihtiyaç vardır. En azından bir kesecek ve yontacak alete o, muhtaçtı. Hz. Nuh'un bunlara sahip olduğunu, bu zorunlu mantık kuralından çıkartıyoruz.

---

129 Hûd, 11/3.
130 Mü'minûn, 22/27.
131 Kamer, 54/13.

İkinci olarak da, tahtaları birbirine tutturacak çiviye muhtaçtı. Kur'an'dan onun çiviyi kullandığını sarahaten öğreniyoruz. Demek ki çiviyi ve yapılışını da biliyordu. Kur'an, bize ilk geminin yapılışım yukarıda zikredilen âyetlerde olduğu kadarıyla anlatmaktadır. Ancak tefsirlerde gemi ve geminin yapılışı ile ilgili geniş bilgiler verilmektedir. Fakat bu bilgilerin sıhhati şüphelidir.

Elmalılı Hamdi Yazır, geminin durumu ile ilgili olarak şu bilgiyi vermektedir: "Tûlu (uzunluğu) üç yüz zira, arzı (eni) elli zira, semada tûlu, yani su kesiminden yukarı irtifaı otuz zira, sacdan mamul üç ambarlı bir gemi idi"[132] Elmalılı, bu bilgiyi verdikten sonra ihtarda bulunmaktadır. Bu gibi tafsilâta girişmek beyhudedir, doğrusunu tayin etmek imkânsızdır. Ancak bize bu geminin yelkenli bir gemi değil, vapur gibi ocaklı ve istim gibi feveranlı, yani kaynayıp fışkıran bir muharrik kuvvete hâiz gemi olduğunu ifâde eden âyetin ifâdesi de son derecede dikkat çekicidir.[133] Âyette şöyle denilmektedir: "*Ta ki emrimiz geldi ve tennur feveran etti*".[134]

Tennur, lügatte kapalı bir ocak, bir fırındır ki, lisanımızda en ziyade, "tandır" ta'bir olunur. Leys demiştir ki, "tennur umumiyetle her lisana geçmiş bir lafızdır." Feveran da biliniyor ki, kuvvet ve şiddetle kaynamak ve fışkırmaktır. Müfessirlerin çoğunluğuna göre,

132 Elmalılı, a.g.e., IV/2780.
133 Elmalılı, a.g.e., IV/2780.
134 Hûd, 11/40.

tennur, gerçek anlamda bir ocaktır. Fakat mahiyeti konusunda görüş ayrılığı olmuştur. Kimine göre tennur, Hz. Nuh'a aittir. Kimine göre ise, taştan yapılmıştır.[135]

Elmalılı, Ebû Hayyân'ın Bahru'l Muhît adlı tefsirinden bir nakilde bulunarak tennur'un gemide suyun toplandığı yer olarak da tarif edildiğini hatırlatır ve bu ifade, hemen hemen geminin kazanını andırıyor, der. Biz şimdi bihakkın diyebiliriz ki, tennur'un hakikaten bir ocak olması aynı zamanda onun gemide su toplayan bir kazan ile mütefarik olmasına mani değildir.[136]

Çoğunluğun ocak rivâyeti ile, bu rivâyet arasında bir çelişki yoktur. "Lâm-ı ahd" ile "tennur" buyrulması, bunun gemiye ait bir tennur olması daha kuvvetlidir. Tennur ve feveran kelimelerinin hakikî anlamda olduğu ve âyetin bu anlamda gâyet açık olduğu şüphesizdir. Binaenaleyh nassda hakikati ve zahirî anlamı bırakıp da te'vîl aramaya hiç de sebep yoktur. Âyetin bu zahirî anlamına göre, o zamanda böyle bir gemi nasıl yapılabilmiştir? Yapılmış ise sonradan bu san'at nasıl ve neden unutulmuştur? Bu gibi sorulara verilecek cevap, ancak vehimden ibaret olacaktır. Önceden bilinip de sonradan kaybolmuş nice san'at mevcuttur. Bu da onlardan biri olabilir.[137]

---

135 Elmalılı, a.g.e., IV/2781.
136 Elmalılı, a.g.e., IV/2782.
137 Elmalılı, a.g.e. IV/2782-2783, (Elmalılı'dan özetlenerek ve kısmen sadeleştirilerek nakledilmiştir. Hz. Nuh'un gemisiyle ilgili olarak yapılan yorumlar içinde, en geniş ve en farklı yorumu Elmalılı getirmiştir. Bu yorum, çağdaş anlayışa uygun olup, eski yorumlardan ve rivâyetlerden çok farklıdır. Bu yorumun özelliği de farklı oluşundan kaynaklanmaktadır.)

Rivâyet tefsirlerinden Taberî'nin naklettiğine göre, Hz. Nuh. gemiyi nasıl yapacağını bilmiyordu. Allah ona geminin nasıl yapılacağını vahyetmiştir.[138] İbn Kesîr'e göre de geminin yapımı, Allah'ın gözetimi altında olmuştur.[139] Çağdaş müfessirlerden Mustafa el-Merâgî de aynı kanaati paylaşır ve İbn Kesîr'in görüşüne iştirak eder.[140]

5. Şehircilik

Kur'an-ı Kerîm'in beyânına göre, yeryüzünde sarayları, bahçeleri ve bağları olan ve bu tasvire göre de bir şehir görünümünde olan ilk yerleşim merkezi, "Ahkâf" (diğer adıyla İrem) şehridir.[141] Ahkâf, hifik kelimesinin çoğuludur. Hifk, kum tepesi demektir. Yemen'de Sıhr bölgesinde denize nazır kum tepeleri arasına oturduğundan, bu bölgeye "Ahkâf" denilmiştir.[142]

Ahkâf'ın evleri, kat kattı ve sarayları çok muhteşemdi.[143] Oğulları, malları ve davarları vardı. Etrafını bağlar ve bahçeler sarmıştı.[144] Burası, yüksek sütunlarla dolu "İrem" şehridir ki, şehirler arasında onun bir benzeri daha yaratılmamıştır.[145] Bir benzerinin yaratılmamış olması, zamanına kadar kurulan şehirler arasında, bir benzerinin bulunmaması demektir.[146] Yoksa Kur'an'ın nüzulü veya

138 Taberî, a.g.e., XII/341.
139 İbn Kesîr, a.g.e., IV/341.
140 Mustafa el-Merâğî, Tefsiru'l-Merâğî, Beyrut 1974, XII/34.
141 Ahkâf, 46/21.
142 Taberî, a.g.e., XXX/178; İbn Kesîr, a.g.e., VII/268.
143 Şuarâ, 26/128-129, 26/132-134.
144 Şuarâ, 26/134.
145 Fecr, 89/7-8.
146 Elmalılı, a.g.e., VII/5804.

günümüze kadar demek değildir. Âd kavmine gelinceye kadar eşine bir daha rastlanamayan bir şehir, yapılmamış ancak Âd kavminin yaptığı "İrem" şehri, çağına kadar yapılanların en güzeli ve eşsizi olmuştur.[147]

Kurtubî, Âd ve Semud kavimlerinin durumu ile ilgili olarak şu bilgiyi vermektedir: "Âd ve Semud kavminin durumu, Araplarca da bilinen bir husustu. Çünkü onlar, Araplar arasında bulunuyordu. Bugün hâlâ Semud harabeleri mevcut bulunmaktadır.[148] "İrem şehri, büyük bir şehir idi, saraylarında süs olarak altın ve gümüş bulunuyordu, sütunları yakuttandı"[149] İbn Kesîr ise ayrıca şu bilgiyi vermektedir: Onlar, büyük direkleriyle yükselen kıldan yapılmış evlerde ikâmet etmekteydiler[150] Ad kavmi, Hûd peygamberin kavmiydi. Bu inkişâf ve gelişmeye rağmen inkârlardan ötürü helak olup tarihten silinmişlerdir.

Ad kavminden sonra aynı tür medeniyeti Salih peygamberin kavmi olan Semud kavminde görmekteyiz. Semud'a "Ashûbu'l Hicr" de denilmiştir. Hicr, Şam ile Hicaz arasında yer alan bir beldenin adıdır. Semud kavmi, kayaları oymuş, tepelere saraylar yapmıştı. Ovalara inmiş, köşkler dizmişlerdi. Taş oymacılığı en önemli bir san'at dalıydı.[151] Taş oymacılığı Semud kavminin en belirgin özelliklerinden biridir ve zamanına göre, çok ileri bir san'at dalıdır.

---

147 Elmalılı, a.g.e., VII/5804.
148 Kurtubî, a.g.e., XX/44.
149 İbn Kesîr, a.g.e., VIII/418; Kurtubî, a.g.e., 20/47.
150 İbn Kesîr, a.g.e., VIII/416.
151 Şuarâ, 26/146-152, Fecr, 89/9, Hicr, 15/80-81.

İstahrî, Mu'cemu'l Büldân'da taştan yapılmış Semud evlerini gördüğünü söyleyerek şunları anlatmaktadır: "Semud kavminin bu evleri, bizim evlerimiz gibi tam teşkilatlı ve dağlar gibi yüksektir. Uzaktan bakıldığında bu evler, birbirine bitişik sanılır. Fakat biraz ortalarına doğru varılınca bunlardan her birinin, birbirinden ayrı birer kâşane olduğu görülür. Etrafları dolaşılabilir, fakat yukarısına doğru çıkmakta güçlük çekilir".[152]

Taş oymacılığı, Semud medeniyetinin adeta bir sembolüdür. Kur'an'da bu meseleye özel bir itina gösterildiğini ve Salih peygamberin kavmi Semud'a nasihati sırasında şunları söylediğini görüyoruz: "*Bir de ince san'atla dağlardan hayrete değer evler yontuyordunuz*".[153] Bu âyet, Semud kavminin bu sahadaki san'atını açıkça ifade etmektedir. Bu konuda Kur'an-ı Kerîm'de bir başka kavim için zikredilen bir başka âyete rastlamıyoruz. Ancak Hz. Süleyman'ın sarayı için zikredilen âyetlerde, sırça saraydan bahsedilmekte ve Sebe' melikesi yürürken yerde su var zannederek eteğini topladığı anlatılmaktadır. Bu sarayla ilgili bilgi ilerde verilecektir.

6. Bıçak Kullanma

Tarihte ilk bıçağı kim, nerede ve ne zaman ve ne amaçla kullandı? Bunu kesinlikle bilemiyoruz. Bilmemiz de mümkün değildir. Ancak Kur'an-ı Kerîm'in

---

152 İstâhri, Mu'cemu'l-Buldan, III/221'den naklen Zebidî, Tecræd-i Sarîh, Ter.(Kamil Miras, Anjara, 1971, IX/1;7.
153 Şuarâ, 26/149.

açıkça ifâde ettiği bir olaydan, bıçağın meyve soymada kullanıldığı zamanı ve kullananları, açık olarak öğrenmekteyiz. Kur'an-ı Kerîm, "Ahsenu'l Kasas" adını verdiği Yusuf Sûresi'nde, Hz. Yusuf'un başından geçen ibret verici olayları en vecîz ve en güzel bir biçimde gözler önüne serer. Ahlâkî değerler açısından pek çok konuda insanlara örnek olacak olayların yanında, medeniyet tarihi açısından da onlara örnek olacak olaylar, bu surede yer alır. Peygamberler tarihi açısından Kur'an'da geçen kıssaları ele alıp incelediğimizde, bıçağın ilk defa meyve soymada dolayısıyla diğer işlerde kullanıldığı zamanın Hz. Yusuf döneminde olduğunu görüyoruz. Belki bıçak daha önce de kullanılmıştı. Bunu bilemiyoruz. Bildiğimiz tek şey, Hz. Yusuf döneminde bıçağın meyve soymada kullanıldığıdır.

Olay Kur'an'da şöyle anlatılmaktadır: "*(Kadın) onların (dedi-kodu yaparak kendisini dile düşürme) düzenlerini işitince, onlara (adam) gönderdi (yemeğe davet etti). Onlar için dayanacak yastıkları hazırladı ve her birine de birer bıçak verdi. (Kadınlar, önlerine konan meyveleri soyup yemekle meşgul iken) Yusufa "çık karşılarına" dedi Kadınlar, Yusuf u görünce onu (gözlerinde) büyüttüler (ona hayranlıklarından ötürü) ellerini kestiler ve Allah için! hâşa bu insan değildir, bu ancak güzel bir melektir dediler*".[154]

Kur'an'ı Kerîm, bu olayı kadın-erkek ilişkisinde bizlere örnek olacak davranışları anlatırken, aynı zamanda o dönemdeki örf ve adetleri, kullanılar

154 Yusuf, 12/31.

malzemeleri de anlatmaktadır. Nitekim âyette dikkatimizi çeken iki önemli husus bulunmaktadır. Bunlardan birincisi, o dönemde ziyafetlerde ve misafirliklerde veya özel toplantılarda misafirlere meyve verildiğini ve oturmak için yastıkların kullanıldığını öğrenmemizdir. İkincisi ise, meyve soymada bıçağın kullanılmasıdır. Öyle bir bıçak ki, bir anlık şaşkınlıktan dolayı, ellerini kesebilecek kadar da keskin.

Hz. Yusuf'un yaşadığı dönemi ve çağı tarihî açıdan kesinlikle tespit etmemize imkân yoktur. Fakat yaklaşık bir tarih tespit edilebilir. Ancak Kur'an'da bu konu, ele alınıp anlatılmaz. Kur'an'ın amaçları arasında bu konuya yer verilmez. Onun amacı, tarihî olayları, sıralayıp anlatmak değildir. Bilâkis tam aksine olayları, ibret alınması için muhteva ve konu açısından ele alarak anlatır. Yusuf kıssasında da tarih zikredilmemiş, Hz. Yusuf'un başından geçen olaylar, muhteva açısından anlatılmıştır.

7. İlk Silo

Kur'an-ı Kerîm, insanoğlunun ilk varlık alemine çıkışı ile birlikte öğrendiği ve hayatı boyunca da asla terk etmediği ziraatçılığı, insanlara teşvik etmiş,[155] insanlardan yeryüzünün imarını istemiş[156] ve bu imar ve ziraatçılığı yaparken de usûlüne uygun[157] ve

155 Mülk, 67/15.
156 Hûd, 11/61.
157 Kehf, 18/85.

toprağın cinsine[158] göre bir tarım yapılmasını arzu etmiştir.[159]

İnsanoğluna düşen görev, toprağını en iyi bir biçimde işleyerek veriminin artmasını temin etmek ve böylece hem kendilerini hem de nesillerini, karşılaşabilecekleri kıtlık ve açlıktan korumaktır. Nitekim insanlar, bunu temin için çeşitli usuller ve metotlar kullanılmış, aç kalmamak için de yarını garanti atına almak istemiştir. Bunun için de, elde ettiği ve kazandığı mahsulünün bir kısmını saklamak ve muhafaza etmek amacıyla silolar ve benzeri şeyler yapmıştır. Bugün modern şekliyle kullandığımız siloların tarihte ilk kullanılışı ise, Mısır'da ve Hz. Yusuf un bakanlığı sırasında olmuştur.

Kur'an-ı Kerîm, Hz. Yusuf'un yedi sene bol olan ekinleri, senelik zarurî ihtiyaçlar hariç, depo ettirdiğini ve daha sonra meydana gelen yedi kıtlık senesinde ise, bu depolanmış ekinleri kullandığını zikretmektedir.[160] Bu âyet-i kerimelerde ekinlerin, silolarda saklanması ve muhafazasına dair işârî bir emir bulunduğu gibi ziraatçılığın emredildiğine dair de bir işaret bulunmaktadır.[161]

---

158 A'raf, 7/58.
159 Konyalı Mehmet Vehbi, Ahkâm-ı Kur'aniyye, İstanbul 1966, s. 217-218.
160 Yusuf, 12/47-49.
161 Râzî, Mefatihu'l-Gayb, Tahran, XVIII/150.

Hz. Yusuf, bir peygamberdir ve aynı zamanda bir bakan. Hz. Yusuf'un önemli özelliği, rüya tabir etmesidir. Nitekim kendisini zindandan bu özelliği kurtarmış ve bu sayede bakan olmuştur. Kralın gördüğü rüyayı, yedi sene bolluk ve yedi sene kıtlık olarak yorumlamıştır. Kendisine öğretilen rüya tabiri gibi, silo yaptırarak zahirenin korunması da kendisine öğretilmiş olabilir. Peygamber oluşu bu ihtimali, büyük ölçüde kuvvetlendirmektedir. Kur'an, bir yandan ibret alacağımız olayları naklederken, diğer yandan da olayların cereyan ettiği dönemin karakteristik özelliklerini, siyasî, içtimaî, iktisadî, ahlâkî, hukukî ve kültürel durumlarını nakletmektedir. Medeniyet tarihi açısından önemli olan ve konumuzu teşkil eden de Kur'an'ın bu ikinci yönüdür.

8. Ölçü ve Tartı

İlk defa ölçü ve tartıyı eksik tartan, fazla kazanç için ölçü ve tartıda hile yapan ve hileli yollarla kazanç sağlayan toplumun, hangi toplum olduğunu, yine Kur'an'dan öğreniyoruz. Kur'an-ı Kerîm, insanî duygu ve fazileti yok eden, karşılıklı güveni, iş ve ticaret emniyetini gideren bu haksız kazanç sahiplerini bize bildirmekte ve bunların Medyen halkı olduğunu açıklamaktadır.

Medyen, Akabe körfezinden Humus vadisine kadar uzanan denize paralel dağlık arazinin adıdır.[162] Medyen, adını burada yaşayan kabileden almıştır.

---

162 A. Cevdet Paşa, Kısas-ı Enbiyâ, İstanbul 1966, I/27; Zebidî, Tecrîd, IX/153.

Halkın inancına göre, alış verişte esas, hilekârlık, soygunculuk ve hileli tartı idi. Bu durumda olan Medyen halkına, Hz. Şuayb peygamber olarak gönderilmiştir. Onlara gerçeği, doğruyu, hile yapmamayı, ölçü ve tartıyı tam yapmayı, normal kâra razı olmayı öğretmiştir. Fakat onlar, Hz. Şuayb'a itaat etmemişler ve isyan etmişlerdir.[163]

Medeniyet tarihi açısından bu olay ele alındığında, bunun bir kültür ve medeniyet olayı olduğu rahatlıkla anlaşılır. Ticârette ölçü kullanmak, ölçü için alet yapmak, bir kültür olayı olduğu kadar, bir medeniyet ve teknik olayıdır da. Kur'an'da "mikyâl" ve "mizan" tabirleri kullanılmıştır.[164] Mikyâl, ölçek; mizan ise, terazi ve tartıda kullanılan gram demektir. Kur'an-ı Kerîm, Medyen halkının cezalandırılmasının sebebi olarak ölçü ve tartıda hile yapmayı, bizlere ibret olarak gösterirken[165] aynı zamanda o çağda ölçü ve tartının kullanıldığını da anlatmaktadır. Hz. Şuayb, Hz. Musa'dan önce yaşamış ve ona kayınpeder de olmuştur. Zira Hz. Musa, Mısır'dan uzaklaşıp da Medyen'e gelince Hz. Şuayb'ın kızı ile evlenmişti.

---

163 A'raf, 7/85; Hûd, 11/84; Ankebut, 29/38; Hûd, 11/86-90.
164 Hûd, 11/85.
165 Taberî, a.g.e., XII/98-99; İbn Kesîr, a.g.e., 4/272-273.

9. Demirden Zırh Yapılması

Çağımızın özellikle kullandığı maddelerin başında demir gelmektedir. Kur'an-ı Kerîm, "*Kendisine çetin bir sertlik ve insanlar için faydalar bulunan demiri indirdik*"[166] buyurarak bu gerçeği en veciz bir şekilde gözler önüne serer. Seyyid Kutub "bugünkü medeniyet demir üzerine kurulmuştur"[167] derken, Fahreddin er-Râzî de insanlığın demire olan ihtiyacı, altına olan ihtiyacından daha çoktur demiştir.[168]

Sebe suresinde Hz. Davud için, "*Ona demiri yumuşattık*"[169] buyrulmaktadır. Demirin keşfi, eritilmesi daha eski olmasına rağmen, onun bir mum gibi kullanılarak elbise yapılması sanatı, Hz. Davud'a nasip olmuştur.[170] Fahreddin er-Râzî, bazı kişilerin, ateş ve aletler yardımı ile Davud demir eritmeyi keşfetti ve icat etti, dediklerini nakleder.[171]

Taberi, Hz. Davud'un zırh yapan ilk kişi olduğunu söyler.[172] Kâdî Beydavî'nin açıklamasına göre ise, Hz. Davud, ateşsiz, dövmesiz demire mum gibi istediği biçimi verir ve demiri kumaş gibi dokurdu.[173] Kur'an-ı Kerîm'de demirle ilgili âyetlerden birincisi, "*Ona sizi savaşta korumak için zırh yapmayı öğrettik*"[174] âyeti,

---

166 Hadîd, 52/75.
167 Seyyid Kutub, a.g.e., VII/117.
168 Râzî, a.g.e., XXIX/242.
169 Sebe, 34/10.
170 Elmalılı, a.g.e., V/3949.
171 Râzî, a.g.e., XXV/347.
172 Taberî, a.g.e., XXII/67.
173 Kadî Beydavî, Envâru't-Tenzil, Mısır, 1968,II/285.
174 Enbiyâ, 21/80.

diğeri ise, *"geniş zırhlar yap, dokumasını sağlam tut diye ona demiri yumuşak kıldık"*[175] âyetidir. Zırh yapma sanatı, oldukça üstün bir kabiliyet isteyen bir sanattır. Önce demirden halkalar, tek tek yapılır. Sonra iç içe girdirilerek vücudu saracak şekilde örülür. Bu tür zırhlar, hem daha çok kullanışlıdır hem de daha çevik hareket etmeyi sağlar. Âyetten anlaşıldığına göre, bu tür zırhlar, ilk defa Hz. Davud tarafından Allah'ın öğretmesiyle yapılmıştır. Allah, Hz. Davud'a böyle zırhlar yapmadın öğretmekle kullarına ihsanda bulunmuş ve onlara savaşın müdafaa çarelerinden birini öğretmiştir.[176]

Hz. Davud'dan önce mi, yoksa sonra mı yaşadığı kesinlikle bilinemeyen ancak demir ve bakır eriten ve bu ikisini bir dağ engeli için kullanan Zülkarneyn ile ilgili âyetler de, demirden ve onun kullanılmasından bahseder. *"Zülkarneyn iki dağın arasını (demir kütleleriyle doldurup dağlarla) aynı seviyeye getirince: Üfleyin dedi. Nihâyet o demir kütlelerini bir ateş haline koyduğu zaman getirin bana üzerine erimiş bakır dökeyim dedi"*.[177]

Bu âyet, Zülkarneyn tarafından demir ve bakırın eritilerek iki dağ arasına döküldüğünü anlatmaktadır. Demir ve bakırı eritmek ve sıvı haline getirmek önemli bir teknik gelişmedir. Gerek Hz. Davud'un zırh yapması, gerekse Zülkarneyn'in demiri eritmesi, geçmişte

---

175 Sebe, 34/10-11.
176 Seyyid Kutub, a.g.e., cilt 17, cüz 17, s. 47.
177 Kehf, 18/96.

yapılan ve Kur'an'da yer alan önemli bir, medeniyet olayıdır. Taberî, demirin eritildiğini nakleder.[178] İbn Kesîr de aynı kanaati paylaşır.[179]

10. İlk Eşya Nakli

Hz. Süleyman, Filistin'de hem bir Peygamber hem de bir kraldır. Belkıs ise, Yemen'de kraliçedir. Yemen'de bulunan kraliçe Belkıs'ın tahtı, Filistin'e getirilecektir. Hz. Süleyman, ordusunun ileri gelenlerini toplayarak onlara: "*Ey ileri gelenler, dedi. Onların bana teslim olarak gelmelerinden önce hanginiz, onun tahtını bana getirebilir? Cinlerden bir ifrit (güçlü, ele avuca sığmaz), sen makamından kalkmadan önce onu sana getiririm, dedi. Bunu yapmaya gücüm yeter ve ben güvenilir (bir kimse)yim. Yanında Kitab'dan bir bilim bulunan kimse de; Sen gözünü açıp yummadan ben onu sana getiririm dedi. Süleyman tahtı yanına yerleşmiş görünce dedi ki, bu Rabbimin bir lütfudur. Lütfuna şükür mü edeceğim, yoksa nankörlük mü edeceğim diye beni sınamak istiyor. Şükreden kendisi için şükretmiş olur*".[180]

Yemen'de bulunan Belkıs'ın tahtı, göz kırpması gibi çok kısa bir anda Filistin'de bulunan Hz. Süleyman'ın yanına getirilmiştir. Bu Kur'an'da anlatılan gerçek bir vakıadır. Bir mu'cize olarak da ona inanmak, imanın gereğidir. Bununla beraber bu olayın, günümüze ışık

---

178 Taberî, a.g.e., XVI/24
179 İbn Kesîr, a.g.e., V/192-193.
180 Neml, 27/38-40.

tuttuğu önemli bir yön bulunmaktadır. Bu olay, eşyayı aynen veya sureten göstermenin veya naklinin mümkün olduğuna işaret etmez mi? Çağımızda TV, eşyayı sûreten nakletmektedir. Ancak eşyayı aynen nakletmek mümkün olmamaktadır. Bugün için mümkün de görünmemektedir.

Bu âyete müfessirler, önemli bir yorum getirememişler. Bununla beraber âyete, metafizik açıdan en ileri manayı veren Muhiddîn Arabî, (ö. 638/1240) olmuştur. Ona göre Yüce Allah, kâinatı her an var edip, yok etmektedir. Tahtı yok etme anında Yemen'de yok etmiş ve aynı ânda onu Filistin'de var etmiştir.[181] Prof. Dr. Hüseyin Atay, bu âyeti bir başka olaya işaret ettirmektedir. O da uzay yolu filmlerinde gösterilen bir insanı, nesneyi veya maddeyi uzak bir yere ışınlamak yoluyla nakletmeye çok benzemesidir. Işınlama, ileride şâyet gerçekleşirse, âyet-i kerime daha iyi anlaşılacaktır.[182] Bugün sadece filmlere konu olan ve düşünce plânında kalan bu olayı, insanlık tarihi, senelerce önce yaşamış ve kitap ilmine sahip bir kişi tarafından da gerçekleşmiştir.[183]

Kitap ilmine sahip kişi, bir peygamber değil, sadece kitap ilmine sahip bir kişidir. Bu ifâde çok dikkat çekicidir. O kişinin sahip olduğu kitabî bilgiye biz de sahip olabilirsek aynı şeyi yapmamak için hiç bir sebep yoktur. Bu âyet, ilmin gücünü bize gösterirken, kitabı bilm-

181 Yusuf Mürüvve, İzafiyet Teorisi ve Kur'an İlkeleri, Ter. Recep Çalı, Ankara 1979, s. 18. Hüseyin Atay'ın takdim yazısı; Elmalılı, a.g.e., V/3680.
182 Mürüvve, İzafiyet Teorisi, 18.
183 Neml, 27/40.

eye de teşvik etmektedir. Âyette "kitap" tabiri geçmektedir. Müfessirler, âyette geçen kitaptan maksadın "İsm-i A'zam" duası olduğunu söylerler.[184] "İsm-i A'zam" duasını peygamber olmayan bir kişi bilebildiğine göre, neden bir diğer kişi bilemesin? Bu duanın Kur'an'da gizli olduğu ifade edilir. Kur'an'ı çok sık ve derinlemesine düşünerek okuyabilenler ve araştıranlar, aynı imkâna neden kavuşmasınlar?

İnsanlık, şimdi değilse bile, belki ileride eşyayı maddeten nakletme imkânına kavuşabilir. Bugün sûreten eşya nakledilmekte ve TV de görülmektedir. Sûreten olan bu görüntü, fiilen de mümkün olabilir. Zira geçmişte bu mümkün olmuştur. Saniyede yüzlerce kilometre sürat, zamanımızın, düşünce yapısına ve anlayışına tamamen uygundur. Mühim olan nokta, bu hareketi yapmak için tatbik olunacak kuvveti bilmekten ibarettir. Bir yıldırımda, bir cereyanda, bir telgrafta görülen bu sürat, bir kütlede de görülebilir. Yakından tesir icra ettiğini gördüğümüz iradenin, bir telsiz gibi uzakta da âmil olabildiğini gösteren misâller de yok değildir. Bir çekim gücü ile yıldızların fezada uçuştuğu bir irade ile organın bedende oynadığı, bir irade ile uzaktaki bir cismin yer değiştirmesi de kitapta sabit olan ilimdendir.[185] Dünyanın büyük kütlesiyle hareket etmesi ve dönerek yer değiştirmesi de maddenin maddeten nakledileceğini gösteren bir başka delil olabilir.

184 Kurtubî, a.g.e., XIII/204.
185 Elmalılı, a.g.e., V/3681.

11. Şeffaf Salon

İnsanlık tarihi, pek çok mimarî şaheserlere sahip olmuştur. Bu eserlerin bir kısmı, günümüze kadar varlığını sürdürebilmiş, bir kısmı da varlığını sürdüremeyerek yok olup gitmiştir. Varlığını günümüze kadar sürdürerek hayatta kalan şaheserleri, biz gidip görebilmekte ve çeşitli yönlerden inceleyebilmekteyiz. Ancak varlığını yitirerek yok olan mimarî eserleri, ne yazık ki görmemize ve incelememize imkân yoktur. Bu gibi eserleri ya bilemiyoruz, ya da senelerde geçtiği kadarıyla sadece adını veya kısmen durumunu biliyoruz. Kısmen durumunu bilebildiğimiz eşsiz eserlerden biri de Hz. Süleyman'ın yaptırdığı şeffaf salonlu saraydır.

Hz. Süleyman'ın yaptırdığı bir saray hakkındaki bilgimiz, yine Kur'an'a dayanmaktadır. Âyette şöyle denilmektedir: "*Melike'ye köşke gir dendi. Melike köşke girdi, salonu görünce onu derin bir su zannetti, eteğini çekti. Süleyman ona, doğrusu bu, camdan yapılmış şeffaf bir zemindir,* dedi."[186] Camdan yapılmış şeffaf bir zemine sahip olan bu saray hakkında başka bir bilgiye sahip değiliz. Şeffaf zemin nasıldı? Neden yapılmıştı? Nasıl yapılmıştı? Bilemiyoruz. Kur'an'da bu gibi soruların cevabını bulamıyoruz. Ancak nakledilen rivâyetlere göre, Hz. Süleyman, Belkıs gelmezden önce saray salonunun zeminini havuz yaptırmış, içine deniz

186 Neml, 27/44.

hayvanları salmış, üstünü de beyaz kristalle kapatmış, tahtını da bu salonun ortasına koydurtmuştu. Belkıs kristali fark edemediği için suya gireceğini sanarak bacaklarını sıvamıştı.[187]

Medeniyet tarihi açısından önemli olan, Hz. Süleyman devrinde böyle bir sarayın yapılmış olmasıdır. Bu da gösteriyor ki, insanlığın geçmişi karanlık değildir. Bilakis belli dönemlerde çok parlak ve aydınlık dönemler yaşamıştır. Bu parlak ve aydınlık dönemlerin oluşmasında ve meydana gelmesinde peygamberlerin rolü çok büyüktür. Medeniyetlerin oluşmasında ve meydana gelmesinde peygamberlerin rolünü görmemezlikten gelmek, hakikatin bir kısmını gizlemek, insanın kendi kendine yeterli olduğunu kabul etmek demektir. İnsanın kendi kendine yeterli olduğu durumlar ve konular mevcut olsa da, olmadığı durumlar ve konular da mevcuttur. Peygamberler, insanlık tarihinin olduğu kadar, medeniyet tarihinin de yazılmasında etkin rol oynamışlar ve bir çok alanlarda medeniyetin öncüleri olmuşlardır.

12. İlk Baraj

Kur'an'da, "Arim Seli"nin[188] söz konusu edildiği âyetin yorumunda, Arim Barajı'ndan da söz edilmektedir. Bu baraj, dünyanın ilk barajı sayılmaktadır. Bu barajın, Sebe' ülkesine adı verilen Yeşub b. Sebe' tarafından yaptırıldığı belirtilmektedir. Müfessirler, bu barajın

187 Taberi, a.g.e., XIX/169-170; İbn Kesîr, a.g.e., VI/206; Süleyman Ateş, Kur'an-ı Kerîm ve Yüce Meali, Ankara, Tarihsiz, 379.
188 Sebe', 34/16.

Yemen hükümdarı Himyer veya Sebe' melikesi Belkıs tarafından yaptırıldığına dâir farklı görüş beyan etmişlerdir. Arap tarihçileri de, bu seddin, ne zaman yapıldığı konusunda farklı tarihler vermektedir. Arim, diğer adıyla Me'reb Barajı, Me'reb şehrinin güneybatısındaki sıradağlar arasında yer alan ve yağmur yağdığı zaman sel sularının toplandığı en büyük vadinin önüne, sağlam bir bent yapılarak oluşturulmuştur. Burada toplanan suyun, deniz seviyesinden 1100 metre yüksekte olduğu da belirtilmektedir.

1843'te Fransız müsteşriklerinden Erno, Me'reb'e gidip, bu barajı gördüğünü ve kalıntılarının hâlen bulunduğunu belirtmiştir.[189] Erno, Yemen'e gelmiş ve hizmetçi kılığına girip, büyük güçlüklere katlanarak, San'a, Huraybe, Me'reb ve Belkıs haremi hakkında elli resim ve nakış elde etmiştir ki, bunlar arasında Me'reb barajının da haritası bulunmaktadır.[190] Tantâvî, tefsirinde bu haritaya yer vermektedir.[191]

"Arim Seli" ifadesinin, Yemen'deki bu barajın taşmasına işaret ettiği de belirtilmektedir. Araplar bunu, birçok kabilenin ziraata bağlı olarak hayatlarını sürdürdükleri yerden vazgeçip, göçebe hayatına geçmek zorunda kaldıkları bir olay olarak hatırlamaktadırlar. Arkeologlar, söz konusu yerdeki, sulama düzeninin işlemez hale geldiğine dair en az iki vesika elde etmiş durumdadırlar. Bugün adı geçen barajın taşmasının, Güney Arabistan medeniyetinin yıkılışında,

189 Merâğî, a.g.e., XXII/71-72.
190 Ateş, Tefsir, VII, 248; bkz. Elmalılı, a.g.e., VI / 3956-3957.
191 Cevheri, a.g.e., XVI, 175-183.

bir basamağı oluşturduğu kabul edilmektedir.[192] Bazı âlimler, bu barajın taşmasını, onun bakımının ihmal edilmesi ve onların, sele karşı tedbir almamalarına bağlamaktadır.[193]

Kur'an'ın anlattığı bu olaylardan anlıyoruz ki, medeniyetlerin oluşmasında ve ortaya çıkmasında peygamberlerin önemli görevleri olmuştur. Bir başka ifâde ile, Allah, peygamberleri aracılığı ile insanlara bir çok kültür ve medeniyet unsurları öğretmiştir. İnsanlığın gelişmesinde ve yücelmesinde bu öğretmenin temel taş olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Şâyet Allah Hz. Adem'e bütün isimleri öğretmeseydi, bir çok peygamberine kültür ve teknik konularında bilgi vermeseydi, belki de insanlık, bugünkü seviyesine ulaşamayacaktı.

---

192 W. M. Watt, Modern Dünyada İslam Vahyi, Ter. Mehmet Aydın, Ankara 1982, s. 66.

193 Erdoğan Pazarbaşı, Kur'an ve Medeniyet, İstanbul 1996, s. 151-152.

İKİNCİ BÖLÜM

KUR'ÂN ve FEN BİLİMLERİ

I. ASTRONOMİ

Astronomi, kâinattaki bütün gök cisimlerinin, geçmişte, günümüzde ve gelecekteki şekillerini, büyüklüklerini, kütlelerini, yüzeylerini, parlaklıklarını, fiziksel ve kimyasal yapılarını, birbirlerine etkilerini, hareket kanunlarını, oluşumlarını ve gelişimlerini inceleyen bir bilim dalıdır.

Gök cisimleri, eski çağlardan beri insanoğlunun merakını çekmiş ve hayretini mucip olmuştur. Zira gökyüzündeki cisimlerin, durumları, ay ve güneş tutulmaları, gök gürültüleri ve zaman zaman yeryüzüne düşen gök cisimleri, hemen hemen bütün insanların dikkatini çekmiş, onların merak, korku hatta zevk ve hayret duygularını celbetmiştir. Öyle ki bazı kavimler, gökyüzünde tapınacak gök cisimleri aramışlar ve kendilerince tapınmaya lâyık bazı gök cisimleri bulmuşlardır.

Yapılan tarihî araştırmalar ve arkeolojik kazılar da bu görüşü doğrular mahiyettedir. Nitekim Kur'an-ı Kerîm de, Hz. İbrahim'in ilâhî tevhidin delillerini semada bularak kavmini sapıklığın yolundan kurtarmaya

çalıştığını bize haber vermektedir.

Kur'an'da üç beş sayfa yoktur ki, birer bediî münâsebetler içinde kâinata ve gökyüzünün durumuna dair bir âyet bulunmasın. Bu âyetlerin büyük bir kısmında ise, "baksanıza", "görsenize", ve "bakmıyorlar mı?" gibi kâinatın araştırılmasını ve tetkikini isteyen cümleler bulunur. Bu âyetler, bir yandan cehaletten doğan ve gelişen bâtıl inançların çirkin derecelerini ve geçersizliğini gösterirken, diğer yandan da bütün kâinatın yoktan var olmasının ancak Allah'ın kudretinde olduğunu açıkça beyân eder.

Gökyüzü, insanlar tarafından Hz. İbrahim'in orada vahdaniyeti keşfetmesi gibi, daima dünya ve âhiret için faydalı bilgilerin kaynağı olarak kullanılmıştır. Gün olmuş insanlar, azgın denizlerde yıldızları, gemilerine yol gösteren bir kılavuz olarak kullanmıştır, gün olmuş, yıldızlara bakarak vakit cetvelleri çıkartmışlardır.

Bir kısım insanlar ise, yeryüzünde meydana gelen olayların ve değişikliklerin, gök cisimlerinin özel durumları ve hareketleriyle yakından ilgili olduğunu ileri sürmüşler ve adına astroloji dediğimiz, bir çeşit yıldız ilmi icât etmişlerdir.[1] Nitekim Peygamberimizin oğlu İbrahim öldüğünde tesadüfen güneş tutulmuştur. Bunu gören bazı sahâbî, bu güneş tutulmasını İbrahim'in ölümüne işaret saymışlardır. Bunu işiten Peygamberimiz: "Güneş ve ay, ne bir kimsenin ölümü, ne de hayatı için tutulur. Şüphesiz bu ikisi, Allah'ın varlığına işaret eden delillerden sadece ikisidir. Ay ve güneş

---

1 C. A. Nallino, Astroloji, İ. A. İstanbul, 1978, I/628-686.

tutulmasını gördüğünüzde şükür namazı kılınız"[2] buyurmuştur. Dolayısıyla Peygamberimiz, yıldızların hareket ve ışık saçmalarının, insanlar üzerinde hiçbir hükmü ve tesiri bulunmadığını ifade etmişlerdir.

Buna rağmen yine de bazı kişiler, benzer hurafeleri hesap etmekten ve ona inanmaktan da geri durmamışlardır. Hatta Timur'un torunlarından Uluğ b. Şahirah, kendi hesabının kurbanı olarak kendi kendini öldürmüştür.[3] Âyetler ve hadîsler göz önünde dururken, kendi halleri üzerinde dahi bir tesiri olmayan yıldızların, hareketlerinin tesirine inanmak, ne çocuksu bir davranıştır!

Astronomi ilmini ilk defa sistemleştiren Aristo ve Batlamyus olmuş ve daha sonra bunların fikirleri, tercüme yolu ile İslâm âlemine intikal etmiştir. İslâm âlimleri ise, bunların fikirlerini, ya aynen kabul etmişler veya kısmen geliştirerek bazı değişiklikler yapmışlardır. Ancak astronomi ilminin gelişmesinde en büyük inkılâbı, Lehistanlı Kopernik yapmıştır. Kopernik'e göre, dünya sakin olmak şöyle dursun, ikili bir hareket içindedir; kendi ekseni çevresinde de yılda bir kez dönmektedir.

Kâinatın yaradılışına ve nasıl oluştuklarına dair gerekli incelemeler ise yapılamamış ve dolayısıyla bu konuda sağlam görüşler ileri sürülememiştir. Daha doğrusu fen ilimlerinin vasıtaları yeterli olmadığından arzu edilen şey de elde edilememiştir. Ancak Herschel,

---

2 Buhârî, Sahîh, Kusûf.
3 Ahmet Muhtar Paşa, Serâirü'l-Kur'an, İstanbul 1336, s. 5.

Kepler, Newton ve benzeri ilim adamlarının yaptıkları çalışmalarla, Dekart, Kant ve Laplace'ın ortaya attıkları nazariyeler, bu sahadaki çalışmaları hızlandırmış, yeni yeni görüşlerin ve nazariyelerin ortaya çıkmasını sağlamıştır.

Astronomi ilminin inkişâf edip gelişmesi ise yalnız astronomi bilginlerinin himmetine borçlu değildir. Bilâkis matematik ilminin dallarında ihtisas kazanan güçlü âlimlerin müşterek çalışmaları ve geçen asrın sonlarıyla 20. yüzyılın başlarında fen bilimlerinde önemli ilerlemelerin meydana gelmesi de astronomi ilminin gelişmesine önemli katkıları olmuştur. Binaenaleyh fen bilimlerinin çağımızda süratle gelişmesi sayesinde, henüz bilinmeyen nice meselelerin çözümü için, daha uygun görüş ve nazariyelerle dolu yeni yeni bilgilere ve ilimlere sahip olmak gâyet tabiîdir.

Son üç asırlık ilmî gelişmeler hakkında verdiğimiz bu kısa bilgilerde hep batı bilginlerinin gayretlerinden ve çalışmalarından bahsetmiş ve onların ilmî nazariye ve görüşlerini sunmuş olduk. Çağımızdaki gelişmeleri dahi onlardan bekliyoruz ve belki de ilerdeki çalışmaları yine onlardan bekleyeceğiz. Bu acı gerçek karşısında konu ile ilgili her müslümanın titremesi ve kendisine gelmesi gerekmez mi?

Çünkü kâinattaki varlıkları ve tabiat kanunlarını araştırıp tefekkür etmek ve kendisine verilen bütün nimetlere karşı teşekkür etmek, Müslümanların asıl vazifesidir. Seçkin geçmişimiz, bu yüce maksada hizmet için, bize hız vermeye kâfidir. Onlar, eksik vasıtalarla semanın yüce sahalarını tetkik etmişler ve önemli

sayılabilecek yeni keşif ve icatlarda bulunmuşlar ve bazı kapalı müşkülleri çözebilmişlerdir.

Eserleri Avrupa'nın pek çok kütüphanelerinde bulunan ve adları, batı âlimlerinin övgü ve methiyeleriyle anılan bu zatların, sınırlı vasıtalarla sarfettikleri himmet ve gayretler, nazar-ı dikkate alınırsa, bugün emeğimiz geçmeksizin medenî âlemin hazırladıklarından bile tam olarak istifade edemeyişimiz karşısında ne kadar dövünsek yine azdır. İslâm, "Nefsini bilen Rabbini bilir" kaidesini kabul eder. Kendimizi bilmek için de, çevremizi, bizi kuşatanları kısaca kâinatı tetkik etmek gerekir.

Kur'an-ı Kerîm, kâinatın yaradılışını, gece ile gündüzün meydana gelişini, insanın ve diğer varlıkların meydana gelişini açıkça beyân etmektedir. Çağımıza kadar bu âyetlerin kapsadığı konular, yalnız itikadımıza bağlı kalmakta ve bunlara ilim adına bir şey denilmemekteydi. Çağımızda ise, durum tamamen değişmiştir. Zira son iki asırda yetişen âlimlerin meşgul oldukları ilimlerin ulaştığı son neticeler, Allah'ın yüce kudretini bütün açıklığı ile ortaya koymakta ve Kur'an'ın kâinatla ilgili âyetlerini daha iyi açıklamaktadır. Neticede bu icatlar ve keşifler, ortaya konulan deliller ve nazariyeler, Kur'an mucizesini, inananların gözleri önüne bir kere daha sermiş ve onların Kur'an'a olan imanlarını bir kat daha artırmıştır.

A- KÂİNATIN YARADILIŞI

Pozitif ilim metodu ile incelenmesi mümkün olmayan konulardan birisi de, kâinatın yaradılışı meselesidir. Zira bu konuyu deney metodu ile incelememiz

veya yeniden araştırmamız asla mümkün değildir. Bununla birlikte bu konu, ilim adamlarının daima merakını çekmiş ve çözülmesi gereken bir problem olarak zihinlerde canlılığını muhafaza etmiştir.

Hemen hemen bütün astro-fîzik âlimleri, tabiat kanunlarından ve bu kanunların neticelerinden elde ettikleri yeni yeni bir takım bilgilerle, kâinatın yaradılışı konusunda kendi kanaat ve görüşlerini açıklamışlar ve bir takım farklı ilmî nazariyeler ve teoriler ortaya koymuşlardır. Bunlar arasında, Dekart, Kant, Buffon, Laplace, Faye, Bello, George Gamow, Sir James Jeans, Fred Hoyle ve Velyaminov'un nazariye ve hipotezleri, en fazla dikkati çeken hipotezler olmuş ve üzerinde önemle durulmuştur. Fakat bu hipotezlerden bazısı, daha doğmadan ölmüş, bazısı ise, canlılığını günümüze kadar koruyabilmiştir.

Bu nazariye ve hipotezler, bir bakıma içtimaî hayat felsefesinin veya sosyal ve ekonomik düzenin ilmî sahadaki tezahürleri olduğundan, zaman zaman dinî ve ideolojik sistemlerin müdafaasında da kullanılmış ve belki de bu nazariyelerin hayatiyetini koruyabilmesi, büyük ölçüde bu kullanmaya bağlı kalmıştır. Meselâ: Laplace, G. Gamow ve J. Jeans'ın nazariyeleri, inananlar tarafından Allah'ın varlığına ve yaratıcılığına delil olarak kullanılırken; Buffon, Hoyle ve Velyaminov'un nazariyeleri ise, materyalistler ve inkarcılar tarafından Allah diye bir yaratıcının bulunmadığına delil olarak kullanılmıştır.

Bugün ilim dünyası, kâinatın yaradılışı ile alâkalı iki önemli hipotez üzerinde durmaktadır. Bunlardan birincisi, Laplace ve G. Gamow hipotezi diğeri ise,

Hoyle'un hipotezidir. Birincisi, inananlarca, ikincisi ise inkarcılar ve materyalistlerce kullanılmaktadır. Bunların dışında ileri sürülen hipotezler ve nazariyeler, ilim adamlarınca rağbet görmemiş ve zamanla ölüme terkedilmiştir.

Kur'an-ı Kerîm'de de kâinatın yaradılışı konusuna temas edilmiş ve bu konu ile ilgili âyetlerde her çağın anlayışına hitab edecek şekilde bir üslûp kullanılmıştır. Bu nedenle asırlardan beri tilâvet olunan bu âyetlerin mahiyetlerinin anlaşılması, kısmen de olsa, zamanımızdaki bazı ilmî keşiflerin ve icatların yardımıyla mümkün olabilmiştir. Bu konudaki bazı hipotezler, kâinatın yaradılışı ile ilgili âyetlerin daha iyi anlaşılmasına yardımcı olmuştur.[4] Bu hipotezlerden en önemlisi, Laplace[5] ve G. Gamow'un hipotezleridir.

G. Gamow'un bu hipotezine göre: "Önce mekânda gazlardan müteşekkil çok büyük bulutlar vardı. Gaz bulutları sabit durmayıp döndüklerinden cazibe kuvvetinin tesiriyle parçalanmıştır. Parçalanan bölümler de, yine cazibenin tesiriyle gitgide tekasüf ederek sıkışmaya başlamış, sıkışan ve dönen cisimler, belirtildiği gibi küreye yakın şekiller almış, kesafetin artmasıyla içteki hararet de artmış, bu yüzden merkezde bulunan hidrojen helyuma dönmüş ve ışık, ısı neşretmeye başlamıştır. İşte bu bölünen, parçalanan gaz; küreleri, galaksileri, yıldızları ve güneş manzumesini meydana getirmiştir".[6]

---

4 Kırca, Kur'an-ı Kerîm ve Modern İlimler, s. 130.
5 Mahmûd es-Sawâf, el-Müslimün ve 'İlmü'l-Felek' Beyrut, Tarihsiz, s. 40.
6 George Gamow, The Creation of the Universe, (Kâinatın Yaradılışı), Ter. Toygar Akman, Ankara 1961, s. 28.

Kur'an'ı Kerîm ise, kâinatın yaratılışını şöyle anlatmaktadır:

"*Kâfirler, görmezler mi ki, gökler ve yer birbirine bitişik idiler, onları biz ayırdık ve her canlı şeyi sudan yarattık. Hâlâ iman etmezler mi?*"[7]

"*O Allah ki, yeri ve gökleri altı günde yarattı. Arşı su üzerinde idi.*"[8]

"*Sonra göğe yöneldi. Gök duman halinde idi.*"[9]

Bereketzâde İsmail Hakkı Bey'e göre de, gökler, yer ve bütün kâinat, adına esîr veya sedîm[10] denilen sise benzer bir maddeden yaratılmıştır. O madde tek bir madde iken bölünmüş ve parçalanmış, dolayısıyla kendisinden küre şeklinde cisimler meydana gelmiş ve onlardan da diğer küreler oluşmuştur.[11]

Bu nazariyeyi güçlendiren bazı ilmî hakikatler, mevcuttur. Bunlardan biri, güneşte, yerde bulunan elementlerden 67 tanesinin bulunmasıdır. Yerdeki element sayısı 84'dür. Bu konudaki mevcut güçlükler yenilirse güneşteki yer elementi sayısını inceleyen âlimler, bu sayının daha da çoğalacağını görebileceklerdir.[12]

---

7 Enbiyâ, 21/30.
8 Hûd, 117.
9 Fussilet, 41/11.
10 Sedîm: Cew-i semada olan yufkaca sise ve dumana denir. Bir görüşe göre ise mutlak anlamda dumana ve sise denir.
11 H. Basri Çantay, Kur'an-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm, İstanbul 1962, II/584.
12 Afif, A. Tabara, Ruhu'd-Dîni'l-İslâmî, Beyrut 1966, s. 50; Şimdi 107.

Bunlardan diğeri ise, yerin içindeki hararettir: Yerin merkezine doğru inildiğinde her 33 metrede bir yerin sıcaklığı 1 derece artmaktadır. Yerin merkezine doğru inildikçe sıcaklık daha da artmakta ve yerin merkezinde 100 dereceyi bulmaktadır.[13]

Fred Hoyle tarafından ileri sürülen materyalist anlayışa göre, kâinatın başı ve sonu diye bir şey yoktur. Milyonlarca sene zarfında boşlukta dönmekte olan galaksiler arasından yenileri meydana gelmiştir. Bu teşekkül sonunda madde, hidrojen atomlarından var olmuştur. Uçan eski kehkeşanların yerine yenisi gelip yerleşmektedir. Sonsuza kadar bu devridaim sürecektir. Yok olup giden eski galaksilerin yerine yenisi teşekkül edecektir. Yıldızlar arası sahada bulunan maddeler, fasılasız yenilenip, tekrar teşekkül etmektedir.[14]

F. Hoyle'un bu materyalist anlayışı, G. Gamow'un yaratıcı ve tekâmülcü anlayışı ile reddedilmektedir. Yukarıda da belirtildiği gibi, Gamow'a göre, kâinatın şimdiki hali, devamlı bir tekâmülün eseridir. Gelişmeye devam eden ilk hareket ise, birkaç milyar sene önce yek vücut bir halde bulunan maddede, yüksek bir basınçla başlamıştır. Gamow, bu görüşünü, kâinatın içinden alıp laboratuarlarda tahlil ettiği muhtelif maddelerin muhtemel yaşlarını inceleyerek ispatlamaya çalışır. Meselâ: Thorium ve adi Uranyum'un period denilen yarı hayat devirlerini, inceleyerek yaşlarını tahmin etmek pekâlâ mümkündür. Yapılan ilmî incelemeler

---

13 Sawâf, a.g.e., 40.
14 Abdurrezzak Nevfel, Allah ve Modern İlim, Ter. Akif Nuri Karcıoğlu, İstanbul 1972, s. 26.

neticesinde anlaşılmıştır ki, bir maddenin kendi aslî miktarının yarısının parçalanması için ihtiyacı olan zaman, Throium ve adi Uranyum'da dört buçuk milyar senedir. Bu bilindiğine göre, bir maddenin atomlarının şekillenmesi için kaç milyar seneye ihtiyaç olduğunu bulmak zor değildir. U235 ile ifade edilen bir başka cins uranyumun hayat periodu ise 0,9 milyar senedir. Ve bu duruma gelebilmesi için 7 period devir geçmesi gerekir ki, bu aşağı yukarı altı milyar senedir.[15]

Radyoaktif elemana sahip olan potasyum izotoplarının da birkaç milyar senelik period içinde bozularak azaldığı ilim erbabınca bilinmektedir. İzotopların tespiti çekirdeklerin şekillenmesi (formasyonu) ile mümkün olur. Kâinatta bir milyar seneden daha az yarı hayat periodlu bir radyoaktif madde bulmak mümkün değildir. Bundan da atomun teşekkülü için ortalama olarak bir kaç milyar seneye ihtiyaç olduğu gerçeği ortaya çıkar.[16]

Kâinatın bir başlangıcı olduğunu ortaya koyan diğer delilleri ise, şöyle sıralayabiliriz:

"Güneşin komşuları olan yıldızlar arasındaki kinetik enerji, taksiminin zamanımızda dahi bitmemiş olması, bilâkis nihâi hedefinden takriben % 2 uzaklıkta olduğunu göstermiştir. Bu teorinin izahlarından, yıldızlar sisteminin, iki milyar ile beş milyar sene arasında vücûda geldiği mânâsı ortaya çıkmaktadır.[17]

---

15 Gamow, a.g.e., 4.
16 Gamow, a.g.e., 4; Nevfel, Allah ve Modern İlim, 24.
17 Gamow, a.g.e., 20.

Güneşin yaşı, içinde bulunan hidrojenin transformasyonu (dönüşümü) ile ölçülmektedir. Çekirdek transformasyonu denilen bu işlemde bir hidrojen atomundan 2 x 1013 kalori serbest kalmaktadır. Güneş her saniye 5 x 1028 atom parçalanmakta ve 800 milyon ton hidrojen yakmaktadır.

Güneşin hacminin % 50'sini hidrojen teşkil eder.[18] Bu hidrojen miktarının bitip tükenmesi için 5 x 1010 sene geçmesi gerekir. Bu tahminlere göre güneşin yaşının 3 milyar seneye yaklaşık olduğu sanılmaktadır.[19]

Evrenin bizzat kendisinin geçirdiği ve geçirmekte olduğu gelişmeleri, safha safha, devre devre geriye götürerek bir noktaya gelebiliriz. Bu nokta artık başlangıç noktası olur. Hemen ilâve etmek gerekir ki, her başlangıcın da bir sonu vardır.

Yapılan bütün araştırmalar, gözlem ve hesaplar, bundan aşağı yukarı 4,5 ile 5 milyar yıl önce ilk kâinat maddesinin çıplak atomlardan oluşan kocaman bir küre halinde olduğunu, bu çıplak atomlar arasındaki karşılıklı çekim ile ilk evren maddesinin açılarak evrene yayıldığını göstermektedir. Ancak bu ilk evren maddesinin nasıl meydana geldiği, bugün bütün araştırmalara rağmen kesinlikle bilinememektedir.[20]

---

18 Sir James Jeans, Etrafımızdaki Kâinat, Ter. S. M. Uzdilek, İstanbul 1950, s. 95.
19 Jeans, a.g.e., 16.
20 Toygar Akman, Yıldızların Doğumu, Bilim ve Teknik, Temmuz 1975, sayı: 92, s. 2.

Bu açıklama ve izahlardan da anlıyoruz ki, kâinat ezelî ve ebedî değildir. Onun bir başlangıcı vardır ve mutlaka bir sonu da olacaktır. İslâm inancına göre, Allah eşya ve kâinatı, kâinatta hiçbir varlık yok iken yaratmıştır. Kur'an bu gerçeği bize şöyle anlatmaktadır: "*Bir şeyi dilediği zaman, O'nun buyruğu sadece, o şeye "ol" demektir, hemen olur*".[21]

İslâm âlimleri, ilk evren maddesinin, yoktan var edildiğine[22] yani Allah'ın ilk evren maddesini, hiçbir maddeden yaratmadığına[23] ve sadece ilk evren maddesine "ol" dediğini ve maddenin de olduğuna inanırlar.

Daha sonra Allah, sis ve dumana benzeyen bu ilk kâinat maddesinden kâinatı yaratmıştır. "*Kâfirler görmezler mi ki, gökler ve yer birbirine bitişik idiler, onları biz ayırdık*"[24] âyeti, bu gerçeği ifâde etmektedir. Âyette geçen "Ratk" kelimesi, yaradılıştan bitişik ve kaynaşık anlamındadır.[25] "Fatk" kelimesi ise, bitişik iki şeyi ayırmak demektir.[26] Bu anlama göre âyetin mânâsı, "Gökler yani kâinattaki yıldızlar, galaksiler ve güneş manzumesi ve dünya ilk defa tek bir madde halinde bitişik ve kaynaşık bir vaziyette idiler. Daha sonra Allah, bu bitişik ve kaynaşık ilk kâinat maddesini, parçalayarak birbirinden ayırdı" ve "kâinattaki bütün

---

21 Yâsîn, 36/82.
22 Ebû Hanife, el-Fıkhu'l-Ekber, Şârih, Ebûl-Müntehâ, Baskı yeri yok, 1288, s. 15.
23 Ebû Hanife, a.g.e., 15.
24 Enbiyâ, 21/30.
25 Râğıb el-İsfehânî, el-Müfredât, Mısır, 1970, s. 187.
26 İsfehânî, a.g.e., s. 371.

galaksileri, yıldızları ve güneş sistemini bu parçalama neticesinde meydana getirdi" demektir. Nitekim büyük Türk müfessiri Elmalılı Hamdi Yazır, "Hâk Dinî Kur'an Dili" adlı tefsirinde bu âyeti "Kâinattaki bütün ecrâm yok iken yaratıldılar ve tek bir şey iken çoğaldılar. İbtidâ duman gibi bir madde iken müteaddid ecrâm ve ecsâm oldular"[27] şeklinde yorumlar.

Sonuç olarak diyebiliriz ki, kâinattaki bütün varlıklar yani bütün galaksiler, yıldızlar ve güneş sistemleri ve bu arada dünya, adına sedîm denilen "gaz-toz"[28] karışımı bir maddeden yaratılmış ve ilk maddenin meydana gelişinden şu ana kadar tahminen 4,5 ile 5 milyar yıllık bir zaman geçmiştir.[29]

B- DÜNYANIN OLUŞUMU

Dünyanın ne zaman ve nasıl meydana geldiği sorusu, insanları, yıllarca düşündürmüştür. Astrofizikçiler, uzun yıllar dünyanın nasıl meydana geldiğini ve kaç yaşında olduğunu araştırmışlardır. Araştırmaların sonucunda bu konuda çeşitli ve farklı görüşler ve nazariyeler ortaya atılmıştır.

En fazla taraftar toplayan nazariyeye göre, yıldızlar ve galaksiler oluşurken bugün bize ısı ve ışık veren güneş de oluşmuştur. Dünyamız ve diğer gezegenler de bu ısı ve ışık veren yıldızdan meydana gelmişlerdir. Dünya ve diğer gezegenler, acaba nasıl olmuş da böyle bir yıldızdan meydana gelebilmiştir? Hiç şüphesiz bu,

27 Elmalılı, Hak Dini Kur'an Dili.
28 S. James Jeans, a.g.e., 239.
29 Toygar Akman, a.g.m., s. 2.

inanan bir kimse için çok kolaydır. Zira o, bu soruya rahatlıkta "Allah'ın dilemesi ve kudretiyle" diye cevap verecektir. Ama bir ilim adamının vereceği cevap biraz daha uzun ve daha detaylı olacaktır.

Nitekim yaratıcı ve tekâmülcü bir anlayış içinde olan astro-fizik âlimlerine göre, gaz-toz bulutu halindeki maddede, sıkışma, yeteri derecede büyük ve güçlü değilse, buradaki ısı, atom patlamaları meydana getirememektedir. O madde, sıkışmış bir gaz-toz bulutu şeklinde öylece kalır. İşte dünyamız ve diğer gezegenler, ilk patlamalar esnasında güneşten kopmuşlar ve çekim kuvvetinin tesiriyle güneşe bağımlı kalmışlardır. Ancak gerek dünyamız ve gerekse diğer gezegenler, bir yıldız haline gelemeyecek sıcaklıkta olduklarından, kendi kütlelerinde yeni patlamalar olmamış ve zamanla soğumaya başlamışlardır.

Dünyamızın hacmi, soğudukça küçülmeye başlamış ve küreye benzeyen sıvı bir kütle haline gelmiştir. Bu sıvı kütlenin, dış kısmı iç kısmından daha çabuk soğuduğu için, dünyanın dış kısmında bir kabuk oluşturmuştur. İç kısmındaki sıcaklık ise olduğu gibi kalmıştır. Yanardağlardan lâvların püskürmesi ve bazı kaynaklardan sıcak suların akması, dünyanın iç kısmının sıcak kaldığını göstermektedir. Ayrıca bunun bir diğer delili de, yerin merkezine doğru inildiğinde her 33 metrede bir yerin sıcaklığının 1 derece artmasıdır. Dünyanın güneşten koptuğuna dair ileri sürülen delil ise, dünyadaki elementlerden güneşte 67 tanesinin bulunmasıdır. Bu rakam şimdilik elde edilen rakamdır. İleride belki bu rakamın sayısı artabilecektir.

Ancak dünya ve diğer gezegenlerin güneşten kopma nazariyesi, 1944 yılına kadar geçerliliğini koruyabilmiş bir nazariyedir. Bu tarihte Alman bilgini Kupier'in ortaya attığı teori, dünyanın oluşumuna dair ileri sürülen nazariyelere yeni boyutlar getirdi ve ilim adamlarınca da tasvip gördü.

Kupier'e göre, güneş ve gezegenler, önce bir bulutu andıran gaz kütlesi halinde idiler. Sonra bu bulutu andıran gaz kütlesi, çekim kuvvetinin etkisiyle dönmeye ve soğumaya başladı. Daha sonra bu dönmenin ve çekimin etkisiyle ana kütleden bazı parçalar koptu ve ana kütlenin etrafında dönmeye başladı. Kopan parçalar, uzayın soğukluğu ve dönmenin etkisiyle yoğunlaştı ve daha da soğudu. Bu arada güneş, ısı ve ışık verecek kadar yoğunlaştı ve kopan parçaların etrafındaki hidrojen ve helyum gazları uçtu. Neticede gezegenler şekillenmeye başladı. Gezegenler iyice soğuyunca bugünkü şeklini aldı.

Kur'an ise, gerek dünyanın ve gerekse diğer bütün yıldızların ve galaksilerin, bir bütün halindeki ilk kâinat maddesinin parçalanmasından meydana geldiğini açıklamaktadır. Kâinatın yaradılışı konusunda da açıkladığımız gibi, Cenâb-ı Hak: "*Gökler ve yer birbirine bitişik idiler, onları biz ayırdık*"[30] buyurmaktadır. Bu âyet, dünyanın tek bir maddeden bölünerek meydana geldiğini açıkça ifâde etmektedir.

30 Enbiyâ, 21/30.

Ne dünyanın, güneşten kopmuş bir parça olduğu nazariyesi ne de Kupier'in dünya ve güneşin bir ana maddenin parçalanmasından meydana geldiği nazariyesi, Kur'an'ın ifade ettiği gerçekleri tam olarak açıklayabilmektedir. Zira Kur'an, yaratılışı ve kâinatın oluşumunu bir bütün olarak ele almakta ve bu bütün içinde dünyanın oluşumuna yer vermektedir. Dünya ister Kupier'in dediği gibi, güneşle birlikte tek bir ana maddeden bölünmek suretiyle meydana gelsin, ister daha küçük bir parça olan güneşten kopmak suretiyle meydana gelsin, netice itibariyle bu nazariyeler, Kur'an'ın ifâde ettiği bu gerçeği tam olarak açıklayamasalar da doğrulamaktadırlar.

Dünyanın oluşumu esnasında geçen zamana gelince: Kur'an bu konuya da bir açıklık getirmiş ve "*Allah, yeri ve gökleri altı günde yaratandır*"[31] buyurmuştur. "Altı gün" ifâdesini, eski müfessirlerden bazıları altı dünya günü olarak anlamışlarsa da,[32] çağımızın müfessirleri, "altı gün"ü altı devir ve altı zaman olarak yorumlamışlardır.

Çağdaş müfessirlere göre, âyette geçen "yevm-gün" kelimesi, mutlak anlamda "zaman ve vakit" anlamındadır.[33] Süresinin uzunluğu ve kısalığı önemli değildir. Süresi ne kadar uzun olursa olsun "yevm-gün" kelimesi,

---

31 A'râf, 7/54; Yunus, 10/3; Hûd, 11/7; Furkân, 25/59; Hadîd, 57/4.
32 Mahhali-Suyuti, Tefsiru'l-Celâleyn, Dımeşk 1387; İbn Kesîr, a.g.e., I/220,II/406; Şevkânî, Fethu'l-Kadîr, Lübnan, tarihsiz, II/211.
33 Elmalılı, a.g.e., III/2172; I/82.

mutlak "zaman ve vakit" demektir.[34] Hele âyette geçen "altı gün"e altı dünya günü demek, asla mümkün değildir .Zira dünya günü bildiğimiz gibi 24 saattir. Halbuki bugünkü dünya günü, ancak dünya yaratıldıktan sonra meydana gelmiştir.[35]

Zekeriya Kazvinî'ye göre, âyette geçen "altı gün"den maksat, yaradılışın altı mertebesidir. Zira zamandan önce zamanın tahdidi mümkün değildir.[36]

Seyyid Kutub'a göre ise, "âyette zikredilen gün, Allah'ın müddetini bildiği günlerden bir gündür ve kat'iyyen bizim dünyamızın günlerinden değildir. Çünkü yeryüzünün zaman ölçüsü olan gün, ancak yeryüzünün yaradılışından sonra var olmuştur. Yeryüzünde zaman ölçüsü olarak kullanılan günlerin, dünyamızın güneş etrafındaki yörüngesinde kendi ekseni etrafında bir kere dönmesinden ibaret bulunduğu gibi, diğer gezegenlerin ve yıldızların da günleri vardır ki, yeryüzünün günlerine benzemez. Bir kısmı daha uzun, bir kısmı daha kısadır.

Beşerî bilgimizin ulaşabildiği ve keşfedebildiği gerçekler uyarınca düşünebildiğimiz gerçeğe en yakın ihtimal, buradaki günden maksadın yeryüzünün geçirdiği merhalelerdir. Yeryüzü birçok merhalelerden geçerek katılaşmış, kabuğu oluşmuş ve hayata elverişle hale gelmiştir"[37]

---

34 İsfehânî, a.g.e., 850.
35 Reşid Rıza, el-Menâr, Beyrut, tarihsiz, VIII/445.
36 Zekeriya Kazvinî, Acâibu'l-Mahlûkât, Yazma, Kayseri Raşit Efendi Kütüphanesi No: 933, V. 9.
37 Seyyid Kutub, a.g.e., VII/114.

Yeryüzünün geçirdiği merhale ve devirlerden birincisi, maddenin ilk önce buğu ve duman halinde yaradılışı devri, ikincisi, cansız cisimlerin teşekkülü devri, üçüncüsü, yerin semadan ayrılması devri, dördüncüsü, yer kabuğunun oluşması devri, beşincisi, dağların ve nehirlerin teşekkülü devri, altıncısı, hayatın başlangıcı ile bitkilerin, hayvanların ve insanların yaradılışına kadar tekâmülü devridir.[38]

C- YARADILIŞ KONUSUNDA KUR'AN-İLİM KARŞILAŞTIRMASI

Kur'an'ın yaradılış konusunda verdiği kesin bilgilerle, ilmî nazariyeler arasında yapılacak bir karşılaştırmada, şu hususların varlığı açıkça görülmektedir:

1. Kur'an-ı Kerîm'de, Cenâb-ı Hak, "*Rabbinin indinde, bir gün, sizin saydığınızdan bin yıl gibidir*"[39] buyurmaktadır. Açıkça ifade edildiğine göre, bizim için bin yıllık bir zaman dilimi, Allah için bir günlük zamandır. Bir başka âyette ise, "*Gökleri, yeri ve ikisi arasında bulunanları, altı günde yaratan, sonra arşa hükmeden Allah'tır*",[40] "Gökten yere kadar olan bütün işleri Allah düzenler, sonra işler -sizin hesabınıza göre bin yıl tutan bir gün içinde O'na yükselir"[41] denmektedir. Diğer bir âyette ise, bizim sayabileceğimiz günlerden olduğu zikredilmeksizin, meleklerin ve ruhun Allah'a elli bin senede ulaştığı açıklanmaktadır.[42] Her üç âyette de "yevm-gün" kelimesi geçmektedir.

---

38 Elmalılı, a.g.e., VI/4972.
39 Hacc, 22/47.
40 Secde, 32/4.
41 Secde, 32/5.
42 Meâric, 70/4.

Zikredilen bu günün miktarı, iki âyette bin, diğer âyette ise elli bin senedir.

Muteber bir Kur'an lügati sayılan Râgıb el-İsfehânî'nin Müfredât'ı ile bazı modern tefsirlerde "yevm" kelimesi, mutlak zaman, vakit ve devir anlamlarında kullanılmıştır.

Yaradılışı konu edinen Kur'an âyetlerinin en uzun olanlarından biri, yer ve gökle ilgili olarak cereyan etmiş olan hâdiseleri yan yana zikrederek şöyle anlatmaktadır:

"*Siz yeri iki günde yaratanı mı inkâr ediyor ve O'na eşler koşuyorsunuz? O, âlemlerin Rabbidir, de. Yeryüzüne sabit dağlar yerleştirdi. Onu bereketli kıldı, arayanlar için yeryüzünde gıdalarını normal olarak dört gün içinde yetiştirmesi kanununu koydu. Sonra duman halinde bulunan göğe yöneldi, ona ve yeryüzüne: İsteyerek veya istemeyerek buyruğuma gelin dedi. İkincisi de: İsteyerek geldik, dediler. Allah, bunun üzerine iki gün içinde yedi gök var etti ve her göğün işini kendisine bildirdi. Yakın göğü ışıklarla donattık ve bozulmaktan koruduk. İşte bu, bilen, güçlü olan Allah'ın kanunudur.*"[43]

Kur'an-ı Kerîm'in 7 yerinde ise: "*Allah yeri ve gökleri altı günde yaratandır*" denilmektedir. Bu âyetlerden elde edilen neticelere göre:

43 Fussilet,41/9-12.

a) 7 yerde göklerin ve yerin yaradılışı, 6 gün,
b) 1 yerde sadece yerin yaradılışı, 2 gün,
c) 1 yerde sadece 7 göğün yaradılışı, 2 gün,
d) 1 yerde yeryüzünde gıdaların yetiştirilmesi, 4 gün, olarak zikredilmektedir.

Âyette geçen yevm kelimesi, devir, zaman ve vakit anlamlarına geldiğine göre, göklerin ve yerin yaradılışı, altı devirde yani altı zamanda oluşmuş demektir. Bu da, kâinatın yaradılışından Kur'an'ın nüzulüne kadar geçen zamandır. Bu âyetlerde yerin yaradılışı ile göklerin yaradılışı birlikte zikredildiğine ve Enbiyâ sûresi 30. âyetinde yer ile göklerin önceleri bir olduğu ve daha sonra birbirinden ayrıldığı açıkça beyân edildiğine göre, bir yerde yerin iki günde yaradılışı ile diğer bir yerde 7 göğün 2 günde yaradılışı, aynı yaradılış demektir.

Zikredilen bu iki devir, göklerin ve yerin yaradılışının altı devrinin, ilk iki devri olabilir. Geriye kalan dört devir ise, yeryüzünün hayata elverişli bir hale gelebilmesi için geçirdiği merhaleler olarak anlaşılabilir.

1. Laplace ve G. Gamow, teorilerinde ileri sürülen, kâinatın gazlardan müteşekkil tek büyük bir buluttan meydana geldiği ve bu bulutun parçalanmasından yıldızların, galaksilerin ve güneş sistemlerinin oluştuğu görüşünde ifâde edilmek istenen devirlerle, Kur'an'da zikredilen altı devir arasında şaşırtıcı bir uyumun var olduğu görülür.

2. Bize ait bin senelik bir zaman, Allah indinde bir gün kadar olduğuna göre, zamanın izafiliği kendiliğinden ortaya çıkmakta ve dolayısıyla yaratılış devirlerine

ait kesin ve net rakamlar vermemiz, mümkün olamamaktadır. Bu nedenle Kur'an'da geçen "altı gün"e, altı devir anlamının verilmesi ve böyle yorumlanması, daha doğru bir davranış olacaktır. Böyle bir anlayış, ilmî anlayışa da ters düşmeyecektir. Bu da, Kur'an'ın modern ilimlerle olan münâsebetinde ne kadar sağlam esaslar getirdiğini açıkça ortaya koymaktadır.

3. Bilim, güneş gibi bir yıldızla, onun yer gibi uydusunun veya uydulardan birinin oluşumunun beraber cereyan ettiğini (intrication) ispatlamıştır. Görüldüğü kadarıyla bu durum, Kur'an'ın ifâde ettiği gerçekle tam bir uyum arz etmektedir.[44]

4. Kâinatın başlangıç devresinde, Kur'an'ın -gaz durumunun ağır bastığını belirtmek üzere- kendisinden bahsettiği o zamanki kâinatı teşkil eden "duman" ile çağdaş bilimin düşündüğü başlangıçtaki nebülöz (bulutsu) arasındaki uygunluk da açıkça meydandadır.[45]

Sonuç olarak diyebiliriz ki, Kur'an'ın ortaya koyduğu bütün meseleler, bugün bilimsel olarak bütünüyle ispatlanmış olmasa bile, Kur'an'ın yaradılış hakkında verdiği bilgilerle, kâinatın oluşumu konusundaki çağdaş bilgiler arasında, hiçbir surette en ufak bir ayrılık bulunmamaktadır.[46]

---

44 Maurıce Bucaille, Kitab-ı Mukaddes, Kur'an ve Bilim, Ter. Suat Yıldırım, İzmir 1984, s. 220.
45 Bucaille, a.g.e., 220.
46 Bucaille, a.g.e., 220-221.

D- GENEL ÇEKİM KANUNU (GRAVİTATİON PULL)

Astronomi ve fiziğin esasını ve ruhunu teşkil eden çekim kanunu (Gravitation Pull), Isaac Newton (1642-1720) tarafından keşfedilmiştir. Kâinatın dengesini ve ahengini temin eden bu kanunu, Cenâb-ı Hak, bundan bin dört yüz sene önce kelâmı kitabı Kur'an vasıtasıyla muhataplarına bildirmiş, fakat Newton ortaya çıkıp da, Allah'ın kâinatla birlikte var ettiği bu esrarlı hakikatin mahiyetini çözünceye kadar, bu konu ile ilgili âyetlerin mahiyeti de anlaşılamamıştır.

Cenâb-ı Hakk'ın bu konuyu açıklayan âyetleri ise şöyledir:

"*Allah gökleri, görebileceğiniz direkler olmaksızın yükseltendir.*"[47]

"*O, gökleri görünür direkleri olmaksızın yarattı.*"[48]

"*Semâyı yeryüzüne düşmekten koruyan O'dur. Ancak kıyamette O'nun izni ile düşecektir.*"[49]

Nitekim bu âyet-i kerîmelerde biz, gök cisimlerinin uçsuz bucaksız fezada, direksiz durduğunu ispat eden müşahedelerimizin izahını bulabilmekteyiz. O da kâinatta umumî cazibe kanunu şeklinde tecelli eden görünmez bir direk olduğudur. Bu kanun, fezadaki

---

47 Ra'd, 13/2.
48 Lokman, 31/10.
49 Hacc, 22/65.

yıldızların tayin edilen hudutlar çerçevesinde dönmelerini sağlamaktadır.[50]

Âyette, "bigayri amedin teravnehâ" lâfzı geçmektedir. Türkçe anlamları ile ifade edecek olursak:

"Amed", direk,
"Teravnehâ" da, onu görüyorsunuz, demektir.

Fahreddin er-Râzî, Zemahşerî ve Kadî Beydavî gibi meşhur müfessirlerin hemen hemen hepsi, "teravnehâ" kelimesini, "amed" kelimesinin sıfatı olarak kabul etmişlerdir.[51] Böyle bir durumda âyetin anlamı, "Gördüğünüz bir direk olmaksızın" demektir. Yani gerçekte semalar için bir direk vardır, fakat siz onu görememektesiniz.[52]

Nitekim İbn Kesîr'in naklettiğine göre İbn Abbas: "Semâlar için bir direk vardır, fakat siz onu göremezsiniz" demiştir.[53] İşte biz bugün gerçekte var olan, fakat görülemeyen bu direğe çekim kanunu adını veriyoruz.

Ayrıca Cenâb-ı Hak, Rahman sûresinde: "*Göğü O, yükseltti ve mizanı (ölçüyü) koydu*"[54] buyurmaktadır. Bu âyette geçen "mizan", göğü yükseltti ifadesiyle olan münâsebetinden ortaya çıkan zahirî mânâya göre, bütün eşya arasındaki umumî muvazene kanunudur ki:

---

50 Vahidüddin Hân, el-İslâmu Yetehaddâ, Beyrut 1970, s. 213.
51 Râzî, Mefâtihu'l-Gayb, Tahran, XVIII/232; Zemahşerî, a.g.e., II/348; Kadî Beydâvî, a.g.e., I/512.
52 Râzî, a.g.e., XVIII/232.
53 İbn Kesîr, a.g.e., II/499, III/442.
54 Rahmân, 55/7.

(pesentur) yahut (pravitation) denilen umumî cazibe veya ağırlık kanunu, bunun en zahir tecellisidir. Bildiğimiz terazi, kantar ve çeki gibi tartı ölçüsü olan bütün mizanların esası da budur.

Eskiler, bunun yalnız arzda câri olduğunu zannediyorlar idiyseler de gerçekte bütün varlıklarda ve cisimlerde carî bir umumî kanun olduğu ve astronomi ilmi bakımından da özel bir önemi bulunduğu bugün kesinlikle anlaşılmıştır.[55]

Allah kâinattaki bütün gök cisimlerini yaratmış, fakat bu gök cisimlerim yaratırken de, onların boşlukta durmalarını sağlayacak sistemi de halk etmiştir. Bu sistem, Kur'an tabiriyle görülemeyen bir direk, ilmî tabiriyle çekim kanunudur.

E- YEDİ KAT SEMÂ

Kur'an'da "âlemler" defalarca geçmektedir. "Semâlar" tabiri ise, yedi rakamıyla ve çoğul olarak zikredilir. Yedi rakamı, Kur'an'da çeşitli konular için 24 defa kullanılmıştır. Bu rakamlardan yedisi, yedi kat semâ ile ilgilidir. Bir yerde üstü kapalı olarak göklerden bir yerde de gökteki yedi yoldan bahsedilmektedir.[56]

Yedi rakamı, ekseriya "müteaddid" anlamına gelirse de, bu anlamdaki kullanılışı kesin değildir. Kur'an'da mahiyeti anlaşılamayan ve ancak Arapça lügat karşılığı verilerek tercüme edilebilen âyetlerden biri de, yedi kat

---

55 Elmalılı, a.g.e., V/4665, 4666.
56 Fuad Abdülbâkî, el-Mu'cemü'l-Mûfehres li Elfazi'l-Kur'ani'l-Kerim, Mısır h. 1378, s. 340.

semâ ile ilgili âyetler grubudur. Yedi kat semâdan murat nedir? Mahiyeti nedir? Bunu kesinlikle bilemiyoruz. Tilâvet edilip okunan, bir ölçüde Arapça karşılıkları verilerek tercüme edilen, fakat mahiyeti henüz bilinemeyen âyetlerdir bunlar. Bu konu, henüz astronomi ilminin mevzuları arasına da girmiş değildir. Fezaların keşfedilmesi için büyük gayretlerin sarf edildiği çağımızda bile, yedi kat sema, astronomi ilminin problemi değildir.

Kur'an'da zikredilen yedi kat semâ ile ilgili âyetler şunlardır:

"*O Allah ki, yeryüzünde ne varsa hepsini sizin için yarattı. Sonra göğe yöneldi, onları yedi kat gök olarak düzenledi. O her şeyi bilir*".[57]

"*Yedi gök, yer ve bunlar içinde bulunanlar, O'nu tesbih ederler.*"[58]

"*De ki, yedi göğün ve büyük arşın Rabbi kimdir?*"[59]

"*Allah yedi göğü ve yerden de onların mislini yaratandır.*"[60]

"*O yedi gökleri kat kat yaratandır.*"[61]

"*Görmediniz mi ki, Allah yedi göğü tabakalar olarak nasıl yaratmıştır.*"[62]

---

57 Bakara, 2/29.
58 İsrâ, 17/44.
59 Mü'minûn, 23/86.
60 Talâk, 65/12.
61 Mülk, 67/3.
62 Nuh, 71/15.

"*Üstünüze yedi sağlam göğü bina ettik.*"[63]

İlmî tefsir hareketinin ilk temsilcilerinden Fahruddin er-Râzî, yedi kat semâyı eski astronomi bilgisine göre yorumlamış ve bunların sırasıyla, Ay, Utarit, Zühre, Güneş, Merih, Müşteri ve Zuhal olduklarını nakletmiştir.[64]

Çağımızın ilmî tefsire yönelen müfessirlerinden Elmalılı Hamdi Yazır ise yedi kat semâ hakkında şunları söylemektedir: "Yedi kat semâ tabiri, yedi göğün varlığını kesin olarak ifâde etmekle beraber, daha ötesi yok demek değildir, ziyadesini nefyetmez."[65]

er-Râzî'nin bu yorumu, çağımızın astronomi anlayışı ile bağdaşmamaktadır. Zira böyle bir yorum, yeni astronomi bilgilerinin ışığında geçerliliğini yitirmiş görünmektedir. er-Râzî'nin bu yorumu, sadece güneş sistemindeki gezegenlere aittir. Halbuki kâinatta daha binlerce güneş sistemi bulunmaktadır.

Kur'an-ı Kerîm'de "*Biz dünya semâsını yıldız ziynetleri ile süsledik*"[66] ve diğer bir âyette ise, "*Andolsun biz en yakın göğü kandiller ile süsledik*"[67] buyrulmaktadır. Âyette "dünya göğü" tabiri geçmekte ve buna da "en yakın gök" adı verilmektedir. En yakın gök yani dünya göğü, binlerce yıldızlarla süslüdür.

---

63 Nebe, 78/12.
64 Râzî, a.g.e., II/156.
65 Elmalılı, a.g.e., VI/5077.
66 Sâffât, 37/6.
67 Mülk, 67/5.

Bu yıldızlar ise, güneşten kırk milyon kilometre uzakta olup güneş ile dünya arasındaki mesafeye sığmayacak kadar da büyüktürler. Onlar hakkında fazla bir bilgimiz de yoktur.

En yakın göğün gece süsü olarak zikredilen bu yıldızlar, bu kadar uzakta ise, orta göğün veya uzak göğün yıldızları nerededir? Orta veya uzak semânın sınırları nereden başlamakta ve nerede bitmektedir? Bu sonu gelmez sorulara insanoğlu henüz cevap verememektedir. Ama belki bir gün verebilecektir.

Yedi semâdan bahseden bir âyette, üst üste katlı yedi gök veya birbirine tıpatıp uyan ve benzeyen yedi gökten bahsedilmektedir.[68] Âyette verilen bu mânâya göre, birbirinin aynı olan yedi gök bulunmaktadır. Diğer bütün semâlar, en yakın dünya semâsının genişliğinde ve büyüklüğündedir. Bütün bu açıklamalar, yedi kat semânın mahiyetini tam ve net olarak açıklamaya da yetmemektedir.

Bu kısa açıklamalardan sonra, yedi kat semâ ile ilgili konuya bir başka açıdan yaklaşarak yeni bir yorum getirmek istiyoruz:

Albert Einstein, kâinatın sonsuz olmayıp sınırsız olduğunu söylemektedir.[69] Buna göre kâinat sonsuz değil, fakat sınırsızdır. Bu bize göre olan durumdur. Gerçekte ise, kâinat bir balon gibi genişlemekte ve belli bir sınırı bulunmaktadır.[70]

---

68 Mülk, 67/4.
69 Lincoln Barnett, Evren ve Einstein, Ter. Nail Bezel, İstanbul 1976, s. 115.
70 Bernett, a.g.e., 116.

Yukarıda da açıkladığımız gibi Kur'an, yedi kat semâdan bahsetmekte, fakat mahiyeti hakkında bilgi vermemektedir. Ancak, Peygamberimizin nübüvveti gereği, yaşadığı bir olay ve bu olay sırasında gördüğü şeylerden verdiği bazı bilgiler, bize yedi kat semâ hakkında bir takım çağrışımlarda bulunmaktadır. Bu olay, bir bölümü ile Kur'an'da, tamamı ile de, hemen hemen bütün hadîs kitaplarında yer alan Mirâç olayıdır.

Peygamberimiz, zikredilen bu mirâç hadîsinde, yedi kat semâdan bahsetmekte ve birinci kat semâyı, dünya semâsı olarak tanımlamaktadır. Sırasıyla birinci, ikinci, üçüncü, dördüncü, beşinci, altıncı ve yedinci kat semâlara çıktığını ve her kat semâda bazı peygamberleri ve bir takım insanları gördüğünü anlatmaktadır.[71]

Kur'an'da zikredilen en yakın semânın dünya semâsı olduğu gerçeği ile hadiste zikredilen ilk semânın dünya semâsı olduğu gerçeği arasında bir fark olmadığı kanaatindeyiz. Zira birinci kât semânın eski çağ müfessirlerinin yorumladığı gibi, Ay ikinci semânın Utarit, üçüncü semânın Zühre, dördüncü semânın Güneş, beşinci semânın Merih, altıncı semânın Müşteri, yedinci semânın Zuhal olması imkânsızdır. Böyle bir yorum mirâç hadîsi'nde zikredilen yedi kat semâ mefhumu ile çeliştiği gibi, "*En yakın göğü, yani dünya semâsını kandillerle süsledik*"[72] âyetiyle de çelişmektedir.

---

71 İbn Kesîr, a.g.e., III/2-10; Elmalılı, a.g.e., IV/3146-3149.
72 Mülk, 67/3-4.

Şâyet yedi kat semâyı böyle yorumlayacak olursak, ayda Adem'in, Utarit'te Hz. Yûsuf'un, Zühre'de Hz. İsa'nın, Zühal'de ise Hz. İbrahim'in bulunduğunu kabul etmek zorunda kalacağız. Zira mirâç hadîsine göre, Peygamberimiz 1. kat semâda, Hz. Âdem'i ve sırasıyla diğer peygamberleri diğer semâlarda görmüş ve onlarla konuşmuştur.

Hadîste zikredilen semâ katlarını ve bu katlarda yaşayan insanları sembol olarak kabul edemeyeceğimize göre, Kur'an'da zikredilen yedi kat semâ ile hadîste zikredilen yedi kat semâyı nasıl izah edeceğiz? İşte bütün bu açıklamalardan sonra şu neticeye varıyoruz: Einstein'in sınırsız olarak kabul ettiği ve gerçekte ise belli bir sınırın bulunduğunu kabul ettiğimiz kâinat, birinci kat semâyı teşkil etmektedir. Nitekim Elmalılı Hamdi Yazır, tefsirinde bu konuyu şöyle anlatmaktadır:

Yedi kat semânın yorumunda iki temel görüş bulunmaktadır: Birinci görüşte olanlara göre semâ sayısı ve tabakaları şöyledir: Yerden Zühre'ye kadar bir, Zühre'den Utarit'e kadar iki, Utarit'ten Güneş'e kadar üç, Güneş'ten Merih'e kadar dört, Merih'ten Müşteri'ye kadar beş, Müşteri'den Zühal'e kadar altı, Zühal'den daha ilerisi için olanlar da yedidir. Yeni keşfedilen gezegenler de yediye dahildir.[73]

İkinci görüşte olanlara gelince, bunlar semâ sayısını ve tabakalarını şu şekilde açıklamışlardır: Bütün yıldızların tezyin ettiği maddî âlemin hepsi bir semâdır. Bu da yedi semânın birincisidir.

---

73 Elmalılı, a.g.e., I/393.

Bunun ötesinde daha altı semâ vardır. Bu semâlar, birinci semâ gibi maddî semâlar değil, manevî semâlardır. "*Biz dünya semâsını yıldız ziynetiyle süsledik*"[74] âyetiyle Mirâç olayı, bu mânâya işaret etmektedir.[75]

Elmalılı'ya göre hem kendisi hem de diğer meşhur müfessirler ikinci görüştedirler. Gerçeğe uygun olan görüş de ikinci görüştür.

F- KÂİNATIN GENİŞLEMESİ

Albert Einstein, kâinatın sonsuz olmayıp sınırsız olduğunu söylemektedir.[76] O, bu teorisinde kâinatın, devamlı olarak genişlediğini anlatmaktadır. Einstein'in bu açıklamasından sonra büyük fizik âlimi Edwin Hubble'in nebülözlerin bizim galaksimizden uzaklaştıklarını keşfetmesi[77] ve Belçikalı astronomi âlimi Abbe Lemaitre'nin de bu keşiften kâinatın devamlı genişlediği teorisini çıkartması, kâinatın anlaşılması konusuna yeni boyutlar getirmiştir.[78]

Çağımızda ortaya çıkan bu ilmî görüş, bazı müfessir ve ilim adamlarına Kur'an'daki şu âyetin mahiyetini daha iyi açıklama imkânı vermiştir. Bu âyette Cenâb-ı Hak: "*Semâ'yı biz kendi ellerimizle yaptık ve onu biz genişletiyoruz*"[79] buyurmaktadır.

---

74 Saffât, 37/6.
75 Elmalılı, a.g.e., I/294.
76 Bamett, a.g.e., 115.
77 Bamett, a.g.e., 116.
78 Bamett, a.g.e., 120.
79 Zâriyât, 51/47.

Semâ kelimesinin tercümesi olan gökten maksat, kendisinden bahsedilen dünyanın dışındaki bütün kâinattır. Bu da birinci kat semâyı teşkil etmektedir ki, biz bunu en doğru yorum olarak kabul etmekteyiz.

"Biz onu genişletiyoruz" diye tercümesini yaptığımız kısım, âyette ism-i failin cem'i olan mûsi'ûne kelimesidir ki, bu da genişletmek, yaymak, daha geniş ve daha uzak hale getirmek anlamlarını ifâde eden evsa'a fiilinden gelmektedir. Özellikle eşya söz konusu olduğunda genişletmek anlamını ifade etmektedir.[80]

Bu âyet, hem kâinatın genişliğine, hem de kâinatın genişlemesine işaret etmektedir. Zira bu âyetin ifâdesi, her iki mânâya da müsaittir. Kâinat o kadar geniş ve sınırsızdır ki, içinde milyarlarca nebüle bulunmakta ve sadece bir tanesi bile yüz milyonlarca parlak yıldız ihtiva etmektedir.[81]

Kâinatın genişlemesine gelince, astronomi âlimleri, gözlem âletlerinin en son gördükleri dış nebülelerin düzenli bir harekete sahip olduklarına işaret eden bazı alâmetlere şahit olmuşlardır. Zira galaksi tayfının kırmızıya doğru sistematik olarak hareket ettiğini tespit ettiler. Bundan da kâinatın dış nebülelerinin güneş sistemimizde ve birbirinden uzaklaştıkları neticesini çıkardılar. Bu esasa göre kâinat, hareketsiz değil, sabun köpüğü veya balonun genişlemesi gibi bir genişleme durumundadır.[82]

---

80 Bucaille, a.g.e., 249.
81 Tabbara, a.g.e., s. 52,53.
82 Tabbara, a.g.e., s. 53.

G- GÜNEŞ ve AY IŞIĞI

Güneş, kendi bünyesindeki yanmaların sonucu şiddetli bir ısı ve ışık neşreden bir yıldızdır. Ay ise, bizzat ışık kaynağı olmayan, ancak güneşten aldığı ışığı yansıtan ve en azından dış tabakaları sönmüş bulunan bir gök cismidir. Bu iki gök cismi hakkında günümüzde ne biliyorsak, bu bildiklerimizle Kur'an'ın bu konudaki ifâdeleri arasında hiçbir çelişki de bulunmamaktadır.

Nitekim Kur'an'da bu gerçeğin ifade edildiği âyetlerin mealleri aynen şöyledir:

"Gökte burçlar yaratan ve onların içinde bir kandil (güneş) ve nurlu ayı yaratan Allah'ın şanı ne yücedir."[83]

"Görmediniz mi ki, Allah yedi göğü tabakalar olarak nasıl yaratmış? Onların içinde ayı bir nûr (ışık), güneşi de bir meşale kılmıştır."[84]

"Üstünüze yedi sağlam göğü bina ettik. Oraya parlayan bir kandil astık."[85]

"Biz, gece ile gündüzü, kudretimize iki nişane kıldık. Ve Rabbinizin fazlından istemeniz, senelerin sayı ve hesabını bilmeniz için gündüz ile silip giderdik. Biz her şeyi, size gereği gibi anlattık."[86]

---

83 Furkân, 25/61.
84 Nûh, 71/15-16.
85 Nebe', 78/12-13.
86 İsrâ, 17/12.

Bu âyetlerde güneş, bir ışık (ziya), ay da bir aydınlık (nûr)dır. Ay aydınlatıcı (münir) bir cisme, güneş ise bir meşaleye (sirâc) veya parlayan bir kandile (vehhâc) benzetilmiştir.

Bu ifadelerde ziya ile nur arasında bir mahiyet farkı olduğu gibi, ışık kaynağı olarak da ay ile güneş arasında bir fark vardır. Nitekim Elmalı'n Hamdi Yazır, İsrâ süresindeki bu âyetin (İsrâ, 17/12) tefsirinde, ay ve güneş hakkında Peygamberimizin, "İkisi de güneş idi" ve "İbn Abbas'ın da, "Ay da güneş gibi ışık veriyordu, fakat sonradan ışığı giderildi" dediklerini naklettikten sonra, bu konuda şunları söylemektedir:

"Kamerin nuru bizâtihî kendisinden olmayıp onu güneşten aldığı eskiden beri astronomi âlimlerince ma'lûm ise de, onun evvelâ güneş gibi aydınlatıcı iken sonradan böyle mahvedilip sönmüş olduğu bilinmiyordu. Kur'an'ın haber vermiş olduğu bu hakikati, nihâyet zamanımızın fen ehli keşfetmiş ve bugünkü fennî düşüncelerini bu esas üzerine kurmuşlardır."[87]

H- GÜNEŞ ve AY YÖRÜNGELERİ

Kur'an-ı Kerîm'de üç âyet, güneş ve ay'a ait yörüngelerden bahsetmekte ve şöyle demektedir:

"*(Allah) O'dur ki, geceyi, gündüzü, güneşi ve ay'ı yarattı. Bunların her biri, kendilerine mahsus hareketleriyle bir yörünge üzerinde hareket ederler.*"[88]

---

87 Elmalılı Hamdi, a.g.e., IV/3169-3170.
88 Enbiyâ, 21/33.

"Güneş ay'a yetişemez, gece gündüzü geçemez. Hepsi birer felekte yüzerler."[89]

"Güneş kendi karargâhında yürür. Bu galip, kadîr ve âlim Allah'ın takdiridir."[90]

Bu âyetlerde güneş ve ay'a ait özel yörüngelerin bulunduğu açıklandığı gibi, bu cisimlerin uzayda kendilerine mahsus bir hareketle dolaştıklarına da işaret etmektedir.

Âyette "felek" kelimesi geçmektedir. Bu kelime "yörünge" diye tercüme edilmiştir. Bu kavramın, Kur'an'ın nazil olduğu çağda tam olarak bilinmediği anlaşılmaktadır. Zira bu kavramın geçtiği âyetlerin tefsirinde çok zorluk çekilmiş, mahiyeti izah edilemediği gibi sadece Arapça karşılıklarının verilmesiyle yetinilmiştir. Ancak günümüzde kısmen de olsa bu kavramın mahiyeti çözülmüş, ay'a ve güneşe ait yörüngelerin bulunduğu ve bunların belli bir istikamete doğru hareket ettiği anlaşılmıştır. Bu da bize gösteriyor ki, Kur'an'da ancak yüzyıllar sonra aydınlığa kavuşacak bazı kavramlar bulunmaktadır.

Geçmiş çağlarda yaşayan müfessirler, bu âyetleri tam ve net bir biçimde izah edip mahiyetini açıklayamazken, çağımız müfessirleri açıklayabilmektedir. Nitekim Mustafa el-Merâğî, Yasin sûresi 40. âyetinin tefsirinde şu açıklamayı yapmaktadır:

---

89 Yasin, 36/40.
90 Yasin, 36/38.

"Dünya, güneş ve ay, balığın suda yüzerek hareket ettiği gibi, kendi yörüngelerinde yüzerek hareket ederler. Güneş, kendi manzumesiyle birlikte, yörüngesinde akıp gider."[91]

Dünyanın hareketinden başka güneşin de hareket ettiği anlaşılmıştır. Güneşte iki türlü hareket vardır. Bu hareketlerden birincisi, güneşin kendi mihverinde yaklaşık her yirmi altı günde bir dönmesidir. Bu hareketlerden ikincisi ise, güneşin kendi manzumesine ait yıldızlar, seyyareler ve bunlara ait uydularla birlikte, saniyede takriben iki mil süratle yıldızlar topluluğunun merkezi etrafında dönmesidir. Ve bu güneş, yıldızlar topluluğunu oluşturan milyarlarca yıldızlardan sadece biridir.[92]

Elmalılı Hamdi Yazır da, "Güneş kendi karargâhında yürür"[93] âyetini tefsir ederken, güneşin bir istikrar noktasına doğru gitmekte olduğunu ve bu âyetten bu mânânın anlaşıldığını söylemektedir[94].

Zikredilen bu âyetlerde güneşin bir yörünge üzerinde dolaştığı bildirilirken, bu yörüngenin yeryüzüne göre durumunun ne olduğu konusunda herhangi bir açıklama yapılmamıştır. Halbuki Kur'an'ın vahyedildiği çağda dünyanın dönmeyip sakin bir cisim olduğu, güneşin ise dönüp dolaştığı kabul ediliyordu.

---

91 Merâğî, a.g.e., XXIII/10.
92 Merâğî, a.g.e., XXVIII/11.
93 Yasin, 36/38.
94 Elmalılı, a.g.e., V/4030.

Bu kuram, M.Ö. 2. yüzyılda yaşamış olan Batlamyus'un kuramıydı. Batlamyus'un kuramı, M.S. 14. yüzyılda Kopernik'le yıkılıncaya kadar da itibarını korumuştur. Kur'an'ın nüzulü çağında da yaşayan bu kuram, ne bu âyetlerde, ne de Kur'an'ın başka âyetlerinde bulunmaktadır. Bilâkis, dünyanın dönüşü konusunda da açıklanacağı üzere, Kur'an'da bu kurama zıt, fakat Kopernik sistemine uygun düşen âyetler bulunmaktadır.

1- FEZANIN FETHİ

Dünyanın çevresinde, ilk insanın uçmaya başladığı 1961 yılından önce yaşayan müfessirler, tefsirlerinde insanoğlunun bu harikulade olayını nakledememişler ve Kur'an'ın bu konuya dair beyânlarının tefsirini de açık bir şekilde yapamamışlardır. Ancak bu olaydan sonradır ki, pek çok İslâm âlimi, bu konuyu ele almış ve önemli bazı açıklamalarda bulunmuştur.

Zira diğer bazı keşif ve olaylar gibi, bu olay da, eskiden beri mâhiyeti anlaşılamayan ve sadece Arapça kelime karşılıkları verilen bazı âyetlerin mâhiyetini daha iyi açıklayıcı bir unsur ve etken olmuştur. Nitekim, "el-Ulümu't-Tabîi'yyeti fi'l-Kur'an" adlı eserin müellifi Yusuf Mürüvve, bu konuda, "Şâyet geçmiş asırlardaki insanlar, gelecekte insanların fezaya çıkacaklarını söyleselerdi, şüphesiz o asırdaki insanlar, bunun şâirlere ait bir hayâl olduğunu zannederlerdi. Ne var ki, Kur'an, bunu bize bin dört yüz sene önce haber vermiş ve insanoğlunun fezaya çıkabileceğini ve aya ulaşabileceğini de bize açıklamıştır."[95]

---

95 Mürüvve, a.g.e., s. 167.

Mürüvve'ye göre, Kur'an'da, bu konuya işaret eden âyetler şunlardır:

"*Ey cin ve ins cemaati! Eğer göklerin ve yerin etrafından çıkmağa gününüz yetiyorsa çıkın. (Fakat Allah'ın vereceği) bir kuvvet olmadıkça, asla çıkamazsınız.*"[96]

"*Eğer gücün yetse onlara bir mu'cize getirmek için bir menfez bularak yerin altına girer veya bir merdiven bulup göğe çıkardın.*"[97]

"*Allah, hidâyetini dilediği kimsenin göğsünü, İslâm için açar. Dalâlete düşürmek istediğinin kalbini de öyle dar ve kasvetli eder ki, iman ona göğe çıkmak kadar zor gelir.*"[98]

"*De ki: Göklerde ve yerde olan şeylere bakın.*"[99]

"*Biz, onlara, dış âlemde ve kendi nefîslerindeki âyetlerimizi yakında göstereceğiz.*"[100]

"*Eğer onlara gökten bir kapı açsak ve oradan yukarı çıksalar 'gözlerimiz iyi görmüyor, belki de biz büyülenmişler topluluğuz' diyeceklerdir.*"[101]

---

96 Rahmân, 55/33.
97 En'âm, 6/35.
98 En'âm, 6/125.
99 Yunus, 10/101.
100 Fussilet, 41/53.
101 Hicr, 15/14-15.

Bu âyetleri, özellikle Rahman sûresinin 33. âyeti, insanların fezaya çıkabileceklerine ve aya ve diğer yıldızlara ulaşabileceklerine işaret etmekte ve bu âyette geçen "sultan" kelimesi de bu gerçeği açıkça ifâde etmektedir.[102]

Pek çok tefsirlerde, "sultan" kelimesine, güç, kuvvet, zorla istediğini yapma ve yenme anlamları verilmiş,[103] ancak, bu güç ve kuvvetin mahiyeti hakkında da tabiatıyla herhangi bir bilgi verilememiş ve açıklama da yapılamamıştır. Bununla beraber bu âyetteki ifâdeden bazı müfessirler, insanların, Fezâya çıkamayacakları anlamını çıkartmışlar,[104] bazı müfessirler de, bir güç ve kuvvet yardımı ile fezaya çıkabileceğini prensip olarak kabul etmekle birlikte bunun, insanlar için mümkün olamayacağını söylemişlerdir.[105] Zira bunlara göre, bu fezaya çıkma işi, nasıl mümkün olacaktır? Bu kendileri için çözülmesi gereken bir problem ve bir istifhamdır. Bu problem ve istifham çözülmedikçe, bu âyetten anlaşılabilecek mânâ, ancak olumsuz olabilecektir.

---

102 Mürüvve, a.g.e., s. 168.
103 Râzî, Mefâtihu'l-Gayb, Tahran, XXIX/113; Ebussuûd, a.g.e., VII/181; Zemahşerî, a.g.e., IV/47; Ahmed b. Mahmûd en-Nesefî, Medarik, Beyrut, Tarihsiz, IV/211; eş-Şevkânî, a.g.e., V/137.
104 Celaleyn, a.g.e., 707; eş-Şevkânî, a.g.e., V/137; Sıddîk Hasan Hân, a.g.e., IX/231.
105 Râzî, a.g.e., s. XXIX/113; ez-Zemahşerî, a.g.e., IV/47; eş-Şeyh Süleyman el-Cemel, Hâşiyetü'l-Cemel alâ'l-Celâleyn, Beyrut, Tarihsiz, IV/259; İbrahim el-Bağdâdî, Tefsiru'l-Hâzin, Beyrut, IV/213; İbn Abbas, Tenviru'l-Mikbas min Tefsiri İbn Abbas, İstanbul h. 1320, VI/143; el-Merâğî, a.g.e., XXIII/119.

Nitekim bu problem ve istifham, insanoğlunun fezaya çıkışı ve aya ulaşması ile çözümlenince bu âyet, bazı İslâm âlimlerince olumlu anlamda yorumlanmış ve neticede bu âyetin, insanların fezaya çıkabileceklerine ve aya ulaşabileceklerine işaret ettiği söylenmiştir.[106]

Aslında Kur'an-ı Kerîm'de, insanların fezaya çıkamayacakları ve aya ulaşamayacaklarının imkânsızlığı değil, bilâkis insanların bu durum ve şekliyle çıkamayacakları bunun tam aksine bir takım güç ve kuvvetler yardımıyla, fezaya çıkabilecekleri ve aya ulaşabileceklerinin mümkün olduğu ifade edilmiştir. Nitekim zikredilen diğer âyetlerde de fezaya çıkma ile ilgili bilgiler kullanılmaktadır. Gerçekte Kur'an, insanoğlunun bu konuda da çalışmasını emretmiş, çalışma ve ilim vasıtasıyla birçok şeylerin yapılabileceğini ve bunun da imkân dahilinde olduğunu belirtmiştir.[107]

K- KÂİNATIN NİZÂMI

"Bu kâinattan daha bedi' bir şey imkân dairesinde mevcut değildir".

Gazâlî

Üzerinde yaşadığımız dünya ile güneş sistemi ve diğer bütün yıldızlar arasında ince bir ahenk ve eşsiz bir uyum mevcuttur. Öyle ki, yeryüzünün ölçü ve nispetlerinden herhangi birinde meydana gelecek en küçük

---

106 Abdürrezzak Nevfel, el-Kurân ve'l-İlmü'l-Hadîs, Mısır, tarihsiz, s. 218; Mürüvve, a.g.e., 268-270; Beşîr el-Türkî, Lillâhi'l-İlm, Tunus 1979, s. 202.
107 Bkz. Mürüvve, a.g.e., 270-274; Bucaille, 249-253.

bir değişiklik ihtimali bile yalnız dünyayı değil, bütünüyle hayatı kökten mahvedecek ve yaşanmaya elverişsiz bir hale getirecek durumdadır. Dünyanın hacmi, kütlesi, güneşten uzaklığı; güneşin kütlesi, ısı derecesi, dünyanın kendi ekseni üzerindeki ölçülü eğikliği, hem kendi yörüngesinde, hem de güneş etrafındaki seyir hızı; ayın dünyadan uzaklığı, hacmi ve kütlesi; karaların ve denizlerin dünya üzerindeki dağılımı ve daha binlerce ölçü ve nispetler, kâinattaki mevcut nizâm ve dengenin varlığını açık bir şekilde ifâde etmektedir.[108]

Kur'an-ı Kerîm'de ise bu gerçekler, şöyle ifade edilmiştir:

"*Gerçekten biz her şeyi bir takdir ile yarattık.*"[109]

"*O'nun katında her şey bir ölçüye tâbidir.*"[110]

Birçok İslâm âlimi ve bazı müfessirler, bu âyetlerin, kâinattaki mevcut nizâm ve ahengin varlığına işaret ettiğini söylemişler ve çağımızda bu konuda yapılan yeni keşiflerden de büyük ölçüde yararlanmışlardır.[111]

"Allah, bu dünyada her şeyi bir ölçüye tâbi kılmıştır. Oksijenin havada % 21 nispetinde olduğunu biliyoruz. Şâyet bu nispet, % 50'ye çıksa idi ne olurdu?

108 Bkz. Cevheri, el-Cevâhîr, XXIV/23; **Seyyid Kutub**, Fî Zılâl, VII/97-98.
109 Kamer, 54/49.
110 Ra'd, 13/8.
111 Me ̂ğî, a.g.e., XIV/15; Tabbâra, a.g.e., 58; Mürüvve, a.g.e., s. 199-220; Nevfel, Allah ve Modern İlim, 101.

Dünyada bulunan her şey, ilk kıvılcım ile tutuşurdu. Hatta bir ağaca isabet eden kıvılcım, o ağacı değil, bütün bir ormanı tutuştururdu".[112]

"Yer küresi kendi ekseni etrafında her 24 saatte bir dönüş yapar, yani dünyamız saatte 1.600 km. civarında bir hıza sahiptir. Şimdi farz ediniz ki o, saatte 160 km.'lik bir hızla dönüyor, niçin olmasın, o takdirde gece ve gündüzümüz şimdi olduğundan 10 kat daha uzun olacaktır. Bu durumda yaz mevsiminin kızgın güneşi, her gün, bitkilerimizi yakacak, geceleyin de yeryüzündeki bütün bitkiler soğuktan donacaktır".

"Her türlü hayatın kaynağı olan güneşin yüzeyindeki ısı 12.000 fahrenhayt (yaklaşık olarak 6.650 santigrat) derecesidir. Dünyamız, güneşten, yeter derecede bizi ısıtabilecek kadar uzaktır. Bu mesafe hayret verici bir şekilde sâbit kalmaktadır. Milyonlarca yıldır, bu alanda meydana gelen değişiklik, bildiğimiz tarzdaki hayatın devamına zarar vermeyecek kadar az olmuştur. Şâyet yer küresinin sıcaklığı bir yılda ortalama olarak 50 derece değişseydi bütün bitkilerle birlikte insan da yanarak veya donarak ölürdü".

"Dünya güneş etrafında saniyede 30 km.'lik bir hızla döner. Bu hız, meselâ, saniyede 10 veya 70 km. olsaydı güneşe olan uzaklık veya yakınlığımız yaşamamıza engel teşkil ederdi."[113]

---

112 Tabbâra, a.g.e., 58; A. Cressy Morrisson, Man Does Not Alone (İnsan, Kâinat ve Ötesi), Ter. Bekir Topaloğlu, İstanbul 1972, s. 33.
113 Morrisson, a.g.e., 24-23.

"Ay bizden 385.000 km. kadar uzaktadır. Yılda iki defa meydana gelen deniz kabarması hâdisesi, ayın varlığını münasip bir şekilde bize hatırlatır. Okyanuslarda görülen kabarmalar, bazı yerlerde 18 metreye kadar yükselir. Hatta ay çekimi sebebiyle yer kabuğu yılda iki defa birkaç santimetre dışa doğru esner. Ama her şey bize yerli yerinde gözükür. O kadar ki bütün okyanusları 10-15 metre kabartan ve son derece sert görünüşlü yer kabuğunu esneten korkunç kuvveti biz hiç de hissetmeyiz."[114]

Bütün bunlar bir kanun gereği olmaktadır. Ve bu kanun bütün kâinatta hükmünü sürdürmektedir. Son derece bir nizâm ve ölçüyle... Allah'ın ölçüsüyle.

L- KUR'AN'I KERÎM ve İZÂFÎLİK

Albert Einstein (1879-1955)'e göre kâinatta her şey izafîdir. Hatta zaman bile. Biz, hayatımızla saat veya takvim arasında bir ilgi kurmakla zamanı nesnel bir kavram haline getiriyoruz. Oysa bir saatin ya da takvimin sağladığı zaman aralıkları bütün kâinatı etkileyen ilâhî bir emir değildir. İnsanoğlunun kullandığı bütün saatler, bizim güneş sistemimize göre ayarlanmıştır. Aslında bir saatlik zaman dediğimiz şey, uzayda bir ölçme, gök küresinin görünüşteki gündelik dönüşünün 15 derecelik bir yayıdır. Yıl dediğimiz ise, yerin güneş çevresindeki yörüngesindeki ilerleyişinin ölçülmesidir. Fakat Merkür'de yaşayan birisinin zaman

114 Morrisson, a.g.e., 26.

kavramları çok ayrı olurdu. Çünkü Merkür, güneş çevresindeki dönüşünü günümüzle 88 günde bitirir. Bu zamanda bir kere de kendi ekseninde döner.

Böylece Merkür'de yıl ve gün aynıdır. Fakat bilim, güneş bölgelerinden ötelere uzandığı zaman yerle bağlantılı bütün zaman kavramlarımız, anlamını yitirir. Çünkü oralarda zaman aralığı diye bir şey yoktur.[115] Hatta zaman mefhumu, dünyamızda bile izafîdir. Meselâ: Herhangi bir kimse, güverte boyunca ileri doğru saatte üç mil hızla yürüse, gemi de denizde 12 mil hızla gidiyorsa, o adamın denize göre hızı saatte 15 mildir. Şâyet o adam, bu hızla geriye doğru yürüse, denize göre hızı saatte 9 mil olur.[116] Bu duruma göre zaman, tamamen izafîdir.

Kur'an-ı Kerîm'de de zamanın izafîliği hakkında üç sarih âyet bulunmaktadır:

1. "*Senden, azabın çabuk gelmesini isterler. Allah va'dinden caymaz. Bununla beraber Rabbinin indinde bir gün, sizin saydığınızdan bin yıl gibidir.*"[117]

2. "*Gökten yere kadar bütün dünya işlerini O tedbir eder. Sonra yerden kulların işleri sizin saydıklarınızdan bin sene kadar olan bir günde yine O'na yükselir.*"[118]

3. "*Melekler ve ruh O'na miktarı elli bin sene olan bir günde çıkar.*"[119]

---

115 Barnett, a.g.e., 53-54; Einstein, a.g.e., 32-38.
116 Barnett, a.g.e., 56.
117 Hacc, 22/47.
118 Secde, 32/5.
119 Meâric, 70/4.

Birçok İslâm âlimi, bu âyetlerin, hakiki anlamlarının yanında zamanın izafîliğine de işaret ettiğini söylemişler ve bu âyetleri Einstein'in izafîlik teorisine göre yorumlamışlardır.[120] Muhammed İkbâl (ö. 1357/ 1938)'e göre ise, zaman hesabımızın izafîliğini gösteren bu âyetlerden başka daha bir takım âyetler mevcuddur. O, bu konuda Bergson felsefesinden hareket ederek Kur'an'daki izafîliğin varlığını izah etmeye çalışır.[121]

Bazı müfessirler, mirâç olayını izah ederken zamanın izafîliğini, bast-ı zaman, yani zaman içinde zamanın meydana gelmesi şeklinde ifade etmişler[122] ve İsrâ'yı, Hz. Peygamber'in Mekke ile Şam arasındaki 40 gecelik bir mesafeyi bir gecenin az bir müddetinde yol alması olarak açıklamışlardır.[123] Ancak bu konuyu, zamanımızın bir kısım İslâm âlimleri, daha değişik bir açıdan ele alarak açıklamışlar ve Kur'an-ı Kerîm'de izafîliğin varlığını kabul etmişlerdir. Nitekim Abdürrezzak Nevfel, el-Kur'an ve'l 'Îlmü'-Hadîs adlı eserinde Einstein'in izafiyet teorisini kabul etmekte ve yukarıda zikredilen âyetleri bu nazariyeye göre izah etmektedir. O bu açıklamasında, Napolyon savaşları I. Cihan Savaşı'ndan; I. Cihan Savaşı da II. Cihan Savaşı'ndan önce olmuştur. Bu durum dünyada yaşayan insanlara göredir. Fakat bu dünyanın dışındakilere göre ise bu durum, bunun tam aksi olabilir, demektedir.[124]

---

120 Nevfel, el-Kur'an ve'l-İlmül-Hadîs, 110; C. el-Fendî, Allah ve'l-Kevn, Mısır, 1976, s. 344.
121 Muhammed İkbal, İslâm'da Dinî Tefekkürün Yeniden Teşekkülü, Ter. Sofi Huri, İstanbul1964, s. 60-66.
122 Merâğî, a.g.e., XV/10.
123 eş-Şevkânî, a.g.e., III/206.
124 Nevfel, el-Kur'an ve'l-İlmül-Hadîs, 111.

Muhammed Cemâlüddin el-Fendî de Allah ve'l-Kevn adlı eserinde izafiyet teorisine yer vermekte ve Kur'an âyetlerinin zamanın izafîliğini icmâlen beyan ettiğini söylemektedir.[125]

Yusuf Müruvve ise Kur'an'daki zamanın izafîliğini şöyle açıklamaktadır:

Yeryüzü üzerinde gün, dünyanın kendi ekseni etrafında tam bir devir yapmasından meydana gelir. Bu dönüş 23 saat, 56 dakika ve 4 saniyedir. Yâni bizim dünya günümüz, 86.164 saniyedir. Sene ise bugünkü bilgimize göre dünyanın, güneş etrafında tam bir dönüş yapmasıdır ki, en ince âletlerle yapılan gözetleme ve ölçümlere göre bu, 365 gün, 5 saat, 48 dakika ve 46 saniyedir. Bunun toplam miktarı ise, 31.556.926 saniyedir. Hacc ve Secde sûrelerinde beyân edildiği üzere bir ilâhî gün, bin seneye tekabül etmektedir.

Yâni 86.164 ilâhî saniye, 31.556.926 dünya saniyesidir. Buna göre bir ilâhî saniye, 366.242,5 dünya saniyesine tekabül eder. Fakat biz dünya sakinlerine göre, bir zaman birimi olan saniye ne demektir? Modern ilmin söylediğine göre saniye, belirli bir hareket birimidir. Bu tarif ise, herhangi bir cismin, bir yerden diğer bir yere intikalinin mecazî bir ifadesidir. Yâni saniye, dünyanın güneş etrafında seyrettiği yörüngenin 31.556.926'da bir parçasıdır. Bu parça, en ince rasat âletlerine göre 29,8 km. uzunluğundadır.

125 Fendî, a.g.e. 344-345.

Yâni dünya, kendi yörüngesinde saniyede 29,8 km. süratle hareket etmektedir. Diğer bir tâbirle, dünya saniyesi, dünyanın güneş etrafındaki yörüngesinde 29,8 km.lik harekettir.

İlâhî saniye ve onun karşılığı olan hareket miktarına gelince: Bir ilâhî saniye, 366.242,5 dünya saniyesi karşılığıdır. Dünya saniyesi de 29,8 km.lik bir harekettir. O takdirde bir ilâhî saniye, 29,8 x 366.242,5 = 10.914.026,5 km.dir. Yâni ilâhî saniye en azından 11 milyon km. civarında bir hareketi ifâde eder.

Bir ilâhî günün elli bin seneye tekabül ettiği zikredilen Meâric süresindeki hesaba gelince: Buna göre bir ilâhî saniye, beş yüz kırk beş milyon yedi yüz yedi bin üç yüz yirmi beş km. eder. Bu da bir ilâhî saniyenin 37-1850 ışık saniyesine denk olduğunu gösterir. Bu demektir ki, ilâhî âlemin sür'ati, beşer duygularının bildiği bu âlemdeki mevcut şeylerin en sür'atlisi olan ışık sür'atinden 37-1850 defa daha fazladır.

Saniyede 300.000 km. hızla hareket eden ışık, yerküresi etrafında bir saniyede 7,5 kere dönüyor iken, ilâhî nûr, bu küre etrafında 277,5 ile 13,875 kere dönmektedir. Bu açık hakikatin ışığı altında Kur'an'daki birçok şeylerin mahiyetini anlamak ancak mümkün olabilmektedir. Çünkü bunlar, eskiden bilinmeyen fakat çağımızda bilinen izafiyet kavramlarına uygun bir şekilde gelmiştir.[126]

İdrâk-i meali bu küçücük akla gerekmez,
Zira bu terazi bu kadar sıkleti çekmez.

---

126 Mürüvve, el-Ulûmu't-Tabi'iyyeti fi'l-Kur'an, 181-183.

M- DÜNYANIN YUVARLAKLIĞI

Dünyanın yuvarlaklığı konusu, yeni bir mesele değildir. Çok eskilerden beri bu konu, insanları meşgul etmiş ve hakkında çok şeyler söylenmiştir. Bu konuda müslümanlar, Orta Çağ Avrupası insanlarının fikir ve düşünce yapılarını çok aşan bir fikir ve düşünce yapısına sahip olmuşlar ve dünyanın yuvarlaklığını, Avrupalılardan senelerce önce kabul etmişlerdir.

Avrupa'da dünyanın yuvarlaklığı fikrini ilk defa ortaya atanlardan biri olan Christophe Colomb ile ilk devr-i âlem yapan Magellan'dan çok önceleri, Müslüman âlimler bu fikri benimsemişler, eserlerine yazmışlar ve hatta bazı Kur'an âyetlerini bu anlayışa göre tefsir etmişlerdir.

Nitekim İslâm âleminde, dünyanın yuvarlak olduğu fikrini benimseyen ve bunu eserine ilk yazan kişi olarak, Gazâlî (ö. 505/1111)'yi görmekteyiz. Gazâlî, "Tehâfutu'l-Felâsife" adlı eserinde, dünyanın yuvarlak olduğunu açık bir şekilde ifâde etmiş ve hatta ay ve güneş tutulmasının bugünkü anlayışa uygun ilmî izahını da yapmıştır.[127] Yine bu fikri, Kur'an âyetleriyle uzlaştırarak tefsir yapan ve tesirinde bu fikre açıkça yer veren ilk müfessir olarak da, Fahruddin er-Râzî (ö. 606-1209)'yi görmekteyiz. Râzî, tefsirinin muhtelif yerlerinde, bu görüşünü açıkça belirtmiş ve müdafaa etmiştir.[128]

127 Gazâlî, Tehafütü'l-Felasife, Mısır, tarihsiz, s. 80.
128 Râzî, a.g.e., V/174; V/525.

Ancak çağımızdaki, ilmî tefsire yönelen müfessirler, eski çağlardaki müfessirlere nispeten bu konuya, daha çok eğilmişler ve önem vermişlerdir. Bunda kendi şahsî anlayış ve metotlarının payı olmakla birlikte, çağımızdaki ilmî inkişâfların ve sosyal olayların da rolü büyük olmuştur.

Kur'an-ı Kerîm'de sarahaten değilse bile işârî olarak dünyanın yuvarlaklığına temas edilmekte ve bu konuda insanları, düşünmeye ve araştırmaya sevk eden bazı temel bilgiler verilmektedir. Nitekim Cenâb-ı Hak:

"*Ardından arzı yayıp düzeltti*"[129] buyurmaktadır.

Bu âyetin tercümesinde ise Hasan Basri Çantay, şu ilginç açıklamayı yapmaktadır:

"Bu âyet-i kerîmedeki (dehaa) lâfz-ı şerifine, birçok müfessirler, "Allah yeri (ikamete sâlih bir halde) döşeyip düzledi" mânâsını vermişlerdir. Hatta Elmalılı (Hamdi Yazır) merhumun Diyanet İşleri Reisliği adına yazdığı kıymetli tefsirin, o âyete ait kısmında da bu mânâya ittiba edilmiştir. Gerçi arzı döşeyip düzeltmek, ikamete elverişli bir hale getirmek onun yuvarlaklığına mani değildir. Çünkü arz koskoca bir âlemdir. İkamete elverişli bir durumdadır. Nitekim başta "Beydâvî" olduğu halde bazı müfessirler de buna arzın yuvarlaklığına işaret etmişlerdir. Fakat "dehaa" kelimesinde öyle bir mânây-i aslî vardır ki bunun mülâhazası, bugünkü fennin "Arz tam bir küre değil, bir kat-ı nakıs (elips) şeklindedir." nazariyesini de tamamen te'yid etmektedir.

---

129 Nâziât, 79/30.

"Dahy" ve "dahv" da hakikaten "yayıp döşemek" mânâsı da vardır. Ancak ben bu mânânın aslî değil, lâzımî olduğuna inanıyorum. Çünkü Arap lügatinde görüyoruz ki, o kelimenin mekân ismi olan "medhaa"; deve kuşunun yumurtladığı yer demektir. Bundan mekânlık alâmetini alınca aslı olan "dahv, dahy" kalır ki, onun mânâsının da "deve kuşu yumurtası" olacağı tabiîdir. Nitekim bazı Arap memleketlerinde deve kuşu yumurtasına "dahv" adı verilmektedir. "Ahterî" sahibi (Mustafa b. Şemseddin) eserinin 380'inci sahifesinde[130] şöyle der: "Dahy" bir nesneyi yayıp döşemek. Cenâb-ı Hakk'ın: "ba'de zâlike dehâha" kavli de bundandır ki, döşeyip yaydı demektir. Deve kuşunun yumurtladığı yer de "Medha'n-neaame" dir. Bu lügat "Dal" harfinde olduğu halde o koca Türk lügatçisinin orada "Mim" harfini ilgilendiren "Medhaa" dan, hem o âyeti zikrettikten sonra bahseylemesi kelimenin o asıldan gelmiş olduğunun açık bir delilidir. Gerçi "Okyanus" gibi, "Sıhah-ı Cevheri" gibi muteber lügatlerde "Medhaa" yine aynı mânâda olmak üzere, zikredilmiştir. Fakat onlardan hiçbiri bizim o Türk âlimi kadar vuzuh ile işarete cesaret edememiştir. Demek (968/1561)'de ölen Türkiyeli ve "Afyonkarahisarlı Mustafa b. Şemseddin, dünyanın bir deve kuşu yumurtası gibi, yani "mücessem kat-ı nakıs" (elips) şeklinde yuvarlak olduğuna âdeta inanmış, bugün yaşayan bu nazariyeyi bundan üç asır evvel ifşa etmiştir."[131]

---

130 Mustafa b. Şemseddin, Ahteri Kebir, DHY ve MDH maddesi, İstanbul, h. 1310, s. 301.
131 Çantay, a.g.e., III/1143.

Dünyanın yuvarlaklığına işaret eden diğer bir âyet-i kerîmede ise, Cenâb-ı Hak, şöyle buyurmaktadır:

"*Geceyi gündüzün üstüne, gündüzü de gecenin üstüne örtüyor.*"[132] "Kevr" mastarından türeyen "Tekvîr" kelimesinin, baş gibi yuvarlak bir cisim üzerine bir şeyi döndürerek dolamak anlamına geldiğini söyleyen M. Reşîd Rıza, gecenin gündüze tekvîrini, dünyanın yuvarlaklığına ve tabiî coğrafyada mütehassıslarınca bilinen gece ve gündüze ait gerçeklerin beyânına apaçık bir nass olarak kabul eder.[133]

Gazî Ahmet Muhtar Paşa da "Serâiru'l-Kur'an" adlı eserinde (yükevviru) kelimesi, başa dolaya dolaya sarık sarmak mânâsına olduğundan, gece de gündüz üzerine dolana dolana sarık gibi sarılıyor demektir. Gece ile gündüz, arz üzerinde meydana geldiğinden, onun da baş gibi yuvarlak olduğu zımnen beyân olunuyor[134] der.

"Tekvîr" tabirini çok dikkat çekici bulan Seyyid Kutub, "Gerçi bu Fî Zılâl'de Kur'an'ı insanların keşfettiği nazariyeler üzerine hamlederek tefsir etmekten imtina etmekle beraber, bu husustaki hassasiyetime rağmen bu tekvîr kelimesi beni yerin yuvarlaklığı konusuna eğilmeye zorlamış bulunmaktadır.

"Bu tekvîr tabiri, yeryüzünde görülen bir hakikati tasvir etmektedir. Yeryüzü kendi mihveri etrafında güneşe karşı dönmektedir. Arzın müdevver sathında

---

132 Zümer, 39/5.
133 Reşîd Rıza, a.g.e., 7211.
134 Ahmet Muhtar Paşa a.g.e., İstanbul 1918, s. 38.

güneşe karşı olan kısmım aydınlık kaplar ve gündüz olur. Fakat bu aydınlık, kısım kısım devam etmez. Çünkü arz dönmektedir. Yeryüzü hareket ettikçe gece başlar ve üzerinde gündüz bulunmayan kısım, karanlığa bürünür. Arzın sathı yuvarlak olduğu için, üstündeki gündüzler de müdevverdir. Tabiatıyla onu takip eden gece de münevver olacaktır"[135] der.

N- DÜNYANIN DÖNÜŞÜ

N. Kopernik (1473-1543) ortaya çıkıp da, "Arz, güneşin etrafında dönüyor" deyince ve bu da, çoğunluk tarafından kabul edilinceye kadar geçerli olan nazariye, Batlamyus'un nazariyesi idi. Bu nazariyeye göre ise, dünya kâinatın ortasında sabit ve sakin durmakta ve diğer bütün yıldızlar, dünyanın etrafında dönmektedir.[136]

Batlamyus'un bu nazariyesi, Abbasîler döneminde Yunanca'dan yapılan tercümelerle İslâm âlemine girmiş ve büyük ölçüde de İslâm âlemini etkilemiştir. Daha sonra bu nazariye, Sicilya ve Endülüs yoluyla Avrupa'ya geçmiş ve orasını da etkisi altına almıştır.

Yeniliği, büyük bir güçle XVI. yüzyılda ortaya konulan Kopernik sistemi, ilk defa antik Yunanlılar tarafından ileri sürülmüş; Pisagor (Pythagoras)'un görüşü olarak ilim dünyasına girmiş, fakat kabul görmemiştir.[137] Çünkü, hareket eden bir vapurun üzerinde bulunan kimseler, vapurun hareketini

---

135 Seyid Kutub, a.g.e., c. VII cüz: 23, s. 12-13. Geniş bilgi için bkz. Cevheri, a.g.e., XVIII/52; Merâğî, a.g.e., XXIII/145; Ferîd Vecdi, el-İslâm fî Asri'l-İlm, Beyrut 1967, s. 484.
136 Adnan Adıvar, Tarih Boyunca İlim ve Din, İstanbul 1944, 1/148.
137 Bertrand Russell; Bilim ve Din, Ter. Hilmi Yavuz, İstanbul 1993, s. 13.

sahildeki eşyada gördükleri gibi, yer küresi üzerinde bulunan kimseler de yeri sakin ve yıldızları müteharrik ve seyyar görürler. Bu zahirî hale ittiba ile eski astronomi bilginleri, yeri sakin ve kâinatın merkezi, yıldızları da müteharrik zannetmişlerdir.[138]

Kopernik'e kadar İslâm âleminde, Aristo ve Batlamyus'un görüşleri revaç bulduğu ve o çağlarda da ilmî görüş olarak kabul edildiği için, diğer İslâm âlimleri gibi, müfessirler de bu sosyal etkinin tesirinde kalmışlar ve tefsirlerinde, kısmen de olsa Kur'an âyetlerini, bu görüşle yorumlayarak tefsir yapmışlardır. Buna en bariz misâl, Fahruddin er-Râzî'dir. Zira o, dünyanın sakin ve hareketsiz olduğu ve buna karşılık güneşin hareket ettiği görüşündedir.[139]

Buna rağmen bu dönemde, dünyanın döndüğünü sarahaten söylemese de, bu anlama gelecek ifâdeler kullanan İslâm âlimleri de olmuştur. Meselâ: İmam-ı Gazalî, "Ay tutulması, arzın ay ile güneş arasına girmesinden ileri gelir"[140] demektedir. Bu ifâdede, dünyanın ay ile güneş arasına girmesi söz konusu olduğundan, dolayısı ile bu ifâdeden, dünyanın hareket ettiği anlamı da çıkmaktadır.

Bu konudaki Kur'an âyetlerinin, daha açık ve daha net bir şekilde yorumlanması ve tefsiri, ancak Kopernik sisteminin ortaya çıkıp da ilmi nazariye olarak kabul edilmesi ve İslâm âleminde de revaç bulmasından sonra mümkün olabilmiştir. Meselâ:

---

138 Abdüllâtif Harputî, Tenkihu'l-Kelâm, İstanbul h. 1330, s. 87.
139 Râzî, a.g.e., I/224.
140 Gazâlî, Tehâfütü'l-Felâsife, s. 80.

"*Sen dağları görür, onları hareketsiz ve sabit sanırsın. Halbuki onlar, bulutların geçişi gibi geçerler*"[141] âyetini, bazı müfessirler dünyanın dönüşüne işaret saymışlardır. Hatta bazı İslâm âlimleri de bu görüşe katılmışlar ve eserlerinde bunu açıkça belirtmişlerdir.[142]

Nitekim M. Hamdi Yazır, bu âyetin değişik vecihlerini ve mânâlarını izah ettikten sonra "Son devir âlimlerinden bir kısımları, "temurrü" (o, geçip gider) fi'linin de hâle ait olması lâzım geleceğine hükmederek, bununla dünyanın hareketini ispata çalışmışlardır. Buna göre mânâ şu oluyor: "Sen bugün dağları görür câmid sanırsın, halbuki onlar, her gün bulut geçer gibi geçerler". Bu esas itibariyle güzel bir mânâdır"[143] der.

Vakıa tefsirlerde, dağların kıyamet gününde yürüyeceği beyân ediliyorsa da, Sıddîk Hasan Hân, "Fethu'l-Beyân" adlı tefsirinde, Kuteybî'nin, "Bu dağlar, duruyor gibi görünüyor, halbuki onlar yürüyor" ve Nesefî'nin, "İşte böyle büyük ve adetleri çok dağlar, bir semte doğru hareket ettikleri vakitte hareketleri belli olmaz"[144] dediklerini nakleder.

Yine bazı müfessirler, Yâsîn süresindeki, "*Güneş aya yetişemez, gece gündüzü geçemez. Hepsi birer felekte yüzerler*"[145] âyetinin de dünyanın dönüşüne ve hatta güneşin hareketine işaret ettiğini söylemişlerdir.

---

141 Neml, 27/88.
142 Ahmet Muhtar Paşa, a.g.e., 39; Harputî, a.g.e., 91; İsmail Fennî Ertuğrul, Hakikat Nurları, İstanbul 1949, s. 300.
143 Elmalılı, a.g.e., V/3709.
144 Sıddîk Hasan Hân, a.g.e., VII/121.
145 Yasin, 36/40.

Nitekim Mustafa el-Merâğî, bu âyetin tefsirinde şöyle demektedir:[146]

"Dünya, güneş ve ay balığın suda yüzerek hareket ettiği gibi, onlar da, kendi yörüngelerinde yüzerek hareket ederler. Güneş kendi manzumesiyle birlikte yörüngesinde akıp gider. Dünya da bir senede güneş etrafında; bir gece ve bir gündüzde de kendi etrafında döner. Ay ise, her ay dünyanın etrafında dönmektedir."

Dünyanın hareketinden başka, güneşin de hareket ettiğini söyleyen Af. el-Merâğî bu hareketi de şöyle açıklar:

"Dünyanın hareketinden başka güneşin de hareket ettiği anlaşılmıştır. Güneşte iki türlü hareket vardır: Bu hareketlerden birincisi, güneşin kendi mihverinde yaklaşık olarak, her yirmi altı günde bir dönmesidir. Bu hareketlerden ikincisi ise, güneşin kendi manzumesine ait yıldızlar, seyyareler ve bunlara ait uydularla birlikte, saniyede takriben iki mil süratle yıldızlar topluluğunun merkezi etrafında dönmesidir. Ve bu güneş, yıldızlar topluluğunu oluşturan milyarlarca yıldızlardan sadece biridir."[147]

Elmalı'lı Hamdi Yazar da, "*Güneş kendi karargâhında yürür. Bu gâlib, kadir ve âlim olan Allah'ın takdiridir*"[148] âyetinin tefsirinde, güneşin bir istikrar noktasına doğru gitmekte olduğunu ve bu âyetten bu mânânın da anlaşıldığını söyler.[149]

---

146 Merâğî, a.g.e., cüz. 23, s. 10.
147 Merâğî, a.g.e., cüz: 23, s. 11.
148 Yasin, 36/38.
149 Elmalılı, a.g.e., V/4030.

Çağımızda dünyanın döndüğünü ve güneşin hareket ettiğini söyleyen ve bunu da Kur'an âyetleriyle izah edip açıklayan pek çok İslâm âlimi mevcuddur.[150] Gördüğümüz kadarıyla, bunların bütün amaçları, Kur'an'ın ilmî ve kevenî icazını ortaya çıkartmak ve böylece Kur'an'ın insanlığa her konuda bir rehber ve kılavuz olduğunu ve kıyamete kadar da olmaya devam edeceğini göstermektedir.

II. JEOLOJİ

Yeryüzündeki denge ve kominin teşekkülü gibi konular da Kur'an'ın muhtevası içinde yer almakta, ve jeoloji bilimi ile ilgili bol bilgiler verilmektedir.

A- YERYÜZÜNDEKİ DENGE

Kur'an-ı Kerîm'in birçok yerinde, dağların, yeryüzünde dengeyi sağlamak için dikildiğinden söz edilmektedir.[151] Meselâ: Lokman sûresi 10. âyette:

"*Allah yere sizi sarsmaması için ağır dağlar koydu*". Nebe' sûresi 7. âyette ise: "*Dağları kazıklar yapmadık mı?*" buyrulmaktadır.

Yeryüzündeki dağların, kazıklar olarak vasıflandırılışını jeoloji ve coğrafya ilmine ait gerçeklerden birisi olarak kabul eden Elmalılı Hamdi Yazır, dağların,

---

150 Bkz. Tabbâra, a.g.e., 53-54; Vahîdüddîn Hân, a.g.e., 213; Savvâf, a.g.e., 41-48; Beşîr et-Tûrkî, a.g.e., 127-140.
151 Ra'd, 1/3; Hicr, 15/19; Nahl, 16/15; Enbiyâ, 21/31; Neml, 27 / 61; Lokman, 31/10; Fussilet, 41/10; Kâf, 50/7

yeryüzünün dengesini sağlayan titreme ve sallantıları önleyen bir unsur olduğunu söyler.[152] Muhammed Abduh, Mustafa el-Merâğî v.s. gibi daha pek çok müfessirînin de aynı kanaati taşıdığını görmekteyiz.[153]

Bu konuya daha değişik bir açıdan bakan ve ilmî bir açıklık getiren Vahidüddin Hân ise şöyle demektedir: "Modern ilim, on üç asır bu realiteden uzak ve habersiz yaşadı. Fakat coğrafya sahasında yapılan yeni araştırmalar neticesinde bugün bu hakikat, denge kanunu (Isostasy) adı altında tespit edilmiş bulunmaktadır. Ve hâlâ modern ilim, bu kanunun esrarına nispetle çok gerilerde bulunmaktadır.[154]

Seyyid Kutub da, Fussilet sûresi 10. âyetinin izahında, Dr. Ahmed Zeki'nin "Gökte Allah İle" adlı eserinden şu satırları naklen almakta ve bu konuyu şöyle açıklamaktadır:

"Şüphesiz yeryüzü sathında veya derinliklerinde meydana gelen her olayın dünyaya tesiri olmaktadır. Bir yerden diğer bir yere intikal eden büyük madde yığınları, dünyanın dönüşüne tesir etmektedir."[155]

Yeryüzü hareketinin yavaşlamasının biricik faktörü med ve cezir olayları değildir. Hatta nehirlerin bir taraftan öbür tarafa taşıdıkları sular, bu dönüşe tesir eder. Rüzgârların gücü, deveran hızına tesir eder.

---

152 Elmalılı, a.g.e., VII/5532.

153 Hanefî Ahmed, et-Tefsîru'l-İlmi li Âyâtil-Kevniyye, Mısır, 1960, s. 381; Merâgî, a.g.e., XXX/8; Şevkânî, a.g.e., V/364; Muhammed b. Ahmed b. Cezzî, Kitâbu't-Teshîl li Ulûmi't-Tenzil, Beyrut, 1973, IV/173.

154 Vahidüddin Hân, a.g.e., 218.

155 Seyyid Kutub, a.g.e., c. VII, cüz. 23, s. 116.

Denizin derinliklerine düşen şeyler, yeryüzünün şurasında veya burasında beliren yükseklikler de dünyanın dönüşüne tesir eder. Görülüyor ki, bu derece hassas olan yeryüzünde, dengenin sabit dağlarla sağlanması hiç de garipsenecek bir durum değildir. Nitekim Kur'an bu gerçeği, 14 asır önce belirtmiştir."[156]

Dünyanın dıştan karşılaştığı baskı ile kendi iç yüzünden yaptığı baskı arasında dağlar, bir denge unsuru olmaktadır. Tabii bu muhitten muhite de değişmektedir. Bir yerde dağların dışa doğru yükselmesi, bir başka yerde de derin çukurlar bulunması, yeryüzündeki dengeyi sağlayan en önemli faktördür. Dağlarla yeryüzü arasında hassas bir irtibat ve ince bir denge mevcuddur.[157] Bu ve buna benzer nice meçhul kanunlar ve hakikatler var ki, Kur'an-ı Kerîm onlara işaret etmiş, fakat insanoğlu, bunların bir kısmına ancak yüz yıllardan sonra ulaşabilmiştir.

B- KÖMÜRÜN TEŞEKKÜLÜ

Cenâb-ı Hak, insanların yeryüzünde gezip dolaşmalarını ve O'nun mahlûkatı ilk defa nasıl yarattığına bakmalarını istemektedir. Nitekim bu konuda, "*Yeryüzünde gezip dolaşın da Allah'ın ibtidâen mahlûkatı nasıl yarattığına bakın*"[158] ve "*Göklerde ve yerde olan şeylere bakın*"[159] buyrulmaktadır. Bazı İslâm âlimleri bu âyetlerin yeryüzünün araştırılmasına özellikle jeoloji ilmine işaret ettiğini söylemişlerdir.[160]

156 Seyyid Kutub, a.g.e., c. VII, cüz. 23, s. 116-117.
157 Seyyid Kutub, a.g.e., c. V, cüz. 17, s. 25.
158 Ankebût, 29/20.
159 Yunus, 10/101.
160 Fendî, a.g.e., s. 307 - 378.

Kur'an-ı Kerîm'de ilk defa jeoloji ilmine işaret eden âyetlerin araştırmasını 19. yüzyılın ikinci yarısında vefat etmiş olan Muhammed b. Ahmed el-İskenderanî (ö. 1306/1888) yapmış ve daha sonra bunu diğer İslâm âlimleri takip etmiştir. el-İskenderanî, "Keşfu'l-Esrâr el-Nurâniyye el-Kur'aniyye" adlı eserinde, bu eserinin te'lif sebebini açıklarken jeoloji ilmine ve özellikle kömürün teşekkülü meselesine de temas etmiş ve bu konuda şöyle demiştir: "Şamlı Mesihî tabibler, taşkömürünün tekevvünü meselesini ele alarak bunu Tevrat ve İncillerde aramaya kalktılar. Bu hususta orada bir şey bulamayınca, bana bunun Kur'an'da olup olmadığını sordular, ben de bu eseri bunun için te'lif ettim."[161]

el-İskenderanî'nin ve daha sonraları Elmalılı Hamdi Yazır ve Abdürrezzak Nevfel'in, kömürün oluşması ve meydana gelişine işaret ettiğini söyledikleri[162] âyette Cenâb-ı Hak, şöyle buyurmaktadır:

"*O Rabbin ki, otlakları çıkardı. Sonra da, onları siyah ve kuru bir hâle çevirdi.*"[163]

Bu âyetin tefsirinde Elmalılı, Cenâb-ı Hak, önceleri otlak, yayla, bahçe ve ormanlardaki her türlü ağacı yetiştirdi ve daha sonraları da bunları kapkara bir gübre ve kömür haline getirdi[164] demektedir.

---

161 Cerrahoğlu, Tefsir Usûlü, s. 306; İskenderânî, Keşfü'l-Esrâr, Mısır h. 1297, I/3.
162 Elmalılı, a.g.e., VII/5747-5758; Nevfel, el-Kur'an ve'l-İlmül-Hadîs, 84-87.
163 Alâ, 87/4-5.
164 Elmalılı, a.g.e., VII/5747.

Yine Elmalılı, bu âyetin, jeoloji ve maden ilmini ortaya koyduğunu, ilmî gerçekleri ifâde ve te'yid ettiğini söylemekte ve bu konuda el-İskenderânî'nin Keşfu'l-Esrâr adlı eserinden geniş nakillerde bulunarak ezcümle şöyle demektedir:

"Kur'an'daki bu ifâdeden de anlaşılacağı üzere yeryüzü önceleri düz bir satıh hâlinde idi ve dağlar da henüz teşekkül etmemişti. Fakat bu dönemde hava çok sıcak ve rutubetli ve yeryüzü de çok sulu olduğundan, bugünkü bitkilere benzemeyen fakat onların ilk ibtidâî şeklini teşkil eden yosunumsu dev bitkiler meydâna gelmişti. Bu bitkilerin hacimleri çok büyük ve sayıları da o nispette çoktu. Hatta yeryüzü bu bitkilerle kaplı idi.

Daha sonraları yeryüzünde meydana gelen jeolojik değişiklikler ve yer hareketleri neticesinde dağlar meydana gelmiş ve yeryüzündeki bu dev bitkiler, yerin derinliklerinde kalmıştır. Yerin altı da çok sıcak olduğundan bu bitkiler, bazı unsurlarını ve özelliklerini yitirmiş ve yer altındaki zift ve katranlı maddeleri içmiştir. Neticede bu ziftli ve katranlı bitkiler, uzun seneler ve devreler sonunda kömür haline gelmiştir.[165]

---

165 Elmalılı, a.g.e., VII/5757.

III. FİZİK

İnsan- eşya ilişkiline dair Kur'an'da yer alan bilgilerden bir bölümü de Fizik'le alakalıdır. Özellikle hava basıncı, eşyanın çift oluşu ve demir konusunda verilen bilgiler dikkat çekicidir.

A- HAVA BASINCI

Yeryüzündeki insanları kuşatan hava tabakası, insanlara belli oranlarda bir basınç yapmakta ve aşağı yukarı 1 cm2'ye 1 kg. olan bu basınç bütün insan vücuduna yaklaşık 10 tonluk bir etki tatbik etmektedir. Tıpkı denizlerde olduğu gibi, atmosferde de dipten yukarı doğru çıkıldıkça bu basınç azalmakta ve havadaki oksijen oranı da eksilmektedir.[166] Atmosferin bu basıncı, günden güne ve yerden yere değişse de, deniz yüzeyindeki bu atmosfer basıncı hemen hemen değişmemektedir ve bu basınç, ortalama 1,01 x 1052 newton/m2 kadardır.[167]

Yükseklerdeki bu oksijen azalması, dağa tırmanan ve basınçsız bir uçağa binerek yukarılara yükselen insanlara tesir eder ve onları rahatsız eder. Bunun sebebi, yükseklerdeki oksijen azlığından dolayı kandaki oksijen oranının azalmasıdır. Zira oksijen azlığı, insanlarda sarhoşluk hissi doğurur ve nefes darlığı, düşünme, konuşma ve görme zorlukları meydana getirir.

---

166 T. J. Chandler, Atmosferin Yapısı, Ter. Taşkın Tuna, Bilim ve Teknik, Nisan 1972, c. V, sayı: 53, s. 14.
167 Fizik, Pssc, İstanbul, 1978, s. 379.

Baygınlık, hatta kalbi zayıf insanlarda kalp krizleri yapabilir.[168]

Bu ilmî gerçeği, Cenâb-ı Hak, bize bundan 1400 sene önce şöyle haber vermektedir:

"*Allah, hidâyetini dilediği kimsenin göğsünü, İslâm için açar. Dalâlete düşürmek istediğinin kalbini de öyle dar ve kasvetli kılar ki, iman ona göğe çıkmak kadar zor gelir.*"[169] İnsanlar, ancak balon ve uçakların keşfedilmesinden sonradır ki, yükseklere çıkıldıkça oksijen azalması gibi tabiî bir hâdiseyi idrak etmişlerdir. Çünkü yükseklere çıkarlar, nefes alıp verme zorluğu ve kalp daralması hissederler. Bu âyetin belirttiğine göre de, semâya yükselen bir kimse, bir darlık duymaktadır. Bu olay en yüksek hava tabakalarına çıkanların değil, yükseklere tırmanan kimselerin dikkatinden bile kaçmamaktadır. Üstelik âyette, dağa çıkmak değil, semâya yükselmek tabiri kullanılmıştır.[170]

Mustafa el-Merâğî, tefsirinde bu âyetin açıklamasını ve yorumunu şöyle yapmaktadır:

"Bugün artık biliyoruz ki, yüksek hava tabakalarındaki hava yoğunluğu, aşağıda olan hava tabakalarındaki hava yoğunluğundan daha azdır. Gerçek şudur ki, insanlar, yüksek hava tabakalarına çıktığında havaya daha çok ihtiyaç duyarlar ve buradaki havanın azlığı neticesi olarak da nefes alıp vermede bir darlık hissederler.

---

168 Bkz. el-Fendî, a.g.e., s. 421-423.
169 En'âm, 6/125.
170 Tabbâra, a.g.e., s. 55.

Bundan dolayı da insanlar, semalardaki uçuşları sırasında, uçtukları müddetçe başarıya ulaşabilmeleri için teneffüs cihazları kullanmak zorundadırlar.

Bu ve buna benzer bazı âyetleri, İslâm âlimleri açık bir şekilde tefsir edememişlerdir. Ancak son asırlarda ilim ilerleyip de bazı ilmî keşifler ortaya çıkınca, bu âyetlerin maksatlarını şerh etmek ve ilimlerin ortaya çıkarttığı gerçekler ölçüsünde bu âyetlerden maksadın ne olduğunu açıklamak mümkün olabilmiştir. İlim ve din bir bütünün iki parçasıdır ve asla birbirine düşman değildir.[171]

B- EŞYANIN ÇİFT OLUŞU

Kur'an-ı Kerîm'in muhtelif yerlerinde her şeyin "çift" olduğu açık bir şekilde belirtilmekte ve şöyle denilmektedir:

"*Yeryüzüne bakmadılar mı ki, biz onda, güzel çiftten nice nebatlar bitirdik.*"[172]

"*Size, kendi cinslerinizden eşler yarattı. Davarlardan da çiftler yarattı.*"[173]

"*İyice düşünürsünüz diye her şeyden de çift yarattık.*"[174]

171 Merâğî, a.g.e., VIII/ 25-26.
172 Şuarâ, 26/7.
173 Şuarâ, 42/11.
174 Zâriyât, 51/49.

"*Yerin bitirdiği şeylerden ve insanların kendi nefislerinden ve daha bilmedikleri şeylerden çiftleri yaratan Allah, münezzehtir.*"[175]

Bu âyet-i kerîmelerin ifâde ettikleri mânâları, eski müfessirler, erkeklik ve dişiliğe hamletmişlerdir ve bunlardan bir kısmı da bu âyetlerin, hareket ve sükûn, gece ve gündüz, gök ve yer, sıhhat ve hastalık gibi zatlara işaret ettiğini söylemişlerdir.[176] Fakat bugünkü modern ilim, bütün bitkilerin, erkekli, dişili olduğunu ve hepsinde de erkeklik ve dişilik hücreleri bulunduğunu ispat etmiştir. Hatta Kur'an, bu ilâhî kanunun bütün varlıklara da şâmil olduğunu beyân etmiştir ki, bunu müspet ilimler de te'yid etmektedir.[177]

"*Her şeyden çift çift yarattık*" âyetinde geçen "şey" kelimesinin sadece canlılara değil, canlı olmayanlara da şâmil olduğunu söyleyen Seyyid Kutub, bu konuda şöyle demektedir:

"Bu âyet-i kerîme, canlı varlık gibi eşyanın da "çift"lik prensibine göre yaratıldığını belirtmektedir. Biz bu hükmün kâinatta câri "çift" olma prensibinin ve düşüncesinin yalnız eşyada değil, canlılarda bile mevcut olduğu düşüncesini bilmezken, Kur'an-ı Kerîm bunu on dört asır önce haber vermiştir.

175 Yasin, 36/36.
176 Bkz. Elmalılı, a.g.e., VI/4543; Kâdî Beydâvî, a.g.e., 11/423.
177 Yusuf el-Kardavî, Kur'an-ı Kerîm'in Özellikleri ve Meziyetleri, Ter.Yusuf Kılıç, İslâm Medeniyeti Mecmuası, İstanbul 1967, sayı: 5, s. 24.

Şâyet dikkat edersek bunun çok büyük ve hayret verici bir durum olduğunu görürüz. Böylece Kur'an, bize yepyeni kâinat gerçeklerini göstermektedir."[178]

"Ayrıca bu âyet-i kerîme, müspet ilmin araştırmalarını gerçeklere ulaşmak için bir vasıta olarak seçebileceğimizi de göstermektedir. Müspet ilim, kâinatın temel yapısının atom olduğunu, atomun ise eksi ve artı yüklü unsurlardan meydana geldiğini belirtmektedir. Bu âyetin ışığı altında hâdiseye bakacak olursak, bu araştırmaların doğru olabileceğini görürüz."[179] Nitekim Elmalılı Hamdi Yazır da, tefsirinde bu konuya işaret etmekte; her şeyin çift olduğunu ve hatta fennin en mühim bir kuvveti olan elektriğin bile artı ve eksi kutuplara ayrıldığını söylemekte ve bazı âyetlerin de, bu gerçeği ifâde ettiğini belirtmektedir.[180]

C- KUR'AN-I KERÎM ve ELEKTRİK

Fizik ilminin büyük zaferlerinden biri olan ve bir asırdan beri insanoğlunu, pratik ve teorik neticeleri itibariyle büyük ölçüde etkileyerek onların, sanat hayatına, düşünce şekline, yaşayış tarzına ve hatta biyolojik yapısına[181] tesir eden elektriğin mevcudiyetini, bazı İslâm âlimleri, "*hiçbir şeyin unutulmadığı*"[182] kitapta aramışlar ve önemle şu âyete dikkatimizi çekmişlerdir:

"*Allah göklerin ve yerin nurudur. O'nun nuru, içinde lâmba bulunan penceresiz bir oyuk gibidir.*

178 Seyyid Kutub, a.g.e., c. VII, cüz: 27, s.25.
179 Seyyid Kutub, a.g.e., c. VII, cüz: 27, s.26.
180 Elmalılı, a.g.e., 1/254.
181 Fizik, Pssc, s. 402.
182 En'âm, 6/38.

Lâmba cam içerisindedir. Cam sanki inciden bir yıldızdır. Ne doğuya ve ne de batıya nispeti bulunmayan mübarek bir zeytin ağacının yağından tutuşturulur. Öyle bir ağaç ki, nerdeyse ateş değmese de yağ ışık verir... Nur üstüne nur... Allah dilediği kimseyi nuruna kavuşturur. Allah insanlara misâller getirir. Allah her şeyi bilendir."[183]

Kur'an-ı Kerîm'in eşsiz teşbihlerinden birisi olan bu âyet hakkında pek çok İslâm âlimi, değişik yorumlar ve açıklamalar getirmişlerdir. Hatta bu âyet, îmam-ı Gazâlî'ye "Mişkât" adlı meşhur eserini ilham etmiştir. Ancak eşsiz bir teşbih ifade etmesi dolayısı ile bu âyete, çağımızdaki bazı müfessirler, daha değişik bir açıdan bakmışlar ve eski müfessirlere nispetle daha farklı bir yorum getirmişlerdir. Nitekim, Tantâvî Cevherî, bu âyeti, ışık ve mahiyeti açısından ele alıp yorumlarken,[184] Malik b. Nebî ise "Kur'an-ı Kerîm Mucizesi" adlı eserinde elektrik açısından bu âyeti, ele almakta ve yorumlamaktadır. Bu konuda o, şöyle demektedir:

"Modern tefsirciler, bu âyette bir teşbihten daha fazlasını müspet ilimlerle, Kur'an arasında mühim intibaklardan bir tanesini görmek isterler. Bize gelince, biz daha büyük bir vuzuh arzusuyla, âyeti daha sarîh bir mânâya ulaştırıcı bir tasnife tâbi tutarak ilham ettiği hususu araştırmak istiyoruz."[185]

---

183 Nûr, 24/35.
184 Cevheri, a.g.e., XII/54-60.
185 Mâlik b. Nebi, Kur'an'ı Kerîm Mu'cizesi, Ter. Ergun Göze, İstanbul 1969, s. 208.

Âyette geçen özel ifadeler, bir araya getirildiğinde bu âyetten "kendisine bir ateş dokunmadan yanan bir ışığın bir sırça kandil içindeki bir çerağdan, yayıldığı" anlamının anlaşıldığını belirten Malik o. Nebî daha da ileri giderek bu âyetteki kelimelerin karşılığına, modern teknolojinin ibareleri yerleştirilerek daha net bir açıklığa varılabileceğini söyler ve bu meseleyi şöyle açıklar:

Hücre = projektör = reflektör.

Çerağ = cereyan geçmesiyle akkor haline gelen tel, (filamen)

Kandil = ampul.

Bu eş kelimelerin seçimi keyfî değildir. Zira gerek teşbihin bünyesi ve gerek açıkça "ateş değmeden ışık vermesi", yanmasından bahsedilmesi, dolayısıyla ateşsiz kendi kendine ışık veren bir şey mefhumunu ihtar etmektedir. Şimdi bu eş kelimeler yerleştirilirse âyet net şeklini alacaktır:

"Hem bir ateş dokunması olmadan, ışık, içinde akkor telleri bulunan bir ampul ihtiva eden bir projektörden yayılır ve ne şarka ne garba ilişkisi olmayan bir ağacın kökünden beslenir"

İşte vahiy ile, ilerlemelerden sonraki ilim arasındaki enteresan intibaklardan bir tanesi daha tespit edilmiş bulunmaktadır. Diğer birçok hallerde olduğu gibi, bu misâlde de biz, vahiy metnini bir insanın benliğine bağlamanın ilmen imkânsız bir husus olduğunu itiraf etmek zorunda kalmaktayız.[186]

---

186 Binnebî, a.g.e, s. 209.

Bu âyet, sanki "Enterkonnekte" (Merkezî sistem) bir sistemi de tarif etmektedir. "Ne doğuya ne de batıya nispeti bulunmayan" ifâdesi, insan düşüncesine böyle bir imaj veriyor. Daha dün şehirler ayrı ayrı elektrik sistemleriyle aydınlatılırken, bugün birbirine bağlı merkezî bir sistem ile aydınlatılmaktadır. Bu bağlanma, daha da genişletilerek, kaynağı ne doğuya ne de batıya nispet edilecek bir yapıya kavuşturulabilir.

D- KUR'AN ve DEMİR

Bütün fen ve san'atların, özellikle çağımızdaki fen ve san'atın kullandığı ve faydalandığı maddelerin başında demir gelmektedir. "Her şeyin esası ve ölçüsü" zikredilen Kur'an-ı Kerîm'de, demirin mahiyet ve faydaları hakkında da bir ma'lûmat verilmiş ve şöyle denilmiştir:

"*Kendisinde çetin bir sertlik ve insanlar için faydalar bulunan demiri indirdik.*"[187]

Bu âyetin tefsirinde, Seyyid Kutub, "Bugünkü insanlık medeniyeti, demir üzerine kurulmuştur"[188] derken, Elmalılı Hamdi Yazır da; "İğneden ipliğe hiçbir san'at yoktur ki", onda demirin hizmet ve menfaati olmasın. Demir, bütün sanayinin, hem bel kemiği hem de eli ve tırnağı gibidir. Mezarlar da onunla kazılır, şehirler de onunla yapılır. Yiyecek de onunla, giyecek de onunladır. Fahruddin er-Râzî'nin dediği gibi, demirin insanlığa hizmeti altından çok fazladır.[189]

187 Hadîd, 57/25.
188 Seyyid Kutub, a.g.e., c. VII, cüz: 27, s. 117.
189 Râzî, Mefâtihu'l-Gayb, Tahran, XXIX/242.

Denilebilir ki altın bulunmaz olsa dünya maslahatlarında büyük bir eksiklik olmaz. Lâkin demir bulunmazsa hemen hemen bütün mesalih-i dünya muhtell (bozulmuş) olur"[190] der.

Ayrıca Sebe' sûresinde Dâvud (a.s.) için, "*O'na da demiri yumuşattık*"[191] buyrulmaktadır. Demirin keşfi ve eritilmesi, daha eski olmasına rağmen, onu bir mum gibi kullanılarak elbise yapılması san'atının Dâvud (a.s.)'a nasip olduğunu söyleyen Elmalılı, Râzî'nin, "Bazı insanlar, bundan murad, ateş ve âletler yardımı ile Dâvud, demir eritmeyi keşf ve istihraç etti, demişlerdir. Fakat bu doğru değildir"[192] görüşünü nakle-der, fakat bu böyle olmakla beraber âyetin bu mânâya da ihtimâli yok değildir[193] diyerek kendi kanaatini de belirtir. Abdürrezzak Nevfel ise, demirin, insanlar için sayılamayacak kadar çok faydaları bulunduğunu söyler ve bu konuda geniş açıklamalarda bulunur.[194]

---

190 Elmalılı, a.g.e., VI/5757.
191 Sebe', 34/10.
192 Elmalılı, a.g.e., V/3949; Râzî, a.g.e., XXV/347
193 Elmalılı, a.g.e., V/3949.
194 Nevfel, el-Kur'an vel-İlmül-Hadîs, 94,96.

E- ATOMUN PARÇALANMASI

Varlığın bilme ne hacet kürre-i âlem ile?
Yeter ispatına halkettiği bir zerre bile.

Bir elementte bulunan en küçük parçaya, atom adı verilmektedir. Atom fikri, çok eski zamanlardan beri bilinen bir husustur. İlk defa nazarî olarak atom fikrini ortaya atarak varlıkların atomlardan meydana geldiğini söyleyen ve kendi adına felsefesini kuran, Yunan filozofu Demoktritos (m.ö. 460/357)'tur.[195]

Fakat Demokrit'in bu görüşünü, Aristo (m.ö. 384/322) kabul etmemiş, bunun yerine varlıkların esasını, su, hava, ateş ve topraktan müteşekkil dört basit unsur ile izah etmiştir.[196]

İbn Sînâ (ö. 428/1037), Ebû Bekr er-Râzî (ö. 314 / 926), el-Kindî (ö. 259 / 873) v.s. gibi İslâm felsefesini kuran İslâm filozofları ise, atom nazariyesini kabul etmişler, fakat bir başka ad altında cüz'î - fert veya cüz'î lâyetecezzâ adıyla bu nazariyeyi devam ettirmişlerdir.[197]

---

195 Bkz. Adıvar, a.g.e., I/37; Cemil Sena, Filozoflar Ansiklopedisi, İstanbul 1974, I/492-500.
196 Adıvar, a.g.e., I/47.
197 Mürüvve, el-Umûmu't-Tabî'iyye fi'l-Kur'an, 162; bilgi için bkz. Elmalılı, a.g.e., V/3944.

Atom nazariyesini ilmî olarak ele alıp inceleyen ve bütün cisimlerin, bölünme kabul etmeyen bir takım atomlardan meydana geldiğini söyleyen İngiliz kimyacısı John Dalton (1766-1844) olmuştur.[198]

Dalton ile başlayan atomun sırlarını keşfetme faaliyeti, pek çok fizik ve kimya âlimleri tarafından yürütülmüş ve uzun seneler süren çalışmalar neticesinde, atomun, artı yüklü proton ve hiçbir yük taşımayan nötrondan müteşekkil bir çekirdek ile bu çekirdek etrafında dönen eksi yüklü elektronlardan meydana geldiği anlaşılmıştır. Kur'an-ı Kerîm'de de atomun varlığına işaret edilmekte ve hatta atomdan daha küçük parçaların bulunduğu belirtilmektedir. Nitekim Cenâb-ı Hak, bu konuda şöyle buyurmaktadır:

"*Ne yerde ne de gökte zerre kadar, hatta ondan daha küçük veya daha büyük hiçbir şey Rabbinizden gizli kalmaz. Hepsi Kitab-ı mübînde yazılıdır.*"[199]

"*Göklerde ve yerde bir zerre kadar veya ondan daha küçüğü ile büyüğü, hiçbir şey, O'nun ilminden gizli kalmaz. Hepsi Kitab-ı mübînde yazılıdır.*"[200]

"*Onlar gökte ve yerde zerre kadar bir şeye bile mâlik değildirler.*"[201]

"*Allah, bir zerre ağırlığında da olsa asla zulmetmez.*"[202]

---

198 Adıvar, a.g.e. II/12; Türk Ansiklopedisi, İstanbul, 1964, IV/176.
199 Yunus, 10/61.
200 Sebe', 34/3.
201 Sebe', 34/22.
202 Nisâ, 4/40.

"Bir zerre ağırlığınca hayır işleyen onu görür. Kim de bir zerre ağırlığınca şer işlerse onu görür."[203]

19. asra kadar atomun parçalanamayacağı görüşü hâkim olmuştu. Fakat çağımızın ilk yarısının sonlarında fizik ve kimya âlimleri, bütün gayretlerini atomu parçalamaya sarf ederek muvaffak oldular. Neticede üç ana unsur elde ettiler. Bunlar, proton, nötron ve elektrondur. Âyetteki "zerreden daha küçük" ifadesi, atomun parçalanmasının imkân dahilide olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Âyetteki, "ne de gökte" ifadesi, yerdeki atomların özelliklerinin güneş ve yıldızlarda da aynen mevcut olduğunu, onların da anlattığımız nevileri ihtiva ettiğini açıklamaktadır.[204]

Yusuf Mürüvve, Muhammed b. Hüseyin Bahûuddin el-Âmilî (ö. 1031/1622)'nin, "el-Cevheru'l-Ferd" adlı eserinde, atomun parçalanabileceğini ileri süren bir nazariyeyi naklettiğini ve Kur'an-ı Kerîm'in ise buna senelerce önce işaret ettiğini söyler.[205]

Zuhuru perde olmuştur zuhura,
Gözü olan, delil ister mi nûra ?

Hüdâî

---

203 Zilzâl, 99/7-8.
204 Tabbâra, a.g.e., s. 56.
205 Mürüvve, a.g.e., s. 165.

IV. BİYOLOJİ

Kur'an'ın üzerinde önemle durduğu konulardan biri de hayat ve hayatla ilgili alanlarıdır . Zira bu bilgi, aynı zamanda Ahiret Hayatının da delili mahiyetindedir. Bu nedenle dikkatimiz hayata ve hayatın başlangıcına çekilmektedir.

A- HAYATIN BAŞLANGICI

Bilinebildiği kadarıyla kâinatta hayata elverişli tek yer, yeryüzüdür. Yeryüzü ise, vaktiyle yanan fakat gittikçe soğuyan bir ateş küredir. Bu nedenle toprak, esas itibariyle yanıp sönmüş bir ateşin sertleşmiş ve tortulaşmış şeklinden ibarettir. Bu da, hayatın son derece zıddıdır.[206]

Yanmış ve kavrulmuş toprak ve kaya parçalarının bu durumda hayata elverişli olması ise, asla mümkün değildir. Zira yeryüzünde hayat için gerekli şartlar henüz yoktur ve bu şartlar da henüz teşekkül etmiş değildir.[207] Yeryüzünü hayata elverişli kılacak olan ilk unsur ise sudur. Su ise, yer kabuğu soğuduktan sonra meydana gelmiş ve böylece hayat, ilk defa suda başlamıştır. İnsanlara her sahada yol göstericilik ve kılavuzluk görevinde bulunan Kur'an, bu sahada da bize kılavuzluk etmiş ve insanlar için bilinmesi kesinlikle mümkün olmayan bu gerçeği bize açık bir biçimde şöyle ifade etmiştir:

---

206 Elmalılı, a.g.e., IV/3383,3384.
207 Morrison, a.g.e., s. 46.

"*Sen yeryüzünü kupkuru görürsün. Onun üstüne suyu indirdiğimizde hareket geçer, kabarır ve her güzel çiftten nebatlar bitirir.*"[208]

Çağımızın güçlü müfessiri Elmalılı Hamdi Yazır, bu âyeti çağdaş bir anlayışla şöyle yorumlamaktadır: "Arzı da yanmış kül olmuş görürsün. Bu ihtar ilk nazarda yazın, güneşin harareti karşısında arzın kuruduğu hali göstermektedir. Mamafih bunu teşbih yolu ile değil, hakikati üzere anlamak, hem maksûdu ispata daha vazıhtır, hem de zamanımızın nazariyesi, bu mânâya muvafıktır. Yâni yeryüzü, vaktiyle yanar bir ateş olduğundan toprak esas itibariyle yanıp sönmüş bir ateşin sertleşmiş ve tortulaşmış şeklidir ki, hayatın son derece zıddıdır. Böyle iken üzerine suyu indirdiğimiz vakit, o yanık yeryüzü hareket geçer."[209]

Bundan başka dünya yüzünde hayatın zuhurundan önce, ilk organik maddelerin teşekkülünde belli başlı enerji kaynağını, güneşin ültraviyole ışınlarının teşkil ettiği muhakkaktır. Bununla beraber, ilk ibtidaî canlıların ültraviyole ışınlarını organik maddeler imali için kullanmaya muktedir olmadıkları tahmin edilmektedir. O devrede ültraviyole radyasyonları o derecede kuvvetli idi ki, buna maruz kalan bütün canlılar mahvoluyorlardı, bu şualardan ancak su altına gizlenmek suretiyle korunmak mümkündü. Bu sebeple de hayat evvelâ suda başlamıştır,[210] diyebiliriz.

208 Hacc, 22/5.
209 Elmalılı, a.g.e., IV/3383,3384.
210 Ayhan Songar, Enerji ve Hayat, İstanbul, 1979, s 31.

Kur'an-ı Kerîm, bütün canlı varlıkların sudan yaratıldığını bildirmekte ve suyun teşekkülünden önce hayatın bulunmadığını ifade etmektedir. Konuyu gâyet açık ve net bir biçimde açıklayan âyetler ise şunlardır:

"*O Allah'tır ki, sudan beşer yarattı.*"[211]

"*Allah her canlıyı sudan yarattı.*"[212]

"*Her canlı şeyi sudan yarattık.*"[213]

"Her şey" ifadesinin umumî anlamda insanlar, hayvanlar ve bunların dışında kalan bütün canlı varlıklara ve bitkilere de şâmil olduğunu ve her şeyin sudan yaratıldığını, bazı çağdaş müfessirler, açıkça ifâde etmektedirler.[214] Su hayatın kaynağıdır ve her şey onunla neşv-ü nema bulmaktadır. Su iki yönden hayat kaynağı olmaktadır:

1. Su yaratılıp da yeryüzü su ile dolup taştıktan sonra bundan hayvanların, bitkilerin ve bütün canlı varlıkların meydana gelmesidir ki, buna birinci diriltme adı verilmektedir.

2. Meydana gelen bütün canlıların, hayatiyetlerini devam ettirebilmeleri için gerekli olan suyu alıp kullanmalarına da sürekli diriltme denilmektedir.[215]

Gerek hayatın sudan ilk yaratılışı olsun ve gerekse bütün canlıların hayatiyetlerini devam ettirme konusunda olsun, mutlaka suya ihtiyaç bulunmaktadır.

---

211 Furkan, 25/54.
212 Nûr, 24/45.
213 Enbiyâ, 21/30.
214 Elmalılı, a.g.e., V/3352; Merâğî, a.g.e., cüz: 17, s. 26.
215 Çantay, a.g.e., I/584.

Zira hayat ve yetişme için gerekli pek çok kimyevî ameliye suya muhtaçtır. Su olmadan kimyevî ameliyenin olması asla mümkün değildir. Canlı varlıkların yapı taşı veya atom demek olan hücrelerin hayat maddesi olan protoplâzmanın çoğu sudur ve geriye kalan kısmı da protein, karbonhidrat, lipidler ve madensel tuzlardır. Ve su, hayat kaynağıdır. Allah bütün canlıları sudan yaratmıştır ve yine hayatlarını devam ettirebilmeleri için de onları suya muhtaç kılmıştır. Sonuç olarak diyebiliriz ki, hayat su ile başlamış ve su ile devam etmektedir. Kim bilir belki de hayat, suyun yok olmasıyla son bulacaktır.

Allah, kâinatı önce yoktan var etmiş,[216] sonra da kâinattaki canlıları, yoktan var ettiği maddelerden yaratmıştır. Nitekim Cenâb-ı Hak, bitkileri, hayvanları ve diğer canlıları sudan,[217] insanı topraktan,[218] cinleri ise, dumansız ateşten[219] yarattığını açıkça belirtmektedir.

Allah, her türün ilk canlı hücresini müstakil olarak yaratmış ve her bir canlıyı da kendisine has özelliklerle donatmıştır. Bunun için de her türün özellikleri genler vasıtasıyla kendi nesillerini devam ettirmektedir. Ancak insan ve cinler hariç, diğer bütün canlıları Allah, önce suda bir tek canlı hücre olarak yaratıp sonra bütün canlı türlerini bu tek bir canlı hücreden mi yarattı, yoksa suda bütün canlı türlerin ilk hücresini ayrı ayrı mı yarattı? İşte bu bilinememektedir. Bu konuda da herhangi bir açıklama bulunmamaktadır.

---

216 Yâsîn, 36/82.
217 Nûr, 24/45; Enbiyâ, 21/30; Furkan, 25/54.
218 En'âm, 6/2; Rûm, 30/20; Rahmân, 55/14.
219 Rahmân, 55/15.

İnsan hariç dedik, zira aşağıda açıklanacağı üzere, Allah Kur'an'da insanın yaratılışını bütün tafsilatıyla bize açıklamakta ve onu topraktan yarattığını açıkça tasrih etmektedir.

Cenâb-ı Hak, hiçbir insanın bilemeyeceği, geçmişe ait o esrarlı var oluşu şöyle anlatmaktadır:

"*Sizi topraktan O yarattı.*"[220]

"*Sizi topraktan yaratması, sonra yeryüzüne dağılan beşer olmanız, O'nun kudretine işaret eden âyetlerdendir.*"[221]

"*O insanı testi gibi yanmış kuru balçıktan yarattı.*"[222]

"*Allah katından İsa'nın hali, topraktan yarattığı Âdem gibidir. Sonra ona ol dedi. O da oluverdi.*"[223]

"*Andolsun ki biz, insanı kuru bir çamurdan şekillenmiş bir balçıktan yarattık.*"[224]

Görüldüğü gibi Kur'an, insanın bir başka canlıdan değişerek ve tekâmül ederek geldiğini reddetmekte ve ilk insanın topraktan yaratıldığını açıkça ifade etmektedir. Âyetler, sadece insanın meydana gelişinin esaslarını tespit etmekte ve bu gelişmenin tafsilâtını zikretmemektedir.

---

220 Enâm,6/2.
221 Rûm, 30/20.
222 Rahmân, 55/14.
223 Âl-i İmrân,3/59.
224 Hicr, 15/26.

Allah, önce yeryüzünü, madenleri, bitkileri ve hayvanları yaratmış, daha sonra bunların bir hülâsası olarak insanı, topraktan yaratarak onu bunların sonuncusu kılmıştır.[225] Elmalılı Hamdi Yazır'a göre: Yeryüzünde evvelâ madenler oluşmuş ve sırasıyla bitkiler ve hayvanlar yaratılmıştır. Madenlerin sonu, bitkilerin evveli, mantar, bitkilerin sonu ve hayvanların evveli hurma, hayvanların sonu ve insanların evveli maymundur.[226]

Bu açıklama tek bir nev'in, yavaş yavaş gelişerek başkalaşması (Transformisme) anlamında değil, bilâkis insanın yeryüzünde meydana çıkması için belirli bazı fizikî ve coğrafî şartların oluşması gerektiği anlamındadır. Bu nedenledir ki, insan diğer bütün canlılardan sonra yaratılmıştır. Ve İslâm âlimleri de ferdin oluşan tek bir hücreden başlayarak olgunluk çağına kadar neşv-ü neması anlamındaki tekâmülü (tekâmül-i ferdî'yi) kabul etmişler, fakat bir tek nev'in yavaş yavaş çoğalarak ve başkalaşarak çeşitli nevi'leri oluşturduğu anlamına gelen (tekâmül-i nevî'yi) ise kabul etmemişlerdir.

B- BOTANİK AŞILAMA

Kur'an, bitkilerin döllenmesinde rüzgârların önemli bir rolü olduğunu söylemekte ve şöyle demektedir:

"*Biz aşılayıcı rüzgârlar gönderdik.*"[227]

---

225 Elmalılı, a.g.e., IV/3433.
226 Elmalılı, a.g.e., IV/4344.
227 Hicr, 15/22.

Rüzgârlar, aşılama görevinde de bulunurlar. Bu aşılamayı ise, bitkilerdeki erkeklik ve dişilik yumurtalarını birbirlerine ulaştırmak suretiyle yaparlar.[228]

Elmalılı Hamdı Yazır'a göre: "Rüzgârların ağaçları da aşıladığı menkul olmakla beraber, nasıl aşıladığı izah edilmemiş (ve hatta) bir müfessir olduğu gibi; bir tabip dahi olan Fahri Râzî için de bu nokta meçhul kalmıştır. Gerçi ağaç aşılamak eskiden beri malûm bir şey ise de bununla rüzgârın yapabileceği bir aşılama yakın zamanlara kadar bilinmiyordu. "*O her meyveden yine kendilerinin içinde ikişer çift yaratmıştır*"[229] hakikati münkeşif olduktan yani bütün bitkilerin çiçeklerinde erkek-dişi çifti bulunduğu ve erkeğin dişiyi aşılamasıyla meyveler meydana geldiği anlaşıldıktan sonradır ki, rüzgârların bir aşıcı hizmetini ifa ettikleri anlaşıldı. Ve bu suretle: "*Biz aşılayıcı rüzgârlar gönderdik*" âyetinin de, "*O, her meyveden, yine kendilerinin içinde ikişer çift yaratmıştır*" âyeti gibi meçhul bir ilmî hakikati haber verdiği bin küsur sene sonra ortaya çıkmış ve açıklık kazanmıştır. Dolayısıyla bu âyetin de bir mu'cize olduğu ortaya çıkmıştır."[230]

---

228 Cevheri, a.g.e., VIII/39.
229 Râd, 13/3.
230 Elmalılı, a.g.e., IV/3053,3054.

C- GENETİK (SOYA ÇEKİM)

"Genetik, ana-babalarla oğul döller arasındaki benzerlikler ve farklıklılan bir veya daha fazla sayıda döller boyunca inceleyen biyoloji dalıdır."[231] Bütün türlerde oğul döller, atalarına benzer. Tür için tipik olan "temel plân" kalıtımla dölden döle iletilir. Kalıtımın nasıl işlediği konusunu saran esrar, binlerce yıl çözülememiştir. "Bu esrarın çözülmesine doğru atılan ilk adım", Gregor Mendel tarafından 1865'te atılmış[232] ve bu esrar, 1958 yılı fizyoloji ve tıp Nobel ödülünü alan Joshua Lederberg tarafından ileri sürülen "genlerin aktarılması" prensibiyle de kısmen çözülebilmiştir.[233]

Peygamberimiz de, kendisine gelerek siyah bir evlâdı olduğunu söyleyen bir adama karşı, develerini örnek vererek, evlâdının atalarına çekebileceğini söylemiş[234] ve böylece soya çekimin varlığını asırlarca önce, açık bir şekilde ifade etmiştir. Yine Peygamberimizin, bu konuda fakat bir başka olay üzerine, bir diğer hadîsi mevcuddur.

Elmalılı Hamdi Yazır, Taberî'nin naklettiği bu hadîsi esas alarak, "*Seni dilediği surette terkib eyledi*"[235] âyetini, bu hadîse göre de tefsir etmiş ve şöyle demiştir.

---

231 Modern Biyoloji, Bscs, İstanbul 1977, s. 279.
232 Modern Biyoloji, 283.
233 Modern Biyoloji, 126-127.
234 Buhârî, Sahih, Talâk, 26, VI/178.
235 İnfitâr, 72/8.

"(Bu âyet) anaya, babaya ve sair akrabaya benzeme ve benzememe; renk, uzunluk, kısalık, erkeklik, dişilik, sağlamlık, çürüklük, salâh ve fesae, zekâ ve hamakat gibi cismânî ve manevî bütün şekiller ve vasıflara şâmil olur. İbn Cerîr, Ebî Rebah-ı Lâhmî'den rivâyet etmiştir ki, *Hz. Peygamber (s.a.v.), ona, "Ne evlâdın oldu?" diye sormuş, "Yâ Resulâllah! Ne evlâdım olabilir? Ya oğlan, ya da kız" demiş, "Kime benziyor?" buyurmuş.!"Yâ Resulâllah!! Kime benzeyebilir? Ya babasına ya anasına" demişti; o vakit Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurdu: "Öyle deme, nutfe rahimde istikrar edince Allah Teâlâ, onunla Âdem arasındaki her nesebi izhâr buyurur, Kitabullah'da şu âyeti okumadın mı?*"[236]

"*Seni dilediği surette terkib eyledi." Yani seni sülük ettirir o surette koyar, dedi.*"[237]

Bu hadîste üç şeye işaret edildiğini söyleyen Elmalılı, bunlardan birinin de, atalara çekme (atavizm) tabir olunan ırsî şahşiyet olduğunu söyler.[238]

Seyyid Kutub da, "*Hani Rabbin, Âdem oğullarının arkalarından zürriyetlerini çıkarıp kendilerini, "Ben sizin Rabbiniz değil miyim?" diye bendi nefisleri üzerine şahit tuttuğunda onlar: Evet yâ Rabbî, şehadet ederiz" dediler*"[239] âyetin tefsirinde şöyle demektedir:

236 Elmalılı, a.g.e., VII/563 7-5638.
237 Taberî, a.g.e., XXX/87; Elmalılı, a.g.e., VII/5638.
238 Elmalılı, a.g.e, VII/5638.
239 A'râf, 7/172.

"Gerçekten de Kur'an-ı Kerîm, varlığın en derin noktalarında, insan fıtratının derinliklerinde gizli olan bu son derecede derin ve dehşetli hakikati, bu derecede parlak, eşsiz ve hayret verici bir sahne içinde gâyet ustalıkla sunuyor.

Daha sonraları, uzun asırlar boyunca insanlar, yavaş yavaş bu gerçeğin bazı noktalarını öğreniyorlar ve insan tabiatının bir takım noksanlarını açığa kavuşturuyorlar.! Bir de görüyoruz ki, ilim, genlerin insanın bütün hayatını içezisine alan bir katalogu durumunla olan ırsiyeti (nakledici hücrelerin) bir sicil defteri olduğunu, nesiller boyu insan sulbünde bir hücre halinde iken, fertlerin bütün hususiyetlerini taşıdığı ikrar ediyor."[240]

Allah her şeye, insanın bütün hususiyetlerini bir hücrede toplayıp devam ettirmeye mutlak kadirdir.

V. TIP

Kur'an-ı Kerîm, insanlardan yaratanına ibâdet etmesini, ailesinin geçimi için çalışmasını, insanlara yardımcı ve faydalı olmasını ve kendisine verilen bütün görevleri eksiksiz ve tam olarak yerine getirmesini ister. Bunun için de insanın sağlıklı, güçlü ve kuvvetli olması gerekir. Bu sebepledir ki, Kur'an, insanlara yalnız dinî, ahlâkî, hukukî kanunlar ve kaideler getirmekle kalmamış, aynı zamanda şu âna kadar bilinebilen en mükemmel koruyucu hekimlik kaidelerini ve prensiplerini de getirmiştir. Hatta diyebiliriz ki

240 Seyyid Kutub, a.g.e., c. III, cüz: 9, s. 98.

Kur'an, sadece koruyucu hekimlik ile ilgili sahalarda değil, diğer bütün alanlarda da getirdiği hükümlerle insan sağlığını korumayı amaçlamıştır.

İslâm ve onun yüce kitabı Kur'an, her şeyden önce insanı muhatap almakta ve her şeyi ile ona hitap etmektedir. Bu sebeple de Kur'an, her türlü bedenî ve ruhî hastalıklardan insanların korunmasını istemekte ve bu konularda da sağlam ve esaslı prensipler ve kanunlar getirmektedir. Kur'an'ın gösterdiği bu sağlam ve temel esaslar, öncelikle insanın ruhen ve bedenen hastalanmamasını emniyet altına almakta fakat hastalandığında da tedavi yollarını ve usullerini insanlara göstermektedir.

Tıp ilmi, İslâm dini gelinceye kadar, bir takım sağlık kaidelerinin ve tecrübelerinin bir san'at olarak değerlendirildiği, tabiblerin usta-çırak usulü ile yetiştirildiği ve dar anlamda hastalara çare arandığı meslekti. Fakat İslâm dini ile tıp, birdenbire evrensel boyutlara erişmiş ve insanlık, o zaman bugünkü modern anlayışına kavuşmuştur. Bir yandan Kur'an, şu âna kadar bilinebilen en mükemmel koruyucu hekimlik kaidelerini getirirken Hz. Muhammed (s.a.v.) de, sağlığın önemi, sağlığın korunması ve tedavi konularında önemli açıklamalarda bulunmuş ve tıbba yeni anlayışlar ve boyutlar getirmiştir.

Kur'an ve Hadîslerin getirdiği bu temel esasların ve kaidelerin ışığında diyebiliriz ki, İslâm, insanlar önce hastalansınlar, sonra tedavi olsunlar, istememiştir. Bilâkis insanlar, hastalanmasın, sıhhat ve sağlığını korusun ve muhafaza etsinler istemiştir, İslâm, bütün kaide ve prensiplerini, emir ve yasaklarını da bu amaca

uygun olarak getirmiş ve insan sağlığının bütünüyle korunmasını teminat altına almıştır. Bütün ihtimam ve öneme rağmen, şâyet insan, hastalanırsa, o zaman da mutlaka tedavi olmasını emretmiştir.

İslâm, ayrıca sağlık ile ilgili kaide ve prensipleri, dinî müeyyidelere de bağlamış ve bunların uygulanmasını ibadetin bir çeşidi olarak kabul etmiştir. Bunun içindir ki bir Müslüman, günde beş kere namaz kılmak için abdest alacak ve dolayısıyla günde beş kere elini, yüzünü, kollarını ve ayaklarını zorunlu olarak tam bir ay oruç tutarak, midesini dinlendirecektir. İslâm'dan başka hangi güç, insanlara bu uygulamayı yaptırabilmektedir?

İslâm, koruyucu hekimlik kaideleri ve prensipleri getirmesine!ve insan sağılığını korumayı amaçlamasına rağmen, tedaviye dair kesin kaideler ve çareler getirmemiştir. Bu sahayı insanların çalışmalarına ve araştırmalarına bırakmıştır. Bu genel prensibi dahi, İslâm'ın yüceliğini ve büyüklüğünü göstermeye kâfidir. Zira bugün çok iyi baliyoruz ki, tedavi metotları ve usulleri, gelişmekte ve hatta değişmektedir. Hatta aynı hastalık için tedavi, şahıstan şahısa bile değişebilmektedir. Nitekim ülserli bir hastaya tatbik edilecek tedavi ile, ülsersiz bir hastaya tatbik edilecek tedavi de elbette farklı olacaktır.

Bu ve benzer sebeplerden dolayı, Kur'an'da geniş ve tafsilâtlı bir tıp bilgisi ve tedavi metodu yoktur. Kur'an'ın özelikle tıp ve diğer pozitif ilimler sahasındaki genel prensibi, gözlem, deney ve tecrübeye dayanan sahalarda insanları, serbest bırakmak ve onları araştırmaya ve çalışmaya teşvik etmektir. Zamanla tıbbî bil-

giler artacak, gelişecek ve hatta değişebilecektir. Kur'an, şâyet bu sahada da geniş tıbbî bilgiler getirseydi, bu artma, gelişme ve değişme olamayacaktı. Zira Kur'an'ın getirdiği hükümler ve prensipler kesindir ve zamanla değişmesi asla söz konusu değildir.

Bunun içindir ki, Peygamberimiz; "*Ey Allah'ın kulları, tedavi olunuz. Allah verdiği her hastalığın şifâsını da yaratmıştır. Fakat bunu bazıları bilir ve bazıları bilmez*"[241] *buyurmuştur. Ebû Hüzâme adlı bir zat, Peygamberimize: "Biz hastalıklardan korunuyoruz, duâ ediyoruz ve tedavi oluyoruz. Bunlar kaderi değiştirir mi?" diye sormuş. Peygamberimiz de: "Korunma, dûa ve tedavi de kaderdir*"[242] cevabını vermişti.

Bu hadîsler bize, tedavi edici tıbbın sonsuz ufuklarını göstermekte ve hastalıkların şifasını araştırmayı ve tedaviyi emretmektedir.

Hast` bir insanın iradesi zayıf, uzuvları rahatsız ve sinirleri bozuktur. Cemiyet, sõhhatli ve sağlae bir kimseden gördüğü faydayı, hasta bir kimseden göremez. Bunun içindir ki, Allah, Kur'an'da Şuayb Peygamber'in kızının diliyle Hz. Mûsâ'nın ruh güzelliği ve ahlâkının yanında onun kuvvetini şöyle övmektedir: "*Babacığım, onu ücretle tut. Çünkü o, ücretle tutulan kimselerin en hayırlısıdır. Üstelik kuvvetli ve güvenilir bir adamdır*"[243] buyurmaktadır.

241 Buhârî, Tıp, 1; Müslim, Selem, 69.
242 Tirmizî, H.N. 2066; Ahmed, Müsned, III/421.
243 Kasas, 28/26.

Yine Allah, Tâlut için şöyle demektedir: "*Şüphesiz Allah, O'nu sizin için beğenip seçmiştir. Ona bilgi ve vücut bakımından bir üstünlük vermiştir.*"[244] Bu âyette Allah, Tâlut'un devlet başkanlığı için seçilmesinin iki özelliğini açıklamaktadır. Bunlardan birincisi, insanların işlerini liyâkatle yapabilecek ilmî üstünlük, diğeri de, fikrin ve düşüncenin doğruluğunu gerektiren cismanî olgunluk ve bedenî üstünlüktür. Bu konuda Peygamberimiz de kuvvetli bir mü'minin zayıf bir mü'minden daha hayırlı olduğunu söylemiştir.

Aslında Kur'an, muhtevası ve kapsadığı konuları dolayısıyla dinî talimleri emredici, ahlâkı güzelleştirici ve insanları hidâyete erdirici mahiyettedir. Bu ve yukarıda zikredilen sebepler dolayısıyla Kur'an'dan geniş anlamda tıbbî bilgiler beklenmemelidir. Fakat bununla birlikte Kur'an'da hiçbir tıbbî bilgi yoktur, demek de değildir. Kur'an'da özellikle insan neşv-ü neması, zürriyet, anatomi, fizyoloji, patoloji, vücut ve ruh hastalıkları, tedavi usulleri ve ölüme dair kısa bilgiler vermektedir.[245]

Kur'an'ın önemle üzerinde durduğu ve hakkında kısa da olsa bazı önemli bilgiler verdiği konuların başında diyebiliriz ki, astronomiden sonra tıp ve koruyucu hekimlik mevzuları gelmektedir.

---

244 Bakara, 2/246.
245 Karl Opitz, Kur'an'da Tababet, Ter. Nafiz Uzluk, Ankara 1971, s. 21.

Kur'an, gebelik ve kısırlıktan[246] hayız halinde iken kadına yaklaşılmasından,[247] çocukların emzirilmesinden,[248] tıbbî mahzurları yönüyle süt kardeş ve süt anne ile evlenilmemesinden,[249] ihtiyarlıkta gebe kalınamayacağından,[250] anatomiden[251] ve fizyolojiden[252] bahsetmekte ve hastalıkların nasıl teşekkül ettiğine ve sebeplerine dair kısa ve özet bilgiler vermektedir.

Hastalık sebepleri olarak Kur'an, ruhî etkilere büyük ölçüde yer vermekte, üzüntü ve ruhî bunalımı hastalıkların baş sebebi saymaktadır.[253] Yine hastalık sebebi olarak sihir, büyü, cinlerin ve şeytanın musallat oluşu gibi dış etkilerin varlığını da Kur'an kabul etmektedir. Kur'an'da zikredilen hastalık sebepleri sadece bu kadar da değildir. Zikredilen bu sebeplere ilâveten o, bazı malûm hastalık sebepleri üzerinde de durmaktadır. Meselâ: Yaralanmada etki ile sebep arasındaki münasebetten bahsetmekte ve bu konuda geniş bilgiler vermektedir.[254]

Maddî hastalık türlerinden sadece körlük ve abraşlığa (alaca hastalığı)[255] yer veren Kur'an, genellikle hastalıkların kaynağını ruhî etkenlerde gördüğü için,

246 Meryem, 19/9, 16; Nûr 24/31, 60; Talâk, 65/4; Hûd, 11/53.
247 Bakara, 2/222.
248 Bakara, 2/233; Tâhâ, 20/41; Kasas, 28/12.
249 Nisâ, 4/22.
250 Zâriyât, 51/29.
251 A'raf, 7/69; Fâtır, 35/1.
252 Nahl, 16/66.
253 Yusuf, 48/85; Fâtır, 35/1.
254 Felâk, 113/1-5; Nâs, 114/1-6; Sâd, 38/41; Yusuf, 12/32, Enfâl, 8/12; Yâsîn, 36/66; Hacc, 22/19-21; Muhammed, 47/15.
255 Âl-i İmrân, 3/49; Mâide, 5/110.

ruh hekimliği alanına önem vermiştir. Özellikle psikosomatik hastalıklardan insanları, korumayı amaçlamıştır.

Genellikle ruh hastalıkları, sıkıntı, çelişki ve kaldıramayacakları kadar ağır yük yüklenme gibi sebeplerden kaynaklanmaktadır. Kur'an, Allah'a, kadere ve âhiret gününe imam, tevekkülü, tevbeyi ve sabrı emretmekte ve ruhsal gerilimleri hafifletici, sıkıntıları giderici ve rahatlatıcı kaideleriyle, psikoz ve nevroz gibi ruhî hastalıkların meydana gelmesini büyük ölçüde önlemekte ve inananların ruhî hayatlarını dengeleyici ve tanzim edici bir rol oynamaktadır.

İnsanlardaki heyecan ve fizyolojik işaretlerden,[256] ihtiyarlık alâmetlerinden,[257] içkinin insan üzerindeki etkisinin ruh hekimliği yönündeki öneminden[258] ve sevincin insan üzerindeki etkisinden ve tedavisinden[259] özellikle bahsedilmektedir.

Döllenmeyi yapan erkek menisinden,[260] embriyoloji[261] ve jinekoloji[262] konularında da önemle durulmaktadır.

---

256 Zâriyât, 51/29; Zümer, 39/23; Ahzâb, 33/10; Neml, 16/58.
257 Hacc, 22/5.
258 Sâffât, 37/47; Vâkıa, 56/19; Tûr, 52/23.
259 Yusuf, 12/96.
260 Secde, 32/8; Târık, 86/6-7; İnsan, 76/2; Mürselât, 77/20-22.
261 Ra'd, 13/9; Zümer, 39/6; Mü'minûn, 23/11-13.
262 Lokman, 31/34; Hacc, 22/5, Şûra, 42/50; Fussilet, 41/57.

A- KORUYUCU HEKİMLİK (HIFZISSIHHA)

Kur'an'ın sağlık konusundaki temel prensibi, tedavi değil, koruyucu hekimliktir. Bu prensibiyle Kur'an, sağlık konusunda değişmeyen temel ve genel esaslar getirmiştir. Getirilen bu temel kaideler ve genel esasların amacı ise, öncelikle insanların ruh ve beden sağlığını korumaktır.

Bir sistem dahilinde belirtecek olursak Kur'an, şu sahalarda insan sağlığını korumayı amaçlamış ve genel prensiplerini getirmiştir:

1. Ruh sağlığını koruma,
2. Bulaşıcı hastalıklardan koruma,
3. Zararlı yiyeceklerden koruma,
4. Zararlı içeceklerden koruma,
5. Beden temizliği ve vücut sağlığı,
6. Dengeli beslenme.

1. Ruh Sağlığını Koruma

Genellikle ruh sağlığının bozulması ve dolayısıyla psiko-somatik hastalıkların meydana gelmesi, insanların sıkıntı içinde olmaları, çelişkiye düşmeleri ve kaldıramayacakları kadar yük yüklenmeleri gibi sebeplerden kaynaklanmaktadır.

Hastalık, aslında vücudun sırtına yüklenen duygusal acılardan kurtulmak için çıkardığı feryatlardır. Bu tarifin doğruluğu, psikiyatri kliniklerinde yapılan

araştırmalar neticesinde de doğrulanmıştır. Hastalığa bu yeni yaklaşımın esası, bedenle zihnin tek bir bütün oluşturduğu inancıdır. Yani kişinin düşündüğü, inandığı, hissettiği ve duyduğu her şey, vücuduna yansır. Bedenle ruh arasında sıkı bir işbirliği vardır.

Biliyoruz ki, utandığımızda kızarır, sıkıldığımızda suratımızı asarız. Araştırmalar göstermiştir ki, belli davranış ve şahsiyet türleri, belli hastalıklara yol açmaktadır. Son araştırmalarda tespit edildiğine göre, kanserin oluşmasıyla, bir yakının kaybedilmesinden duyulan derin çaresizlik ve bunalım arasında bir bağ vardır. Aşırı saldırganlık ve tedirginlik, kalp hastalıklarıyla; öfke ve kızgınlık ise ülser ve kolit hastalıklarıyla bağlantılıdır. İnanç sistemimizle sağlığımız arasında da bir bağ vardır. Nitekim büyük ruh doktoru Mazhar Osman Uzman, Tababet-i Ruhiye adlı eserinde bu konu ile ilgili şunları söylemektedir:

"Dinin ruh üzerinde derin bir tes'iri vardır. Gerçi bu tesirin derecesi, memleketlere, asra ve ortama göre değişebilmektedir. Mutedil[263] ve doğru bir inanca sihip olan her şahıs, sinirlerini metin bir zırhla muhafaza etmektedir. Din terbiyesi, insanı birçok fenalıklardan, cinâyet doğuracak sebeplerden korur. Her din, iyiliği emreder ve çalışmayı teşvik eder, kalbde fazla kin ve düşmanlık yaşamasına müsaade etmez, düşmanına bile af ve merhamet telkin eder."[264]

263 Mazhar Osman Uzman, Tababet-i Ruhiye, İstanbul 1941, s. 257.
264 Mazhar Osman, a.g.e., 257.

Yine Mazhar Osman'a göre, hangi dine mensup olursa olsun, dindar olanlarda değil, dinî akidelere taassupla bağlananlarda akıl hastalıkları görülmektedir. Yoksa asırlardan beri milyarlarca insana iyilik telkin eden, kurtuluş yolu gösteren hiçbir din, dimağı bozmaz, Lâkin dinsizlik... İşte akıl hastalıklarının mühim sebeplerinden biri.. Bir şeye inanmamak, yeni nesillerin ruhlarında önemli sarsıntılar yapmıştır. Allah'a, kadere inanmayı ve tevekkülü yok etmiş, yerine ihtiras, ihtilâl, öldürmek ve ölmek arzularını yerleştirmiştir.[265]

İnançsızlığın, sıkintının, öfkenin, insan hayatındaki çelişkilerin, ızdırap ve acıların kısaca ruhsal dengesizliğin, ruhsal ve bedensel hastalıklara sebep olduğu, bugün artık kesinlikle bilinmektedir. İnançsız, sıkıntılı, acılı ve ızdıraplı bir insan, ruhsal bunalımlara düşmekte, kendisini çevresinden ve arkadaşlarından kopartarak içine kapanık bir hayat sürdürmeye çalışmaktadır. İçinde bulunduğu ruhsal sıkıntılar, vücudun sinir sistemine etki etmekte ve bu da bedensel hastalıklara neden olmaktadır. Midede hazımsızlıkla başlayan şikâyetler, kısa zaman içinde gastrite ve ülsere dönüşmektedir. Ayrıca kaynağı ne olursa olsun insandaki ruhsal sıkıntılar, saç dökülmesine ve cinsel iktidarsızlıklara da sebep olmaktadır.

Beden yapısının bir bölümünü veya bütününü tehdit eden bu ruhî faktörler, ortaya çıkınca, bu sebep ve şartları giderici ve hafifletici yönde bir takım çalışmaları, yine vücudumuzdaki belli sistemler yapmaktadır.

---

265 Mazhar Osman, a.g.e., 260.

Bu sistemin verimsizliği ve yetersizliği, hastalığı; sistemin iflâsı ise ölümü davet etmektedir. Beden makinesinin ahenkli işleyişini bozan, yani onun sıhhat ve sağlığını tehdit eden pek çok sebep bulunmaktadır. Bu sebepler bedenimizin, biyolojik, bio-şimik ve mekanik ahengini bozarlar.

İşte tıp ilmi, bir taraftan bedenimizin sıhhatli işleyişindeki esrarı öğrenmeye çalışırken, diğer taraftan da sıhhat ve sağlığımızı bozan sebepleri, bunların vücudumuzda meydana getirdiği arızaları tanımaktadır. Böylece o, hastalık yapıcı sebepleri, sıhhatli bir bünye ile temasa gelmeden ortadan kaldırarak sıhhatin devamını sağlamakta, yani koruyucu hekimlik yapmaktadır. Hastalığı başlatan sebepleri yok ederek veya baskı altına alarak bunların meydana getirdiği bozukluk ve ahenksizliği azaltmaya ve gidermeye çalışmaktadır.

Tıbbın yaptığı bu görevi, en mükemmel bir biçimde Kur'an da yapmakta ve şu âna kadar bilinebilen en güzel koruyucu hekimlik kaidelerini insanlara sunmaktadır. Kur'an, öncelikle insanın Allah'a, kadere ve âhiret gününe inanmasını istemekte ve ona tevekkülü, tevbeyi ve sabrı tavsiye etmektedir. Ruhsal gerilimleri hafifletici, sıkıntıları giderici ve insanı rahatlatıcı bu kaideleriyle Kur'an, psikoz ve nevroz gibi ruhsal hastalıkların meydana gelmesini büyük ölçüde önlemekte ve insanların ruhsal hayatlarını dengeleyici ve tanzim edici bir rol oynamaktadır.

İman, özellikle kaza ve kadere iman, insanlara güven duygusu vermekte ve dolayısıyla şahsiyet çözülmesi adını verdiğimiz geçici dengesizlikleri ve sıkıntıları önlemektedir. Yine bu iman, insanlardaki

savunma mekanizmasını kuvvetlendirmekte ve ruhsal hastalıkları veya psiko-somatik hastalıkları hızlandırıcı davranışları dengelemektedir. Nitekim Kur'an-ı Kerîm'de: "*Başa gelen şeyleri ve olayları Allah'ın bilmesi, kaybettiğinize üzülmemeniz ve Allah'ın size verdiği nimetlere şımarmamanız içindir.*"[266] buyurulmaktadır.

"*Kendilerine karşı olumsuz ve dengesiz davranan kullarım, Allah'ın rahmetinden ümidinizi kesmeyiniz*"[267] buyurulmaktadır. Her iki âyet de insanların kader, acı, ızdırap, elem ve üzüntü içinde olmamalarını istemekte ve onların ümitsizlik içinde ruhî bunalımlara düşmesini önlemektedir. Zira tevekkül, insanlara daima umut kapısını açık bırakmakta, onları ümitsizliğe ve çaresizliğe düşmekten korumakta ve suçluluk duygusunu gidererek psikolojik bir rahatlık sağlamaktadır.

Allah'a inanmaktan mahrum kalmış sıradan ya da ünlü kötümserlerin, çaresizlik ve ümitsizlik girdabında boğuldukları ve çıldırdıkları görülmüştür. İntiharlar veya psiko-somatik hastalıklar, ümitsizliğin, çaresizliğin, acının ve ızdırabın dramatik bir sonucudur. Îman, tevekkül ve duâ, kaygılar altında ezilen, pörsüyen ve suçluluk duyan insan ruhuna zindelik ve hamle şevki aşılar. Hayata ve ölüm ötesine daha bir güven ve ümitle bakılmasını sağlar.

---

266 Hadîd, 57/23.
267 Zümer, 39/53.

a) Kur'an'da Ruh Sağlığını Sağlayan Genel Prensipler

1. "*Sapıklardan başka kim, Allah'ın rahmetinden umudunu keser?*"[268]

2. "*Başa gelen şeyleri ve olayları Allah'ın bilmesi, kaybettiğinize üzülmeniz ve Allah'ın size verdiği nimetlere şımarmamanız içindir.*"[269]

3. "*Ey kendilerine karşı tutumsuz davranan kullarım! Allah'ın rahmetinden umudunuzu kesmeyiniz.*"[270]

4. "*İçinizden kendileri ile huzura kavuşacağınız eşler yaratıp aranızda sevgi ve merhamet var etmesi, O'nun varlığının belgelerindendir.*"[271]

5. "*Rabbim, kötü ruhların kışkırtılmalarından sana sığınırım.*"[272]

6. "*Kadın-erkek iman etmiş olarak kim iyi iş işlerse, ona hoş bir hayat yaşatacağız.*"[273]

7. "*Kullarım sana beni sorarlarsa şüphesiz ben onlara yakınım. Bana duâ edenin duasını kabul ederim.*"[274]

---

268 Hicr, 15/56.
269 Hadîd, 57/23.
270 Zümer, 39/53.
271 Rûm, 30/21.
272 Mü'minûn, 23/97.
273 Nahl, 16/97.
274 Bakara, 2/186.

8. "*Allah sana bir sıkıntı verince, onu O'ndan başkası gideremez. Sana bir iyilik dilerse O'nun nimetini engelleyecek yoktur. O'nu kullarından dilediğine verir.*"[275]

9. "*Hastalandığımda bana şifâyı ancak Allah verir.*"[276]

Kur'an-ı Kerîm, bir kısım örneklerini verdiğimiz bu âyetleriyle, insanı sonsuz bir kuvvet kaynağı olan Allah'a imana, eşsiz bir neş'e kaynağı olan ibâdete ve hareketli bir insanlık hizmetine çağırmaktadır. İnanan insan, Allah'a dayanır. O'nun sonsuz lütufları ve yardımları içinde kendisini hiçbir zaman yalnız hissetmez. Kadere ve âhirete inanan insan, ruhî dayanaklarını kuvvetlendirir. İnsan, ruhen güç kazandıkça üzücü olaylara daha kolay katlanabilir. Hayatın bin bir türlü çileleri karşısında ruh sükûnetini ve huzurlu hayatını kaybetmeden daha mutlu gelecekleri bekler.

b) Hastalarda Umut

Kur'an-ı Kerîm, Hz. İbrahim'in, "*Hastalandığımda bana şifâyı, ancak Allah verir*"[277] dediğini nakletmektedir. İnsan hayatında esas olan, kişinin sağlıklı olması ve sıhhatini korumasıdır. Ancak tabiî olan bir kanun daha vardır ki, o da insanın şartlar tahakkuk edince hastalanmasıdır. İnsan hastalanınca, tekrar sıhhatine kavuşmak ve sağlıklı bir hayat sürmek ister. Bunun için de der-

275 Yunus, 10/107.
276 Şuarâ, 26/80.
277 Şuarâ, 26/80.

dinin çaresini aramaya koyulur. Kendisine şifâ verecek ve eski sağlığına kavuşturacak şifâ vericiler arar. Doktorlara başvurur. Hastahane hastahane dolaşır, derdine çâre arar.

Kur'an bize, hastalığın da, şifanın da yalnız Allah'dan geldiğini hatırlatmakta ve yüce bir kişinin yani Hz. İbrahim 'in bu konudaki davranışını bize örnek olarak sunmaktadır.

Kişi, kendi kusuru yüzünden hastalansa dahi, Allah, ondan devasını esirgemez. Şifanın Allah'tan geleceği inancı, en ümitsiz hastalarda dahi hastaya moral vermekte ve hastalıklarla mücadele gücü kazandırmaktadır. Hekime danışma ve ilâç almanın yanında, kesin şifanın ancak Allah'tan geldiğine inanan insanın, moral gücü çok yüksektir ve bu güç ona kanser dahil bütün öldürücü hastalıkların tedavisinde en büyük destektir.. Amerika'da bu amaçla kurulmuş özel klinikler mevcuttur. Meselâ Berkeley (California) deki, The Psyhosomatic Medicine Clinic bunlardan biridir. Burada hastalar, eski tıbbın bıraktığı yerden, hastanın kendisini kendi gücüyle tedavi etmesinden işe başlamaktadırlar. Allah'a güvenen ve dayanan bir kimsenin, moral gücü daima yüksektir ve ölürken bile O'na kavuşmanın mutluluğunu ve hazzını duymaktadır. Zira Allah'a inanan insan, Kur'an'ın ifadesiyle Allah'tan gelmiştir ve yine O'na dönmektedir.[278] Her türlü belâ ve musibetler, acı ve elemler karşısında inanan bir mü'min, tek teselliyi Allah'a dayanmakta ve O'nun rahmet ve lütfuna sığınmakta kullanmaktadır.

---

278 Bakara, 2/186.

Çağımızın psikologları, asabî gerginliğin ve çeşitli ruhî sıkıntıların giderilmesinde en etkili ilâçlar arasında bir dost ve arkadaşı da sayarlar. Öyleyse inanan hasta bir mü'min için, Allah'tan güzel bir dost bulunabilir mi? Allah'ın yani en büyük dostun kendisiyle beraber olduğunu bilen bir mü'mine, bundan daha büyük bir teselli olabilir mi?"

Bu nedenledir ki, mü'min, O'nun lütfunu da hoş, kahrını da hoş karşılamaktadır.

c) Duâ

Kur'an-ı Kerîm'de Cenâb-ı Hak şöyle buyurmaktadır:

"*Bana duâ ediniz ki, karşılığını vereyim.*"[279]

"*Duanız olmasaydı, Rabbinizin yanında ne kıymetiniz olurdu!?*"[280]

"*Rabbinize yalvara yalvara gizlice duâ ediniz.*"[281] *Hadîs-i şeriflerde ise şöyle buyurulmaktadır: "Duâ ibâdettir.*"[282]

"*Duâ başa gelene de, başa geleceğe de fayda verir. Duâ ediniz.*"[283]

D u â, insanoğlunun yaradılışında da mevcut olan ruhî bir ihtiyaçtır. Bu yüzden tarih boyunca insanlar,

---

279 Mü'min 40/60.
280 Furkan, 25/77.
281 A'raf, 7/55.
282 Tirmizî, Sahih, Daa'vât, 1, Mektebetü'l-İslami, Tarihsiz.
283 Tirmizî, Sahih, Daa'vât.

Allah'a duâ etmemişlerse de, mutlaka inandıkları üstün bir varlığa duâ etmişlerdir. İnsanların, ihtiyaçları, arzuları, korkuları ve acizlikleri mevcut oldukça, duâ da mevcut olacaktır.

İnsanoğlunun, bütün başarılarına, bütün hamlelerine rağmen, her zaman kusurları, acizlikleri, korkuları, arzu ve ümitleri daima olmuştur ve olmaya da devam edecektir. Hattâ bu duygular o derecede güçlüdür ki, dünya hayatını aşarak ölüm ötesine bile taşar, insanoğlu, yenemeyeceği korku ve endişelerden kurtulmak, gücünü aşan arzu ve emeline ulaşmak için kendisinden yardım isteyeceği üstün bir güce inanmak mecburiyetindedir.

İslâm dinine göre duâ, kulluğun gereğidir. Öyle ki yukarıdaki âyetlerde de görüldüğü gibi, Allah katında insanlar, duâ sayesinde değer kazanmaktadırlar.

Allah Teâlâ ve Peygamberimiz, duanın mutlaka kabul edileceğini vadetmişlerdir. Yeter ki kişi, duayı samimiyetle ve bütün benliği ile yapabilsin. Bazı duaların kulun istediği biçimde kabul edilmemesi ise kulun menfaati icabıdır. Nasıl ki büyükler, bir çocuğun zararlı isteklerini onun menfaati icabı yerine getirmiyorlarsa, Allah da kulunun menfaati için bazı isteklerini yerine getirmemekte ve duasına karşılık vermemektedir.

Bazı duaların kabul edilmemesi de gereken derunî şartları taşımadığındandır.

İnanan kişinin her anı duâ olmalıdır. Halbuki insanların çoğu, ancak bunaldıkları ve sıkıntıya düştükleri zaman duâ ederler. Nasıl ezan, namaz vaktinin geldiğini ilân ediyorsa, sıkıntı, bunalım ve belâlar da,

duâ vaktinin geldiğini haber verirler. Bilhassa, insanın âciz kaldığı ve morale ihtiyaç duyduğu hastalık zamanlarında daha çok insan, duaya ihtiyaç duyar. Duâ, böyle zamanlarda daha çok önem kazanır.

İslâm dininde de maddî tedavilerle birlikte manevî bir tedavi çeşidi olan duâ da emredilmektedir. Duanın tesiri, genellikle yaşanmakla bilinmesine rağmen, tıbbî ve fizyolojik tesirleri, klinik olarak da ispat edilmiştir. Duanın tesiri, şekli, şiddeti ve tekrarı ölçüsündedir. Fransa'daki Luordes isimli tıp bürosu, normal tedavi usullerinin tatbik edilemediği veya tatbik edilip de fayda vermediği hastalıklarda duanın tesirini ilmen ispat etmiştir.[284] Kanser, böbrek iltihabı, ülser, akciğer, kemik ve karın zarı veremleri gibi hastalıkların duâ ile bir anda iyi oluverdikleri görülmüştür.

İyileşme için mutlaka hastanın duâ etmesi şart değildir. Lourdes müessesesinde henüz konuşmayan küçük çocuklar ve imansızlar dahi başkalarının duâ etmesiyle iyi edilmişlerdir. Peygamberimiz de başkası için yapılan duanın, kendisi için yapılan duadan daha tesirli olacağını belirtmiştir. Kesin olarak şunu biliyoruz ki, duâ elle tutulur neticeler meydana getirmektedir. Ayrıca duanın psikolojik ve ruh sağlığı açısından da faydaları vardır. Ahlâk duygusunu kuvvetlendirir, kötü huy ve duyguları uzaklaştırır, yalnızlık duygusunu yok eder. Sabır ve tahammül gücünü artırır, gam, keder, sıkıntı, ızdırap ve bunalımları gidererek ruh sağlığını temin eder.

---

284 Osman Pazarlı, Din Psikolojisi, İstanbul 1968, s. 176.

d) İşsizlik Karşısında Bunalıma Düşme

Psikiatri kliniklerinde yapılan çalışmalar sonunda işsizliğin hem ruhsal, hem de bedensel hastalıklara sebep olduğu tespit edilmiştir. İşsiz kalan kişi, ilk olarak ruhsal bunalımlara düşmekte ve kendisini çevresinden ve arkadaşlarından kopartarak, içine kapanık bir hayat sürdürmeye başlar. Ailesine karşı sorumluluklarım yerine getiremediğini, onlara bakamadığını düşünür ve suçluluk duygusuna kapılır. Ruhsal sıkıntılar önce vücudun sinir sistemini etkiler, bu da bedensel hastalıklara sebep olur. Midede hazımsızlıkla başlayan şikâyetler, kısa zaman içinde, gastrite ve ülsere dönüşür.

Rızık için didişmeler ve tasalar ve bunların sebep olduğu bütün bu hastalıkları önlemek için Kur'an, önemli prensipler getirmiş ve bu prensiplere uyulduğu takdirde işsizlik karşısında bunalıma düşülmeyeceğini açıklamıştır. Pek çok devlet adamı ve bütün doktorlar, işsizlik karşısında kişinin bunalıma düşmemesi için var gücünü harcayarak daima sabrı tavsiye ederler ve işlerin düzeleceğini söyleyerek umutsuzluklarını gidermeye çalışırlar. İşte Kur'an, bu devlet adamlarının ve doktorların yapmak istedikleri, fakat bir türlü tam olarak başaramadıkları şeyi, başarmış ve şu esaslara uyulduğu takdirde bunalıma düşülmeyeceğini söylemiştir:

"*Hiç bir nefis yarın ne kazanacağını bilemez ve hiç bir nefis de nerede öleceğini bilemez.*"[285]

---

285 Lokman, 32/34.

"Allah'a dayan, vekil olarak Allah sana yeter."[286]

"Allah dilediğine geniş rızık verir, dilediğine de dar."[287]

"Allah insanlara rahmetini açarsa, O'nu kimse tutamaz ve Allah'ın vermediğini de O'ndan başka kimse salıveremez."[288]

"Yeryüzünde hiçbir canlı yoktur ki, rızkı ancak Allah'a ait olmasın."[289]

"Sabret. Sabrın ancak Allah'adır."[290]

Âyetlerde açıklandığı gibi, Allah'a inanan ve rızkın da Allah'a ait olduğunu bilen bir kimse, sabredecek, işsizlik karşısında bunalıma düşerek kendisini harap etmeyecektir.

e) Akıl Hastalarına İyi Muamele

Akıl hastalarının birer hasta insan muamelesi görmeye başlamaları tarih açısından çok yeni bir hâdisedir. Ancak bu âyetin derin anlamlarından da anlaşılacağı üzere, akıl hastalarının birer hasta olarak kabul edilmesi ve insanca tedavilere lâyık görülmesi şerefi, İslâm'a aittir. Ruh ve akıl hastaları, asırlarca en kötü muamelelere tâbi tutulup, hattâ içlerine şeytan girmiş diye yakılırken, 15 asır önce İslâm onlara hasta gözüyle bakıp iyi muamele yapılmasını emretmiştir.

---

286 Nisâ, 4/81.
287 Ra'd, 13/26.
288 Fâtır, 35/2.
289 Hûd, 11/6.
290 Nahl, 16/127.

Bilebildiğimiz kadarıyla akıl hastasına merhametle muamele edilmesini ve insanca davranılmasını tavsiye edip uygulayan ilk hekim de İbn Sînâ (980-1037)'dir. Ruhçu bir filozof olan İbn Sînâ, bu konuda önemli çalışmalarda bulunmuş ve depresyon ile ilgili bir deneyi de onu şöhrete ulaştırmıştır.

Müslüman Türklerde bilhassa bazı tasavvufî fikirlerin etkisiyle deli, yardıma muhtaç ve mutlaka yardım edilmesi gereken bir hasta olarak kabul edilmiş, hatta ortalarda dolaşan ve kimseye zarar vermeyen akıl hastalarına "veli" bile denilmiştir. Böyle kimseler ölümlerinden sonra da daima rahmetle anılmışlardır. Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde bazı selâtin camilerin yanında fakir ve âciz kimseleri beslemeye mahsus aşhaneler inşâ edilmiştir. Bazı mabetlerin yanında ise şifahaneler yapılmış ve adına da şifahane veya bîmarhane denilmiştir.

Sonuç olarak diyebiliriz ki, biyolojik kaynaklı olanlar dışında, ruh hastalıklarının çoğu; sıkıntı, üzüntü, keder, kendine güveni kaybetme, aşağılık kompleksi, ihtiras ve arzuların tatmin edilmemesi, maddî ve manevî kayıplar, yalnızlık duygusu ve suçluluk duygusu gibi ruhî faktörlerden kaynaklanmaktadır.

İslâmdaki kader inancı, başa gelen üzücü olayların normal ve tabiî karşılanmasını ve insanın, değiştirmeye gücü yetmediği şeyler karşısında boşuboşuna üzülmemesi gerektiğini emretmekte ve olayları, sabır ve teslimiyetle karşılamasını sağlamaktadır. Allah'ın iradesi olmadan bir yaprağın dahi kımıldamıyacağına inanan bir kişi, olayları olgunlukla ve soğukkanlılıkla karşılar. Dolayısıyla bağırıp çağırarak kendisini harap etmez ve

bir takım şartlı cümleler kurarak keder ve üzüntüsünü artırmaz. Yüce Allah'a ve kadere inanan kişi, elde edemeyeceği arzu ve ihtiraslardan dolayı üzülmez. Zira bilir ki Allah ne takdir etmişse o olur. Allah'ın takdir etmediği hiç bir şey, asla olmaz. Bu sebeple olan ve olmayan şeyler karşısında taşkınlık yaparak aşırılığa da kaçmaz.

Bu gerçek "Men âmene bi'l-kaderi, emine mine'l-kederi" (Kadere inanan, kederden uzak olur) sözüyle ifâde edilmiştir. Büyük filozof Erzurum'lu İbrahim Hakkı'nın diliyle "Mevlâm görelim neyler, neylerse güzel eyler" diyebilen bir kişinin, ruh hastası olması hemen hemen imkânsız gibidir.

Allah'a inanmak, O'na tevekkül etmek ve zor anlarda O'na güvenmek ve O'na sığınmak; ruhî gerginlikleri ve dış baskılarla iç baskıları azaltmakta, kişiyi korkulardan uzaklaştırarak yalnızlık ve güvensizlik duygusunu yok etmektedir. Âhirete inanan kişi, uğradığı hastalıkların karşılıksız kalmayacağını, başına gelen belâ ve musibetlere karşı âhirette mükâfat alacağını, kaybettiği sevdiklerine orada kavuşacağını ve dünyada elde edemediği veya edemeyeceği şeyleri, orada elde edebileceğini düşünerek teselli bulur ve ümitsizliğe düşmez.

İslâm, aşırı arzu ve ihtirasları, çeşitli şekillerde kontrol altına almakta, kibir, kin ve nefret gibi kötü duyguları ıslah etmekte ve dolayısıyla ruhen sağlam, dengeli ve karakterli bir insan tipi ortaya çıkartmaya çalışmaktadır. İnanan insan, ibadet ve duâ ile, günlük keder, ızdırap ve menfî düşüncelerden uzaklaşıp Allah'ın huzuruna çıkmakta ve ruhî bir sükûna kavuşarak deşarj

olmaktadır. Ruh, ibadet sayesinde ait olduğu yere, hakikî yerine yükselmekte ve tatmin olmaktadır.

İslâm'ın tevbe emri ise, vicdan azabının verdiği sıkıntı ve suçluluk duygusunu yok ederek insanı rahata kavuşturmakta ve pek çok ruh hastalıklarının ortaya çıkmasına mani olmaktadır.

İslâm, Allah'tan başka hiç bir şeyden korkmamayı, insana zarar verecek maddî ve manevî her şeyden O'na sığınmayı emretmekte, dolayısıyla ruh sağlığını bozucu her çeşit korkunun önüne geçmektedir. Bilhassa Allah'ı her an düşünen ve O'nu hatırından çıkartmayan ve bunda da muvaffak olan kişinin, ruh hastası olması imkânsızdır. Kur'an'da "*Kalbler, ancak Allah'ın zîkriyle (hatırlanmasıyla) huzura kavuşur*"[291] buyurulmaktadır.

Kur'an'da bütün müslümanların kardeş olduğu prensibi getirilmiştir.[292] Bu prensip, zekât, sadaka ve diğer yardımlaşma şekilleriyle, toplu ibadetler, bayramlarda yapılan karşılıklı ziyaretler, nikâha dayanan huzurlu ve sağlam aile çevreleriyle güçlenmekte ve güçlülüğü nişbetinde fertler, sosyalleşmektedir. Bu husus, sosyal intibaksızlıklar açısından çok önemlidir. İslâmın ruh hastalıklarından koruyuculuğu, ancak İslâmın yaşanmasıyla tam olarak anlaşılabilir. İstatistikler, din ve ahlâk duygusunun çözülmesi ve çöküntüye uğraması oranında, ruh hastalıklarının da arttığını göstermektedir. Medeniyetin sağladığı maddî refah, ruhun huzura kavuşmasına yetmemektedir. Ruhun huzuru ise ancak İslâm'la mümkündür.

291 Ra'd, 13/28.
292 Hucurât, 49/10.

2. Bulaşıcı Hastalıklardan Korunma

Kur'an-ı Kerîm, insanın ve insan neslinin korunmasını amaçlamış ve bunu sağlamak maksadıyla da bir takım ön tedbirler getirmiştir. Kur'an'ın getirdiği ön tedbirlerin başında ise, önleyicilikle caydırıcılık prensibi, ilk sıralarda yer almaktadır. Bu prensibe göre Kur'an, evlilik dışı cinsî münâsebeti ve bu münâsebetlere götüren yolları kesinlikle yasaklamış ve bu konuda önleyici ve caydırıcı tedbirler getirmişir.

Eskiden olduğu gibi bugün de insan neslini tehdit eden hastalıkların başında frengi, belsoğukluğu ve yumuşak yara gibi zührevî hastalıklar gelmektedir. Bu hastalıkların bulaşmasında ise en önemli faktör, evlilik dışı cinsî münâsebetlerdir. Evlilik dışı cinsî münâsebet, beden sağlığı açısından tehlikeli ve sakıncalı olduğu gibi ruh sağlığı açısından da sakıncalı ve tehlikelidir. Özellikle gayr-i meşru çocuklarda bazı ruhî dengesizlikler görülmekte ve bunlar hayat boyu suçluluk duygusu içinde yaşamaktadırlar.

Dinî bir takım sebep ve hikmetlerin yanında, sıhhî sebeple de İslâm dini, fuhşu ve evlilik dışı cinsî münâsebeti yasaklamış; hattâ evlilik dışı cinsî münâsebete götüren bütün yolları da kapatmıştır.

Bu konuda Cenâb-ı Hak:

"*Fuhşun gizlisine de, açığına da asla yaklaşmayınız,*"[293]

---

293 En'âm, 6/151.

"*Zinaya yaklaşmayın, çünkü o, şüphesiz bir hayâsızlıktır*"[294] buyurmaktadır.

Zinanın, insan sağlığına olan zararları yanında, ahlâkı, toplumu, aileyi ve ruh sağlığını bozucu pek çok etkileri de vardır. Hattâ içtimaî bünyede açtığı yara, çok daha derin ve çok daha tehlikelidir. Sosyal nizamın ve içtimaî bünyenin varlığının ilk ve mutlak şartı, aile ve nesildir. Zina ise, bu iki unsuru yok eden ve dolayısıyla içtimaî nizamı yıkan ve nesli bozan en kuvvetli sâiktir. Bir taraftan sosyal nizamı korumak, diğer yandan fertleri ve nesli uğrayabilecekleri felâketlerden muhafaza etmek için Kur'an, zührevî hastalıklarla, diğer bulaşıcı hastalıkların kaynağını oluşturan evlilik dışı cinsî münâsebetleri yasaklamış ve "zinaya yaklaşmayınız" emriyle fuhşun her çeşidine kesinlikle set çekmiştir.

Âdet Hâlinde Kadına Yaklaşmamak

Kur'an, kadın âdet halinde iken onunla cinsî münâsebeti yasaklar. Modern tıp da, kadın âdet halinde iken cinsî münâsebeti yasaklamaktadır. Adet zamanında cinsî istekten ziyâde ızdırap hali vardır. Bu durumda cinsî münâsebet, hem organik hem de ruhsal açıdan zararlıdır. Âdet esnasında vajinanın koruyucu mekanizmaları yetersiz olduğundan rahim iltihapları (endometrit) artar.

Ayrıca âdet kanı, bir çok mikropları ihtiva eder. Erkeğe bulaştığı zaman iltihaplara sebep olabilir.

---

294 İsrâ, 17/32.

Âdet halinde kadının dahilî gışalarında şişme ve kızarma olacağından, bu durumda cinsî münasebet, yırtılmalara ve mevcut mikropların hastalık sirâyetine ve kadının sıhhatinin bozulmasına sebep olur.

Kur'an, âdet halinde kadına yaklaşılmamasını istemekte ve şöyle buyurmaktadır: "*Âdet halinde iken kadınlardan uzaklaşınız. Temizleninceye kadar onlara yaklaşmayınız*" [295]

3. Zararlı İçeceklerden Korunma

Kur'an-ı Kerîm, insan sağlığını korumak için, onları zararlı içeceklerden de korumayı amaçlamış, helâl ve temiz içeceklerin kullanılmasını emrederken, zararlı içeceklerin kullanılmasını kesinlikle yasaklamıştır. Şurası kesinlikle bilinmektedir ki, İslâm dininin yasak ve haram kıldığı her şey, insan sağlığına zararlıdır. Bu yasak ve haramlardan kaçınan kişi ise, sağlığını korumada önemli adımlar atmış olmaktadır.

Bilindiği üzere tabiatta bulunan en saf içecek yağmur suyudur. Bu su, insanların bulunmadığı yerlerde, yere düşünceye kadar içine mikrop karışmaz; ancak pis yerlerde tozlarla temasa gelince mikroplanır. Bu hususu Kur'an-ı Kerîm şöyle açıklamaktadır:

"*Biz gökten tertemiz bir su indirdik.*"[296]

Allah, "tertemiz su" indirmek suretiyle, temiz olan ve zararlı olmayan içeceklerin kullanılmasını murad

---

295 Bakara, 2/222.
296 Furkan, 25/48.

etmekte ve böylece hayatın, temiz ve arınmış olmasını da istemektedir.[297] İçeceklerin temiz ve helâl olmasını isteyen İslâm dini, bu prensibiyle öncelikle insan sağlığını korumayı ve onun hastalanmamasını istemekte ve bu gayeye matuf prensipler getirmektedir.

Kur'an'ın bu konuda getirdiği prensiplerin ve hükümlerin başında içkinin yasaklanması ve kullanılmasının haram olması prensibi gelmektedir. Zira içkinin insan sağlığına mutlak zararı dokunmaktadır. Kur'an-ı Kerîm, şu âyetiyle içkiyi kesinlikle yasaklamaktadır:

"*Ey mü'minler, içki, kumar, dikilen kurban taşları ve şans okları şeytanın işlerinden murdar bir şeydir. Onlardan sakının ki felah bulaşınız.*"[298]

Aklı bürüyüp örten diğer bir tabirle kafayı dumanlayan içkinin, bedene, sıhhate, akla, mala ve insanların birbirlerine karşı olan muamelelerine pek çok zararları vardır.[299] Hattâ içki bütün kötülüklerin ve fuhşun kaynaklığını yapmakta ve insanlar arasında kin ve intikamın doğmasına sebep olmaktadır.[300]

İçkinin cinsi ne olursa olsun, bunun etkisi alınmış bulunan alkol miktarına bağlıdır, tadı ve rengiyle ilgisi yoktur. Alkol, kuvvetine göre ağzın cidarına, mideye ve üst bağırsaklara etkide bulunur.[301] Ayrıca alkolün,

---

297 Seyyid Kutub, a.g.e., c. VI, cüz. 19, s. 45.
298 Mâide, 5/90.
299 Merâğî, a.g.e., cüz: 111, s. 140.
300 Merâğî, a.g.e., cüz: 111, s. 22.
301 N. Kesel-H. Walton, Alkolizm, Ter. Ender Gürol, İstanbul 1966, s. 6.

beyne ve vücudun diğer organlarına da zararlı etkileri bulunmaktadır. "Vücudun kilosu başına 1/2 mg. alkol dahi beynin çalışmasını etkilemektedir. Kanda % 0,3,-0,4 arasında alkol bulunması dahi dengenin bozulmasına sebep olmaktadır. Endüstri kazaları kanda % 0,1 kadar düşük bir alkol miktarında bile meydana gelebilmektedir.[302]

"Alkoliklerde hastalanma oranı ise normalden 2-3 kat daha fazladır. Alkoliklerde günlük hayatta kazaya uğrama ihtimali 8 kat, endüstride kazaya uğrama ihtimali 2 kat daha artmaktadır."[303]

Alkolün sağlığa zararları söz konusu edilince, akla ilk gelen içkinin karaciğerde yaptığı tahribat ve siroz hastalığıdır. Ancak son araş}ırmalar, alkolün, beyni, karaciğerden daha fazla tahrip ettiğini göstermiştir. Alkolün beyin üzlrindeki tahribatı ise daha çok beynin düşünme ile ilgili bölümlerinde meydana gelmektedir. Alkolikler, biraz düşünmeyi gerektiren en basit probmemleri bile çözememektedirler.

Normal bir insanın beyninde dakidada 100 hücre ölmektedir. Beyin hücreleri ise "çoğalmayan hücreler" dir. Bu nedenle beyinde ölen hücrelerin yerine, yeniden hücre yaratılarak yenilenme olmamaktadır. Bu yüzden insan, yaşlandıkça beynin fonksiyonlarında bir gerileme olmaktadır. Bu gerileme alkol alanlarda çok daha hızlıdır. Çünkü alkol, beyinde meydana gelen hücre ölümünü hızlandırmakta ve artırmaktıdır.

---

302 Selçuk Alsan, Gönüllü Çılgınlık Alkolizm, Bilim ve Teknik, Ankara 1977, c. X. sayı: 166, s. 36.
303 Bilim ve Teknik, aynı yer.

Kur'an'da ve hadîslerde içkiye "Hamr" adı verilmektedir. Hamr ise, Arapça'da aklı örten ye bürüyen demektir. Bu anlamda başörtüsüne de "hımar" denmektedir. Alkolün beyne yaptığı tahribatı düşündüğümüzde alkole "hamr" denmesinin özel bir anlamı olduğu anlaşılmaktadır. Zira alkolün, beyne olan zararı, diğer organlara olan zararından daha çok olduğu tespit edilmiştir. Öyle sanıyoruz ki, bu ifade boşuboşuna seçilmemiş, alkolün beyne olan zararlarının daha çok olduğunu ifade etmek için aklı örten ve bürüyen anlamına gelen hamr kelimesi kullanılmıştır. Zira Arapça'da alkali kelimesi kullanılmakta ve alkol anlamına gelmekteydi.[304]

Yapılan araştırmalara göre, alkolizm, kalp ve damar hastalıkları, kanserden sonra üçüncü sırada önemli sağlık sorunu haline gelmiştir. Alkolizme bağlı iş ve trafik kazaları, aile içi sorunlar, boşanmalar, intihar, yaralama ve öldürmeler gibi adlî meseleler de hızla artmaktadır. Son yıllarda artış, özellikle gençler ve kadınlar arasında daha fazla olmaktadır.

Bu artışı hızlandıran içkilerin başında ise bira gelmektedir. Bira, alkolizein başlangıcını oluşturan bir içki olarak, bu özelliğini korumaktadır. Yani alkolizm, bira gibi hafif görünen bar içkinin içilmesiyle ortaya çıkabilmekte, toplum içinde de son derece zararlı bir durumla karşı karşıya kalınabilmektedir. Gelişmiş veya gelişmekte olan alkolizmle tehdid edilen ülkelerde giriş hep bira ile olmuştur.

---

304 Haydar Bammat, İslâmiyetin Manevî ve Kültürel Değerleri, Ter. Bahadır Dülger, Ankara 1963, s. 354.

"Bir veya bir buçuk şişe bira içmek, bir duble rakı almak gibidir.[305] Zira biranın içinde % 3-4 oranında bir alkol vardır. Bu alkol ise, diğer alkollü içkiler içersindeki alkole kıyasla daha karışık, daha kaba bir alkoldür. Aslında bir çok zararlı maddeleri, bir takım yan ürünleri de içine alan bir alkol."[306]

Bir-iki duble içkinin veya bir-iki şişe biranın insan sağlığına zarar vermediği, hatta günlük yorgunlukları, sıkıntıları ve bunalımları giderdiği söylenmektedir. Fakat bu çok aldatıcı bir düşüncedir. Bu konuda şu vecizeyi unutmamak gerekir: "Kişi önce alkolü içer, sonra alkol alkolü izler, en sonunda da alkol kişiyi içer, tüketir". Alkolün yorgunluk, sıkıntı, bunalım ve üzüntü giderici bu özellikleri, aslında alkole karşı bağımlılığın gelişmesinde çok önemli bir rol oynamaktadır. Bağımlılık geliştikçe, alkol miktarı da artacaktır. Miktar arttıkça da alkolün kişide yaptığı tahribat da artacaktır.

Ayrıca böbrek taşları için biranın tavsiye edildiği görülmektedir. Bu konuda da biranın bir faydası olmadığı görülmüştür. Zira bira, idrar süzen damarları kasmakta ve kasılma denilen olay meydana gelmektedir. Bu da hastaya şifa değil, yeni bir hastalık getirmektedir. Çoğu sarhoşluk veren şeyin, azının da haram olduğu prensibini getiren İslâm'ın insan sağlığı için koyduğu önleyici tedbirlerin haklılığını, ayrıca çağımızdaki araştırmalar da ispat etmiş bulunmaktadır. Bu da İslâm'ın yüceliğini gösteren bir başka delildir.

---

305 Yankı Dergisi, 15-21 Mart 1982, Doç. Dr. Mehmet Ünal ile yapılan mülakat, s. 42.

306 Yankı Dergisi, 5-11 Temmuz 1982, Prof Dr. Orhan Öztürk ile yapılan mülakat, s. 37.

Ankara Hacettepe ve Gülhane Askeri Tıp Fakültelerinden 106 öğretim üyesinin yayınladıkları bir bildiride ise şöyle denilmektedir:

"Alkolizm, bütün dünyada en önemli sağlık sorunlarından biridir. 1982 Mayıs ayında Cenevre'de toplanacak olan Dünya Sağlık asamblesi'nde teknik tartışma konusu olarak seçilen alkolizm sorununa karşı yalnız gelişmiş ülkelerde değil, gelişmekte olan ülkelerde de etkin önlemler alınması zorunludur." Alkolizm, ferdi bedenî ve ruhî yönden çökerten ağır bir hastalık olduğu gibi, aileleri yıkan, mutsuzluklara ve büyük iş gücü kaybına yol aşan, trafik kazalarının en başta gelen sebepleri arasında bulunan bir toplum ve sağlık meselesidir.[307]

Alkollü içkilerin kullanılmaya başlandığı eski zamanlardan beri insanlar, alkolün zararlarını anlamışlardır. Alkolün kötüye kullanılmasına, "gerçek delilik", "toplumsal delilik", alkollü içkilere ise "şeytan kanı", "aslan sütü" ve "insanların kamçısı" denilmiştir. Buna rağmen şimdiye kadar alkolizmin kökünü kazıyacak kesin önlemler de alınamamıştır. Dahası bugüne kadar alkolizm, bütün yönleriyle tanıtılamamıştır. Hatta bireyler ve toplum üzerinde meydana getirdiği zararların sonuçları ve sosyal - hijyenik yönü iyice kavranamamıştır.

307 Tercüman, 24 Haziran 1982; Yankı, 5-11 Temmuz 1982, s. 36.

Yapılan ilmî araştırmalar, alkolün zararlarını ise şöyle tespit etmiş bulunmaktadır:

1. Alkol, yağ ve lipoitleri eriten bir maddedir. Beyin ve sinir hücreleri yağ ve lipoitlerden meydana gelmiştir. Bu yüzden alkol, hücre zarlarını eriterek zorla içeri girer ve hücreleri zehirler ve uyuşturur. Muvakkat felce uğratır. Devamlı alkol alanlarda beyin ve sinir hücreleri tahrip edildiğinden psikiyatrik hastalıklar, ortaya çıkar.

2. Alkol, kalp adalelerinin eskimesine, kalbin büyümesine yol açar ve tansiyonu artırır.

3. Böbrek hücrelerini tahrip eder. Böbreğin kan süzme kabiliyetini azaltarak böbrek iltihaplarına sebep olur.

4. Alkol, damar kireçlenmesine (asterieskleroz) yol açar. Beyin damarlarındaki kireçlenme ise bunamaya sebep olur.

5. Alkol, sindirim sistemi hastalıklarına yol açar.

6. Alkol, hormon sistemini etkiler ve hormon bezlerini harab eder.

7. Cinsiyet hücrelerini etkiler. Alkoliklerin çocuklarında ruh hastalıkları, sakatlıklar ve zekâ gerilikleri görülür.

8. Karaciğeri tahrip ederek öldürücü bir hastalık olan siroza yol açar.

9. Vücût ve hücrelerinin mukavemetini azaltarak verem v.s. gibi hastalıklara sebep olur.

10. Alkol, insanın hayat gerçeklerinden kaçarak yalnızlığa mahkûm olmasına, mücadele gücünü kaybetmesine, insanların kendisinden uzaklaşmasına ve aile saadetinin yıkılmasına sebep olur.

11. Alkol alışkanlığı, subakut alkolik delirium, delirium tremens, alkolik hallusinasyon, alkol paranoiası, alkol bunaması, alkolik epilepsi, alkolik polinörepati, alkolik ampliopia, alkolik serebellar, dejenerasyon dipsomania, patolojik sarhoşluk gibi pek çok ruh hastalıklarına, intiharlara, dikkat azalmasına, hâfıza kaybına, bencillik, kıskançlık, zalimlik gibi kronik ruhî bozukluklara sebep olur. Akıl hastahanelerindeki hastaların çoğu, alkolün kurbanlarıdır. İşte İslâm, alkolü yasaklamakla bu ve bilinemiyen daha pek çok zararlardan insanları korumuştur.

4. Zararlı Yiyeceklerden Korunma

Koruyucu hekimlik açısından önemli olan konulardan biri de, yiyeceklerin çeşidi ve temizliği konusudur. Zira rastgele ve temiz olmayan yiyecekler, insan sağlığına zararlı olduğu gibi, bizzat bazı yiyeceklerin kendisi, insan sağlığı için zararlıdır. En mükemmel koruyucu hekimlik kaide ve prensiplerini koyan Kur'an, bize bizzat zararlı olan yiyecekleri haber vermiş ve bu yiyeceklerin yenilmesini ve kullanılmasını kesinlikle yasaklamıştır.

Bu konuda Kur'an, şu zararlı yiyeceklerin adlarını zikretmekte ve şöyle demektedir:

"Allah size ölüyü (murdar hayvanı), kanı, domuz etini ve Allah'tan başkası için kesilen hayvanı kesinlikle haram kılmıştır."[308]

Selim bir yaradılışa sahip olan herkes, ölü etinden ve bozulmuş bir kandan tiksinir ve nefret eder. Ölüdeki ve bu vasıftaki kanda görülen mikrop ve zararlı maddeleri göz önünde tutan hem Tevrat,[309] hem de Kur'an bu zararlı yiyecekleri haram kılmıştır.

Bu zararlı maddelerin yenilmesi ve kullanılmasının yasaklanması, dini sebeplerin yanında bir takım sıhhî sebeplere de dayanmaktadır. Nitekim ölü hayvanlarla canlı hayvanlar arasındaki fark, ölü hayvanların etinin yenilmemesinin sebebidir. "Ölü hayvanlarla canlı hayvanlar arasındaki fark, ölünce ve hattâ can çekişme sırasında ağız ve bağırsak gibi yerlerdeki mikropların dokuları istilâ edişi, buralarda çoğalıp zararlı ürünleri yapmasıdır. Ölülerin kokuşması da bundandır. Ayrıca hayvanları hastalandıran mikropların pek çoğu can çekişme anında dokuları istilâya başlarlar. Bu bakımdan da ölü hayvan tehlikelidir."[310]

Hayvan, mikrobik bir hastalıktan ölmüş olabilir. Bu yüzden de ölü hayvan etini yemek, sağlığa zararlıdır. Ayrıca sağlığa zararlı olan şeylerden biri de, kandır.

---

308 Bakara, 2/173.

309 Tevrat, Bab: 14/8.

310 Ekrem Kadri Unat, Bulaşıcı Hastalıklarla Savaş ve İslâm, İstanbul 1975, s. 47.

"Kan sağlam canlılarda bile muhtelif mikropları ihtiva etmektedir, ayrıca kesim sırasında kana çeşitli mikroplar geçmektedir. Diş çektirme sırasında bile bu olay vardır. Kandan yapılan hayvan yemlerinin, hayvanlar arasında salgınlara sebep olduğu ve bunlardan insana hastalıkların bulaştığı bilinmektedir."[311]

Ayrıca kanda, bazı mide hastalıklarının mikropları mevcuttur ve bunlar, ette olan mikroplardan daha çok kanda bulunurlar.[312] Kan üzerinde yapılan tahliller de göstermektedir ki, kan, pek çok hastalık yapıcı unsurları ihtiva etmektedir. Meselâ o, sıhhate zararlı olan uric asid (ürik asit) ihtiva ettiği gibi,[313] alerji yapan globubin maddelerini de bünyesinde taşır.[314] Kan, mikropların üremesi için ideal bir vasattır. Kan vasıtasıyla bir çok bulaşıcı veya bulaşıcı olmayan hastalıklar insanlara bulaşır. Çok çabuk bozulup kokuştuğundan toksinler meydana gelmekte ve bu da zehirlenmelere sebep olmaktadır.

Domuz etine gelince, asırlarca önce Allah tarafından haram kılınan bu hayvanın etinde, kanında ve bağırsaklarında son derece tehlikeli tenya ve mikropların bulunduğunu bugünkü ilim de tespit etmiş bulunmaktadır.

Domuz etinden insana, trişin ve domuz şeridinden başka hastalıklar da geçmekte ve hatta trişin, et yiyen bütün hayvanlara da yerleşebilmektedir. Bu bakımdan yırtıcı ve et oburlar denen memeli hayvanların

---

311 Unat, a.g.e, s. 47.
312 Reşid Rıza, a.g.e., V7/134.
313 Vahidüddin Han, a.g.e., 223
314 Haluk Nur Baki, Sonsuz Nur, İstanbul 1960, s. 42.

etlerinin de yenilmesini yasaklamak suretiyle İslâm dini, bütün trişinli hastalıkları kesinlikle önlemiştir.[315]

Türkiye'de ve diğer İslâm ülkelerinde yaşayan insanlarda trişinli hastalık yoktur. Halbuki buralarda yaban domuzları da vardır. Tıbbın bütün imkânlarıyla domuz etinden insanlara geçmesini önlemeye çalışan Amerika Birleşik Devletleri gibi ülkelerde bile, insan ölülerinde % 4-10 oranında bu parazitlere rastlanmaktadır. Bizde tek bir vak'a olmamasının sebebi İslâm dinini koruyuculuğudur.[316]

Hayvanlar içinde en çok ürik asit taşıyan hayvan, domuzdur. Domuzun dışındaki diğer hayvanlar bu maddeyi sidik yolu ile devamlı dışarı atarlar. İnsan vücudu da bu maddenin % 90'mı böbrekler vasatısıyle dışarı atar. Fakat domuz için ürik asidin % 2'sinden fazlasını dışarı atmak mümkün değildir. Geriye kalan büyük miktar da kanın bir parçası olarak varlığını devam ettirir. Domuz etini yiyenler, diz ağrılarından ve daha buna benzer bir çok hastalıklardan şikâyetçidirler.[317]

Bazı kimselerin iddialarına göre, ilerlemiş olan bugünkü pişirme vasıtalarının kullanılması sonunda bu zararlı maddeler ve parazitler, ölmekte ve tehlike arz etmektedir. Bu kimseler, ilmin asırlarca yaptığı araştırmalar sonunda sadece bir tek zararın keşfedildiğini

315 Unat, a.g.e., 47-48.
316 Unat, a.g.e., 48.
317 Vahidüddin Han, a.g.e, 224.

unutuyorlar. Kim domuz etinde henüz keşfedilmemiş daha bir çok âfetlerin bulunmadığını kat'î olarak söyleyebilir?[318]

Nitekim Dr. Hans - Heinrich Reckeweng tarafından yazılan ve Dr. Ömer Fahreddin Göze tarafından dilimize çevrilen "Domuz Eti ve İnsan Sağlığı" adlı kitapta domuz etinin pek çok zararlarından bahsedilmektedir. Bu da bize gösteriyor ki, zamanla domuz etinin zararları daha bariz bir şekilde ortaya çıkmakta ve İslâm dininin haklılığını ispat etmektedir.

Reckeuoeng bu eserinde İslâmî kurallara göre yaşayarak domuz etinden uzak duranların sağlıklı olduklarını, ilerlemiş yaşlarına rağmen uzun ve meşakkatli seferlerin yüklerini sırtlarında taşıyabildiklerini söylemektedir.[319] Himalayalarda muhtelif kabileler arasında yapılan bir araştırma, bu gerçeği ortaya çıkartmıştır. Burada İslâmî kurallara göre yaşayarak domuz eti yemeyenler, sağlıklı ve dayanıklı oldukları halde; vadinin öbür yanında ve İslâmî kurallara göre beslenme yapmayanlar hastalıklardan kıvranmaktadırlar.[320]

"İkinci Dünya Harbi esnasında Mareşal Envin Rommel komutasında yapılan Kuzey Afrika Harekâtına iştirak eden Alman askerlerinde, giderek sık sık rastlanan ve adına "tropik ülser - ulcus cruris" denilen ve

---

318 Kutub, a.g.e., c. I, cüz: 2, s. 52.
319 Hans H. Reckeweng, Domuz Eti ve İnsan Sağlığı, Ter. Ömer F. Göze, İstanbul 1980, s. 8.
320 Reckeweng, aynı yer.

ayaklarda yara halinde görülen bir hastalık tespit olunmuştu. Bu hastalık askerlerin muharebelere fiilen iştirakine mâni oluyor, uzun süre hastahanede kalmalarını mecburî kılıyor, hatta iklimi daha mutedil bölgelere naklini icap ettiriyordu. Bütün tedavi metotları, kemoterapi usulleri denendiği halde başarılı olunamayınca, ayaklarda zuhur eden çıbanların, hastanın aldığı gıda ile ilgili olabileceği hususu akla geldi. Çünkü bu rahatsızlıklara oradaki yerli halkta hiç rastlanmamakta idi. Bunun üzerine ordunun iaşesi, Müslüman yerli halkına domuz eti bulunmayan gıda rejimine göre tanzim edildi. Neticede tropik ülser derdi tamamen ortadan kalktı."[321]

Domuz etinin pek çok zararları bulunduğu bugün artık kesinlikle bilinmektedir. Bu sahada yazılan eserlerde, bu zararlar etraflıca anlatılmaktadır. Bu konuya, Reckeweng'in domuz etinin zararları hususunda hazırladığı bir tabloyu - domuz etinin zararları tablosu - yazarak son vermek istiyorum.

"Sutoksinler (Domuz etindeki zehirler) ve bunların istihlâkinden sonra ortaya çıkan hastalıkların (fazların) en önemlileri:

1. Kolestrin,

a. Kanda kolestrin yüklü moleküller. (Hipertansiyon, arteriyoskleroz),

b. Kanser hücrelerinin cidarındaki kolestrin, (Neoplaşma fazları),

---

321 Reckeweng, a.g.e, 8-9.

2. Histamin ve İmidazol cisimleri (yüksek dozda).

a. Kaşıntı tevlid edici maddeler, (Ürtiker, pes, dermatit, egzama),

b. İltihap vak'alarına yol açanlar, (kan çıbanı, şirpençe, apandisit, kolesistit, tromboflebit, fluoralbus, flegmonlar v.b.)

3.Büyüme hormonu, (iltihaplanma ve büyüme-gelişme temayüllerinin teşviki).

(Andiposits, akromegali, neoplaşma fazları, fazla şişmanlık).

4. Kükürtten zengin, mezankimal sümüksü maddeler, (Amino-şeker, hiyaluronik asit heksozamin v.b.)

a. Mezanşimin sümüksü şişkinliği, (Miyojelozlar, adipositas).

b. Sümüksü maddelerin sinirlerde, ribatlarda, kıkırdaklarda, fasyalarda (kas kılıflarında) depo edilmesi, (Romatizma, artrit, artozlar, asteokondrozlar).

5. Sutoksit yağ asitleri (hücreler içi olanlar keza) (Adipositas hipertansiyon, palisitemi).

6. Onkojen ajanlar (Niepar) (Endobiyont, Siphonospora polymedpha, eritrosit ilâveleri).

7. Grip virüsü, (Shope) domuzun akciğerinde yaşar. (Virüs gribi)[322]

---

322 Reckeweng, a.g.e., 23-24.

Yukarıdaki açıklamalardan ve tablodan da açıkça görüldüğü gibi İslâm ve onun yüce kitabı Kur'an, zararları ilmen de apaçık bir şekilde tespit edilen bu zararlı yiyeceklerin yenilmesini yasaklamak suretiyle, insanların sağlığını korumuş ve hastalanmalarını önleyen tedbirler getirmiştir. Bu, Kur'an'ın en mükemmel bir hıfzısıhha kanunu olduğunu göstermektedir. Nitekim Kur'an, "*Bugün size bütün iyi, temiz rızıklar helâl kılındı*"[323] prensibini getirmiştir. Bu prensibe göre, bütün iyi ve temiz olan, pis ve zararlı olmayan yiyeceklerin kullanılması gerekmektedir.

Bulaşıcı ve zararlı hastalıklardan korunmada, yiyecek ve içeceklerin temizliği de büyük önem arz etmektedir. Zira temiz olmayan yiyeceklerle insanlara, kolera, para kolera, tifo, para tifo, amipli ve basilli dizanteri, çocukların yaz sürgünleri, bulaşıcı sarılık, çocuk felci, çeşitli bağırsak hastalıkları, solucanlar ve şeritler bulaşmaktadır.[324] Yiyeceklerin temiz ve sıhhî olmasına önem vermek, Kur'an'ın da bir hükmüdür. Bu hükmü ile Kur'an, insanlığın bugün bu konuda ulaştığı ilmî ve tıbbî seviyesini, on dört asır önce geçmiş bulunmaktadır:

"*Ey iman edenler, size rızık olarak verdiğimiz iyi ve helâl şeylerden yiyiniz.*"[325]

---

323 Mâide, 5/5.
324 Unat, a.g.e., 43.
325 Bakara, 2/172.

"*Ey insanlar, yeryüzünde iyi ve helâl olarak mevcut bulunan şeylerden yiyiniz*"[326] diyen Kur'an, bütün helâl ve temiz yiyeceklerin kullanılabileceğini bildirmektedir.

Bir başka âyet-i kerîmede ise şöyle buyrulmaktadır: "*Ey iman edenler, Allah'ın size helâl ettiği temiz şeyleri, kendinize haram kılmayınız.*"[327] İnsanın yeterli ve dengeli beslenebilmesi için Allah'ın helâl kıldığı nimetlerden temiz olmak ve pis olmamak şartıyla yeteri kadar faydalanması gerekmektedir. Çeşitli mülâhazalarla bazı gıdaların terk edilmesi, tıbbî mahzurlar doğurmaktadır. Vücudun her türlü gıdaya ihtiyacı bulunmaktadır. Ancak bu gıdaların temiz olması şarttır.

Görüldüğü kadarıyla Kur'an, her çeşit gıdanın kullanılmasını istemekte ve insanlara bunu emretmektedir. Ancak bu gıdaların kullanılmasının iki şartı bulunmaktadır. Birincisi, yenilecek gıdalar helâl olmalıdır. ikincisi, bu gıdalar, temiz olmalı, asla pis olmamalıdır.

5. Beden Sağlığı

Kur'an, insanların görevlerini tam ve eksiksiz yapabilmeleri için sağlıklı, güçlü ve kuvvetli olmalarını istemektedir. Sağlıklı, güçlü ve kuvvetli olmanın şartlarından biri de, genel anlamda temizliktir.

Temizlik, gerek tıbbın ve gerekse koruyucu hekimliğin (hijyen) en ziyade önem verdiği ve üzerinde durduğu konuların başında yer almaktadır. Temizlik çeşit-

---

326 Bakara, 2/168.
327 Mâide, 5/87.

leri arasında ise, ilk sırayı şüphesiz beden temizliği almaktadır. İslâmiyet, tıbbın bugün üzerinde önemle durduğu beden temizliği konusunu, asırlarca önce hem beden, hem de ruh temizliği ve sağlığı açısından ele almış ve bu konularda ciddî prensipler ve hükümler getirmiştir. Bu prensipler ve hükümler, özellikle koruyucu hekimlik ile ilgili tedbirleri ihtiva etmekte ve insan sağlığını bütünüyle korumayı amaçlamaktadır.

İslâm'ın getirdiği bu prensipler ve hükümler, insanı bütünüyle hedef almakta ve ona göre koruyucu tedbirlerini getirmektedir. İslâm, insanı parçalayarak bedeni için ayrı kanunlar ve prensipler, ortaya koymaz. Bilâkis insanı ruh ve bedenden müteşekkil bir bütün kabul ederek tedbirlerini ona göre getirir. Bu genel prensibe göre Kur'an'ın getirdiği her tedbir, hem bedeni hem de ruhu ilgilendirmekte ve böylece insanın ruh ve beden sağlığını birlikte korumaktadır. Yani İslâm'ın her hükmünde, beden için olduğu kadar, ruh için de hükümler ve faydalar bulunmakta, aynı şekilde ruh için olan bir hükümde de beden için faydalar bulunmaktadır.

Namaz ve oruç gibi bedenî ibâdetler, bunun en güzel örnekleridir. Zira namaz ve oruçta ruh sağlığını sağlayan faydalar kadar, beden sağlığını sağlayan faydalar da bulunmaktadır. Namaz ve oruç ferdi bir bütün olarak ele alan ve onu her yönüyle koruyan ibâdetlerin başında yer almaktadır.

Kur'an'ın temizlik konusunda getirdiği tedbirlerin başında elbise temizliği[328] ve vücut temizliği[329]. yer almaktadır. Peygamberimiz de elbise ve vücut temizliğine önem vermekte ve "*Vücutlarınızı temizle-yiniz*"[330] buyurmaktadır.

İslâm dini ve onun yüce Peygamberi Hz. Muhammed (s.a.v.) sağlık konusuna özellikle beden sağlığına çok önem vermiş ve insan sağlığının korunması için genel direktifler ve emirler vermiştir. İnsanları, sağlıklarını korumaya teşvik etmiş ve sağlıklarını nasıl koruyacaklarını onlara geniş bir biçimde açıklamıştır. Nitekim bu konuda Peygamberimiz,

"*Allah katında kuvvetli mü'min, zayıf mü'minden daha hayırlıdır ve daha sevgilidir.*"[331]

"*İman hariç tutulursa, kişiye sağlıktan daha hayırlı bir nimet verilmemiştir.*"[332]

"*Kim, bedeni sıhhatli, kalbi korkudan uzak ve günlük yiyeceği yanında olduğu halde sabaha çıkarsa, dünyaya sahip olmuş gibidir.*"[333]

"*Allah'tan istenen şeyler içersinde O'na sağlık istemekten daha sevimli gelen bir şey yoktur.*"[334]

---

328 Müddessir, 74/4.
329 Mâide, 5/6.
330 Ebû Bekr el-Heysemî, Mecmeu'z-Zevâit, Beyrut 1967, Kitabu't-Tahare, I/226.
331 Müslim, Sahih, Kader, 24.
332 Tirmizî, Sünen, Daavat, 106.
333 Tirmizi, Sünen, Daavat. H.N. 3510.
334 Tirmizî, Sünen, Daavat, H.N. 3510.

"*Dualarınızın en hayırlısı, Allah'tan af ve afiyet dilemenizdir*"[335] buyurmaktadır.

Sağlığın korunması özellikle temizlik konusunda ise Peygamberimiz şöyle buyurmuştur:

"*Temizlik imanın yarısıdır.*"[336]

"*Allah temizdir, temizleri sever.*"[337]

"*Her yedi günde bir bedenini ve başını yıkamak, Allah'ın her Müslüman üzerindeki hakkıdır.*"[338]

"*Cuma günü yıkanmak her yetişkin Müslüman gereklidir.*"[339]

"*Yemekten önce ve sonra elleri yıkamak, yemeğin bereketindendir.*"[340]

"*Sabahleyin kalkınca ellerinizi yıkayınız.*"[341]

"*Bedeninizi temiz tutunuz ki, Allah da sizi temiz tutsun.*"[342]

"*Evlerinizin çevresini temiz tutunuz.*"[343]

335 Câmiu's-Sağîr.
336 Tirmizî, Tefsir, Tekâsür.
337 Tirmizî, Edeb,41.
338 Müslim, Cuma, 9 , Kahire 1955.
339 Buharî, Cuma, 12.
340 Tirmizî, Et'ıme, 39,45; Ebû Dâvud, Sünen, Et'ıme, hn. 3761.
341 Müslim, Tahare, 88.
342 Heysemî, a.g.e., 11226.
343 Ahmed b. Hanbel, Müsned, 1/237.

Bu hadîsler, Kur'an-ı Kerîm'i açıklama ve tefsir etmekle görevli Peygamberimizin sağlık ve temizlik konusundaki sözlerinden sadece birkaçıdır. Fakat bu kadarı bile sağlığın ve temizliğin önemini belirtmeye kâfidir.

Kur'an'da "*Elbiseni temizle*"[344] buyurulmaktadır. Bu temizlik, pis elbise ve beden temizliğine işaret ettiği gibi, maddî ve mânevi temizliğe de işaret etmektedir.[345] Zira pis çamaşır ve elbiseler, başlıklar, birçok hastalıkların bulaşmasında önemli rol oynarlar. Bu şekilde saçkıran ve kel gibi mantarlı deri hastalıkları, frengi, belsoğukluğu, bit ve bitlerle bulaşan tifüs, dönek humma... gibi hastalıklar geçer.[346]

Elbise temizliği, insan sağlığım bulaşıcı hastalıklardan koruduğu gibi, ruh sağlığını koruması açısından da önem arzetmektedir. Zira temiz ve sağlıklı bîr elbise, insana güven duygusu vermekte ve insanı aşağılık duygusundan ve kötü neticelerinden özellikle korumaktadır. Bu da ruh sağlığı açısından küçümsenemeyecek bir olgudur.

Elbise temizliğinin yanında, her gün abdest vesilesiyle beş kere el, kol, yüz ve ayakların yıkanmasını, ağız ve diş temizliğini[347] ve boy abdesti vesilesiyle de vücut temizliğini emretmekle İslâm ve O'nun yüce kitabı Kur'an, bulaşıcı olan veya olmayan bütün hastalıkların önlenmesini sağlamıştır.

---

344 Müdessir, 74/4.
345 Elmalılı, a.g.e., VII/5450.
346 Unat, a.g.e., 52.
347 Buhârî, Sahih, Vudu, 43.

Cenâb-ı Hak, Kur'an-ı Kerîm'de: "*Ey iman edenler, namaza kalkacağınız zaman yüzünüzü, (dirseklere kadar) ellerinizi yıkayın, başınızı meshedip (iki topuğa kadar) ayaklarınızı yıkayın, şâyet cünüp iseniz, boy abdesti alınız,*"[348] "*Allah çok temizlenenleri sever*"[349] ve "*Kim temizlenirse sırf kendi fâidesine temizlenmiş olur*"[350] buyurmaktadır.

İslâm dininde temizlik, hem maddî hem de manevî temizliğe şâmildir. Yüce Allah, bu temizliklere önem vermekte ve bu konuya özel bir itina göstererek temizlik yapanları sevmektedir. Bütün vücudu veya vücudun muayyen bir kısmını yıkamak, insana zindelik ve gayret verir. Gerçekten temizlik, beden sıhhatinin esasıdır. Kir ve pislik, hastalıkları ve pek çok dertleri celbetmektedir. Bundan dolayıdır ki, doktorların daha çok mide hastalıkları ve salgın hastalıklarda temizliğe önem ve özel bir itina gösterdiklerine şahit oluyoruz.[351]

İslâm dini, hasta olup da iyi olmaya çalışmaktansa, hasta olmamaya çalışmayı emretmekte ve günlük yaşayışımızda sağlıklı, vücudumuzun fizik ve moral yapısının düzgün işleyebilmesi için gereken şeylerin yapılmasını istemektedir. Namaz ve abdestle İslâm, insana bu şartları en mükemmel bir biçimde sağlamaktadır.

---

348 Mâide, 5/6.
349 Tevbe, 9/108.
350 Fâtır, 35/18.
351 Merâğî, a.g.e., cüz: VI, s. 65.

a) Koruyucu Hekimlik Açısından Abdest

Abdestin, ruhî ve dinî birçok faydalarının yanında tıbbî faydaları da mevcuttur. Bu konuda yapılan araştırmalar da bu hükmü doğrulamaktadır. Abdest almak için suya ihtiyaç vardır. Su ise insan hayatında çok önemli bir yer tutar. Su vasıtasıyla yapılan temizlik neticesinde:

1 - Su, cildi temizleyerek üzerinde bulunan mikropları giderdiği için vücutta çıbanların çıkmasına engel olur.

2 - Su, vücuttaki, yani derinin üzerindeki görünmeyen delikleri açarak vücudun teneffüs etmesine yardımı eder.

3 - Su, vücudu uyararak kan dolaşımını kolaylaştırır, dolayısıyla idrarı artırır ve iştahı açar.

4 - Sinir sistemini rahata kavuşturur.

Dr. Mufık eş-Şattî ise abdest konusunda şunları söylemektedir:

"Abdest öyle mevziî bir yıkamadır ki, soğuk su kullanılmasıyla derideki kılcal damarlar toplanır, sonra tekrar eski haline gelir. Bu da vücuda büyük bir fayda te'min eder. Evvelâ kan durgunlukları ortadan kalkar, kalp atışları artar, kandaki alyuvarlar sayısı çoğalır, vücuttaki değişmeler hareketlenir, solunum hareketleri kuvvet kazanır. Alınan oksijen miktarı artarak verilen karbondioksit miktarı fazlalaşır.

Açıkta bulunan organları yıkamanın da, vücut üzerinde bevlî ifraz, zehirli maddeleri çokça boşaltma, iştah açma, hazmı kolaylaştırma, cildî ve harekî sinirleri uyarma gibi umumî bir tesiri vakidir. Bu uyarma, bütün boyun, ciğer ve mide damarlarına oradan da bütün organlara ve bezlere intikal eder."[352]

Ağız temizliği, su ile gargara yapmak, teneffüs yolları ve ağız vasıtalarıyla bulaşan hastalıklardan korunmak hususunda doktorların en mühim tavsiyesidir. Aynı şekilde ağız ve burun içlerini her gün soğuk su ile birkaç defa yıkamak, damak ve boğaz iltihaplarıyla nezleden en mühim bir koruyucu sayılır.[353]

Yüz, el ve ayakların yıkanmasına, gelince, bu konuda Dr. Abdülaziz İsmail diyor ki, bunları her gün defalarca yıkamak, cildî hastalık ve iltihaplar için en güzel bir korunmadır. Zira mikroplardan birçoğu insana deride yerleşmek suretiyle bulaşır. Aynı şekilde parazit bakteriler de vücuda deri yolu ile dahil olur. Şüphesiz mükerrer yıkamak, basit ve yapıcı bir koruyuculuktur.[354]

Deri cidden vücutta mühim bir vazife ifa etmektedir. O da kendisinde mevcut binlerce bezden ter ifraz etmesidir. Ter ise yağlı ve tuzlu maddeleri ihtiva etmektedir. Su buharlaşınca, yağlı tuzlar, geriye kalıp deri üzerinde birikirler. Bu tuzlu ve yağlı maddelerle deri
üzerinde birikirler. Bu tuzlu ve yağlı maddelerle deri

---

352 Nevfel, İslâm ve Modern İlim, Ter. Hamit Eker, İstanbul 1970, s. 184.
353 Nevfel, İslâm ve Modern İlim, 185.
354 Nevfel, İslâm ve Modern İlim, 185-196.

kirlenince ter gözenekleri, kapanmış olur. Bunun neticesinde terleme olayı, gerektiği tarzda cereyan etmeye de devam eder. Ancak deri kirlenmesi, tedricen zehirlenme yapar. Bu nedenle vücut, deri ve tırnak temizliği, beden sağlığımız açısından çok önemlidir.[355]

b) Koruyucu Hekimlik Açısından Boy Abdesti

Boy abdestinde de - dinî ve abdestteki tıbbî faydalarının yanında - pek çok sıhhî faydalar vardır. Çünkü boy abdesti, guslü gerektiren hallerde sarsılan sinirlerin neticesinde vücutta meydana gelen gevşeklik ve uyuşukluğu gidermekte en müessir bir ilâçtır.

Boy abdesti, vücutta umumî bir intibah meydana getirerek onu, sükûnete kavuşturur ve insanı bedenen ve ruhen dinlendirir. Ayrıca gusül, cildi harekete geçirerek, vücuttaki kan dolaşımını kolaylaştırır, iştahı açar, sinirliliği giderir ve kılcal damarları faaliyete geçirdiğinden soğuğa karşı vücudun direncini artırarak soğuk algınlığını önler.[356]

İslâm dini, cinsî münâsebet ve ihtilâm gibi durumlarda boy abdesti alınmasını farz kılmıştır. Bu gibi durumlarda insanların sempatik ve para-sempatik bütün sinir sistemleri seferber olmakta ve boşalma esnasında ise en yüksek ve zirvede bir uyarma ile bütün organizmaların sarsıldığı fizyolojik bir olay meydana gelmektedir. Bu olayla birlikte vücutta muazzam bir hücre yıkımı olmaktadır.

---

355 Nevfel, İslâm ve Modern İlim, 186.
356 Nebil et-Tavil, Ehâdîs fi's-Sıhha, Dımaşk, Tarihsiz, s. 27-28.

Boşalma esnasında, gerek solunum cihazı ve gerekse dolaşım cihazı, bu olaya bütün varlıklarıyla katıldıklarından solunum adedi hızlanmakta, yürek atışları şiddetli bir şekilde fazlalaşmaktadır. Bu sarf edilen kuvvet, yaklaşık 1500 metrelik bir mesafeyi koşmaya bedel bulunmaktadır. Yahut başka bir ifâde ile, 7 katlı bir apartmanın 1. katından en üst katına koşarak çıkmak kadar yorucu olmaktadır. Bu hâdise meydana geldikten sonra, uzviyet, müthiş bir yorgunluk ve ezici bir bitkinlik, hattâ bir harbden çıkmışçasına büyük bir şok tesiri altında kalmaktadır. İşte milyarlarca hücre kaybıyla beraber, büyük bir sarsıntıya maruz kalan ve zemberek gibi gerilen sinir sistemini bir gusül abdesti, bir banyo sayesinde derhal bir rehavet ve gevşeme ile sükûnete kavuşmakta ve eski depresyon hali giderek vücuda yeni bir zindelik ve yeni bir canlılık gelmektedir. İşte İslâm'ın koruyucu hekimliği...

c) Koruyucu Hekimlik Açısından Namaz

Beden temizliğinin yanında vücut sağlığının da önemi büyüktür. Zaten beden temizliğinden asıl amaç da beden ve ruh sağlığıdır. Zira temizlik, sağlığı koruyan ve muhafaza eden en büyük etkendir. Bu nedenle İslâm'ın emirlerinde ve yasaklarında sağlığı koruma açısından büyük hikmetler ve faydalar mevcuttur. Namazda da sağlığı koruma açısından büyük faydalar vardır. Namazın içtimaî faydalarının yanında, ruhî ve bedenî faydalarının da bulunduğu bir gerçektir.

"Modern eğitim ve koruyucu hekimliğin üzerinde durduğu en ehemmiyetli husus, muayyen vakitlerde yapılan ve diğer derslerin durumunda olan beden

eğitimidir. Çünkü akl-ı selîmin gereği olan sağlam bünyenin kuruluşuna beden terbiyesinin esas olduğu aşikârdır. Günde beş vakit namazı kılmakta ise, bu egzersizlerden faydalanmanın en iyi yolu mevcuttur... Zira namaz vakitleri, hareket için tavsiye edilen en münasip vakitlerdir: Sabahleyin gün doğmadan, temiz hava uyku uyuşukluğundan; öğle vakti, çalışmanın vücuda verdiği yorgunluktan; ikindide, işin sonuna yaklaşıp vücutta ciddî bir yorgunluk olmasından, akşamleyin, işini bitirip insanın gece istirahatına hazırlanmaya başlamasından; yatsıda, ise, insanın gününü bitirdiğinden dolayı vücudun kayıplarını karşılamak, yorgunluk ve gevşekliği izâle etmek, kan dolaşımını tazelemek ve teneffüsü canlandırmak için, insanın beden hareketleri yapması lâzım gelen en münasip vakitlerdir.[357]

Namazda yapılan hareketlere gelince, biliniyor ki, her namazda birkaç kere kalkıp oturmak, bütün organları canlandıran kan dolaşımı için en iyi bir usûldür. Bundan dolayı namaz hazmı takviye edici ve iştah açıcı olarak bilinir. Vakitlerini de bu hikmetlere, tamamen mütenasip görüyoruz.

Rükû ve itidal, sırt ve mide adalelerini takviye eder, aynı zamanda midenin cidarı üzerinde teşekkül eden yağları izâle eder. Secde ise, baldır ve bacak kaslarını, bağırsak faaliyetleri ile mide cidarını takviye ettiği gibi, kanın vücudun her tarafına ulaşmasını da te'min eder. Yine secde, kasların zafiyeti ile bezlerin hareketli olmasından tevellüd eden mide cerahatlenmesi gibi

---

357 Nevfel, İslâm ve Modern İlim, 186.

hastalıklardan muhafaza eder. Namaz, vücudun istifade ettiği bedenî hareketlerin en iyisi sayılır. Zira kol, bacak ve kafayı hareket ettirir, bu hareketler ise bütün adale, mafsal ve kemiklere ulaşır.

Hem namazın organik faydaları, sadece bu kadara hasrettirilemez:

Bugünün tababeti ispat etmiştir ki, namaz vücudun üst tarafındaki kanı indirme ameliyesi gösterir. Bu sebepten, tansiyon yüksekliğinden muzdarip hastalar, namazı tam olarak kılar ve buna bir müddet devam ederlerse, muhakkak faydasını göreceklerdir.

Yemekten evvel namazın edası, insanın mide rahatsızlıklarından, bilhassa ülserden korunmasında mühim bir âmil olduğu gibi tabipler, insanın çalışıyorken yahut zorlandığında veyahut ta sinirleri gergin olduğu halde, yemeğe başlamamasını tembih ederler. Çünkü yemekten evvel bir sükûnet ve huzur müddetinin geçmesi şarttır. Namaz ise bu hususta insan için en hayırlı bir istifade vesilesidir.

Namaz, insana sinir sistemi bakımından da faydalıdır. Çalışma ve kalp atışlarını takviye eden, son derecede buna müessir olan ve dolaşım aksaklıklarını gidermesine ilâveten sinir sistemine de rahatlatıcı bir tesir yapar. Meselâ, gerginliği giderir, buhranını söndürür ve ızdıraplarını rahatlatır. Zira namaz, sinir ızdıraplarından meydana gelen uykusuzluk için de yerinde bir tedavi sayılmaktadır.[358]

---

358 Nevfel, İslâm ve Modern ilim, 187-188.

Dr. Thomas Hysloub diyor ki:

"Uzun senelerden beri görgü ve tecrübelerden edindiğim bilgiye göre, uykuyu tanzim eden en mühim unsur namazdır. Ben bir doktor olarak, ruha ve sinirlere itmi'nân, huzur ve sükûnet vermekte, bugüne kadar bilinen en ehemmiyetli vasıtanın namaz olduğu görüşünü ortaya atıyorum..."

A.B.D.'de sinir hastalıkları mütehassısı olan Dr. Edward Frederik ise şöyle diyor:

"Mide hastalıklarından çoğunun, hayret verecek bir şekilde kısa zaman içinde şifâya kavuşturulması mümkün olmuştur. Fakat, bugünkü dünyamızda tekemmül eden ilâçların mu'cizelerinden sarf-ı nazarla, bu arada teşhisi mümkün olmayan ve tıbbî, cerrahî, psikolojik veya harekî tedavinin fayda vermediği hastaları, topal, çolak ve körleri şifaya ulaştıran başka mu'cizeler de bulunmaktadır. En mahir ve en meşhur doktorların, hiçbir ümit ışığı bulamadığı binlerce ahvâl vardır ki, namazın mu'cizelerinden yalnız biri ile hasta şifâya kavuşmuş ve sıhhat ve idrâki avdet etmiştir."

Tababette Nobel armağanı kazanan, Amerika'da Rockfeller Araştırma Komisyonu Başkanı Dr. Alezis Carrel de namazdan bahisle şöyle diyor:

"Namaz, vücudun sistem ve organlarında bir hayatiyet peydâh eder. Hattâ, bu, günümüze kadar bilinen en muazzam bir zindelik kaynağıdır. Bir doktor sıfatıyla birçok hastalar gördüm ki, mütehassıs doktorlar tedâvisini başaramadı. Tıp âciz olarak elini çekince, namaz işe karıştı ve onları hastalıktan kurtardı. Namaz, radium cevheri gibi bir ışık kaynağı ve hayat menbaıdır.

Aynı zamanda namazın dualar için mekanik bir tilâvetten ibaret olmadığını anlamamız şarttır. Fakat o, insana saffet bahşeder, insan onda Cenâb-ı Hakk'ı, güneşin hararetini duyduğu gibi hisseder ve O'nun huzurunda sanki, ressamın önünde bir kumaş parçası veya heykeltıraşın önünde bir mermer parçasıdır.

Şüphesiz namaz, mu'cize doğuran garip alâmetler vücuda getirir. Namazın tesirini patolojik hallerde, meselâ, britonik verem, kemik iltihabı, cerahatli yaralar, kanser... ve daha başka çeşitli hastalıklarla muzdarip hastaları şifâya kavuşturmuş olduğunu müşahede ettik."[359]

Namazın bu faydalarının dışında, sayılamayacak kadar psikolojik ve sosyolojik faydaları da vardır. Denilebilir ki, namaz kadar hiçbir şey, insan bedeni ve ruhu için faydalı ve insan sıhhatini koruyucu değildir.

d) Koruyucu Hekimlik Açısından Oruç

Oruç, insanın Allah'ına itaat ve teslimiyet ile bağlandığı ve bu sayede azim ve iradesinin güçlendiği bir ibadettir. Oruç, Allah'ın ihsan ettiği nimet ve faziletleri tercih ederek bedenî arzuları yenmek ve nefsî baskılara tahammül etmek demektir. Orucun asıl ve esas gayesi insanoğluna, nefsî ve bedenî arzularını yendirerek irade ve şahsiyetini güçlendirmek ve böylece âhirette takdir olunan nimetlere onu ulaştırmaktır.

---

359 Nevfel, İslâm ve Modern İlim, 188-189.

Oruçtan elde edilecek pratik fayda ise, "takvâ"dır (el-Bakara, 183). Takva, daima kalbleri uyanık bulundurarak Allah'ın rızasını te'min eder. Zira takva, kalblerin bozulmasını ve insanın günah işlemesini önleyen en büyük engeldir. Bu nedenle bütün ilâhî dinler, mensuplarına senenin belli günlerinde oruç tutmayı emretmiştir. Hattâ dinler tarihi araştırmacılarına göre, ilâhî olmayan bazı dinlerde de oruç utma âdetleri ve alışkanlıkları vardır. Acaba bu dinler oruç tutmayı neden emrederler? Oruç bazılarının zanettiği ve söylediği gibi bâtıl bir itikat ve lüzumsuz bir alışkanlık mıdır? Yoksa bir hikmeti mi vardır?

Zengin, fakir her müslümanın tutmakta zorunlu olduğu orucu, elbette ki bir müslüman, Allah'ın emri olduğu için tutacak ve asla pragmatist bir anlayışa sahip olmaksızın, sevabını sadece Allah'tan bekleyecek ve orucu "Allah rızası için" tutacaktır. Ancak şunu da hemen belirtelim ki Cenâb-ı Hak, insanlara yasakladığı şeyleri, zararlı ve lüzumsuz olduğu için yasaklamış; emrettiği şeyleri de faydalı ve lüzumlu olduğu için emretmiştir. Oruç da Cenâb-ı Hakk'ın insanlara sayısız hikmet ve faydalarla süsleyip bezeyerek emrettiği ibâdetlerden biridir ve onda insanlar için sayısız faydalar mevcuttur.

Geçmişte oruç hakkında değişik açılardan farklı araştırmalar yapılmış ve özellikle bu araştırma ve incelemelerde fikhî yön ağırlık kazanmıştır. Günümüzde ise, orucun insanlar üzerindeki psikolojik etkileri, sosyolojik yapıya getirdikleri ve tıbbî faydaları üzerinde önemle ve ciddiyetle durulmaktadır. Yapılan bu araştırma ve incelemelerde de görüldüğü gibi oruç,

ne bâtıl bir itikat ve ne de lüzumsuz bir alışkanlıktır. Bilâkis sayısız psikolojik, sosyolojik ve tıbbî fayda ve hikmetlerle dolu bir ibadettir.

d1) Orucun Psikolojik Faydaları

1. İnsan ne sadece beden, ne de sadece ruhdan ibarettir; bilâkis o hem beden ve hem de ruhun bir anda birleşmesinden meydana gelen bir varlıktır. Bu nedenle herhangi bir insan, varlığını teşkil eden bu iki unsurdan biri lehine veya aleyhine bu dengeyi bozacak olursa huzursuz olacak ve bozulmanın rahatsızlığını daima hissedecektir. Psikolojik açıdan tetkik edildiğinde görülecektir ki oruç, beden ve ruh dengesini sağlayan en kolay ve en pratik bir araç ve ibadettir. Zira insan iradesini güçlendiren faktörlerin başında oruç, önemli bir yer işgal eder. Başka zamanlarda bir saat dahi sigarayı bırakamayan sigara tiryakilerinin, ramazanda oruç müddetince sigara içmeden durmaları, orucun iradeyi ne derecede güçlendirdiğinin en güzel örneğidir. Özellikle Hind fakirleri ve Yogiler üzerinde yapılan ilmî araştırmalar, açlığın diğer bir ifâde ile orucun iradeyi güçlendirdiğini ispat etmiştir.

İnsan iradesinin zayıflığı dolayısı ile her an hata işleyebilir. Fakat her hata işlediğinde, vicdanen huzursuz olur ve neticede tevbe ve istiğfar ederek Allah'a yönelir. İşlenen suç, ister maddî ve manevî, ister ruhî ve bedenî olsun mutlaka uygun bir cezası vardır. Bir suçlu işlediği günaha ne kadar pişman olur ve vicdan azabı çekerse, o kadar iç rahatlığına ve huzura kavuşur. Önemli olan başkalarının kendisini cezalandırması değil, suçlunun bizzat kendi kendini cezalandırmasıdır.

Bir müslüman için de, nefsinin Rabbine karşı yaptığı isyan ve hatalar karşısında nefsini, aç ve susuz bırakmak suretiyle cezalandırmasından daha rahatlatıcı ve huzur verici bir şey düşünülebilir mi?

2. Oruç, riya ve gösterişi olmayan tek ibadettir. Allah'tan başka hiçbir kimse, hiçbir kimsenin oruçlu olup olmadığını bilemez. Sadece Allah rızası için oruç tutan bir kimse, gizli ve açık her yerde Allah'tan korkmayı ve sakınmayı, oruç vasıtasıyla öğrenir ve meleke kazanır. Bu korku ise insanda, yaptığı bir şeyin küçüklüğü bir hardal tanesi kadar da olsa, bir kaya içinde, yahut göklerde veyahut yerin içinde de bulunsa yine de onu Allah'ın ortaya çıkartacağı (Lokman, 16) inancından kaynaklanmaktadır. Böyle bir duyguya sahip olan insan, vicdanî bir rahatlık ve huzur içinde bulunur ve davranışlarını bu duygunun kontrolü altında ayarlar. Ve yine böyle kimselerde ruhî bozukluklar ve dengesizlikler pek nadir görülür. Böyle fertlerden teşekkül eden cemiyetlerde ise, duygu, his, düşünce ve fikir anarşisi ve anarşistleri yerleşip kök salamaz.

3. Orucun, heyecan ve korkulara, sinir ve şuur bozukluklarına karşı büyük bir müspet etkileri olmakta ve özellikle sert ve ağır ruhî bunalımlara karşı sinirlerin dayanma gücünü artırmaktadır. Böylece oruç bir yandan insanı ruhen ve fikren rahatlatırken, diğer yandan da gurur ve kibir diktatörlüğünü yıkarak zararsız hale getirir ve insanın ruhî ve manevî hayatını dengeler.

4. Orucun, sinir sistemim ve ruhî hayatı koruyuculuk görevinin yanında ruh hastalıklarını tedavi edici yönü de bulunmaktadır.

d2) Orucun Sosyolojik Faydaları

1. Oruç, zengin ile fakir arasındaki eşitsizliği giderir ve bunlar arasında psikolojik ve sosyolojik bir denge sağlar. Oruç zengine açlığın ne demek olduğunu hatırlatarak, fakire karşı daha anlayışlı ve daha yumuşak davranmasını sağlar. Böylece oruç, zengin ile fakir arasında hissî bir yakınlık kurarak, fakirin zengine karşı olan düşmanlığını önler.

2. Oruç, insanlardaki duygu ve hisleri yüceltip incelttiğinden daha çok yardımlaşmaya ve sadaka vermeye insanları teşvik eder ve aralarındaki sevgi, merhamet ve şefkati artırır.

3. Oruç, içtimaî hayatta bütün bir milleti belli bir disiplin altına sokarak, onları tek bir vücut gibi yapar. Böylece fertler arasında his, duygu ve düşünce birliği sağlandığı gibi, genel seferberlik ve savaş zamanlarında da milletçe sıkıntı ve ızdıraplara katlanmayı sağlar.

4. Orucun sosyolojik faydalarından biri de askerî yöndendir. Asker, bazen ekmek ve su bulamayabilir. Hatta bütün bir gün veya gece yarılarına kadar savaşmak zorunda kalabilir. Her sene ramazanlarda bir ay oruç tutma alışkanlığı kazanan bir asker, böyle bir ay oruç tutma alışkanlığı kazanmamış bir askerden daha güçlü olacak ve daha fazla tahammül gösterecektir. İslâm tarihinde görüldüğü şekliyle muslümanların, özellikle müslüman Türk askerlerinin kazandıkları zaferlerde büyük irade ve dayanma gücünün, dolayısı ile orucun büyük payı ve yardımı olmuştur. Aynı şekilde midelerine ve

keyiflerine düşkün insanlar, iktisadî buhranlar ve savaş sıralarında çok çabuk kırılmışlar, moralmen çökmüşler ve sıkıntılara asla tahamül gösterememişlerdir. Gerek İstiklâl Savaşı'nda ve gerekse son senelerde memleketimizin içinde bulunduğu ekonomik kriz ve sıkıntılar karşısında milletimizin gösterdiği büyük sabır ve tahammülün temelinde, diğer meziyetleriyle birlikte dinine olan bağlılığı ve orucun fertler üzerinde yaptığı müspet etkilerin de payı büyüktür.

5. Oruç, insanlardaki şehevî duygu ve arzuyu dizginleyerek nesli ve cemiyeti bozan ve dejenere eden zinayı da önler. Öyle ki oruç tutmayan bazı insanlar, şehvetlerinin önünde bir oyuncak gibi yuvarlanıp kıvrandıkları halde oruç tutanlar, iradesine ve aklına sahip olmakta, kendisini zaptetmesini ve nefsini lüzumuna göre kullanmasını bilmektedirler. Bu nedenle Resûlüllah (s.a.v.) nefisleri ve şehvetleri azgın olan hakkında: "*Oruç tutsun. Zira orucun büyük bir hüsn-i tesiri vardır*" buyurmuşlardır, oruç tutmayanlar, sabretmesini de bilmezler. Hele refah içinde yaşayanlar hiç oruç tutmazlarsa, bütün hürriyetlerini şehvetlerine kaptırırlar ve neticede başkalarının malına ve namusuna tecavüz etmekten de kendilerini alamazlar. Böyle kimselerin çoğaldığı bir cemiyette ise huzur ve sükûndan söz edilemez. Oruç, gerek ferdî ve gerekse içtimaî bakımdan büyük bir önemi haiz bulunmakta ve insan ruhunu en güzel bir şekilde terbiye etmektedir.

d3) Orucun T ı b b î Faydaları

1. Öğrenciler, devamlı yedi sekiz ay ders yaptıktan sonra yaz tatiline girerler. İşçiler ve memurlar da haftanın beş gününde çalışırlar, altıncı ve yedinci günlerinde istiharat ederler. Bütün insanlar, gün boyunca zihnî ve fizikî güçlerini harcayarak yorulurlar, fakat uyku onlara ertesi gün için yepyeni bir güç kazandırır. Bunun gibi makineler ve çeşitli âletler de dinlenmeye muhtaçtırlar. Bu nedenle araba, uçak, tren v.s. gibi şeyleri bir müddet çalıştırdıktan sonra dinlendiririz, irademiz dışında ve durmadan yirmi dört saat çalışan midemizi ve hazım cihazlarımızı da dinlendirmek, elbette ki gerekli ve hattâ zorunludur. İşte oruç, on bir ay çalışan midenin, bir ay müddetle dinlenmesini sağlamakta ve dolayısı ile insan vücuduna pek çok tıbbî faydalar kazandırmaktadır. Özellikle bazı Avrupa memleketlerinde açlığa yani oruca dayalı tedavi metodları uygulanmaktadır. Hattâ dünyanın en meşhur sağlık evlerinden biri olan Dr. Henri Lahman'ın Saksonya'nın Dresden şehrindeki hastahanesinde oruçla tedavi yapılmaktadır.

Buralarda tedavinin esası, vücudu, ihtiyaç fazlası olup muhtelif organları rahatsız eden gıda artıklarından kurtarmak ve hazım organlarına azıcık istirahat imkânını vermekten ibarettir. Bu usul, umumiyetle hazım ve bedenî acıları; kalp ve ciğer hastalıklarını, yanıkları, kan dolaşımı hastalıklarını şifâya kavuşturur.[360]

---

360 Nevfel, İslâm ve Modern İlim, 210.

2. Oruç, vücudun hastalıklara karşı mukavemetini artırır. Bu önemli tıbbî hakikati İslâm orucu farz kılarak ortaya koymuş; bugünkü modern tıp ise orucu, hastalıklara karşı koruyucu ve ilâç olarak kullanmaktadır.[361] Bugün dünyada bütün doktorlar, reçete yazmakla beraber, hasta nasıl yiyecek, ne yiyecek, ne zaman yiyecek, ne kadar yiyecek vesaire gibi konularda da izahat vermektedirler. Böylece yiyeceklerin hastalıklarla yakından ilişkisi bulunduğunu açıkça ortaya koymaktadırlar. İslâm'ın "mide hastalığın evidir" düsturu, yenilecek yemeklerin ne kadar önemli olduğunu gösterirken; Peygamberimizin de "Oruç tutunuz, sıhhat bulursunuz" sözü de orucun hıfz-ı sıhha açısından önemini göstermektedir. Orucun daha pek çok tıbbî faydalarını saymak mümkündür. Ancak yukarıda zikredilen orucun faydaları, orucun farz kılınmasındaki hikmeti açıkça belirtmektedir.

Oruç, Allah'ın müslümanlara farz kıldığı bir ibadettir. Müslüman bu ibadeti, faydaları için değil, Allah rızası için yerine getirecektir. Diğer ibadetlerde de olduğu gibi oruçta ta ihlâs esastır. İhlâs ise ibadetlerin kabulünde ilk şarttır. Kim sıhhat için veya yukarda zikredilen faydaları için oruç tutarsa, o kimse Allah için değil, Allah'tan başkası için oruç tutmuş olur. Bu nedenle bir müslüman orucunu Allah'ın emri olduğu için tutacak ve asla niyetine riya karıştırmayacaktır. Ancak Allah'ın farz kıldığı her ibadette olduğu gibi

---

361 Investigator, İbrahim Al-Rawy, Büyük İslâm ve Modern Tıbbın Hakikatleri, İstanbul, Tarihsiz, s. 4.

oruçta da büyük hikmetler ve faydalar bulunmakta ve bir müslüman, şartlarına riâyet ederek tuttuğu oruçtan maddî ve manevî pek çok faydalar görmektedir.

Bir müslümanın hem maddî hem de manevî yönden oruçtan istifade edebilmesi için, sadece midesine ve nefsine oruç tutturması kâfi gelmemekte; bunlarla birlikte diğer duyu organlarına da oruç tutturması gerekmektedir. Nitekim bu konuda Peygamberimiz, "*Kim yalanı ve yalan ile iş yapmayı terk etmezse, Allah'ın onun yemeyi ve içmeyi terk etmesine ihtiyacı yoktur*" buyurmaktadır. Bu nedenle oruçlu bir müslüman, İslâmî yaşayışına normal zamanlardan daha çok dikkat edecek ve orucunu zedelememeye dikkat edecektir. Yoksa günümüz müslümanlarından bazılarının yaptığı gibi, oruçlu iken yalanı ve haramı terketmek, daha sonra yeniden yalana ve harama başlamak İslâmî anlayışla asla bağdaşmaz.

Oruçla ilgili bilinmesi gerekli diğer bir husus da, orucun, günlük çalışmaya mani olmayıp tabiî vazifeleri yapmaya bir engel teşkil etmediğidir. Oruç, çalışmamak için asla bahane olamaz. Zira İslâm dini bütün bir gece ibadet ederek ertesi günü gevşeklik eden ve çalışmayan bir kimsenin bu davranışını asla tasvip etmez. Oruç demek, normal vazifeler yanında daha fazla ibadet etmek ve gayret göstermek demektir.Bir yandan gündelik işler normal seyrinde yapılacak, diğer yandan da oruç tutulacaktır.

Ayrıca oruç, daha çok yeme ve içme mevsimi de değildir. Günümüzde oruç, sanki gece daha çok yemek için tutulmaktadır. Bu anlayış ve davranış da İslâm'ın özüne ve ruhuna uymayan bir davranıştır. Sonuç olarak

diyebiliriz ki, bu ayıp ve kusurlardan uzak olarak tutulan orucun, böyle oruç tutan bir müslümana hem dünyada ve hem de âhirette faydası ve yararı dokunacaktır. Bu dünyadaki faydası, insanı güçlü ve iradeli kılması ve huzur içinde yaşatması; âhiretteki faydası ise, insanı Allah'ın rızasına nail kılmasıdır.

B- BESLENME

Koruyucu hekimliğin, en önemli meselelerinden biri de, beslenme konusudur. Yeteri derecede ve dengeli bir şekilde besin alarak sıhhati korumak ve bu vesile ile vücutta meydana gelebilecek hastalıkları önlemek, koruyucu hekimliğin en başta gelen görevleri arasında yer alır.

İslâm dininin temel amaçlarından biri de, insan sağlığını korumak ve muhafaza etmek olduğundan, O'nun yüce kitabı Kur'an, bu konuda dikkat çekici işaretlerde ve ilgi çekici çağrışımlarda bulunmuş ve insanların bu konuda derinlemesine düşünmelerini ve araştırmalarda bulunmasını istemiştir.[362]

Kur'an'da, et,[363] balık,[364] süt[365] gibi proteini bol yiyeceklerle, hurma ve üzüm,[366] buğday ve nar,[367] sarımsak, soğan, mercimek,[368] incir ve zeytin[369] gibi

---

362 Cevherî, a.g.e., I/241-243.
363 Bakara, 2/57; Hûd, 11/69; Yasîn, 36/71 - 72.
364 Fâtır, 35/12; Kehf, 18/61-63.
365 Nahl, 16/66; Yasîn 36/73.
366 Nahl, 16/67.
367 En'âm, 6/99.
368 Bakara, 2/61.
369 Tîn, 95/1.

sebze ve meyvelerden bahsedilmekte ve şifa verici olarak bal[370] gösterilmektedir.

Kur'an'da zikredilen bu gıda maddeleri, insan sağlığı için lüzumlu protein, karbonhidrat ve yağlara sahip olan gıda maddeleridir. Kur'an'da bu gıda maddelerinin zikredilmesi, insanların, bu gıda maddelerine dikkatlerini çekmek ve bunlara olan ihtiyaçlarını belirtmek içindir. Çağımızdaki beslenme uzmanları da aynı şeyleri söylemektedirler.

Beslenmede, gıda seçimi, sağlığa etkisi, aşırı beslenmenin zararları veya yetersiz beslenme gibi konular önemli bir yer tutar. Bu konuda FAO (Besin ve Tarım Örgütü) ve WHO (Dünya Sağlık Örgütü) gibi uluslararası teşkilâtlar, ciddî çalışmalarda bulunuyorlarsa da henüz olumlu bir neticeye ulaşamamışlardır. Gelişmiş ülkelerin problemi aşırı ve dengesiz beslenme olduğu halde, geri kalmış ülkelerinki ise dengesiz ve yetersiz beslenmedir. Dünyada bir kısım insanlar da açlıktan ve yetersiz beslenmeden ölmektedirler.

İslâm dini, beslenme konusundaki çağımızın bu problemine mâkul ve akılcı çözümler getirmiş ve koyduğu genel prensiplerle insan sağlığını büyük ölçüde korumayı amaçlamıştır.

370 Nahl, 16/68-69.

1. Aşırı ve Dengesiz Beslenme

Beslenmede, yenilen gıdalar kadar dengeli ve ölçülü yemek de önemli bir yer tutar. Yemede aşırı giderek dengesiz beslenmek, insanı şişmanlığa götürür. Gerçekte vücudun tabiî ağırlığı üzerine fazladan binen her kilo, temel uzuvlara yüklenen bir yük demektir. Emme ve basma görevini yüklenen kalp, kanı vücudun her tarafına ulaştırmak ve tekrar toplamakla yükümlüdür. Bu yüzden de vazifesini hiç ara vermeden yapmak zorundadır. Ağırlığı seksen kilo olan bir vücuda hizmet eden bir kalp, ağırlığı yüz kilo olan bir vücuda hizmet eden bir kalbden daha az yorulur. Fakat bu yorgunluk, sadece kalbde kalmaz, vücudun diğer organlarına da sirâyet eder.

İnsan aşırı ve dengesiz beslendiği zaman, yenilen yemeklerin sindirimi zor olmakta, dolayısıyla hazımsızlık ve mide rahatsızlıklarına uğramaktadır. Çok yemek, neticesinde mide genişlemekte, büyümekte ve neticede insan şişmanlamaktadır. Şişmanlık ise, insanda kalp hastalıkları, böbrek rahatsızlıkları, tansiyon artması ve şeker hastalığı yapmaktadır. Ayrıca kalp adaleleri rahatsızlıklarına, nefes darlığına ve mafsal iltihaplarına sebep olmaktadır.

Bugün dengesiz ve aşırı beslenmenin, kalp damar, solunum, sindirim, kas-iskelet ve endokrin sistemlerinde önemli hastalıklara sebep olduğu kesinlikle bilinmektedir.

Aynı zamanda şişmanlığın yol açtığı çirkin görüntü, hareketsizlik ve fizikî yeteneksizlik, kişiyi toplumun birçok faaliyetlerine katılmaktan alıkoymakta ve insanda aşağılık duygusunun, yalnızlık hissinin gelişmesine de yol açmaktadır. Aşırı şişmanlığın yol açtığı tehlikeleri ise bilim adamları şöyle sıralamaktadır:

1. Anî ölüme neden olan kalp damarı tıkanmaları,
2. Tansiyon yüksekliği,
3. Kalp-solunum sistemi yetmezliği ve yetersizliği,
4. Damar tıkanıklıkları,
5. Şeker hastalığı,
6. Karaciğer-safra kesesi hastalığı,
7. Kemik-eklem rahatsızlıkları,
8. Alt eklemlerde ödemler,
9. Ameliyatta yüksek risk,
10. Böbrek hastalıkları,
11. Mikroplara karşı dirençsizlik,
12. Psikolojik ve sosyal yetmezlikler.

Kur'an-ı Kerîm, bu konuda "*Yiyiniz, içiniz fakat yeme ve içmenizde asla aşırı gitmeyiniz. (Dengeli bir biçimde yiyiniz ve içiniz)*"[371] buyurmaktadır.

371 A'râf,7/31.

Peygamberimiz de: "*İnsanoğlunun midesini doldurmasından daha zararlı bir şey yoktur. Kişiye belini doğrultacak kadar yemek yeter. Bari hiç olmazsa midenin üçte birini yemeğe, üçte birini suya, üçte birini de havaya ayırsın*"[372] buyurmaktadır.

Bu hadîs ölçülü ve dengeli yemeyi emrederken, midenin üst kısmında kimyevî reaksiyonlardan meydana gelen gazların varlığına da işaret etmektedir.

"*Yiyiniz, içiniz fakat aşırı gitmeyiniz*" âyetini en güzel bir biçimde yorumlayan Peygamberimiz yine bu konuda şunları söylemiştir:

"*Ümmetim için en çok korktuğum şey: Karın büyüklüğü, çok uyku ve tembelliktir.*"[373]

"*Müslüman bir karın dolusu yer, kâfir yedi karın dolusu yer.*"[374] Bu hadîs, müslümanın mutlaka ölçülü ve dengeli yemek yemesi gerektiğini ve asla yemesinde ve içmesinde aşırı gitmemesini, müslümanlığının bir gereği saymaktadır.

Yine "*Vücudunun senin üzerinde hakkı vardır*"[375] diyerek, bedenin insana bir emanet olduğunu ve onu her türlü tehlikelere karşı korumadığı takdirde mesul olacağını belirtmiştir. Cenâb-ı Hak da Kur'an-ı Kerîm'de: "*Kendi ellerinizle kendinizi tehlikeye atmayınız*"[376] buyurmaktadır. Bu âyetin iniş sebebi özel

372 Müslim, Eşribe, HN. 2060.
373 Câmiussagîr, 1/190.
374 Camiussagîr, 1/14.
375 Tirmizi, Et'ime, HN. 1857.
376 Bakara, 2/195.

de olsa, hükmünün umumî olduğunda pek çok müfessir ittifak etmiş ve insanı tehdid eden her türlü tehlikeden, yine insanın kendisini koruması gerektiğini söylemişlerdir.[377]

Yukarıda da açıklandığı üzere, çağımızda insanları tehdid eden pek çok şeylerin yanında şişmanlık da insanları tehdid eden bir hastalıktır. Bu hastalıktan korunmak dinimizin de bir emridir. Ve her müslüman bu konuda da duyarlı olmak zorundadır. Zira kendisini, çalışmaktan ve ibâdetten alıkoyacak her şeyi bertaraf etmekle yükümlüdür.

Az, öz ve dengeli yemek, Kur'an'ın ve İslâm'ın emridir. İslâm âlimleri, "*Yiyiniz, içiniz fakat aşırı gitmeyiniz*" âyeti hakkında, "tıbbın yarısı" demişlerdir.[378] Kur'an'ın bu emrine uyulduğu takdirde, insanların şişmanlık diye bir sorunu olmayacaktır. Gelişmiş ülkelerdeki,aşırı ve dengesiz beslenmeden dolayı meydana gelen şişmanlık sorunu, bunun en tipik örneğidir.

Müslüman da, Yüce Rabbi'nin bu emrine uyduğu takdirde, az ve öz yiyecek ve dolayısıyla dengeli beslenecektir. Dengeli beslenme de kendisini şişmanlık illetine yakalatmayacaktır. İşte Kur'an'ın çağlar öncesi koyduğu değişmez ve eskimez genel prensibi ve kaidesi. Çağımızın ifadesiyle en mükemmel koruyucu hekimlik kaidesi...

Besin maddelerinin bollaşması, açlık problemini halletmişse de, şişmanlık problemini doğurmuştur.

377 İbn Kesir, a.g.e., I/228-229; Elmalılı, a.g.e., I/701-702.
378 Elmalılı, a.g.e., III/2153.

Meselâ Amerika'da tahminen her beş erkekten biri ve her dört kadından bir tanesi normalden % 10 daha şişmandır. Sadece Amerika'da damar sertliğine bağlı kalp hastalıklarının erişkin ölümünün % 20'sine sebep olduğu düşünülürse, işin önemi bütün açıklığı ile ortaya çıkar. Herhalde çok yemek, Amerikalıları ölüme götürmektedir.[379]

Şehirlerde oturan yaşlı insanlar, genç çiftlerden ve memleketin kuruluş yıllarındaki mücadeleci nesillerden daha az besine ihtiyaçları olduğu halde, onlar kadar belki de daha fazla kalori almaktadır. İnsanlar daha az bedenî çalışma yaptıkları gibi, sıcak konutlarda oturmakta, konforlu taşıtlarda işlerine gidip, gelmekte ve alış verişi kolay yapmaktadır. Ev ve iş yerlerinde, işin çoğunu âletler görmektedirler.[380]

Gelişmiş ülkelerde medeniyetin getirdiği bu problemler, çözüm beklerken, geri kalmış ülkelerde ise başka problemler, çözüm beklemektedir.

Bu problemlerin başında ise, açlık ve yetersiz beslenme sorunu bulunmaktadır. İslâm, aşırı ve dengesiz beslenmeye engel olmak için prensip ve kaideler getirdiği gibi, yetersiz ve dengesiz beslenmeye de genel prensip ve kaideler getirmiştir.

---

379 Time, Life, Sağlık ve Hastalık Ansiklopedisi, Tercüman Yayıncılık, s. 79.
380 Time, Life, Sağlık ve Hastalık, s. 27.

2. Yetersiz ve Dengesiz Beslenme

Kur'an-ı Kerîm, yetersiz beslenme konusunda: "*Ey iman edenler, Allah'ın size helâl kıldığı şeyleri, kendinize haram kılmayınız*"[381] buyurmaktadır. İnsanın, yeterli ve dengeli beslenebilmesi için, Allah'ın helâl kıldığı her çeşit besin maddesinden yeteri kadar faydalanması gerekir. Çeşitli sebepler ve mülâhazalarla, bazı gıdaların terk edilmesi, tıbbî mahzurlar doğurmaktadır.

Cenâb-ı Hak, her türlü helâl ve temiz gıda maddelerinin yenilmesini ve kullanılmasını istemekte ve Vejeteryanlar gibi bazı gıda maddelerini yemeyenleri kınayarak, "Allah'ın size helâl kıldığı gıda maddelerini kendinize haram kılmayınız" demektedir. Gerçekten iyi ve dengeli beslenebilmek için, her çeşit gıda maddelerinden yeterince faydalanmak gerekir.

Bazı sahabîler, Hz. Peygamber'e gelerek devamlı oruç tutacaklarını, sabahlara kadar uyumayıp ibadet edeceklerini ve kadınlarına yaklaşmayacaklarını söylemişlerdi. Hz. Peygamber ise, bu anlayışa karşı çıkmış ve onlara şöyle demişti: "*İçinizde en çok Allah'tan korkan benim. Böyle olduğu halde bazen oruç tutar, bazen tutmam bazen uyur, bazen uyumam, ibâdet ederim ve kadınlarla evlenirim.*"[382]

---

381 Mâide, 5/87.
382 Buhâri, Savm, 55.

Hz. Peygamber, bu davranışıyla beden ve ruh sağlığına zarar verecek her türlü davranışı, ibadeti ve riyaziyatı kesinlikle yasaklamış olmaktadır. İslâm, şâyet aksi bir hüküm yok ise, bütün eşyanın ve gıda maddelerinin mubah olduğu prensibini getirmiştir. Bu açıdan da konuya bakıldığında İslâm, haram kıldığı maddelerin dışında bütün maddeleri mubah kılmış yahut da bazısını şüpheli saymıştır. İslâm, haram olan ve temiz olmayan bütün gıda maddelerinin kullanılmasını ve yenilmesini yasaklamış, ancak bunların dışında kalan bütün gıda maddelerinin dengeli bir biçimde kullanılmasını da istemiştir. Bu sayededir ki insanlar, yetersiz ve dengesiz beslenmeyecekler, dolayısıyla yetersiz beslenmeden kaynaklanan hastalıklara da yakalanmayacaklardır.

Yetersiz beslenme, açlık ve kıtlık, pek çok hastalıklara sebep olmakta, özellikle geri kalmış ülkelerde görülen kwashiorkor hastalığına neden olmaktadır. Bu hastalık, deri altında su toplanmasıyla (ödem) birlikte gelen bir doku dökülmesidir. Çocuğa bodur bir görünüm verir. Marasmus (kuruyup zayıflama illeti) aşırı zayıflığa, şiş bir göbeğe ve saç dökülmesine yol açar.[383]

Aşırı yemek suretiyle şişmanlamak veya az ve yetersiz beslenmek suretiyle zayıflamak aynı ölçüde insan sağlığı için zararlı olmaktadır. İslâm ve onun yüce kitabı Kur'an, her çeşit gıdadan yeteri kadar ve dengeli

---

383 Merril Durrant, Sağlıklı Beslenme, Ter. Nurdan Arda, İstanbul 1979, s. 46.

bir biçimde kullanılmasını emretmekle, insanları her iki durumdan da korumuş ve insan sağlığını beslenme konusunda garanti altına almıştır.

Ancak yetersiz beslenme konusunda çağımızın problemi, daha ziyada açlık ve kıtlık konusundadır. Bir çok ülkede hâlâ yetersiz beslenme, açlık ve kıtlık süregelmektedir. Dünyadaki insanların dörtte üçü, beslenme enerjilerini sağlamak için kendi yetiştirdikleri tahıl ürünlerine dayanır. Beslenme enerjisinin üçte birinden fazlasının tahıllardan sağlandığı her ülkede, yetersiz beslenmenin etkinliği kabul edilebilir. Çünkü tahıllar, gerekli besinlerin hepsini sağlayamazlar.[384]

Yirmi yıl önce dünyada protein kıtlığı konusunda bir panik baş göstermiş ve gelişmekte olan ülkelere daha fazla yüksek proteinli besin sağlanması için harekete geçilmiştir. Oysa şimdi yeterli enerji sağlanmadan protein ihtiyaçlarını yerine getirmenin hiç yararı olmadığı ve her çeşit besinin daha fazla sağlanmasına öncelik tanınması gereği anlaşılmıştır.[385]

Kıtlık ve beslenme bozuklukları, elbette dünyanın kuruluşundan beri vardır. Fakat bugün adetâ bir yalancı, yanıltıcı açlık görülüyor. Zira insanlar, artık dünyaya yetecek kadar kaliteli ve yeterli besin bulma gücündedirler. Bilinen şudur ki, unlu maddelere ve yağlara ek olarak insanın daha 40 cins maddeye ihtiyacı vardır. Bunlardan bir tanesinin eksikliği ağır hastalıklara yol açar.[386]

---

384 M. Durrant, a.g.e., 46.
385 M. Durrant, a.g.e., 46.
386 Time, Life, Sağlık ve Hastalık, s. 72.

Çağımızda hâlâ açlık ve kıtlık varsa bu yiyecek maddelerinin yokluğundan değil, israf ve siyasal nedenlerden ötürüdür. Sadece ülkemizde bedeli milyarlara ulaşan ekmek israfı olmaktadır. Açlığın bir diğer nedeni de siyâsîdir. Ülkeler, birbirlerine ancak siyasal nedenlerle yardım etmekte, şâyet elde edebileceği bir menfaat yok ise hiçbir ülkeye yardım elini yeterli düzeyde uzatmamaktadır.

Halbuki İslâm dini, yardıma muhtaç kim olursa olsun mutlaka ona yardım edilmesini emretmekte ve bunu, müslümanlara bir görev olarak vermektedir. Bu konuda ne siyâsî ne de dini hiçbir ayırıma gitmemektedir.[387]

Yardımla ilgili bu âyetler, insanlar arasında hiç ayırım yapmadan mü'min, kâfir, müslüman, gayr-i müslim, iyi kötü, her yoksula yardım etmek gerektiğini anlatmaktadır. Çünkü onları doğru yola iletmek Allah'a ait bir şeydir. Herkes inancından dolayı Allah'a karşı sorumludur. Yardım ederken insanın inancını araştırmak, kendi inanç ve düşüncesinde olmayan yoksula yardım etmemek doğru değildir. Peygamberimiz sadece müslümanlara değil, herkese sadaka verilmesini emretmiştir.[388]

Bu anlayış ve uygulama, İslâm'ın yüceliğini göstermekte, sadece siyâsî amaç veya bir menfaat karşılığı yardımın yapıldığı çağımızda, İslâm'ın, insana verdiği değerin büyüklüğünü yansıtmaktadır.

---

387 Bakara, 2/270-274; Ateş, Kur'an-ı Kerîm'in Yüce Meali ve Çağdaş Tefsiri, I/319-321.

388 Ateş, Kur'an-ı Kerîm'in Yüce Meali ve Çağdaş Tefsiri, I/320-321.

Kur'an-ı Kerîm ayrıca, insanları ziraatçılığa teşvik etmiş,[389] onlardan yeryüzünün imarını istemiş,[390] bu imar ve ziraatçılığı yaparken de usulüne[391] ve toprağın cinsine[392] uygun bir tarımın yapılmasını arzu etmiştir.[393] İnsanlara düşen görev ise, toprağı en iyi bir şekilde işlemek, verimin artması için elinden geleni yapmak ve araştırmalarda bulunmak ve böylece hem kendilerini hem de nesillerini, karşılaşabilecekleri kıtlık ve açlıktan korumaktır. Zaten çağımızda yapılmak istenen de budur.

Çağımızda insanlar bir taraftan verimi artırmak için çalışırlarken diğer taraftan da düşünce ve inanç farklılığı göstermeden birbirlerine yardımda bulunurlarsa, şu anda yetersiz ve dengesiz beslenen geri kalmış ülkelerin insanları da yeterli ve dengeli bir beslenme imkânına kavuşmuş olacaklardır.

3. Gıdalar ve Sağlığa Etkileri

Kur'an'da bazı gıda maddelerinin adı zikredilmiş, fakat geniş ve tafsilâtlı bir biçimde bu maddelerin özelliklerine yer verilmemiştir. İstenilen ölçüde geniş ve tafsilâtlı bir biçimde besin bilgisinin bulunması da zaten amacına ters düşerdi. Ancak bu konuda dikkat çekici bir husus vardır ki, o da bu gıda maddelerinin adıdır. Kur'an'da zikredilen bu gıda maddeleri, insan

389 Mülk, 67/15.
390 Hûd, 11/61.
391 Kehf, 18/85.
392 A'râf, 7/58.
393 Konyalı, Mehmet Vehbi, a.g.e., 217-221.

sağlığı için mutlaka lüzumlu olan protein, karbonhidrat ve yağları ihtiva etmektedir. Proteinli yiyeceklerden et,[394] balık[395] ve sütü[396] zikreden Kur'an, karbonhidratlı yiyeceklerden ise, buğday,[397] soğan, sarımsak, mercimek,[398] hurma ve üzüm[399] gibi sebze ve meyveleri zikretmekte ve nebatî yağlardan[400] bahsetmektedir.

Pek çok yiyecek maddelerinin arasında bunların zikredilmesi tesadüfi değildir. Çağımızda çok daha iyi anlaşılmıştır ki, bu maddelerin insan sağlığında çok önemli bir yeri bulunmaktadır. Hatta diyebiliriz ki, insan sağlığını koruyan bu gıda maddeleridir. Kur'an, bunları zikretmekle, insan sağlığını koruyan maddeleri zikretmiş olmaktadır.

a) Anne Sütü

Çocuğun en tabiî gıdası ana sütüdür. Ana sütü, her çeşit sun'î ve tabiî sütten daha üstündür. Diğer sütler, terkip itibariyle ana sütüne ne kadar yaklaştırılmış olsa da ana sütünün yerini asla tutamaz.

İlk bir kaç günki ana sütü, ki buna kolostrum denir, bebeğin bağışıklık kazanmasını sağlar. Tabiî emzirme, çocuklarda ölüm sayısını azaltmakta, onları, hastalıklara karşı dirençli, sabırlı ve huzurlu yapmaktadır.

---

394 Bakara, 2/57; Hûd 11/69.
395 Fâtır, 35/12; Kehf, 18/61.
396 Nahl, 16/66; Yâsîn, 36/73.
397 En'âm, 6/99.
398 Bakara, 2/61.
399 Nahl, 16/67.
400 Mü'minûn, 23/20.

Bebeğin hayatındaki ilk aylar için süt, tek besin kaynağı olmaktadır.

Anne sütünün faydalarına gelince:

1. Her bebeğin kabul edebileceği bir gıdadır. Anne için hazırlama problemi yoktur.

2. Anne sütü, daima temiz ve tazedir. Mikrop bulaşma ihtimali ise çok azdır.

3. Besleyici değeri çok yüksek ve hazmı kolaydır.

4. Anne sütü, antikorlar (vücudu hastalıklara karşı koruyan unsurlar) yönünden zengindir.

5. Anne sütü, ip A ve ip M (hastalıklara karşı vücudu koruyan unsurlar) yönünden zengindir.

6. Anne sütünün yerini tutabilecek hiçbir madde yoktur.

Bu ve benzeri faydalarından ötürü Cenâb-ı Hak, "*Anneler, çocuklarını tam iki sene emzirirler*"[401] buyurmaktadır. Bu hükmü, yukarıdaki ilmî gerçekler de doğrulamaktadır.

Gerek anne sütünde ve gerekse diğer tabiî sütlerde A vitamini ve B2 vitamini bulunmaktadır.

b) Et ve Balık

Beslenme açısından etin önemi çok önemlidir. Çünkü organizmada hayatî fonksiyonları olan amino asitler, etin bileşiminde yeterli ve dengeli bir oranda

---

401 Bakara, 2/233.

bulunduklarından et besin maddesinin temelini oluşturmaktadır. Etin içerisinde vitaminler ve mineraller, insan beslenmesinde önemli bir yer tutar. Kur'an, et ile sebze, hıyar, sarımsak, soğan ve mercimeği mukayese etmekte ve "*Daha iyi olanı daha düşük bir şeyle mi değiştirmek istiyorsunuz?*"[402] demektedir. Bu âyet, etin beslenmedeki önemini açıkça ifâde etmektedir.

Kur'an et hakkında şöyle demektedir:

"*Size kudret helvası ve bıldırcın indirdik. Verdiğimiz rızıkların iyi ve güzel olanlarından yiyiniz.*"[403]

"*Andolsun ki, elçilerimiz müjde ile İbrahim'e geldiler. Selâm sana dediler. O da size de selâm dedi, hemen kızartılmış bir buzağı getirdi.*"[404]

"*Kudretimizle kendileri için hayvanlar yarattığımızı görmezler mi? Onlara sahip olmaktadırlar. Onları kendilerinin buyruğuna verdik, bindikleri de, etini yedikleri de vardır.*"[405]

Allah, kudret helvası ve bıldırcını, Mısır'dan çıkıp Filistin'e geldiklerinde Yahudilere bir lütuf olarak vermiş ve "*size verdiğimiz bu iyi ve güzel yiyeceklerden yiyiniz*" demiştir. Fakat Yahudiler, "*Ey Mûsâ! Bir çeşit yemeğe dayanamayacağız, bizim için Rabbine yalvar, bize yerin bitirdiği, sebze, hıyar, sarımsak, mercimek ve soğan yetiştirsin*"[406] diye itirazda bulununca Cenâb-ı

---

402 Bakara, 2/61.
403 Bakara, 2/57.
404 Hûd, 11/69.
405 Yâsîn, 36/71-72.
406 Bakara,2/61.

Hak da, "*Hayırlı olanı, daha düşük şeyle mi değiştirmek istiyorsunuz? Bir şehre inin, şüphesiz orada istediğiniz vardır*"[407] demiştir.

Bu ifâdelerden etin de, sebzelerin de önemli olduğunu, ancak etin öneminin sebzelerden daha çok olduğunu anlıyoruz. Zira Cenâb-ı Hak sebzeleri yasaklamıyor, etle sebzeleri mukayese ederek, değeri daha yüksek olan eti bırakıp da değeri daha düşük olan sebzeleri mi tercih ediyorsunuz? diyor.

Balık konusunda ise Cenâb-ı Hak:

"*İki deniz bir değildir. Birinin suyu tatlı ve kolay içimlidir, diğeri tuzlu ve acıdır. Her birinden taze balık eti yersiniz.*"[408]

"*İkisi iki denizin birleştiği yere ulaşınca balıklarını unutmuşlardır*"[409] buyurmaktadır.

Bu âyetler, et gibi balığın da bir besin maddesi olduğunu, eski çağlardan beri bir besin maddesi olarak da yenildiğini anlatmaktadır. Nitekim balık konusundaki ikinci âyet, Hz. Musa'nın yolculuk esnasında yanına yiyecek olarak balık aldığını, fakat iki denizin birleştiği yere varınca balığı unuttuğunu anlatmaktadır.

Et ve balık, protein yönünden zengin olan besin maddeleridir. Proteinin en Önemli işlevi, doku oluşması ve büyümesinde kullanılmasıdır. Bileşimindeki azot, canlı dokuların temel taşlarından birisidir.

---

407 Bakara,2/61.
408 Fâtır, 35/12.
409 Kehf, 18/61

Proteinin en küçük birimi, amino asitlerdir. Kimya yönünden yüzlerce çeşit amino asit olsa da, tabiatta sadece 22 amino asit bulunmaktadır. Bütün protein türleri, bu 22 amino asitten yapılmışlardır. Amino asitlerin cinsi ve belirli diziliş sırası, belirli protein verir. Proteinlerin niteliğini, bu kimyasal düzenleme tespit eder. Bitkiler, bütün amino asitleri, elementleri birleştirerek kendileri yaparlar. Fakat memelilerin, hazır amino asit birimlerine ihtiyaçları vardır. Karaciğer aldığı bazı amino asitleri, kimyasal gruplarını yeniden düzenleyerek değiştirebilir, fakat sekiz tane temel ve gerekli amino asit yapamaz.[410]

Sağlık açısından beslenmedeki proteinin miktarı kadar kalitesi de önemlidir. Temel amino asitlerin herhangi birinin eksik olduğu bir beslenme düzeni yararlı olmaz. Sekiz temel protein de yeterli ölçülerde alınmalıdır. Süt, balık yumurta, peynir ve et, hayvansal protein yönünden zengin kaynaklardır. Bitkisel proteinlerde genellikle temel amino asitlerin biri yoktur.[411] Cenâb-ı Hak da, etle sebzeleri, soğan, sarımsak ve mercimeği mukayese ederek etin daha değerli olduğunu söylemektedir. İlim ise, bu değerin protein açısından olduğunu açıklamaktadır.

c) Sebzeler ve Meyveler

Kur'an-ı Kerîm, bazı sebze ve meyvelerden özellikle bahsetmekte ve insanların dikkati bunlara çekilmektedir.

---

410 M. Durrant, a.g.e., 10.
411 M. Durrant, a.g.e., 11.

"Tatları çeşitli ekin ve hurmaları, zeytin ve narı biribirine benzer ve benzemez şekilde yaratan O'dur. Ürün verdiği zaman ürününden yiyin. Devşirildiği ve biçildiği gün de hakkını verin, israf etmeyin."[412]

"Hurma ağaçlarının meyvelerinden ve üzümlerden şerbet, şıra ve güzel rızık elde edersiniz."[413]

"O, gökten su indirendir. Her bitkiyi onunla bitirdik, ondan bitirdiğimiz yeşilden yığın yığın taneler, hurmaların tomurcuklarından sarkan salkımlar, üzüm bağları, zeytin ve nar çıkardık."[414]

"Ey Mûsâ! Bir çeşit yemeğe dayanamayacağız, bizim için Rabbine yalvar, bize yerin bitirdiği sebze, hıyar, sarımsak mercimek ve soğan yetiştirsin, demiştiniz."[415] *"İncir ve zeytine andolsun."*[416]

Görüldüğü kadarıyla Kur'an'da, ekin, hurma, zeytin, nar, üzüm, sebze, hıyar, sarımsak, mercimek, soğan ve incirin adları zikredilmektedir. Zikredilen bu meyve ve sebzeler, gerek karbonhidrat ve gerekse vitamin yönünden zengin olan gıda maddeleridir.

Kur'an'ın ekin olarak tanımladığı şey, tahıllar, özellikle buğdaydır. Kur'an'da buna işaret eden bir âyet de bulunmaktadır. Bakara sûresi 261. âyetinde "habbe" kelimesi geçmektedir. Habbe, tahıl tanelerine verilen bir ad ise de, özellikle buğday tanesine verilen bir addır.

---

412 En'âm, 6/141.
413 Nahl, 16/67.
414 En'âm, 6/99.
415 Bakara, 2/61.
416 Tîn, 95/1.

Bu nedenle, tahıl denilince akla ilk gelen buğday olmaktadır. Gerçekten de buğday, Orta Doğu menşelidir. Buğday, bir yandan Akdeniz ve Avrupa'ya, bir yandan da Rusya'ya yayılmıştır. Tahıllar, karbonhidratlı gıda maddelerinden sayılmaktadır.

Kur'an'da zikredilen soğan, sarımsak ve mercimeğin besin değerleri tartışmasız kabul edilmekte, özellikle sarımsağın ve soğanın faydaları üzerinde önemle durulmaktadır.

Meyvelerden özellikle üzüm, hurma ve narın faydaları sayılamayacak kadar çoktur. Bu meyveler, vitaminler açısından çok zengindirler.

d) Yağlar

Yağlar, en yoğun enerji veren bir besin türüdür. Yağlar, hayvansal veya bitkisel olabilir. Bizim yağlı olduğunu düşünmediğimiz daha birçok besinde de yağ bulunabilir. Hayvansal yağlar içinde, tereyağı ve içyağının önemli bir yeri vardır. Bitkisel yağlar içinde ise, zeytin yağı ve çiçek yağının yeri küçümsenemeyecek kadar büyüktür.

Kur'an, bu yağ çeşitleri arasında özellikle bitkisel bir yağ olan zeytin yağından bahsetmiş ve şöyle demiştir:

"*Onunla (su ile) içinde yediğiniz birçok meyveler bulunan hurmalık ve üzüm bağları, Tûr-i Sina'da ve yiyenlere yağ ve katık veren zeytin ağacı var ettik.*"[417]

---

417 Mü'minûn, 33/20.

Zeytin, mükemmel bir besin maddesi olduğu kadar mükemmel bir yağ çeşididir de. Bu yüzden de eski çağlardan beri insanlar tarafından hem yağ hem de katık olarak kullanılmaktadır.

e) Bal

Bal, eski çağlardan beri bilinen ve kullanılan bir besin maddesidir. Koruyucu hekimlikte, sağlığı koruyucu ve hastalıkları önleyici olarak kullanıldığı gibi, tedavide de bir ilâç olarak kullanılmıştır.

Kur'an, diğer besin maddeleriyle birlikte baldan da bahsetmiş, ancak balın insanlar için bir şifâ olduğunu da açıkça beyân etmiştir. Nitekim bal hakkında Kur'an'ın ifâdesi, meâlen şöyledir:

"*Rabbin bal arısına: 'Dağlardan, ağaçlardan ve insanların sizin için yaptığı şeylerden kendilerinize evler edinin' diye vahyetti. Sonra bütün meyvelerin tamamından ye. Ve Rabbinin sana has kıldığı yoldan git diye emretti. Onun karnından muhtelif renklerde bir şerbet çıkar ki, onda insanlar için şifâ vardır. Bunda da tefekkür eden bir kavim için âyetler vardır.*"[418]

Peygamberimiz de, balın şifâ veren bir gıda olduğunu söylemiş ve bizzat kendisi balı, şifâ ve tedavi amacıyla kullanmıştır.[419] Hz. Ömer de onulmaz yaraları bal ile tedavi etmiştir. O balı, yaralara hem sürer hem de içirirdi. Bugün de aynı tedavi usulü tatbik edilmekte ve % 90 müspet neticeler alınmaktadır.[420]

---

418 Nahl, 16/68-69.
419 Buhârî, Tıp, 4, VII/12-13.
420 Çantay, a.g.e., II/495.

Ebû Saîd el-Hudrî'den rivâyet edilen bir hadîste; adamın biri, Resûlüllah'ın yanına gelmiş ve ona kardeşimin karnı şişti demişti. Hz. Peygamber de "Ona bal içir" dedi. Adam bal içirdi ve tekrar gelerek: "Ey Allah'ın Resulü, balı içirdim, fakat daha fazla şişti" dedi Peygamberimiz de: "Git ve bal içir" dedi. Adam tekrar geldi ve: "İçirdim ama ey Allah'ın Resulü, daha fazla şişirmeden başka bir işe yaramadı" dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber, "Muhakkak ki Allah doğruyu söylüyor. Yalan olan senin kardeşinin karnıdır. Git ona tekrar bal içir, dedi. Adam gitti ve tekrar bal içirdi. Daha sonra Peygamberimize gelerek bu sefer kardeşinin iyi olduğunu bildirdi."[421]

Balın şifâ verici ve insan sıhhatini koruyucu bir özelliğe sahip oluşu, onun özel niteliklere sahip bir besin maddesi oluşundandır. Balda yaklaşık olarak % 25-40 sakaroz, % 30-45 friktoz, % 15-25 su ve muhtelif oranlarda protein, asit, organik ve madenî maddeler bulunmaktadır.[422]

Sakaroz, balda diğer besin maddelerine nispetle daha fazla bulunduğundan pek çok hastalıklarda doktorlar tarafından bir ilâç olarak kullanılmakta ve hatta bal, özel nitelikleri dolayısıyla kuvvetlendirici ve gıda verici bir besin maddesi olarak da isti'mal edilmektedir.

Bal dahili ve harici zehirlenmelere karşı koruyucu olarak kullanıldığı gibi, tifo, akciğer, beyin, ilik iltihapları, kızamık ve ateşli hastalıklardaki zehirlenmelere

---

421 Seyyid Kutub, a.g.e., c. V, cüz: 14, s. 78.
422 Merağî, a.g.e., cüz XIV, s. 106.

karşı da şifa verici ve koruyucu olarak kullanılmaktadır. O, kalp zafiyetine, nefes darlığına da iyi gelmektedir.[423]

Bal tıbbî folklorda iyi bir besin maddesi ve çok iyi bir ilâç olarak kullanılmıştır. Modern tıbda da bal, aynı amaçla kullanılmaktadır. Peygamberimizin bu konudaki ifâdesi net ve kesindir:

"Şifâ verici olarak size iki şey kâfidir: Bal ve Kur'an."[424]

C- JİNEKOLOJİ

1. Döllenme

Erkek tohum hücresi (sperm) tek başına bir canlının teşekkül etmesi için yeterli değildir. Yeni bir canlının meydana gelebilmesi için, erkek tohum hücresi (sperm) ile ayda bir oluşan tek bir dişi yumurta hücresi (ovum)nin karşılaşması ve birleşmesi gerekmektedir.' Aksi takdirde insanlarda döllenme denilen olay meydana gelemeyecektir.

Kur'an-ı Kerîm'de insan yaradılışına, özellikle döllenme ve ceninin çeşitli merhalelerine ait konulara özel bir itina gösterilmiş ve insanın döllenmeden doğuşuna kadar olan yaradılışı, şaşırtıcı bir biçimde gözler önüne serilmiştir. Nitekim Kur'an-ı Kerîm'de insanın meniden yaratıldığı ifâde edilmekte ve bu konu muhtelif âyetlerde şöyle açıklanmaktadır:

---

423 Merâğî, a.g.e., aynı yer.
424 İbn Mâce, Sünen, Tıp, 1.

"Onun zürriyetini hakir bir sudan hâsıl olan bir nutfeden yarattı."[425]

"Gerçekten biz insanı, karışık bir damla nufteden yarattık."[426]

"O, atılıp dökülen bir sudan yaratıldı. Ki o, belkemiği ile kaburga kemikleri arasından çıkar."[427]

Âyetlerde "su", "nutfe" ve "karışık nutfe" tabirleri geçmektedir. Tantavi Cevherî, âyetlerde geçen "su"yu erkek menisi (sperm) ve kadın yumurta hücresi (ovum) olarak tefsir etmektedir.[428] Nitekim âyette geçen "karışık nutfe" tabiri de bu noktayı açıklamaktadır.

Âyetteki su tabiri, hem erkek menisine hem de kadın yumurta hücresine şâmildir. Nutfeden maksat ise, erkekten akan sıvının içindeki yüzen ve kadının hücresine duhûl eden canlı sperm hücresidir. Bu canlı hücreler, dişi yumurta hücresine (ovum) ulaşmak için aralarında yarışırlar. İlk önce kadının yumurta hücresine ulaşan ilk sperm hücresi, onu yırtar ve ovumun içine girer. Böylece döllenme meydana gelir. [429]

"O, atılıp dökülen bir sudan yaratıldı. Ki, o belkemiği ile kaburga kemikleri arasından çıkar" âyeti, ayrıca erkek menisinin, bel kemiğinden, kadın menisinin de kaburga kemiklerinin bulunduğu yerden çıkan bir sudan oluştuğunu bildirmektedir. 20. yüzyılın

---

425 Secde, 32/8.
426 İnsan, 76/2.
427 Târık, 86/6-7.
428 Cevherî, a.g.e., XXV/112.
429 Tabbara, a.g.e., 60.

son yarısına gelinceye kadar bu gerçek, Allah'ın ilminde mahfuz, fakat insanlarca bilinmiyordu. Bu konuda yapılan araştırmalar, erkeğin suyunun beldeki omurgadan, kadının suyunun ise göğsün üst kısmındaki kemiklerde oluştuğunu göstermiştir.[430] Bu âyete, bundan başka değişik yorumlar da yapılmıştır. Meselâ, bazı yorumculara göre, bu âyetten maksat, erkek ve kadınların tenasül organlarıdır. Bazılarına göre ise, insan daha cenin halinde iken husyeler ve yumurtalık, önce sırt bölgesinde oluşmakta, daha sonra tedricî olarak aşağılara inmektedir. Ancak yine de bunlar, ilk defa oluştuğu yerden damarlar vasıtasıyla beslenmeye devam etmektedir.[431]

Kur'an, "*İnsan neden yaratıldığına bir baksın*"[432] demektedir. İnsanoğlu bu araştırma emrine uyar da, yeni yeni araştırmalarda bulunursa öyle sanıyorum ki, daha pek çok keşiflerde bulunacaktır.

Döllenme konusunda yapılan ilmî araştırmalar ise, şu hususları tespit etmiş bulunmaktadır:

a) Kadının döllenmesi, erkeğin bir tek tohum hücresi (sperm) vasıtasıyla vuku bulur.

b) Tohum hücreleri, son derecede ufaktır. Bir (i) harfi üzerindeki nokta büyüklüğünde cam bir kavanoz yapılabilseydi, bu kavanoz içerisinde birkaç yüz erkek tohum hücresini, kırmızı balıklar gibi yüzdürmek mümkün olurdu.

---

430 Seyyid Kutub, a.g.e., c. VIII, cüz 30, s. 119.
431 Geniş bilgi için bkz. Zeki Duman, Kur'an-ı Kerîm ve Tıbba Göre İnsanın Yaradılışı, İzmir 1989.
432 Târık, 86/5.

c) Her boşalmada vücudun çıkardığı meni içinde 200 milyondan fazla tohum hücresi bulunmaktadır.

d) Tohum hücreleri hareket ederler, yılanbalıkları gibi yüzer ve bir dakikada üç çeyrek milimetrelik yol alırlar.

e) Tohum hücresi suda yaşayan bir hayvandır ve hattâ sıcak iklimlerde yaşayabilen bir su hayvanıdır, yaşamak için sıcak rutubete muhtaçtır. Bundan dolayı, sıcak ve nemli uzviyet içinde uzun zaman yaşar. Kuru deri üzerinde ve soğuk havada süratle mahvolur.

f) Tohum hücresi bir "deniz hayvanı"dır. Yaşamak için içerisinde % 0,1 miktarında tuz bulunan tuzlu suya muhtaçtır. Tatlı su, meselâ musluk suyu, bir deniz balığı için olduğu kadar, tohum hücresi için de zehirlidir.

g) Tohum hücresinin hayatiyeti, alkalikli sıvılara göre ayar edilmiştir. Tohum hücresi bütün asitlerden nefret eder ve kaçar. Zira asitler içinde ölüme mahkûmdur.

h) Erkek menisi boşaldıktan birkaç dakika sonra ilk tohum hücreleri, rahim boyuna varırlar. Bu ilk tohum hücrelerini yoldan alıkoymak için kullanılan basit çareler hiç fayda vermez.[433]

Erkek tarafından atılan meni ve içinde balıklar gibi yüzen 200 milyon kadar hareket halindeki tohum hücresi, rahim yolunun arka duvarına ve orada bulunan rahim dış ağzına fışkırır. Rahim ağzından rahim

---

433 Fritz Kahn, Tenasül Hayatımız, Ter. Ferudun Frik-C. Cahit Cem, İstanbul 1971, s. 114-115.

yoluna, daima bir miktar sulu ve kaygan akıntı mevcuttur. Bu akıntıda öyle kokulu maddeler vardır ki bu maddeler, tohum hücrelerini cezbederler ve arıların kovan ağzına hücum edişleri gibi, milyonlarca tohum hücresi de rahmin dar ağzına hücum eder ve rahmin içlerine girerler.

Tohum hücrelerinin buradan yumurtaya varıncaya kadar gitmek zorunda bulundukları yol, hayli uzaktır. Bu yol, 15 santimetreden fazladır ve bir insan için 8 kilometrelik bir yol ne ise, bir tohum hücresi için de 15 santimetrelik yol aynı şeydir. Aynı zamanda gâyet bükümlü, dönemeçli ve bundan başka da gudde kanal ağızlarıyla kaygan zarlı bükümleriyle arızalanmış bir haldedir. Tohum hücreleri çok ufaktırlar. Kuyruklarını, dâima bir torpil pervanesi gibi döndürerek süratle hareket etmelerine rağmen bir milimetrelik yol kat etmek için üç dakika ve bir santimlik yol için de yarım saat sarf ederler.

Rahim yolundan, içinde döllenme kabiliyetini haiz yumurtanın bulunduğu yumurtalık kanalına kadar olan yolu geçmek için, tohum hücrelerinin takriben 5-7 saat sarf etmeleri icap eder. Bu itibarla, ilkah (döllenme) da ancak bu kadar vakit geçtikten sonra vuku bulur.[434]

---

434 Kahn, a.g.e., 92.

2. Ceninin Merhaleleri

Kur'an-ı Kerîm, insanın ilk teşekkülünden doğumuna kadar geçen merhaleleri, şu veciz ifâdelerle ifâde etmekte ve şöyle demektedir:

"*Andolsun ki, biz insanı, çamurdan süzülmüş bir hülâsadan yarattık. Sonra onu sarp ve metin bir yerde bir nutfe yaptık. Sonra o nutfeyi, kan pıhtısı, kan pıhtısını da et parçası yaptık. Ve et parçasını da kemiklere çevirdik. Kemiklere de et giydirdik. Sonra onu başka bir yaradılışla inşâ ettik.*"[435]

Bu âyette geçen tabirleri dikkatle incelediğimiz zaman bugünkü tıp ilminin izah edip açıkladığı şeyleri, apaçık bir şekilde belirttiklerini görürüz. İnsan, aslı itibariyle çamurdan yani topraktan yaratılmış ve yine topraktan yaratılmaya devam etmektedir. Zira ceninin oluştuğu kadın ve erkek nutfesi gıda ameliyesinin bir sonucudur. Bu gıdaların aslı ise topraktandır.

Erkek ve dişi yumurta hücrelerinin birleşmesi ile meydana gelen ve yaratılacak insanın ilk başlangıcını teşkil eden ve döllenmiş yumurta hücresine zigot adı verilmektedir. Zigot, bir müddet sonra kan pıhtısı haline gelir. Bir nokta kadar olan bu varlık, rahim duvarına tutunur ve annenin kanıyla beslenmeye başlar. Bu varlık kan pıhtısı halinde sonra bir çiğnemlik

---

435 Mü'minûn, 23/11-13.

et parçası haline gelir. Böylece bu garip varlık, değişmez bir çizgide durmadan yürür ve ilerler. Düzgün ve uygun hareketlerini devam ettirir. Zira onda ilâhî kanunlardan alınmış son derecede gizli bir kuvvet yatmaktadır.[436] Nitekim böyle bir zigotta, çoğalma, göç etme, şekil, değiştirme, hacim olarak artma, boşluk teşkili, katlanma ve dışa bükülme[437] gibi biyolojik ameliyeler cereyan etmektedir. Bu biyolojik ameliyeler sonucu, tek bir hücreden (zigotta) kullanıldıkları yere göre, nasıl işiten bir çift kulak, gören bir çift göz, tadan bir dil, hisseden sinir, gerilen adale, vücudu taşıyan iskelet, mükemmel bir laboratuar gibi çalışan bir mide, bağırsak ve ciğer gibi organlar meydana gelmektedir? Bu gelişme tesadüfe bağlanabilir mi?

Daha sonra kemikleşme devresi gelir. Ardından da kemiklere et geçirilme devresi. Evet, en son olarak genetik ilminin bulduğu büyük bir gerçeğe işaret etmektedir: Şöyle ki kemik hücreleriyle et hücreleri birbirinden tamamıyla farklıdır. Yine bu ilme göre, ana karnındaki yavruda kemik hücreleri et hücrelerinden önce teşekkül etmektedir. Kemik hücrelerinin oluşumu tamamlanarak yavrunun oluşumu tamamlandıktan sonra ancak et hücrelerinin teşekkülü başlamaktadır.[438]

İşte Kur'an'ın "*bir çiğnemlik etten kemikler yarattık*" ifadesi, bu gerçeği tescil etmektedir. Bütün bunlar, modern ilmin keşfettiği ve ileri sürdüğü ve Kur'an'ın da bunları açıkça belirttiği hakikatlerdir.

---

436 Tabbara, a.g.e., 60.
437 Alparslan Özyazıcı, Hücreden İnsana, İstanbul, 1979, s. 13-14.
438 Seyyid Kutup, a.g.e., c. VI, cüz 18, s. 15-16.

3. Cenin Zarları

Ceninin içinde büyüyüp geliştiği rahim boşluğu, Yüce Yaratıcı'nın özel bir itina ile yarattığı, kapalı ve dıştan girmeye imkân olmayan bir yerdir. Dr. Fritz Kahn'nın teşbihiyle, "Her çocuk, Peygamber İsa gibi dış dünya ile arasında üç katlı bir duvar bulunduğu halde, çocuk çevrenin bütün müdahalelerinden uzak ve rahat bir yerde yetişir ve gelişmesinden sonra kendisini sarıp sarmalarını bekler. Her çocuğun korunma ve muhafaza altında yetiştiği bu yer ana rahmidir."[439]

Kur'an, embriyoloji ile ilgili bu konuya da temas etmiş ve şaşırtıcı bir biçimde şu hususu açıklamıştır:

"*Sizi, analarınızın karnında üç kat karanlık içinde şekilden şekile değiştirerek yaratıyor.*"[440]

Bu âyette, Kur'an'ın ilmî bir mu'cizesi vardır. Zira Kur'an, ana rahmini üç kat karanlık bir yapı olarak tanımlamaktadır. Üç kat karanlıktan maksat, ceninin dışındaki dokuda bulunan üç çeşit zardır. Dr. Abdülaziz İsmail, bu konuda şunları söylemektedir: "Kur'an'da bize bildirildiğine göre, ceninin dışında üç karanlık diye adlandırılan üç zar mevcuttur. Bu zarlar, amniyon, koriyon ve rahim duvarı zarlarıdır. Bu zarlar, ancak teşrîh ilmi sayesinde anlaşılmakta, mücerret gözle bakıldığı zaman tek bir zarmış gibi görülmektedir."[441]

439 Kahn, a.g.e., 109.
440 Zümer, 39/6.
441 Merâğî, a.g.e., cüz XXIII, s: 147.

Bu zarlardan amniyon, ışık geçirmeyen, koriyon, ısı geçirmeyen ve rahim duvarı zarı da su geçirmeyen bir yapıya sahiptir. Böylece "bu üç tabakadan meydana gelen sağlam ve emniyetli muhafaza içindeki cenin rahat, emin bir şekilde gelişmesini sürdürmektedir."[442]

4. Çocuğun Cinsiyeti

İnsanlar, eski çağlardan beri doğacak çocuğun cinsiyetini, daha doğmadan önce bilmek ve öğrenmek istemişlerdir. Her anne-baba, doğacak çocuklarının kız mı, yoksa erkek mi olacağını büyük bir merakla beklemiş, arzu etmedikleri bir neticeye ulaşınca üzülmüşler, arzularına nail olunca da sevinmişlerdir.

Yine insanlar, değişik psikolojik faktörlerin etkisiyle de olsa, daima bir erkek çocuk arzu etmişlerdir. Şâyet arzuladıkları erkek çocuk değil de kız çocuk dünyaya gelmişse, erkek eşine kız doğurdu diye surat asmış, kadın da kız doğurdum diye haksız bir suçluluk duygusuna kapılmıştır. Kur'an'ın beyanına göre cahiliye dönemi Araplarından birine bir kıza olduğu müjdelendiği zaman içi gamla dolarak yüzü simsiyah kesilir, kendisine verilen kötü müjde yüzünden halktan gizlenmeye çalışır, onu utana utana ya elinde tutmaya çalışır, yahut da topağa diri diri gömerdi.[443]

Çağımızda da anne-babalardan çoğu, çok defa erkek evlât arzu etmektedir. Bu nedenle anne karnındaki çocuğun cinsiyetini, doğumdan önce bilmek ve

---

442 Özyazıcı, a.g.e., 64.
443 Nahl, 16/58-59.

öğrenmek fikri gelişmiş ve bu konuda farklı görüşler ve usuller ortaya atılmıştır. Çocuğun cinsiyetinin tayininde iki önemli problem bulunmaktadır:

1. Çocuğun cinsiyetini, anne-baba tayin ve tespit edebilir mi?

2. Çocuk teşekkül ettikten sonra, çocuğun cinsiyeti tesbît edilebilir mi?

a) Çocuğun Cinsiyetinin Tayininde Anne-Babanın Rolü

Eski çağlardan beri çocuğun cinsiyetinin tayininde anne-babanın kısmen rolü bulunduğuna inanılmış ve pek çok müessir sebepler ileri sürülmüştür. Öyle ki çocuğun cinsiyetinin teşekkülünde, güneş ay, yıldızlar, esen rüzgârlar, sıcak, soğuk, iklim, mevsim, aylar, günler, his, hayaller, yaş, kuvvet, şehvet, cinsî münâsebet esnasında alınacak vaziyetler, yiyecekler ve özel bazı ilâçların etkili olduğuna inanılmıştır.[444]

Kız isteyenlerin, fazla yorulmaması, spordan çekinmesi, daha çok patates, unlu hamur işi, yumurta, tatlılar, şekerlemeler yiyip çok su içmesi ve bilhassa âdeti takip eden ikinci haftanın sonunda cinsî münâsebette bulunması, tavsiye edilmiştir.[445]

Oğlan isteyenlerin ise, çok hareketli olması, spor yapması, ekmeği az yemesi ve suyu az içmesi, istekli

444 Cemal Zeki Önal, Evlilik ve Mahremiyetleri, İstanbul 1972, s. 743. Ayrıca bakınız: Yankı Dergisi, 23 Şubat -1 Mart 1981, s. 34.
445 Önal, a.g.e., 745-746.

olduğu zaman cinsî münâsebette bulunması, yatağını şimale çevirmesi, sağına uzanarak yatması gibi hususlara riâyet etmesi gerektiği söylenmiştir.[446]

Son asırda bu ampirik görüşlere ilâve olarak, erkek ve kadın cinsiyet hücrelerindeki azotlu maddelerin miktarının cinsiyet faktörü olarak rol oynadığı bildirilmiştir. Bol azotlu maddelerle beslenen annelerin çocuklarının erkek, unlu ve şekerli gıdalarla beslenenlerde kız olacağı iddia edilmiştir.[447]

"Dubean (1937), B vitamini zerk edilen deney hayvanlarında yavruların üçte ikisinin erkek olduğunu bildirmiştir.

Rochat (1945), çocuk cinsiyetinin asit ve kolevilerle değişebileceğini, sodyum bikarbonat zerk edilen kadınların erkek, asit zerk edilenlerin de kız doğurduklarını iddia etmiştir.

Datıcakof (1956), hâdisenin bir hormon meselesi olduğunu, erkeklik hormonu (testosteron) zerk ettiği maymunların erkek ve hünsâ yavrular husule getirdiğini bildirmiştir. Bu tecrübelerde hünsâ yavrular ortaya çıkması sebebiyle insanlara tatbik imkânı bulunamamıştır.

---

446 Önal, a.g.e., 746.
447 Asaf Ataseven, Kız mı Oğlan mı? İslâm Medeniyeti Mecmuası, İstanbul, 15 Mart 1968, sayı: 8, s. 36.

Gebe kadınların idrarında erkeklik hormonu aramak, çocuğun cinsiyetini tayinde bir test olarak ortaya atılmıştır. Çocuğu erkek olan gebelerin idrarında erkeklik hormonu miktarının arttığı, kıza hamile olanlarda azaldığı iddia edilmiştir. Fakat bu da netice veren bir metod olmamıştır.

Bütün bu ilmî, daha çok tecrübî mahiyet arzeden çalışmaların bu meseleyi aydınlatma bakımından yetersiz olduğu aşikârdır. Görülüyor ki, anne rahmindeki çocuğun cinsiyetini tayin hususunda halen bir usûl mevcut değildir."[448]

Tecrübî mahiyet arzeden bu çalışmalar devam ededursun, acaba Kur'an, bu konuda ne demektedir?

a) "*Göklerin ve yerin hükümranlığı Allah'ındır. Dilediğini yaratır, dilediğine kız çocuk, dilediğine de erkek çocuk verir. Yahut çocukları erkek ve kız olarak çift verir ve dilediğini de kısır yapar. Şüphesiz O, bilici ve her şeye kadirdir.*"[449]

b) "*Allah onu yaratıp şekil verdi. Ondan erkek, dişi cins yarattı.*"[450]

Bu âyetler, çocuğun cinsiyetinin tayininde anne-babanın bir rolü bulunmadığını açıkça beyan etmektedir. Yani bir çocuğun erkek veya kız olması anne-babanın elinde değildir.[451]

---

448 Ataseven a.g.m., s. 36.
449 Şûrâ,42/49-50.
450 Kıyamet, 75/38-39.
451 Süleyman Ateş, İslâm'a İtirazlar ve Kur'an-ı Kerîm'den Cevaplar, Ankara 1966, s. 292.

Çocuğun isteğe göre kız veya oğlan olarak meydana gelebilmesi hususunda verilen bütün bu öğüt ve bilgiler, ayrı ayrı bir kıymet ifâde etseler de, arzuyu mutlak olarak tahakkuk ettirirler denemez. Bunlar belki şans yollarını açabilir. Fakat sır, yine o sır... Ve bağış, Tanrı'nındır.[452]

Cinsiyet seçiminde mutlak bir sır bulunmaktadır. Kâinatta nüfus açısından bir dengesizliğin bulunmayışı bunun en büyük delilidir. Yaratan öyle bir ince ve hassas dengeye göre insanları yaratmaktadır ki, erkek-kadın dengesi, şâyet sunî olarak bozulmazsa asla değişmemektedir. İnsanlar istediği kadar, bu dengeyi bozmaya çalışsalar da, Allah'ın koyduğu bu dengeyi asla bozamayacaklardır. Çünkü âyetler, kesin olarak çocuğun cinsiyetindeki takdirin Allah'a ait olduğunu bildirmektedir. Allah dilediğine kız, dilediğine erkek vermektedir. Yoksa kız veya erkek evlâdın olması anne-babanın elinde değildir.

Bazı ailelerin hep kız çocukları olmakta, hiç erkek çocukları olmamaktadır. Bazılarının ise tam aksine hep erkek çocukları olmakta, hiç kız çocukları olmamaktadır. Bazılarının ise hem erkek hem de kız çocukları bulunmaktadır. Bazılarının ise hiç evlâdı olmamaktadır. Kur'an bu vakıanın, bir imtihan olduğunu ve sabredenlerin bilinmesi amacına yönelik bulunduğunu, bildirmektedir.[453]

452 Önal, a.g.e., 746.
453 Bakara, 2/155.

Çocuğun cinsiyeti, döllenme anında kesinlik kazanmakta, fakat bizim onu öğrenebilmemiz için vakit henüz çok erken bulunmaktadır. Binalar, nasıl tuğla veya taşların üst üste konmasıyla meydana getiriliyorsa, canlılar da âdeta hücrelerin birer tuğla gibi yerli yerine yerleştirilmesiyle yaratılmaktadır. İster iptidaî bir canlı, ister bitki, isterse insan olsun, her birinin vücut tuğlalarını teşkil eden hücrelerdeki çekirdek dediğimiz merkezî kısımda, o türe has olan belli sayıda "kromozom" adlı şifreler mevcuttur.

İnsanda sayısı 46 olan kromozomlardan ikisi cinsiyet kromozomu olarak vasıflandırılır. Bunlardan biri, erkekliğe, diğeri de dişiliğe has özellikleri taşır. Erkek yumurta hücreleri bölünürken bu kromozomlar, ikiye ayrılır ve ayrı hücrelere geçer. Neticede spermlerden yarısı erkek (y) kromozomları, yarısı da dişi (x) kromozomları ile techîz edilmiş olur. Bu durumda, bir ejakülâsyon sırasında atılan 300 milyon spermin yarısı erkekliğe, yarısı da dişiliğe netice verecek kapasitededir.[454]

"Seks kromozomları annede xx, babada xy'dir. Bu ikisi arasında muhtelif birleşme şekilleri ile kız veya erkek çocuklar hâsıl olur.

Annedeki kromozom şekli: xx (Yumurta: xx) Kız: xx
Babadaki kromozom şekli: xy
(meni: xy)
Erkek: xy

454 Özyazıcı, a.g.e., 16.

Çocuğun cinsiyetini, babanın cinsiyet hücresindeki kromozom tayin eder. Demek ki anne rahmindeki çocuğun erkek oluşu y kromozomunun (ki bunu meni taşımaktadır) iştirak ettiği hale bağlıdır."[455]

Dişi yumurta hücresini, yani xx dölleyen sperm, şâyet x kromozomlu ise doğacak yavrunun cinsiyeti kız, şâyet sperm y kromozomlu ise doğacak yavrunun cinsiyeti erkek olacaktır.

Dişi yumurtayı x kromozomlu sperm veya y kromozomlu sperm ile döllemek, insanın elinde olan bir şey değildir. Hiçbir baba, kız istiyorum diyerek x kromozomlu spermini, oğlan istiyorum diyerek de y kromozomlu spermini kullanamaz ve yönlendiremez. Bu nedenle hiçbir kimse, çocuğun cinsiyetini tayin edemez.

Bunu tayin ve tespit eden üstün bir el vardır O da Allah'dır. Nitekim Kur'an'da, "*O'nun bilgisi dışında hiçbir kadın gebe kalmaz ve doğurmaz,*"[456] "*Rahimlerde sizi dilediği gibi şekillendiren O'dur*"[457] buyrulmaktadır.

Allah, her şeyi yerli yerinde ve ölçülü olarak yaratmıştır,[458] Allah, ister kız, ister oğlan olsun, cins tayinini kadın eliyle değil de erkek eliyle gerçekleştirmektedir. Bunu Kur'an'da açıkça beyan etmiştir. "*Atılan meniden iki çifti, kadın ve erkeği yaratan O'dur*"[459] âyeti, bunu açıkça göstermektedir.

---

455 Ataseven, a.g.m., 36.
456 Fussilet, 41/47.
457 Âl-i İmrân, 3/6.
458 Kamer, 54/49.
459 Necm, 54/45-46.

Anne karnında çocuğun sadece cinsiyeti değil, eceli, rızkı, iyi veya kötü bir insan olacağı da yazılmaktadır.[460]

Bu nedenle hiçbir baba, kız doğurdu diye karısına zulmetmemek ve hor bakmamalıdır. Bir anne de, kız doğurdum diye suçluluk kompleksine düşmemelidir.

Her şey, Allah'ın takdiri ile olmaktadır. Hele çocuğun cinsiyetinin tayininde kadının hiçbir rolü olmamakta; üstelik Allah, çocuğun cinsiyetinin tayinini erkek vasıtasıyla yapmaktadır.

b) Ana Rahminde Çocuğun Cinsiyeti Tespit Edilebilir mi?

Bir çocuğun cinsiyetinin teşekkülünde, anne-babanın hiçbir rolü olmadığını biliyoruz. Ancak çocuk teşekkül ettikten sonra, o çocuğun cinsiyetini tespit edebilir miyiz? Bu konuda da başlangıcı yüzyıllar öncesine dayanan çalışmalar yapılmış bilgi, kehânet ve tesadüflerle el ele verilerek çağımıza kadar gelinmiştir.

Çağımızda çocuğun kız mı, oğlan mı olduğu bilhassa biyolojik araştırmalara dayanmakta ve (Cuti reaction) aşı yaparak veya gebenin idrarı tavşana şırınga edilerek (hayvan tecrübesi) veya kanı muayene edilerek (Radyestezi) çocuğun cinsiyeti tayin edilmekte ve isabetli hükümler verilmektedir.[461]

---

460 Müslim, Sahih, Kader, I, hn. 2643; Kader, 5, 2646; Buhârî, Sahih, Hayız. 17.

461 Önal, a.g.e., 741.

Günümüzde ultrasonografi adıyla anılan bir cihaz vasıtasıyla ana rahmindeki çocuğun cinsiyeti, hamileliğin yedinci ayından itibaren tespit edilebilmektedir. Prof Dr. Eflâtun Gökşin'in verdiği bilgiye göre, gebelik sırasında 24. haftadan itibaren çocuğun cinsiyetini tespit etmek mümkün olmaktadır. Bu tıpta daha çok doğumbilimde kullanılan ultrason aygıtı vasıtasıyla olmaktadır. Erkek çocuğun genital organları çocuğun içinde bulunduğu sıvıda rahatlıkla görülebilir. Bu nedenle erkek çocuğun cinsiyeti, kız çocuklarına göre daha kolay teşhis edilebiliyor.[462]

Ultrason aygıtının esası, ses ötesi dalgalarıyla teşhis yöntemidir. İnsan kulağı saniyede 16 ile 20 bin titreşim duyarken, ultrason, çok daha hızlı sesleri saniyede 3 milyon MHz titreşimi yayabilme yeteneğine sahiptir. Bu seslerin özelliği, insan dokusuna gönderildiği takdirde dokuya çarpıp geri dönmesidir. Dokudan gelen ses dalgaları, ekran üzerine düşerek dokunun görüntüsünü verir. Ekrandaki görüntü, not yazma ve kopya alma kapasitesi vardır. Net, büyük ve çeşitli tonları alınabilen görüntüler elde etmek mümkündür. Böylece doku aralarındaki boşlukların farklı olması nedeniyle yansıma da farklı olur. Bu farklılıklar da bizim cinsiyeti teşhis etmemizi sağlar. Ultrason, röntgenden farklı olarak ne ısı meydana getirir ne de onları parçalar. Bu nedenle en küçük dokularda bile kullanılabilir.

Ancak netice kesin olarak bilinmesine rağmen, psikolojik mahzurları nedeniyle anne-babaya söylemekten kaçınılmaktadır.

---

462 Yankı Dergisi, 17-23 Ocak 1983, s. 40.

Jinekoloji ilminde bu gelişmeler olur ve çocuğun cinsiyeti belli bir süreden sonra teşhis edilebilirken, acaba Kur'an bu konuda ne demektedir?

İslâm âlimlerinden pek çoğu Lokman sûresi 34. âyete dayanarak ana karnındaki çocuğun cinsiyetinin bilinemeyeceğini söylemişlerdir. Bu âyette şöyle denilmektedir:

"*Kıyametin ilmi Allah'ın indindedir. Yağmuru O indirir ve rahimlerde olanı bilir. Hiçbir nefis, yarın ne kazanacağını bilmez. Hiçbir nefis nerede öleceğini bilmez. Şüphesiz Allah bilir ve her şeyden haberdardır.*" [463]

Bir başka âyette ise Cenâb-ı Hak:

"*Allah her dişinin rahminde taşıdığını, rahimlerin düşürdüğünü ve alıkoyduğunu bilir. O'nun katında her şey bir ölçüye göredir*"[464] buyurmaktadır.

Lokman sûresi 34. âyette "Mâ fil Erhâm" tabiri geçmektedir. Bunun anlamı, "rahimlerde olan şey" demektir. Müfessirler buna erkek mi, kız mı, kırmızı mı, yoksa siyah mı? anlamı vermişlerdir.[465] Hatta Allah'tan başka hiçbir kimsenin ana rahminde bulunan bir çocuğun erkek mi, kız mı, kırmızı mı, siyah mı olduğunu bilemeyeceğini söylemişlerdir.[466]

---

463 Yankı Dergisi, s. 40-41
464 Ra'd, 13/8.
465 Âlûsî, Ruhu'l-Maanî, Beyrut, Tarihsiz XXI/ 112; Zemahşerî, a.g.e., III/ 239.
466 Âlûsî, a.g.e., XXI/ 112.

Bazı müfessirler ise, Allah'tan başka hiçbir kimse, beş bilinmeyeni ve bunlar arasında ana rahminde bulunan şeyi, hem küllî hem de cüz'î olarak bilemez ve ihata edemez, demişlerdir.[467] Bunun anlamı, bazı kimseler, Allah'ın bildirmesiyle kıyametin vakti hariç[468] diğer bazı şeyleri bilebilir, demektir. Zira bu bilgi, sınırlı bir bilgidir ve külle ait bir bilgi değildir.[469] Nitekim Cenâb-ı Hak Kur'an-ı Kerîm'de: "*Dilediğinden başka ilminden hiçbir şeyi kavrayamazlar*"[470] ve "*Görülmeyeni bilen Allah, görülmeyene (gayba) kimseyi muttalî kılmaz. Ancak Peygamberlerden, bildirmek istediği bunun dışındadır*"[471] buyurmaktadır. Nitekim Allah, Zekeriya'ya İsa'yı tasdik eden Yahya'yı müjdelemiş[472] ve Hz. Yûsuf a rüya tâbirini öğretmiştir.[473]

Buhârî'de zikredilen ve Enes b. Mâlik tarafından rivâyet edilen bir hadîste Peygamberimiz, çocuğun ana rahmindeki gelişimini anlatırken bu konuya da ışık tutmuştur:

"*Allah Teâlâ rahime bir melek müvvekkel kılmıştır. Yâ Rab, nutfe, yâ Rab aleka, yâ Rab, mudga der. Allah Teâlâ da onun yaradılışını tamamlamak istediği zaman, erkek mi, dişi mi, iyi bir insan mı, kötü bir insan mı?*

---

467 Elmalılı, a.g.e., V/3753.
468 Âlûsî, a.g.e., XXI/115.
469 Elmalılı, a.g.e., V/3853.
470 Bakara, 2/255.
471 Cin, 72/26-27.
472 Âl-i İmrân, 3/39.
473 Yusuf, 12/37.

Rızkı ne? Eceli ne? Onu meleğe söyler. Anası karnında bunlar yazılır. O vakit onu o melek ve Allah Teâlâ'nın mahlûkatından dilediği kimseler de bilir."[474]

Büyük müfessir Elmalılı Hamdi Yazır, bu hadîsi de yazdıktan sonra şu açıklamayı yapmaktadır: "Demek ki bazı kimselerin bu suretle bunları bilmesi, zikrolunan tahsise aykırı değildir. Çünkü Allah'a mahsus olan ilim, gaybde iken her birinin ahvalini tam mânâsıyla ve teferruatıyla bilen tam ve kâmil bir ilimdir. Meleklerin veya bazı özel şahısların muttalî olabileceği ilim ise, az çok delili tahakkuk etmiş bulunan ve noksan olan bir ilimdir. Aynı şekilde bulut, rüzgâr ve barometre gibi bazı emare ve âletlerden de erkek veya dişi olduğuna intikâl etmek tarzında vaki olan zannî istidlaller de buna aykırı değildir. Çünkü zan ilim değildir. İlim şüphesiz olandır.[475]

Ultrason veya diğer usullerle ancak çocuğun sadece cinsiyeti tayin edilebilmektedir. Bu da ancak 24. hafta yani 7. aydan sonra kesine yakın bir şekilde ultrasonla mümkün olmaktadır. Diğer usullerle bu netice de alınamamaktadır. Halbuki hadîslerin açıkladığı sadece çocuğun cinsiyeti değildir. Onun iyi bir insan mı, kötü bir insan mı, rızkı ve eceli nedir? Bunları da açıklamaktadır. Âyette geçen "Mâ fil Erhâm" içine bunlar da girmektedir. Bugünkü ilim, sadece bunlardan erkek mi, kız mı? hususunu bilebilmektedir. Diğerlerini ise bilememekte ve bilmesi de asla mümkün görünmemektedir.

---

474 Buhârî, Sahih, Hayız, 17.
475 Elmalılı, a.g.e., V/ 3854.

Bu şekliyle anlasak dahi, ceninin kız mı, erkek mi olduğunun bilinmesi, Allah'ın bilmesine aykırı değildir. Zira hiçbir insan, doğacak ceninin iyi bir insan mı, yoksa kötü bir insan mı olacağını bilemez. Rızkı ve eceli nedir ve nasıl olacaktır onu da bilemez. Bunları bilen ise ancak Allah'dır. Nitekim Elmalılı, "Mâ fil erhâm"ı (rahimlerde bulunan şeyi) izah ederken erkek mi, dişi mi? Beyaz mı, kırmızı mı? Tam mı, noksan mı? Her birinin hususiyetleri nelerdir? Bunların hepsini ancak Allah bilir, şeklinde tefsir etmektedir.[476]

Jinekoloji ilminin tespit edebildiği kadarıyla, ana rahmindeki bir ceninin cinsiyetinin teşekkülü ancak 16-20. haftalarda yani 60-75. günlerde mümkün olmaktadır.[477] Bu âyet ve hadîslerde belirtilen aleka döneminden mudga dönemine ceninin geçtiği zamandır. Zira Müslim'de zikredilen bir hadîste Peygamberimiz: "*Her birinizin yaradılışı ana rahminde nutfe olarak 40 günde derlenip toplanır. Sonra bir o kadar kan pıhtısı haline gelir. Sonra yine bir o kadar zamanda et parçası (mudga) halinde kalır. Ondan sonra ona bir melek gönderilir de o melek ona ruh üfler ve şu dört kelimeyi yazar: Rızkını, ecelini, iyi bir insan mı, yoksa kötü bir insan mı olacağını*"[478] buyurmaktadır.

476 Elmalılı, a.g.e., V/ 3854.
477 Özyazıcı, a.g.e., 44.
478 Müslim, Sahih, Kader, 1, Hn. 2643.

Bu hadîste 3 x 40 yani 120 günde cenine ruh üfürüldüğü belirtilmektedir. Cenin zigot halinden yani döllenmenin 1. gününden 120. güne kadar gelişmesine devam etmekte ve 120. günde ona melek insanî ruhu üflemektedir. Diğer bir ifâde ile cenin, ancak 120. günde bir insan sayılmaktadır.

Lokman sûresi 34. âyette geçen "mâ fil Erhâm" ibaresinde "mâ" tabiri geçmektedir. "Mâ" tabiri arapçada cansız varlıklar ve akılsızlar için kullanılan ve "şey" anlamım ifâde eden bir tabirdir. Arapçada özellikle insanlar için "Men" tabiri kullanılmaktadır. Acaba Cenâb-ı Hak neden âyette "Men fil Erhâm" demedi de "Mâ fil Erhâm" dedi? Men ile mâ arasındaki bu fark ile cenine 120. günde ruhun üfürülmesi hâdisesi, bize bu âyetin mahiyetini daha iyi anlamamızda yardımcı olacaktır.

Âyette "men" yerine "mâ" kullanıldığına göre, insanlar, ceninin "mâ" halini bilemeyecekler, demektir. Yoksa "men" halini bilmeye hiçbir engel yoktur. Âyet sadece, rahimdeki şeyi, yani henüz insan haline gelmemiş cenini her yönüyle ancak Allah'ın bilebileceğini açıklamaktadır. Hadîs ise, bize ceninin gerçek anlamda 120. günde kendisine melek tarafından insanî ruhun üfürülmesiyle insan sayılabileceğini, yani kendisine "men" diye hitab edilecek bir seviyeye gelebileceğini ifâde etmektedir.

Netice olarak diyebiliriz ki, insanlar ceninin teşekkülünden mudga (et parçası) haline gelinceye kadar (mudga hali dahil) insanın cinsiyetini öğrenemeyecekler, ancak bu devreden sonra öğrenebileceklerdir. "Mâ" tabirinden çıkartılan netice budur. Nitekim, çocuğun cinsiyeti, ancak 60-75. günlerde oluşmakta,

fakat 24. hafta yani 7. aydan sonra cinsiyeti net olarak öğrenilebilmektedir. 16-20. haftalardan önce çocuğun cinsiyeti oluşmadığından, kız mı, erkek mi olduğu kesinlikle bilinememektedir. Mâ ifadesindeki Kur'an gerçeği de bunu açıklamaktadır.

Bazı İslâm âlimleri, "*Gaybın anahtarları Allah indindedir. Onları, Allah'tan başka kimse bilmez*"[479] âyetiyle, "*Gaybın anahtarları beştir. Allah'tan başka onları kimse bilmez*"[480] hadîsinin zahirî anlamlarına takılarak, bu beş şeyden biri olan ceninin cinsiyetini tayin etmenin mümkün olamayacağını söylemişlerdir. "Gayb" mefhumu iyi bilinmedikçe, konuyu bir çözüme ulaştırmak da mümkün görünmemektedir.

İslâm âlimlerinden bir kısmı ise, bu konuyu çözümlemek için şöyle bir yol takip etmişlerdir: Bu âlimlere göre gayb iki kısımdır:

1. Mutlak Gayb (Gayb-ı Hakikî),

2. Mukayyed Gayb (Gayb-ı İzafî).

Mutlak gayb, Allah'tan başka hiçbir kimsenin ve hatta meleklerin bile bilemediği gaybdır. İnsan, melek ve cin dahil, bütün mahlûkatın bilgisinden uzak, sadece Allah'ın bilgisi dahilinde olan gayba, mutlak gayb denmektedir. Kıyametin ne zaman kopacağı, gayb bilgisi gibi.

---

479 En'âm, 6/59.
480 Buhârî, Sahih, Tevhid, 4.

Mukayyed gayb, bazı mahlûkatın bilgisinden uzak olan, fakat melek veya bazı kimselerin bilgisi dahilinde bulunan gaybdır. Melekler, âlemin bazı işlerini bildikleri halde, insanlar bunları bilememektedir.

Bu insanlara göre gayb sayılır. Bu tür gayba, mukayyed yani izafî gayb adı verilmektedir.[481]

Bazı kimseler, sebeplerini ve yollarını araştırarak, bazı şeyleri keşfedip bulabilirler. Daha önce kendileri için gayb olan bu bilgi, gayb olmaktan çıkarak bilinen bir bilgi haline gelebilir. Bazı kimseler ise, cehaletinden dolayı bunları bilemezler. Bu, onlar için de gayb sayılır. Nitekim bazı matematik ve astrofizik âlimleri, bazı meçhulleri, ay ve güneş tutulmalarını bilebilirler.[482]

Bir insan, mutlak gayba ancak Allah'ın haber vermesiyle vâkıf olabilir. Mukayyed gayba ise, ilhamla ulaşılabilir.[483] Allah, mutlak gaybe ait bir bilgiyi, melek veya insana bildirdiği anda, bu bilgi, mutlak gaybe ait bir bilgi olmaktan çıkmakta, mukayyed bir bilgi haline gelmektedir. Mukayyed bilgiler ise, beş bilinmeyen şeyin arasına girmemektedir. Nitekim Alûsî, "Allah Teâlâ rahme bir melek müvekkel kılmıştır"[484] hadîsine dayanarak, konuyu şöyle açıklamıştır: "Öyleyse rahimdeki çocuğun cinsiyetini, melek biliyor demektir.

---

481 Elmalılı, a.g.e., VI/ 4869; R. Rıza, a.g.e., VII/ 422; Çantay, a.g.e., I/ 14.
482 R. Rıza, a.g.e., VII/422.
483 Çantay, a.g.e., I/ 14.
484 Buhârî, Sahîh, Hayız, 17.

Aynı şekilde Allah'ın bildirmesiyle, mahlûkatından dilediği kimseler de biliyor demektir. Binaenaleyh, bu bilme, ihtisasa mani değildir."[485] Yine Âlûsî'nin, Aliyyü'l-Kârî'nin "Şifâ Şerhinden yaptığı nakle göre, evliyalara eşyaların bazı sırları verilse de, onların bu bilgileri yakînî olmamakta, ilhamları zannî bir iş ifâde etmektedir.[486] Dolayısıyla bilme işi, kısmî olmakta asla tam ve mükemmel olmamaktadır.

İbn Kesîr de rahimde olanı ancak Allah bilir, fakat müvekkel melek de bilir, demektedir.[487] Müvekkel meleğin bilmesiyle çocuğun cinsiyetine ait Allah'ın bildiği mutlak bilgi, mukayyed bilgiye dönüşmektedir. Mukayyed bilginin bilinmesi ise, ilhama çalışmaya, usul ve metodlarını öğrenerek ona ulaşmaya bağlıdır. Binaenaleyh pratik olarak çocuğun, ana rahminde daha zigot halinde iken cinsiyetini tespit mümkün olmasa da, nazari plânda cinsiyetinin tespiti ve bilinmesi mümkündür. Allah, zâtına ait mutlak bilgiyi, yani mutlak gaybı, meleklerine, Resullerine ve özel dostlarına (evliyalara) bildirebilir.[488] Allah'ın bildirmesiyle bir gayb haline gelir. Bu takdirde böyle bir bilginin bilinmesi, Allah'ın "*Gaybın anahtarları O'nun katındadır, onları ancak Allah bilir*"[489] âyetindeki hükme ters düşmez.

---

485 Âlûsî, a.g.e., XXI/ 112.
486 Âlûsî, a.g.e., aynı yer.
487 İbn Kesîr, a.g.e., III/453.
488 Ahmet es-Sâvi, es-Sâvi alâ Tefsiril-Celâleyn, Mısır, Tarihsiz, III/260.
489 En'âm, 6/59.

İnsanlar, ilham, bilgi ve bir takım usul ve metotlarla ana karnındaki ceninin cinsiyetini tayin etmişler ve öğrenmişlerse, bu bilgi, Allah'ın ilmine, kudretine ve takdirine mani değildir. Zira Allah her şeyin aslını, esasını ve künhünü bilmekte, insanlar ise, sadece, bilinebilecek şeylerin bir kısmını, cüz'ünü ve muayyen bir parçasını bilebilmektedirler. Yeni bir şey keşfettim ve öğrendim dediği anda, keşfedip öğrendiği bu yeni şey, ona yeni bilinmeyenlerin kapısını açmakta ve yeni yeni meçhullerin yolunu göstermektedir.

D- KÜRTAJ

Ana rahminde bulunan rüşeymin veya çocuğun henüz hariçte yaşayabilecek derecede gelişmiş ve olgunlaşmış bulunmadığı bir devrede, çocuğun annenin rahminden çıkartılmasına kürtaj denir.[490] Çocuğun ana rahminden çıkartılması ya düşürmek, ya da aldırmak suretiyle olmaktadır. Çocuk düşürmek veya aldırmak için birçok metotlar, icâd edilmiştir. Bunlar arasında, mihaniki vasıtalarla çocuk düşürmek, kimyasal ilâçlarla çocuk düşürmek, ruşeym zarını delmek suretiyle çocuk düşürmek ve rahim lâvajı vasıtasıyla çocuk düşürmek gibi metotlar vardır.[491]

Bu metotlardan her birinin tıbbî zararları vardır ve bu zararlar, sayılamayacak kadar da çoktur. Bu zararlarından dolayıdır ki, tıp otoriteleri, çocuk düşürmeyi kesinlikle yasaklamakta, şâyet mecbur kalınırsa kürtaj yoluna başvurulmasını istemektedir.

---

490 Kahn, a.g.e., 107.
491 Kahn, a.g.e., 107-108.

Kürtajın da pek çok tehlikeleri bulunmaktadır. Dr. F. Kahn, bu tehlikeleri şöyle sıralamaktadır:

1. Yanlış yol, âletin yanlış bir yola gitmesi tehlikesi,
2. Rahme açılan iç ağızın yırtılması tehlikesi,
3. Rahim zarının delinmesi tehlikesi,
4. Karın zarı iltihabı tehlikesi,
5. Kan zehirlenmesi (Sepsis) tehlikesi,
6. Kan kaybetmek tehlikesi.[492]

Dr. Reyhan Songar ise yazdığı bir makalede kürtaj konusunda şunları söylemektedir:

"Kürtajın anne organizmasında açacağı maddî yaralar, içler acısıdır. İptidaî usullerle yapılacak çocuk düşürmeleri yerine kürtajı koymakla anne ölümlerinin önüne geçilebileceği sözünün, gerçekle hiç mi hiç ilgisi yoktur. Kürtaj evvelâ bir ameliyattır. Her ameliyat gibi, bunun da % 1-2 bile olsa, bir ölüm tehlikesi vardır. Narkozdan açılma işi, ayrı bir dert, rahim delinmeleri ise en önemli tehlike olarak ortadadır. Bu hal hemen yeni ve büyük bir ameliyat ile rahmin sökülüp çıkartılması neticesini getirir. Dilâtasyona bağlı, rahim iç ağzı yırtıkları, yine aynı bölgenin yaralarına ve iltihaplarına sebep olur. Servisitis ve erozyonlar gibi. Tedavi edilemeyen hastalarda bunlar kansere dönüşebilir."[493]

---

492 Kahn, a.g.e., 110-112.
493 Reyhan Songar, İmdat... Kürtaj Serbest Bırakılıyor, Tercüman Gazetesi, 4 Ağustos 1981.

İnsanlar, acaba neden düşürmek veya kürtajla ana rahminden çocuğu dışarı çıkartmak suretiyle öldürmek isterler? Kur'an, bunun nedeninin açlık korkusu olduğunu açıklar. Bu yüzden de: "*Yoksulluk korkusu ile çocuklarınızı öldürmeyiniz. Sizin de, onların da rızkını veren biziz*"[494] buyurmaktadır. Bir başka âyette ise: "*Çocuklarınızı yoksulluk korkusuyla öldürmeyiniz. Onlara da, size de rızkı veren biziz*"[495] denilmektedir.

Bu âyetler, geçinme korkusu nedeniyle anne rahminde bile çocukları öldürmeyi (çocuk düşürme ve kürtajı) kesinlikle yasaklamaktadır. Kürtaj ve çocuk düşürme her ne kadar bir hukuk meselesi ise de, aynı zamanda tıbbî bir meseledir. Kur'an konuya, iktisadî ve hukukî açıdan yaklaşmakta, tıbbî mahsurlarını ise, insan zekâsına ve araştırmasına terketmektedir. Zaten Kur'an'ın getirdiği her prensip ve her kaidede, çok yönlülük esası hâkimdir. Bu nedenle hukukî ve iktisadî bir psensip aynı zamaoda dinî ve ahlâkî bir prensip olabileceği gibi, dinî ve ahlâkî bir prensip de, aynı zamanda hukukî ve iktisadî bir prensip olabilir. Burada ise hukukî ve iktisadî bir kaidenin aynı zamanda tıbbî bir kaide olduğunu görmekteyiz.

Her aki âyette yasak emri aynı olmakla birlikte, netice kısmında dikkat çekici bir farklılık bulunmaktadır. Birinde "*Sizin de, onların da rızkını veren biziz*"[496]

494 En'âm, 6/151.
495 İsrâ, 17/31.
496 En'âm, 6/151.

denilirken, diğerinde "*Onların da, sizin de rızkını veren biziz*"[497] denilmektedir. Birinci âyet, çocuğu besleyememe korkusuna, ikinci âyet ise, anne-babanın beslenememe korkusuna cevap mahiyetindedir. Her iki amaçla da çocukların öldürülmesini, âyet yasaklamaktadır.

İmam-ı Gazâlî, zigot teşekkül ettikten sonra çocuğun düşürülmesini kendi ifadesiyle "yuvanın bozulmasını" bir cinâyet olarak kabul etmektedir.[498] Zira ceninin bu durumu, mevcudiyetinin ilk kademesidir. Bu durumda onun yuvasını bozmak, geleceğin büyüğünün yuvasını bozmak gibidir.

Tıp ilmi de fekonde olan, döllenmiş yumurtayı "canlı" kabul eder. Zira yumurtada hemen biyolijik hâdiseler başlamıştır, hayatın temelini teşkil edecek bölünmeler, rahim içi yuvarlanmaları gibi. 14 günlük ceninde vitellus kesesinden kan sisteminin teşekkül ettiği görülür. Kan grupları, A, B, AB, O ve Rh pozitif veya Rh negatif olduğu artık bellidir.[499]

İslâm dini, hangi amaçla olursa olsun ana rahmindeki cenini öldürmeyi yani çocuk düşürme ve kürtajı kesinlikle yasaklamaktadır. Ancak annenin hayatiyeti söz konusu olduğu zaman, yavru feda edilerek anne kurtarılır. Çocuk mu, anne mi? İkisinden birisi tercih edilecekse, mutlaka anne tercih edilir. Bu demektir ki,

---

497 İsrâ, 17/31.
498 Gazâlî, İhyâu Ulûmi'd-Dîn, c. II, s. 51.
499 R. Songar, Kürtaj, adı geçen makale.

İslâm, kürtaja ancak annenin hayatı söz konusu olduğu zaman müsaade etmektedir. Yoksa çocuk teşekkül ettikten sonra, çocuğu hangi yolla olursa olsun öldürmeyi cinâyet saymaktadır.

Ancak burada açıklanması gereken önemli bir konu daha var ki, o da doğum kontrolü meselesidir. Kur'an'da bu konuya dair bir hüküm bulunmamakla birlikte, hadîslerde bulunmaktadır. Bu konuyu buradan hadîslerin ve İslâm âlimlerinin görüşleri ışığı altında incelemeye çalışacağız.

İslâm dini, kürtajı ve çocuk düşürmeyi yasaklarken, doğum kontrolüne -bazı şartlar dahilinde- müsaade etmiştir. İmam-ı Gazâlî, "İhyâ"sında bu konuyu derinlemesine incelemiş ve bazı şartlar dahilinde doğum kontrolünün yapılabileceğini söy-lemiştir.[500] Ona göre, azl yani meniyi dışarı akıtmak suretiyle doğum kontrolü yapılabilir. Bu çocuğu öldürmek gibi değildir.

Zira varlığın başlangıcı, meninin yerinden çıkmasıyla değil, rahme girmesi ve kadın suyu (ovum) ile birleşmesiyle olmaktadır. Bunda da bir dinî sakınca bulunmamaktadır.[501] Aynı şekilde spermle dişi yumurta hücresinin birleşmesini önleyen her çeşit önleme tedbirleri de caiz olmaktadır. Bu hüküm, İslâm'ın, ferde tanıdığı bir ruhsattır. Fert, isterse bu ruhsatı kullanır, isterse kullanmayabilir. İslâm'ın genel prensibi, tabii seyri içinde çocukların doğmasıdır.

---

500 Gazâlî, İhyâu Ulûmi'd-Dîn, II/51.
501 Gazâlî, İhyâu Ulûmi'd-Dîn, II/ 51-52.

VI. DAKTİLOSKOPİ (PARMAK İZİ)

Parmakların, özellikle parmak izi denilen deri üzerindeki şekillerin incelenmesine daktiloskopi denir.[502] Parmak izi çeşitli insan ırklarıyla yakın bağlantısı olduğu ve genetik konularını yansıttığı için, antropoloji açısından çok önemlidir. Özellikle ceza hukukunda kullanılmaktadır. Bunun sebebi de, parmak izlerinin ve el ayasındaki çizgilerin, kişinin yaşı ne olursa olsun, hemen hemen hiç değişmeyip aynen kalması özelliğine sahip olmasındandır.[503]

"İnsanların göz, kulak, burun v.s. gibi uzuvları, birbirine benzer, fakat parmak uçlarının ayrı bir özelliği vardır ve asla biri diğerine benzemez. Parmak uçlarını birbirinden ayıran özellikler, Kur'an'ın nüzulünden yaklaşık on üç asır sonra, geçen yüz yılda keşfedilerek bilgi alanımıza girmiştir. Parmak izi ilk defa 1884 senesinde İngiltere'de kullanılmaya başlanmıştır."[504]

Kur'an-ı Kerîm, insanlardaki bu özelliğe işaret etmiş ve şöyle demiştir:

"*Evet, biz onun parmak uçlarını düzeltmeye de kadiriz.*"[505]

502 Meydan Larousse, III/348.
503 Meydan Larousse, III/348.
504 Tabbâra, a.g.e., 64.
505 Kıyâme, 75/4.

Parmak uçlarının yaradılışında, bu suretle bir inceliğe işaret edilmiş olması, zahirî ve basit bir şey değil onların yaradılışında, görüldüğünden çok daha derin ve ehemmiyetli incelikler bulunduğuna işaret eder,[506] Elmalılı'nın derin ve ehemmiyetli işaretler olarak açıkladığı bu hususu Tantâvî Cevherî, insanların parmak izlerinin farklı oluşuna işaret saymış ve bu âyeti, bu açıdan değerlendirerek tefsir etmiştir.[507]

Tabbâra da, Allah, insanın diğer uzuvlarını değil de, özellikle parmak uçlarım zikretmiştir. Bu da, insanlardaki parmak uçlarının farklılığını göstermektedir, der.[508]

Bu farklılıklardan dolayıdır ki, yeryüzündeki bütün insanların parmak izleri, birbirine benzememektedir. İşte bu farklılıktan dolayı da, gerek garpta ve gerekse şarkta, hırsızların, katillerin ve bütün suçluların aleyhinde, parmak izleri bir delil olarak kullanılmaktadır.[509]

Parmak izi, ilk defa Sir Edward Henry tarafından 1875 yılında bulunmuş ve kısa süren bir tecrübe devresinden sonra, birçok polis teşkilâtı tarafından kullanılmaya başlanmıştır.

---

506 Elmalılı, a.g.e., VII/5475.
507 Cevherî, a.g.e., XXIV/318.
508 Tabbâra, a.g.e., s. 64.
509 Hamid Gavâbî, Beyne't-Tıb ve'l-İslâm, Kahire 1967, s. 52.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KUR'ÂN ve İNSAN BİLİMLERİ

I. ANTROPOLOJİ (İNSANIN TOPRAKTAN YARADILIŞI)

Son asırlarda gelişen ilim dallarından biri de, insan ve menşei hakkında araştırma yapan Antropoloji ilmidir. Bu ilim, biyoloji ilminin bir kısmı ile tabiî tabiat tarihi ilminden istifade ederek "insan nedir ve nereden gelmiştir?"[1] sorularına cevap arayan bir ilim dalıdır.[2]

Antropoloji ilmi mütehassısları, bu konuda değişik ve çeşitli nazariyeler ve görüşler ileri sürerlerken, Kur'an-ı Kerîm, bize ilk insanın topraktan yaratıldığını haber vermekte ve ilk insanın menşeini en açık bir şekilde açıklamaktadır:

"*Sizi topraktan yaratması, sonra yeryüzüne dağılan beşer olmanız, O'nun kudretine işaret eden âyetlerdendir.*"[3]

---

1 Britannica Junior, Chicago 1943, I/21.
2 Compton's Pictured Encyclopedia, Chicago, 1951, I/264; Meydan Larousse, I/586.
3 Rûm, 30/20.

"*Sizi topraktan O yarattı.*"[4]

"*Allah katında İsa'nın hali, topraktan yarattığı Âdem gibidir. Sonra ona "ol" dedi, o da oluverdi.*"[5]

"*O, insanı testi gibi yanmış kuru balçıktan yarattı.*"[6]

Kur'an-ı Kerîm'in ilmî i'cazlarından biri de insanın topraktan yaratılması gerçeğidir. Kur'an'da insanın topraktan, çamurdan,[7] süzme çamurdan yaratıldığı açıkça belirtiliyor. Fakat bunların hepsinin de esası yine topraktır. "Modern ilim insan vücudunun, yeryüzünün ihtiva ettiği elementleri, kendisinde topladığını ispat etmiştir. Toprağın taşıdığı elementler şunlardır: Karbon oksijen, hidrojen, kükürt, azot, kalsiyum, potasyum, sodyum, klor, magnezyum, demir, manganez, bakır, iyot, florin, kobalt, çinko, silisyum ve alüminyumdur. Toprağı meydana getiren bu elementlerden, insanda da değişik nispetlerde yer aldığını görmekteyiz. Bu nispet, topraktan toprağa değiştiği gibi insandan insana değişmektedir. Fakat yine de bunlardan birer parça, hepsinde bulunmaktadır."[8]

Kur'an-ı Kerîm'in bu ifâdelerine göre ilk insan, topraktan ve onun değişik durumlardaki merhalelerinden yaratılmıştır. Bu merhalelerden biri de çamurdur. Fakat "Bu çamur, bilinen elementlerden müteşekkil olan yapışım nasıl değiştirmiş ve ilk organik hayat şekline ulaşmış, daha sonra da gelişerek insanî

4 En'âm, 6/2.
5 Âl-i İmrân, 3/59.
6 Rahmân, 55/14.
7 Hicr, 15/26.
8 Seyyid Kutub, a.g.e., c VII, cüz, 27, s. 117.

hayat biçimine varmıştır? İşte bu nokta bir sırdır. Ve bu sırrı, hiçbir beşer de çözmüş değildir. Tekâmül nazariyesini kabul edecek olsak dahi, ilk hücrede hayat fenomeninin nasıl başladığını bilmek mümkün değildir. Bu nokta, hâlâ bir sır olarak gizliliğini devam ettirmektedir."[9]

Elmalılı Hamdi Yazır, zihinlerde, yeryüzünde ilk insan, ilk hayvan ve ilk bitki hücresi nasıl ve nereden yapıldığına dair sorular bulunduğunu söyledikten sonra; bu sorulara fenn-i beşerin, "Nasıl yapıldığını henüz bilmiyorum ve fakat şurası muhakkak ki, her halde basit yer maddelerinden yapılmıştır. Bu nokta fennen ve aklen müteyakkandır. Zira terkibatında (terkiplerinde) arzda bulunabilen basit maddeler müşahede olunuyor" şeklinde cevap verdiğini nakleder."[10]

Şeyh Tantâvî de, insan vücutlarının, yer elementlerinden müteşekkil olduklarını zikrettikten sonra, "Bizler arzın birer parçasıyız"[11] der.

Büyük müfessir Fahruddin er-Râzî ise, "*Sizi topraktan O yarattı*" âyetinin tefsirinde, bu konudaki görüşlerini şöyle açıklamaktadır:

"İnsan, erkek menisiyle kadın menisinden yaratılmıştır. Bu iki meni, kandan meydana gelir. Kan ise, ancak gıdalardan olur. Gıdalar, ya hayvânî ya da

9 Seyyid Kutub, a.g.e., c. VII, cüz, 27, s. 117.
10 Elmalılı, a.g.e., III/1872.
11 Cevheri, a.g.e., IV/9.

nebatîdir. Şâyet gıda hayvânî bir gıda ise, burada hayvanların meydana gelmesindeki durum, insanların meydana gelmesindeki durumun aynıdır. Bu nedenle sadece ortada nebatî gıdalar kalır ki, insan bu nebatî gıdalardan yaratılmıştır. Şüphe yok ki bu gıdalar da topraktan meydana gelmiştir. Bu benim kanaatimdir ve gerçeğe daha yakındır."[12]

Râzî'nin bu açıklaması, Hz. Âdem'in yaradılışı için değil, O'ndan sonraki insanların topraktan yaradılışı ile ilgilidir. Zira ilk insan topraktan yaradılmış ve yine topraktan yaradılmaya devam etmektedir. İnsan varlığını meydana getiren maddeler ile onun hayatiyetini devam ettiren gıdaların kaynağı toprak olduğundan, insan vücudu tahlil edilmek suretiyle, insanın aslı olan Hz. Âdem'in topraktan yaradılmış olduğu da kendiliğinden ortaya çıkmaktadır.

Mustafa el-Merâğî ise bu konuyu şöyle yorumlamaktadır:

"Kimyevi maddelerin hepsi, topraktan meydana gelmektedir. Cenâb-ı Hak, onları bir araya getirmiş ve kimyevî maddeler halinde birleştirmiştir. Bu da, protoplazma, yani ilk hayvânî ve nebatî hücrelerin ve dokuların kendisinden meydana geldiği ilk canlı maddedir. Bu ilk canlı madde, oksijen, hidrojen, klor, karbon, azot, kükürt, fosfor, kalsiyum, sodyum, demir, bakır,

---

12 Râzi, Mefatihu'l-Gayb, Tahran, XII/152.

v.s. gibi elementlerden meydana gelmiştir. Toprağa baktığımız ve onu tahlil ettiğimizde, bütün bu zikrettiğimiz elementlerin hepsinin kendisinde var olduğunu görürüz."[13]

Astro-fizik âlimleri, güneşteki elementlerle yeryüzündeki elementlerin mukayesesini yapmak suretiyle, dünyanın güneşten kopmuş bir parça olduğunu kabul etmişlerdir.[14] Tıpkı bunun gibi, topraktaki elementlerle insan vücudunu meydana getiren elementlerin mukayesesini yapmak suretiyle, ilk insanın topraktan yaratılmış olduğunu da ilmen kabul etmek zorundayız.

II. PSİKOLOJİ

Psikoloji kelimesi, Yunanca psyche (ruh, nefs, zihin) ve logos (düzenli söz bilgi) kelimelerinden kurulmuştur. Kelime anlamı olarak ruh bilgisi veya ruhun incelenmesi, mânâlarına gelse de, günümüzde Psikoloji, "davranış bilimi" olarak tanımlanmaktadır.[15]

Psikoloji, insanın bütün davranışlarım, gözlenebilen bütün faaliyetlerini incelemeye, organizmalar üzerinde iç ve dış uyarıcıların meydana getirdiği tepki şekillerini ve bunların arkasında duran motivasyon kaynaklarını anlamaya çalışır. Kısaca ifâde etmek gerekirse Psikolojinin objesi, insan ve onun davranışlarıdır.

---

13 Merâğî, a.g.e., cüz, XVIII, s. 10.
14 Tabbâra, a.g.e., 50.
15 Norman L. Munn, Psikoloji, Ter. Nahid Tendar, Ankara 1961, s. 25 Britannica Junior; 1/365.

Acaba insan nedir? Her insan, çok defa bu sorunun cevabını bildiğini zanneder. Gerçekte ise, insan hakkındaki bilgimiz çok az ve çok sınırlıdır. Alexis Carrel'e "İnsan, Bu Meçhul" adlı kitabını yazdıracak kadar da sırlarla doludur.

Temel nitelikleri bakımından ele alıp incelediğimizde olayları, dört ana grupta toplamamız mümkündür:

1. Madde olayları,
2. Canlı olayları,
3. Ruhsal olaylar,
4. Sosyal olaylar.

İnsan, bu olaylardan etkilenmekte ve davranışlarını bu olaylardan etkilenme oranında, farklı yapmaktadır. Hangi tür olayın etkisi, insanda daha fazla ise, insan onun etkisinde daha çok kalmakta ve davranışlarını ona göre yapmakta ve hayatını ona göre şekillendirmektedir.

İnsan hayatında büyük bir yer kaplayan ve davranışlarını etkileyen ruhî ve bir bakıma sosyal olaylardan biri de dindir. Eski psikoloji âlimleri, kaynağı dinî olan davranışları ele alıp incelemedikleri halde, günümüzdeki psikologlar, ele alıp incelemekte ve din ve iman duygusunu bir ruhî olay sayarak bu sahada da araştırma yapmaktadırlar. Bu yönelişten sonradır ki, psikoloji ilmi sahası içinde yeni bir araştırma alanı meydana gelmiş ve dinî olayları araştıran ve inceleyen bu psikoloji dalına da "Din Psikolojsi" adı verilmektedir.[16]

16 Kırca, Kur'an-ı Kerim ve Modern İlimler, 199.

Din psikolojinin ortaya çıkışı ve felsefeden ayrılarak psikoloji ilmi içinde yer alışı, 20. yüzyıl başlarında olmuş ve Avrupa'da meydana gelen din-ilim çatışması neticesindeki imana dönüş ve dine dönüş hareketleri de bu ortaya çıkışın kaynaklığını yapmıştır.[17]

Ancak bu tip araştırmaların ilk defa batıda yapılması ve din psikolojisi konusunu, bütün dinler teşkil ettiği halde araştırmacıların özellikle Hıristiyanlığa ve Yahudiliğe ağırlık vermeleri, İslâmiyet'in kenarda kalmasını sağlamış ve böylece İslâm dini, varlığını ve gücünü bu sahada hissettirememiştir.

Psikolojinin objesi insan ve onun davranışları olduğu gibi, Kur'an'ın da objesi insan ve onun davranışlarıdır. Zira Kur'an'ın muhatabı insandır, onun hidâyeti ve mutluluğudur. Bir müslümanın hayatında İslâm'ın ve Kur'an'ın büyük bir yeri vardır. Geniş anlamda Kur'an ve İslâm, onun hayat felsefesini, dar anlamda ise, günlük hayatındaki davranışlarını etkileyen önemli bir faktördür. Dinî inançlar ve anlayışlar, ferdi, diğer kimselerle olan ilişkilerinde, ahlâkî davranışlarında ve değer hükümlerinde etkilemekte ve ferdi, güçlülüğü oranında şekillendirmektedir.

Hayatı, bir canlının doğumundan ölümüne kadar, ortaya çıkan bütün güçlükleri çözmesi ve devamlı değişen şartlarla değişmeyen şartlara intibak edip uyum sağlaması şeklinde de düşünebiliriz. Bir insanın, doğumundan itibaren uymak zorunda olduğu sayısız

17 Osman Pazarlı, a.g.e., 54.

intibaklar ve uyumlar mevcuttur. Doğumunda fizik çevreye intibak, daha sonra sırasıyla sosyal çevreye, yani aile hayatına, arkadaşlarına, mesleğine ve münâsebette bulunduğu insanlara intibak, her insanın uymak mecburiyetinde bulunduğu zorunlu intibaklardır. Ayrıca her insanın, diğer intibak çeşitlerini de az veya çok etkileyen ve dinî anlayışına göre şahıstan şahısa değişen dinî intibakı da söz konusudur.

Her insanın, kendisini yaratan, yaşatan ve neticede kaçınılması imkânsız son'a ulaştıran Allah ile ilişkisini tanzim etmesi ve bunu da sağlam esaslara bağlaması gerekir. Aynı şekilde yine her insanın, diğer insanlarla ve eşya ile de uyum sağlaması gerekmektedir. Her insanın, hayâtı boyunca mutlu ve mesut yaşayabilmesi, onun Allah, insan ve eşya ilişkisinde dengeli ve uyumlu intibaklar yapabilmesiyle mümkündür. Bazı şeylere nasıl iyi intibak yapılabileceğini, ilim, tecrübe ve zekâ bize öğretmekte ve kılavuzluk etmektedir. Fakat düşünülemeyen veya düşünülse bile yalnız düşünce ile bilinemeyen şeylere ve bizim için bir sır olmaya devam eden bazı tabiat olaylarına ancak din yolu ile ulaşılabilmekte ve insanlar ancak bu yol ile bunlara intibak edebilmektedirler.

Kur'an-ı Kerîm, insanların hayata intibaklarını ve uyumlarını sağlayan ve amaçları arasında insanların mutluluğu ve saadetini ön plânda bulunduran son ilâhî kitaptır. Onun asıl hedefi insandır, insanın hidâyeti ve insanca yaşamasıdır. Bu nedenle "Psikolojik nazariyeler, Kur'an'da plânlı şekilde bölümlere ve bahislere ayrılmış mufassal olarak yer almaz. Aslında ruhları eğitip yetiştirmeyi hedef alan Kur'an, bu kabilden nazariyeler

de serdetmez. Bununla birlikte Kur'an-ı Kerîm'de insan ruhu üzerinde fazlaca ve şümullü olarak durulur. Bir bakıma böyle olması da normaldir. Çünkü bu kitabın ilk ve en önemli vazifesi, insan ruhunu eğitmek ve belli bir yöne tevcih etmektir. Ruha hitap eden ve ona yön vermeye çalışan bir kitabın böyle hareket etmesi de gâyet tabiîdir.

Kur'an'ın sayfaları arasında dağılmış olan bu malûmatlardan, insan psikolojisi üzerinde şümullü bir etüt ortaya çıkarmak mümkündür. Bir takım gözlem ve deneylerden bu âlemşümul etütleri açıklamaya ve izah etmeye yarar neticeler elde edilebilir."[18]

Bir ruh bilimi olan psikoloji, ruhun mahiyeti hakkında araştırma yapmadığı gibi, Kur'an'da ruhun mahiyeti hakkında bilgi vermemektedir. "*Senden ruh hakkında sorarlar. De ki, ruh Rabbimin emrindendir. Size ilimden az bir şey verilmiştir*"[19] âyeti, insanların, ruhun mahiyeti hakkında ne kadar az bir bilgiye sahip olduklarını açıklamaktadır. Zira ruhu yaratan Allah, ruhun mahiyeti hakkında insanlara yeterince bir bilgi vermemiş, fakat davranışlarıyla ilgili geniş açıklamalarda bulunmuştur.

Kur'an-ı Kerîm, din psikolojisinin sahasına giren konulardan ziyade genel psikolojinin konuları arasına giren insan davranışları üzerinde durmakta, normal ve anormal insan tiplerinin ruhî ve fizikî portrelerini çizmektedir. Ruhî portreleri çizilen insan tiplerinin

---

18 Muhammed Kutup, İslâm'a Göre İnsan Psikolojisi, Ter.; Akif Nuri, İstanbul 1977, s. 18.
19 İsrâ, 17/85.

başında inanan insanlar gelmektedir. Daha sonra inanmayan ve inanmadığı halde-inandım diyen insanların anormal davranışları tasvir edilmektedir.

Kur'an-ı Kerîm'de içgüdüye, motivlere ve duygulara ait kesin ve net hükümler de bulmak mümkündür. Kur'an'ın zikrettiği bu konularda derinlemesine bir araştırma yapıldığı takdirde, bugün psikolojideki bazı ihtilaflı konuların aydınlığa kavuşabileceğini rahatlıkla söyleyebiliriz.

A- DİN DUYGUSU

İnsanlar dünyaya gelirlerken irsî bir takım kabiliyetleri de beraberinde getirirler, diğer bir ifade ile Allah insanları, fitrî kabiliyetlerle donatarak yaratmış ve insanoğlu da yeryüzüne bu kabiliyetlerle dolu olarak gelmiştir. Psikoloji bu kabiliyetlere eğilimler, içgüdüler ve temel duygular adlarını vererek sınıflandırmış ve bu tabiî ve fitrî kabiliyetleri anlamaya ve çözmeye çalışmıştır. Fakat henüz hangi kabiyetlerin içgüdü ve hangi kabiliyetlerin temel duygular olduğu konusunda kesin bir neticeye varamamıştır.[20]

Herhangi bir olay ve tesir karşısında duyarlı olmak ve duygulanmak, insanda fıtrî bir istidat ve kabiliyettir. Bu fitrî istidat ve kabiliyetlerden biri de din duygusudur. Din duygusu, bir insanın dinî konular karşısında duygulanması ve duyarlı olmasıdır.

---

20 Mithat Enç, Ruh Sağlığı Bilgisi, İstanbul 1979, s. 70-71.

Bu bakımdan dinî his ve duygu da diğer duygular gibi, insanın yaradılışına ve tabiatına bağlı bir duygudur. Bu ve benzeri duygular, öğretilmez ve başkasından alınamaz. Bunlar, insanın yaradılışına bağlıdır. İnsanın yaradılışı ve tabiatı, herkeste ve her yerde birdir. Ruhî ve bedenî yapı ve mekanizma herkeste aynı şekilde işler. Her insan maddî ve manevî tesirler karşısında duygulanmak istidat ve kabiliyetine sahiptir. İnsanda bu istidat ve kabiliyet bulundukça, onda fitrî ve tabiî olarak din duygusu da var demektir. Bu duygu, henüz onda şuur ve iradesi dışında yaşayan belirsiz bir duygu şeklindedir. İrsiyetle birlikte gelen diğer eğilim ve duygularla karışmış bir haldedir. Bir ferdin şu veya bu dine mensup olabilmesi ise daha sonraki gelişmelerle ortaya çıkar. Aile, eğitim ve din şuurunun gelişmesi, bir dine mensup olmada etkin rol oynar.[21]

Kur'an-ı Kerîm, insandaki din duygusunun fitrî olduğunu ve insanın yaradılışında bulunduğunu açıkça beyan etmektedir. Rum sûresi 30. âyette: "*(Ey Muhammed,) Hakk'a yönelerek kendini Allah'ın insanlara yaradılışda verdiği dine ver. Zira Allah'ın yaratışında bir değişme yoktur. İşte doğru din de budur, fakat insanların çoğu bunu bilmezler*" denilmektedir. Âyette din kelimesinden sonra, yaradılış anlamına gelen fıtrat kelimesi geçmektedir. Bu da din duygulunun insanın yaradılışında hem de ilk insan dahil bütün insanların yaradılışında bulunduğunu göstermektedir.

---

21 Osman Pazarlı, a.g.e., 79-80'dan özetlenerek nakledilmiştir.

Peygamberimiz de bir hadîslerinde: "*Her doğan çocuk İslâm fıtratı üzere doğar, daha sonra anne-babası onu Yahudî, Mecusî ve Hıristiyan yapar*"[22] buyurmaktadır. Peygamberimiz bir diğer hadislerinde ise; "*Her doğan çocuk din üzerine doğar*"[23] demektedir. Bu âyet ve hadîsler, insanlardaki din duygusunun varlığını açıkça ifade etmektedir. Hele şu âyet-i kerîme bunu kesinlikle göstermektedir: "*Rabbin insanoğlunun sulbünden soyunu alıp devam ettirmiş, onlara: Ben sizin Rabbiniz değil miyim? demiş ve buna kendilerini şahit tutmuştu. Onlar da, evet şahidiz demişlerdi.*"[24]

Bu âyet, insanların Rablerini bilecek, O'nun hâkimiyetini kabul edecek, tabiatta ve yaradılışta yaratıldıklarını temsil yoluyla anlatmakta ve insanlardaki din duygusunun varlığını açıklamaktadır. İnsanlarda bu duygu vardır, fakat bazı duygular gibi açık değil, gizlidir. Dine inanmanın veya Allah'ı kabul etmenin yolu sadece, dış olaylar ve hâdiseler değildir. İnsanın yaradılışı ve yaradılışındaki bu duygu da Allah'ı tanımanın yollarından biridir. Yani Allah'ı bilme ve dine inanma, sırf istidlal' ile elde edilecek nazarî bir bilgi olmayıp, insan fıtratında gizli bir istidat da buna yardımcı olmaktadır. İslâm dini, sadece akla dayanan bir din değildir. Din yolunu bulmak için, yüreğin katı olmaması, kalp gözünün açık olması da gerekmektedir. Daha sonra kulakların işitir, gözlerin görür, aklın işler olması, temel esaslar arasındadır.[25]

22 Buhârî, Sahih, Cenâiz, 80; Müslim, Kader, 23.
23 Müslim, Kader, 23.
24 A'râf, 7/173.
25 Bakara, 2/6-7.

Kur'an, "*Sizin kendi nefislerinizde ibretler vardır*"[26] buyuruyor. İnsan davranışları ve temayülleri incelediğinde, onda üç çeşit temayülün ve duygunun bulunduğu görülür.

1. Ferdî temayül ve duygular,
2. İçtimai temayül ve duygular,
3. İdeal temayül ve duygular.

İhsandaki beslenme, yeme, içme, cinsiyet, çoğalma, sevme, kendini beğenme, mülk edinme, mutlu bir hayat gibi duygular ve temayüller, ferdî duygulardır. Kardeş, arkadaş sevgisi, toplu yaşama, aile ve analık sevgisi, şeref, gurur veya aşağılık kompleksi gibi duygular, sosyal duygulardır. Din, ahlâk, san'at, ilim aşkı, milliyet veya vatan sevgisi gibi duygular ise ideal duygulardır.

Bu duygular arasında denge kurulduğu ve birini veya birkaçını büyütmek için diğerlerinin köreltilmediği sürece insan, mutlu ve huzurludur. Aksi takdirde bir veya birkaç duyguyu tatmin edeyim derken, diğer duyguları köreltmiş veya baskı altında tutarak gelişmelerini önlemiş oluruz. İdeal duygular arasında yer alan, din duygusu, insandaki dinî hayatın ve dinî yaşayışın temelini oluşturur. Din duygusu, diğer duyguları büyütmek suretiyle köreltilir veya baskı altında tutulursa, insan yaratılışındaki denge sarsılmış olacağından, huzursuz ve mutsuz olacağı gibi, dindar da olamaz. Dinî duyguları geliştirmek için önündeki engelleri kaldırmak gerekir. Bunu da aile ve eğitim sağlayabilir. Bunun içindir ki, Peygamberimiz, her

26 Zâriyât, 51/21.

doğan çocuğun yaradılışında dinî duygunun bulunduğunu ve onu daha sonra anne-babanın yönlendirdiğini açıklamıştır. Din duygusu yalnız insan nev'ine mahsus bir duygudur. Gittikçe gelişen ve tekâmül eden özel bir kabiliyettir. Bu duygunun içgüdüden ayrıldığı noktalardan biri de burasıdır.

B- DİN ŞUURU

Din şuuru, din duygusunun gelişmiş ve kemâle ermiş şekli olarak tanımlanabilir. Din duygusu, insanın yaradılışına bağlı tabiî ve fitrî, fakat basit bir duygu olmasına mukabil, din şuuru, gelişmiş akıl ve tecrübelerle kemâle ermiş bir duygudur. Din duygusu, dinî mahiyet arzetmeyen bir dindarlık kabiliyeti ve yeteneğidir. Bu durumda bu duyguya akıl ve tercübenin müdahalesi henüz yoktur. Ancak insan, bu kabiliyeti, geliştirerek inanan bir mü'min olabileceği gibi, köreltmek veya baskı altında tutmak suretiyle de inkarcı bir kimse olabilir. Akıl, tecrübe ve sosyal şartlandırmalar, onu rahatlıkla şekillendirebilir. İnsan, bu noktada hürdür ve inanıp inanmamada diğer bir ifâde ile, din duygusunu müspet yönde geliştirip geliştirmemede serbesttir.

İnsan, bilgi ve tecrübe sahibi oldukça mantıkî tahliller yapar ve bu basit duyguya aklî mefhumlar ilâve ederek onu güçlendirmeye çalışır. Diğer taraftan aile ve toplum, eğitim ve sürekli telkinlerle din duygusunu geliştirmeye, belirli inançlar ve dogmalar aşılamak suretiyle ferdi yönlendirmeye çalışır. Neticede

fertte, müphem bir din duygusu yerine muayyen itikadlâr ve ahlâkî kurallarla beslenen bir şuur teşekkül eder. Bu şuura, din şuuru adı verilir.[27]

Şuur, insanın içinden geçen ruhî olaylar hakkında bilgi edinmesi ve bu ruhî olayların farkına varmasıdır. Bu tarif, Kur'an'da da sık sık tekrarlanan bir tariftir. Şuur, veya olayların farkına varma anlamında Kur'an'da bu ifâde, tam 25 yerde geçmektedir.[28] Bu anlamda kullanılan âyetlerden birinin anlamı meâlen şöyledir: "*Allah'ı ve iman edenleri güya aldatırlar. Halbuki anlar ancak kendilerini aldatır ve bunun da farkında değildirler.*"[29]

Özellikle Kur'an'da bu tabir, inanmayanlar ve yaradılıştaki din duygusunu zoraki olarak köreltmeye çalışanlar hakkında kullanılır. Bu da din duygusunun köreltilmemesi gerektiğini vurgulamaktadır. "Farkına varmayanlar" ifâdesi bunu belirtmektedir. Farkına varamama, şuursuzluk halidir. Şuurlu insan, yaptığının farkında olan ve yaptığını bilerek yapan insandır. İnanmada da şuur hali olmalıdır. Gerçek inanma, şuurlu inanmadır.

Gemelli'ye göre dinî duygu insiyakî bir temayüldür ve dört yaşından küçüklerde bile öğrenme ve taklitten ayrı bir dinî tutum görülür. Hürmet etme, baş eğme tutumları çevre tesiriyle dahi açıklansa, bu insiyakî temayülün bir sonucudur. Bu çağda henüz basit bir dispozisyon söz konusudur. Çocuğun zihnî yapısı henüz

27 Pazarlı, a.g.e., 89.
28 Abdülbâkî, a.g.e., ŞAR maddesi, 383.
29 Bakara, 2/9.

Allah'ı tasavvur etmeye yetmediği için, bu dispozisyon öğrenme ve taklit yolu ile gelişmektedir.[30]

Dinî duygunun kesinlikle hangi yaşta başladığı bilinmemektedir. Yapılan araştırmalar, değişik yaşlara işaret etmekle beraber, genellikle 13 yaş civarı dinî uyanmanın başlangıcı olarak kabul edilmektedir. Ferdî farklar çok büyüktür. Hatta adolesans devresinin hiçbir safhasında ferdî farkların, dinî yaşantı sahasında görülen ferdî farklar kadar büyük olmadığı ileri sürülmektedir.

Dinî uyanmayı etkileyen bazı faktörler vardır. Zekânın gelişmesi ve muhakeme kabiliyetinin artması, çocukluk yıllarında tereddütsüz kabul edilen dinî inançlar üzerinde düşünmeye yol açar. Ayrıca okulda öğretilen müspet ilimlerin bazıları da dinî inançların gelişmesine yön verir. Bu yeni bilgilerin ışığı altında çocukluk inançları yeniden ele alınır.[31] Bu gelişmeler, çocuktaki din duygusunun, din şuuru haline gelmesine yardımcı olur. Nitekim Kur'an'da "*Mü'minler ancak onlardır ki, Allah anıldığı zaman kalbleri titrer. Onlara âyetleri okununca, imanları artar, Rablerine tevekkül ederler*"[32] denilmektedir. Kalbin titremesi, âyetler okununca imanın artması bir şuur halidir. Zira burada farkına varma ve farkına varıldığı için de şiddetli bir duygulanma ve etkilenme vardır. Âyetten maksat,

---

30 Belma Özbaydar, Din ve Tanrı İnancının Gelişmesi Üzerine Bir Araştırma, İstanbul 1970, s. 12.
31 Belma Özbaydar, a.g.e., 14.
32 Enfal, 8/2.

Kur'an âyetleri olabileceği gibi, kevnî âyetler (kâinatla ilgili her şey) de olabilir.[33] Bir mü'min Allah adı anıldığında veya Kur'an âyetlerini işittiğinde yahut da tabiî, fizikî ve coğrafî şeyler, olaylar ve hâdiseler karşısında duygulanır ve Allah'a olan imanı daha da güçlenir.

C- KUR'AN'DA İNSANI FAALİYETE SÜRÜKLEYEN MOTİVLER

İnsanları, harekete ve iş yapmaya sevkeden pek çok etken vardır. Bu etkenler, iç olabileceği gibi dış etkenler de olabilir. Gelecek için beslenilen ümitler, sevilen ve takdir gören bir kimse olmak, daha çok kazanmak, daha rahat bir hayat sürmek, sivrilmek, beğenilmek, huzur ve emniyet içinde yaşamak, acı, merhamet, öfke, kin ve dinî inançlar gibi daha pek çok duygu, insanı faaliyete sürükleyen etkenler arasında yer alır.

Kur'an, psikoloji ilminin yer verdiği bu etkenlere kısmen yer verdiği gibi şeytanın vesvesesi[34] gibi dış etkenlere de yer vermektedir. Bu nedenle Kur'an'da, psikoloji ilminin konusu arasında yer almayan fakat insanı faaliyete sürükleyen dış etkenlerin varlığına da şahit olmaktayız.

---

33 Şevkanî, Fethu'l-Kadîr.
34 A'raf, 7/16-17.

1. Kur'an'da Fizyolojik Motivler

a) Açlık ve Susuzluk

Açlık ve susuzluk, bireysel davranışları etkileyen bir faktör ve önemli bir etkendir. Bu iki motiv, hayvanlarda oldukça yalın bir biçimde görülmesine mukabil, insanlarda daha karmaşık ve şartlı bir görünüm arzeder. Zira bu iki motiv, insan gruplarında kültürel şartların etkisiyle az veya çok sosyalleşmiştir.

Kur'an'da açlık ve susuzluğun, insanı faaliyete sürükleyen önemli faktörler olduğunu açıklar. Bu konuda çarpıcı örnekler verir. Nitekim: "*Yoksulluk ve açlık korkusuyla çocuklarınızı öldürmeyiniz. Sizin de, onların da rızkını veren biziz*"[35] ve "*çocuklarınızı açlık korkusuyla öldürmeyiniz. Onlara da, size de rızkı veren biziz*"[36] buyrulmaktadır. Birinci âyet, çocuğu besleyememe korkusuna, ikinci âyet ise anne-babanın beslenememe korkusuna cevap mahiyetindedir.

Bu âyetler, insanların açlık ve yoksulluk nedeniyle yavrularını dahi öldürebileceğini, ancak onların böyle bir korkuya kapılmalarına hiçbir neden de olmadığını açıklamaktadır.

Kur'an'da açlığın insanı faaliyete sürükleyen önemli bir etken olduğunu belirten bir başka misâl de şudur:

---

35 En'âm, 6/151.
36 İsrâ, 17/31.

"Allah, kudret helvasını ve bıldırcını, Mısır'dan çıkıp Filistin'e geldiklerinde Yahudilere bir lütuf olarak vermiş ve size verdiğimiz bu iyi ve güzel yiyeceklerden yiyiniz demiştir. Ancak Yahudiler, "*Ey Mûsâ, biz bir çeşit yemeğe dayanamayacağız. Bizim için Rabbine yalvar, bize yerin bitirdiği sebze, hıyar, sarımsak, mercimek ve soğan yetiştirsin" demişlerdir.*"[37]

Burada açlık, sadece fizyolojik bir olay olarak gösterilmemekte bilâkis, fizyolojik olaya alışkanlıkların ve kültürün şartlandırdığı sosyal bir olgu olarak ele alınmaktadır. Zira Yahudiler, Mısır'da şehir hayatı yaşamakta ve medeniyetin her türlü nimetlerinden istifade etmekte idiler. Böyle bir hayattan, birdenbire mahrum kalmaları, özellikle devamlı et yemeleri, onları huzursuz etmiş ve şehir hayatını ve şehirde bol bol bulup yedikleri bu sebzeleri özler hale gelmişlerdir. Yani önceki alışkanlıkları, davranışlarını etkileyen önemli bir faktör olmuştur. Buna karşılık Cenâb-ı Hak, "*Şehre gidin, şüphesiz orada istediğiniz vardır*"[38] buyurarak, onların bu arzularını yerine getirmiştir.

Kur'an'da zikredilen bu olay, açlığın ne kadar etkileyici bir motiv olduğunu açıkça göstermektedir. Gerçi insan, sosyal motivler karşısında daha duyarlı olmakta, dilenmektense aç kalmayı tercih edebilmektedir. Fakat bu, fertteki farklı motivlerin etkisine ve gücüne bağlı kalmaktadır. Her insan, aynı ölçüde açlığa ve susuzluğa dayanmamakta, farklı tepkiler ve davranışlar göstermektedir.

---

37 Bakara, 2/61.
38 Bakara, 2/61.

Kur'an'da susuzluk da etkileyici bir motiv olarak gösterilmektedir. "*Mûsâ milleti için su aramıştı. Asanla taşa vur dedik. Ondan on iki pınar fışkırdı. Ve herkes içeceği yeri bildi*"[39] âyeti, bu hususu açıklamaktadır. Susuzluk, açlık gibi ve hatta ondan daha önemli bir faktördür. İnsanın susuzluğa dayanma gücü, açlığa dayanma gücünden çok daha azdır. Bu nedenle insanın fizyolojik olarak suya ihtiyacı, yemeğe olan ihtiyacından daha önce gelir. Su ihtiyacı, organizmayı doyurum yönünde iter. Bu iç itilmeye susuzluk güdüsü adı verilmektedir. Böylece organizma su yönünde ve su arama faaliyetinde bulunur, daha doğrusu bu faaliyete sürüklenir. Ancak organizmanın geçmişteki alışkanlıkları, istekleri onun ne türden bir içki içeceğini etkiler. Su, meyve' suyu, limonata v.s. gibi içeceklerden birisi organizmayı özellikle etkiler.

Âyet, susuzluğun Hz. Musa'yı su aramaya sevk ettiğini ve onu etkilediğini ifâde etmektedir. Susuzluk, Hz. Mûsâ ve kavmini etkilediği gibi herkesi de etkilemekte, ve insanı faaliyete sürükleyen en önemli fizyolojik bir motiv olmaktadır.

b) Cinsiyet

"Hayatı sevmek ve hayata değer vermek, insan mekanizmasında yer alan en büyük içgüdüdür.

39 Bakara, 2/60.

Her türlü beşeri enerjinin ilk çıkış noktası da, insanın bu hayatı sevmesidir. Hayatı sevme içgüdüsü, belli başlı doğuştan gelme iki içgüdüyü de içine alır ki, bunların birisi, insanın kendisini sevmesi, diğeri de türünü korumasıdır."[40]

Türün korunmasına gelince onun en büyük vasıtası cinsel istektir. "Canlı varlıklar, çoğalmak için mukavemet edilmesi imkânsız bir arzu duyarlar. Hayvanlar arasında yalnız insan cinsî arzusunun şiddetine, kendi iradesiyle mani olabilir. Bütün devirlerde nefislerine hâkim insanlar, yaşamışlardır. Fakat bu insanların sayıları asla çok olmamıştır: Zara cinsî arzu, susuzluktan ve açlıktan sonra en şiddetli duygulardan biridir."[41]

Cinsî arzu, tatmin edilmesi zarurî olan duygulardan biridir ve bir ihtiyaçtır. Her ihtiyaç gibi, onun da tatmin edilmesi ve bu ihtiyacın giderilmesi gerekir. İslâm dini, insanı faaliyete sürükleyen bu duygunun -veya bu içgüdünün- varlığını kabul eder ve bunun meşru yoldan izalesini de ister. Kur'an bu içgüdünün varlığına şöyle temas etmektedir: "*İnsanlara, kadınların, çocukların yığın yığın biriktirilmiş altın ve gümüşün, salma güzel atların, ehli hayvanların ve ekinlerin sevgisi bezenip süsledi. Bunlar, dünya hayatının meta'ıdırlar.*"[42]

40 Muhammed Kutub, İslâm'a Göre İnsan Psikolojisi, 207.
41 Alexis Carrel, İnsanlar Uyanın, Ter. Leyla Pazıcıglu, İstanbul 1959, s. 61.
42 Âl-i İmrân, 3/14.

Âyet, kadın çocuk ve mal sevgisinin insanlar için bezenip süslendiğini açıklamaktadır. Bu sevgiyi, bezeyip süsleyen ise Allah'tır. Yani Allah, insanı yaratırken, bu duygu veya içgüdü ile yaratmıştır. "*Sizi bir nefisten yaratan ve gönlünün huzura kavuşacağı eşini de ondan var eden Allah'tır. Eşine yaklaşınca, eşi hafif bir yük yüklendi ve bu halde bir müddet taşıdı*"[43] âyeti de bu vakıayı anlatmaktadır.

İnsanlardaki cinsel içgüdüyü anlatan âyetlerden bir diğeri de şudur: "İçinizden kendileriyle huzura kavuşacağınız eşler yaratıp, aranızda muhabbet ve rahmet var etmesi O'nun varlığının belgelerindendir."[44]

Allah, insanlarda bu duyguyu yaratmış ve bu ihtiyacın giderilmesi için de kadını, kadın için de erkeği yani çift olarak insanı yaratmıştır. Kadın ve erkek birbirlerinden farklıdırlar ama birbirlerini de tamamlarlar. Onları birbirinden ayıran şey, yalnız tenasül âletleri değildir. Hücreleri, ruhî halleri, hatta kanları bile cinsiyetlerinin anatomik ve kimyevî hususiyetlerini taşır. Nesli idâme kanunu âdeta insan dokularında yazılıdır. Buluğ çağında kendini gösteren cinsî arzu, henüz ne oldukları bilinmeyen bir takım tesirler altında, dahilî, ifraz guddelerinin faaliyete geçmesinden ileri gelir."[45]

Bu nedenledir ki, Cenâb-ı Hak Kur'an'da, beşer fıtratını korumak ve muhafaza etmek için, ondaki bu duyguların varlığını sürdürücü ve devam ettirici bir takım kaideler ve kurallar ortaya koymuştur.

---

43 A'râf, 7/189.
44 Rûm, 30/21.
45 Carrel, a.g.e., s. 63.

Cinsî arzuyu ve nesli idâme kanunu, Kur'an tarafından reddedilmemiş, bilâkis bu duygunun ve arzunun giderilmesi için bir takım prensipler getirilmiştir. O da evlilik müessesesi başta olmak üzere dinî bir takım kaidelerdir. Kur'an, meşru ve helâl yoldan, cinsi arzunun tatminini ister. Onun yasakladığı şey, gayr-i meşru ve helâl olmayan bir yolla bu arzunun giderilmesidir. Bu emri ile Kur'an, beşer fıtratına en uygun ve en mükemmel bir sistemi getirmiş olmaktadır.

Kur'an, "*İçinizden bekârlar, köle ve cariyelerinizden sâlih olanlarınızı evlendiriniz*"[46] buyurmaktadır. Âyet, müslümanlar için, cinsî tatmin yolunun, ancak nikâhla olabileceğini açıklamaktadır. Hz. Peygamber de, evlenmeye gücü yetmeyenlere, cinsî arzusunu teskin için "oruç tutmaları" tavsiyesinde bulunur.[47]

Kur'an-ı Kerîm, kadın-erkek ilişkisini ve bu iki cins arasındaki cinsiyet ile ilgili istek ve arzuları, "ahsenu'l-kasas (kıssaların en güzeli)" adını verdiği Yusuf suresinde geniş bir biçimde ele alır ve cinsî arzunun gücünün ne derecede etkili olduğunu açık bir şekilde gözler önüne serer. Hz. Yusuf ile vezirin karısı arasında cereyan eden olayları ayrıntılı bir biçimde anlatan Kur'an, insanlardaki cinsî duygunun varlığını şu sözlerle ifâde eder: "*Andolsun ki, kadın Yûsuf'a karşı istekli idi. Rabbinden bir işaret görmeseydi Yûsuf da onu isteyecekti. İşte ondan kötülüğü ve fenalığı böylece engelledik.*"[48]

---

46 Nûr, 24/32.
47 Buharî, Sahih, Nikâh, 2.
48 Yusuf, 12/24.

Bu âyet, vezirin karısının açık isteklerine ve ısrarlarına karşılık Hz. Yûsuf un da ona gizli bir istek duyduğunu açıklamaktadır. Muhtelif Kur'an yorumcuları, bu arzuyu bir peygambere yakıştıramadıklarından, âyeti farklı biçimlerde yorumlamışlardır. Fakat sosyolojik bir yaklaşımla meseleyi ele alan Seyyid Kutub, konuya farklı bir yorum getirmiştir. Seyid Kutub'a göre "Hz. Yûsuf, sarayda uzun bir müddet cinsî arzuları son derecede gelişmiş bu kadınla birlikte yaşadı. Hz. Yûsuf, Allah tarafından kendisine bir hikmet ve bilgi verilmeden önce de, sonra da bu sarayda idi. Hz. Yûsuf ilk zamanlarda, kadının kendisini baştan çıkartmak istemesine karşı uzun müddet mukavemet etmiş, fakat bu mukavemetinde bir gevşeme meydana gelerek kadına karşı meyleder olmuştur."[49]

Böyle bir yorumu, makul görmekle birlikte, âyetin doğruya en yakın izahı, âyeti psikolojik açıdan yorumlamak olacaktır, kanaatindeyiz. Âyet insanın yaradılışında mevcut olan bir duyguyu açıklamaktadır. Yoksa sonradan kazanılan veya elde edilen bir alışkanlığı ifâde etmemektedir. İnsan, peygamber de olsa insandır. Biyolojik ve psikolojik yapıdan, insanlar arasında bir fark yoktur. Her insan doğuştan aynı duygulara, hislere ve içgüdülere sahiptir. Yani her insanın yaradılışı aynıdır. Peygamberlerin, diğer insanlara üstünlüğü kendisine vahiy gelmesi ve daima vahyin kontrolünde olmasıdır.

49 Seyyid Kutub, a.g.e., c. IV, cüz: 12, s. 213.

Bu nedenle peygamberlik, çalışmakla elde edilemeyen bir üstünlüktür. Peygamberlik, Allah vergisi özel bir ihsandır.

Hz. Yûsuf da bir peygamberdir ve Allah'ın kontrolünde ve özel himayesindedir. Bu nedenle hata edemez ve kusur işleyemezdi. Hata edecek olsa bile vahiyle o hatası hemen düzeltilirdi. Nitekim Peygamberimizin hayatında şahit olduğumuz bazı vakıalar da bunu teyid eder mahiyettedir. Bedir savaşı sonrasında esirlere yapılan muamele üzerine nazil olan bir âyet bunun en güzel örneğidir.[50]

Hz. Yûsuf, önde bir insan, sonra bir peygamberdir. O da her insan gibi cinsî duyguya sahiptir. O'nun diğer insanlardan farkı, bu duygusunu helâl ve meşru olmayan bir biçimde tatmin etmemiş olmasıdır. O daima, Allah korkusunu yüreğinde hissetmiş ve vezirin karısının davetine "*Günah işlemekten Allah'a sığınırım*"[51] diye karşılık vermiştir. "*Kadın Yûsuf'a karşı istekli idi. Rabbinden bir işaret görmeseydi, Yûsuf da onu isteyecekti*"[52] âyeti de bunu ifade etmektedir. Yani âyet, Yûsuf bir insan olarak belki kadına istek duyacak ve yaradılışında var olan cinsî arzusunu tatmin etmek isteyecekti. Ancak Allah, bir peygamber olduğu için Yûsuf'u korudu ve onun meşru olmayan bir yola sapmasını engelledi, demek istemektedir. Âyeti anlama konusunda yapılan bu psikolojik yaklaşımın ifâde ettiği anlam budur.

---

50 Enfâl, 8/67.
51 Yusuf, 12/23.
52 Yusuf, 12/24.

Her insanda cinsî duygu vardır. Fakat bu duyguyu aile, cemiyet ve sosyal etkenler, belli bir hedefe veya bir şahsa yönlendirebilir. Seyyid Kutub'un haklı olduğu nokta da burasıdır. İşte Kur'an, her insanda var olan bu duyguyu, rastgele ve gayr-i meşru bir biçimde değil de, özellikle seçilmiş ve ilişkisi dinen meşruluk kazanmış birisiyle tatmin etmeyi emretmektedir. Bunun adına da biz nikâh diyoruz. Kur'an gayr-i meşru ilişkiyi kesinlikle yasaklamakta, nikâha dayalı meşru ilişkiyi emretmektedir. Yoksa Kur'an cinsî duyguyu reddetmiş ve insanda yok farz etmiş değildir. Bilâkis Kur'an, insandaki cinsî duygunun varlığını ve gücünü açıkça ifâde etmekte ve bu duygunun meşru bir biçimde tatminini istemektedir.

Cinsî duygunun insanda mevcut olduğunu belirten diğer bir delil de Peygamberimizin şu hadîsidir: "*Bana dünyada üç şey sevdirildi: Kadın, güzel koku ve gözümün nuru namaz.*"[53] Bu hadîsi şerh eden Celâleddin es-Süyûtî ile bu şerhe haşiye yazan İmam Sindî, erkeklerdeki cinsî arzuya dikkatleri çekmiş ve erkeklerin cinsî arzularını gidermeleri için kadınlara ihtiyaç duyulduğunu söylemişlerdir.[54] Hadîste "bana sevdirildi" tabiri geçmektedir. Bu ifâde, karşı cinse duyulan sevginin yaradılışta insanda bulunduğunu ve bunu da insana Allah'ın verdiğini anlatmaktadır. Çünkü bu sevgi insana verilmiş bir duygudan kaynaklanmaktadır.

---

53 Ebû Abdirrahmân Ahmed İbn Ali İbn Şu'ayb en-Nesâî, Sünenü'n-Nesâî, Beyrut, Tarihsiz, İşrâtü'n-Nisâ, B. Hubbu'n-Nisâ, VII/61 (Suyutî Şerhi ve Sindî haşiyesiyle birlikte).

54 Nesâî, a.g.e., VII/61, 62.

2. Kur'an'da Fizyolojik Olmayan Motivler

Kur'an'da, kaynağı fizyolojik olmayan, fakat insan davranışlarına enerji veren iç vetirelerden bahsedilir.[55]

İnsan davranışlarına etki eden, fakat fizyolojik bir yönü ve tarafı olmayan bu iç etkenlerin veya motivlerin başında ise kalp, nefis ve şeytan gelmektedir. Modern psikolojinin konuları arasında yer almayan bu fizyolojik olmayan motivler, Kur'an'da, insan davranışlarına etki eden güçlü etkenler olarak yer alır.

a) Kalp

Kalp, insanın, fizyolojik ve ferdî ihtiyaçlarının ötesinde, yüce değerlere yönelen ve yaratıcı ile ilişki kuran yanıdır. Kur'an'a göre kalp, yüce Yaratıcı'nın muhatabı ve nazargâhıdır.[56] Kalp, Allah'a yaklaşan, O'na yönelen, O'nun için amel eden ve Allah katında olanları keşfeden şeydir.[57] İnsanın, düşünen, anlayan, kavrayan, inanan ve şüphe eden yanı da yine kalbdir.[58] Kin ve öfke de kalbdedir.[59] Kur'an'a göre fizyolojik ve ferdî motivlerin ötesindeki bütün davranışların kaynağı da kalbdir.

---

55 Hüseyin Aydın, Muhasibî'nin Tasavvuf Felsefesi, Ankara 1876, s.45.
56 Bakara, 2/6; Kaf, 50/37; el-A'raf, 7/101,179.
57 Gazâlî, İhya, III/2.
58 Tevbe, 9/64,97.
59 Tevbe, 9/15.

Kur'an'da çeşitli ve farklı anlamlarda tam 132 tane kalp kelimesi bulunmaktadır. Bunlardan 6 tanesi tekil ve yalın halde bulunduğu halde, onüç tanesi yalın fakat bitişik zamirlerle kullanılmıştır. Sadece bir yerde tesniye olarak kullanılan kalp, yirmibir yerde de "kulûb" (kalbler) şeklinde kullanılmıştır. Doksanbir yerde de hem kulûb şeklinde cem'î, hem de bitişik zamirlerle kullanılmış bulunmaktadır.[60] Kalp, vahyin iniş yeridir: Allah'ın izniyle Kur'an, Hz. Peygamber'in kalbine inmiştir. "*O, Kur'an'ı önceki kitapları tasdik edici, mü'minlere rehber, hidâyet ve müjdeci olarak Allah'ın izniyle senin kalbine indirendir.*"[61]

Kalp, şüphe, ızdırap ve korkunun yeridir: "*Yaptıkları bina, kalblerinde bir şüphe ve ızdırap kaynağı olmakta devam edecektir,*"[62] "*Ancak Allah'a ve âhiret gününe inanmayan, kalbleri şüpheye düşüp şüphelerinde bocalayan kimseler senden izin isterler,*"[63] "*İnkâr edenlerin kalbine korku salacağız.*"[64]

Kalp, kin ve öfkenin yeridir: "*Mü'minlerin gönüllerini ferahlandırsın, kalblerindeki öfkeyi gidersin,*"[65] "Kalp, imanın bulunduğu yerdir:" *Onlar ağızlarıyla inandık derler, halbuki onların kalbleri inanmamıştır.*"[66] Kalp, hastalığın,[67] sevginin,[68] temizliğin,[69]

60 Abdülbâkî, a.g.e., 549 -551.
61 Bakara, 2/97.
62 Tevbe, 9/110.
63 Tevbe, 9/45.
64 Âl-i İmrân, 3/151.
65 Tevbe, 9/15.
66 Mâide, 5/49.
67 Enfâl, 8/49.
68 Mâide, 5/49.
69 Mâide, 5/41.

tatmin olmanın,[70] intihanın,[71] anlamanın[72] v.s. gibi duyguların bulunduğu yerdir. Kur'an'daki bu ifadelerden anlaşıldığına göre kalp, insanı faaliyete sürükleyen bir motiv değil, çeşitli ve farklı motivlerin bulunduğu ve kaynaklığını yaptığı bir yer görünümündedir.

Derin araştırmalarıyla tanıdığımız İmam Gazâlî, kalp konusunda şunları söylemektedir: Kalp kelimesi, iki anlamda kullanılmaktadır. Birincisi, insanın sol tarafında, sol memenin altına doğru yerleştirilmiş çam kozalağı biçimindeki et parçası; ikincisi, gözle görülmeyen ruhanî, bir varlık olan kalp. Ancak ruhanî olan bu kalbin, cismanî kalble yakın bir ilişkisi vardır.[73] Kalbe ait fonksiyonlardan bir kısmının, beyinle ilgili bulunduğunu bugünkü ilim, bize haber vermektedir. Bu takdirde kalbin beyinle de bir ilişkisi bulunmaktadır. Anlamak kalbin değil, beynin görevleri arasındadır. Yani modern psikoloji, anlama görevini beynin yaptığını. söyler. Kur'an ise: "*Kalbleri kapanmıştır, bu yüzden anlamazlar*"[74] demek suretiyle anlamayı kalbe bağlamaktadır. Bundan da anlıyoruz ki kalbin, beyinle yakın bir ilişkisi mevcuttur. Ancak bu ilişkinin derecesi ve şekli nasıldır, onu henüz bilemiyoruz.

70 Mâide, 5/113.
71 Hucurât, 49/2.
72 Tevbe, 9/87.
73 Gazâlî, İhya, III/3.
74 Tevbe, 9/87.

Kur'an'daki ifadesiyle kalp, günümüzde de sırrını korumaktadır. Bu konuda henüz yeterli bir bilgiye sahip değiliz. Kur'an, kalbin çeşitli fonksiyonlarından bahsetmiştir. Bu fonksiyonlar, kalbe ait olmakla birlikte bizzat kalbin, bir fonksiyon olup olmadığı, yani kalbin insanı faaliyete sürükleyen bir etken, bir motiv olup olmadığı henüz meçhûlümüzdür.

b) Nefis

Prof. Dr. Ayhan Songar'a göre, "Psikologlar, ruh hekimleri, 1400 sene evvel İslâm'ın "nefs-i emmare" veya kısaca "Nefis" diye tarif ettiği şeyi, tekrar tekrar bulup ortaya çıkarmakla adetâ Amerika'yı yeniden keşfetmeye çalışmaktadırlar. Bunların hepsi, ister psikanalizcilerin "alt şuur" tâbirini kabul edelim, ister içgüdülerden, enstenklerden söz edelim, dilerseniz, reflekscilerle beraber şartlı ve şartsız refleksleri inceleyelim, veya davranışçıların "otomatik assosiye davranışlarını" ele alalım, daima İslâm'ın nefs-i emmare telâkkisini tekrar tekrar teyid etmekten ve başka başka isimlerle isimlendirmeye çalışmaktan ileri bir şey yapamamaktadırlar."[75]

İslâm'ın tarif ettiği nefis, insanların yaşaması, beslenip büyümesi, ilerleyip yükselmesi, çoğalıp üremesi için gayret ve enerji kaynağı olarak bizlere lütfedilmiş bir mahlûk, Allah'ın bir yaratığıdır.[76]

---

75 Ayhan Songar, Çeşitleme, İstanbul 1981, s. 25.
76 A. Songar, aynı yer.

Nefis, Kur'an'da psikolojik bir kavram olarak karşımıza çıkar. Her psikolojik kavram gibi, onu da tam anlamıyla tanımamız mümkün olmamaktadır. Nefis, Kur'an'da, ruh ve bedenden müteşekkil insan bütünlüğü,[77] zâtı, ruhu, kişiliği ve kendisi[78] anlamlarına gelmektedir. "*Nefislerinizdekileri, açığa çıkarsanız da, gizleseniz de onları Allah bilir*"[79] âyeti, nefsi, insanın bütün iç hayatı anlamında tanımlar.

Sözlük anlamıyla nefis, bir şeyin bütünü, gerçeği, kendi, ruh, kan ve yanında mânâlarını ifâde eder.[80] Nefis, Kur'an'da insanı faaliyete sürükleyen etken olarak, açıkça yer alır: Hz. Yakub'un (oğullarına), "*Sizi nefsiniz bir iş yapmaya sürükledi*",[81] Habil ile Kabil kıssası için inen, "*Bunun üzerine kardeşini öldürmekte nefsine uydu ve onu öldürdü*"[82] ve "*Nefis kötülüğü emredicidir*"[83] âyetleri nefsin etkileyici rolünü anlatmaktadır.

Nefis, Kur'an'da emredici (emmâre),[84] pişmanlık duyan (levvâme),[85] razı olan (râdiye),[86] kendisinden razı olunan (Merdiyye)[87] ve huzur içinde olan (mutmainne)[88] sıfatlariyle zikredilmektedir.

---

77 Nisâ, 4/110; Âl-i İmrân, 3/135.
78 Necm, 53/32; Bakara, 2/54,57.
79 Bakara, 2/284.
80 İbn Manzur, a.g.e., NFS maddesi.
81 Yusuf, 12/18.
82 Mâide, 5/30.
83 Yusuf, 12/54.
84 Yusuf, 12/53.
85 Kıyâme, 75/2.
86 Fecr 89/27.
87 Fecr, 89/27.
88 Fecr, 89/28.

Ancak İslâm âlimleri arasında bu konu, tartışmaya sebep olmuştur. Bu zikredilen şeyler, gerçekten bir tek nefsin sıfatları mıdır, yoksa hepsi ayrı ayrı müstakil birer nefis midir? Bu konuda kesin neticeye de ulaşılmış değildir. Hatta şu âyetlerdeki nefis kavramı, İslâm âlimlerini farklı düşünmeye sevketmiş ve anlaşılması güç yorumlara götürmüştür:

"*Allah öleceklerin ölüm anında ve ölmeyenlerin de uykuları esnasında, nefislerini alır. Ölümlerine hükmettiği kimselerinkini tutar. Diğerlerini ise bir süreye kadar salıverir*"[89] "*Geceleyin sizi öldüren (ölü gibi uyutan), gündüzün yaptıklarınızı bilen ve ecelinize kadar gündüzün sizi tekrar kaldıran O'dur.*"[90] "*Ey huzur içinde olan nefis.*"[91] "*Muhakkak nefis kötülüğü emredicidir.*"[92]

Bu âyetlerdeki nefis kavramı her ne kadar farklı yorumlara müsait ise de, bizim bu âyetlerden anladığımız mânâ, âyetlerde geçen nefis kavramının, insan bütünlüğü ve bu bütünlükten doğan aktivite şeklindedir. "*Nefis kötülüğü emredicidir*"[93] âyeti ile "*İnsanlar muhakkak hüsrandadır*"[94] âyeti arasında çok yakın bir mânâ münasebeti vardır. Nefsi, insan bütünlüğü ve aktivitesi olarak tanımladığımıza göre, nefsi, A. Songar'ın tabiriyle bir "enerji deposu"[95] farz edebiliriz.

---

89 Zümer, 39/42.
90 En'âm, 6/60.
91 Fecr, 89/27.
92 Yusuf, 12/83.
93 Yusuf, 12/83.
94 Asr, 103/2.
95 A. Songar, Çeşitleme, s. 25.

İnsan, bu enerji deposunu faydalı istikamette kullanmadığı zaman, gerçekten hüsranda olmaktadır. Nefsi, bir takım emirler ve yasaklarla kontrol altına almak ve onu başıboş bırakmamak gerekmektedir. Aksi takdirde bu enerji deposunun ne yapacağı belli olmaz. Bunun için Cenâb-ı Hak: "*İnsan hiç şüphesiz hüsran içindedir. Ancak inanıp yararlı iş işleyenler, birbirlerine gerçeği tavsiye edenler ve sabırlı olmayı tavsiye edenler bunun dışındadır*"[96] buyurmaktadır. İman nefsin, yani insan varlığının Allah'ı tanımasıdır. Amel-i sâlih ise, farzlar da içine dahil olmak üzere bütün faydalı ve hayırlı işlerdir. Oruç da bu hayırlı işlerden biridir. Nefsi, insanın bütün varlığını kontrol eden ve ona çeki düzen veren şeylerin başında da Oruç gelir. İman eden, oruç başta olmak üzere amel-i sâlih işleyenler, nefsini kontrol altına almış olurlar. Aksi takdirde nefis, insanı, kötülüklere sevkeder ve neticede insan, hüsranda olur.

c) Şeytan

İnsanları faaliyete sürükleyen ve onların davranışlarına etki eden etkenlerden biri de Şeytan'dır. Her ne kadar modern Psikolojide şeytan mefhumu, bir etken olarak kabul edilmiyor ve hatta yok farz ediliyorsa da Kur'an'da bu mefhum, insanların davranışlarına etki eden ve onları yönlendiren önemli bir etken olarak ele alınmaktadır. Kur'an'ın tamamında Şeytan kelimesi 70 yerde, bu kelimenin çoğulu "şeyâtîn" kelimesi ise 18 yerde geçmektedir.[97] Bu sayıya sûrelerin başında

---

96 Asr 103/1-3.
97 Abdülbâkî, a.g.e., 382-333.

"*Kur'an okuyacağın zaman kovulmuş Şeytan'dan Allah'a sığın*"[98] âyetinin emri gereğince okunması gereken "istiâze" de geçen şeytan kelimesi dahil değildir.

Şeytan, nefis gibi insanın kendi varlığı içindeki eğilimler, duygular veya benzeri şeyler değildir. Nefis, insanın dışında ve insana yabancı değildir. Şeytan ise, insanın dışında, ona yabancı ve ona düşman bir varlıktır. Bu nedenle Şeytan, insana etki eden bir dış etkendir. Bununla birlikte Şeytan'ın insana yakınlığı, insanın kendi yapı unsurları mesabesindedir. Nitekim Peygamberimiz bir hadisinde, "*Şeytan insanoğlunun kanının deveranı gibi insanın içinde dolaşır.*"[99] buyurmuşlardır. Bu dolaşma Şeytan'ın insana vesvese vermesi şeklinde gerçekleşir. Bu da Şeytan'ın insana ne kadar yakın olduğunu gösterir. Hadîs, bu gerçeği ifâde etmektedir.,

"Vesvese, lügat anlamıyla hışırtı, fısırtı, fısıltı gibi' gizli ses demektir. Bu münasebetle gönülde tevâlî ve tekerrür eden gizli söze, vesvese ve bir nefse böyle bir söz ika etmeye de vesvese vermek tabir olunur."[100]

Şeytan, insana olan yakınlığı dolayısıyla, onu kollar; insan bir iyiliğe yöneleceği sırada nefsi aracılığı ile onu iyilik yapmaktan alıkoyar; bir kötülüğe yöneleceği sırada da onu teşvik eder ve ona yapacağı şeyi güzel gösterir. Bunu da nefse yaptığı vesvese ile gerçekleştirir. Bunun için de hayat boyu insanın yakasını bırakmaz ve

---

98 Nahl, 16/98.
99 Buhârî, Sahih, İ'tikâf, 11; Bedul-Halk, 11; Müslim, Sahih, Selâm, 23.
100 Elmalılı, a.g.e., III/2140.

onun yanından ayrılmaz. Bu, Şeytan'ın bir görevidir ve Şeytan bu görevini başarmak için elinden gelen bütün gayreti gösterir.

Yaradılışı gereği Şeytan, insanlara sadece kötülüğü ve hayâsızlığı emreder.[101] Zira Şeytan, Allah tarafından kovulunca, Allah'tan mühlet istemiş ve Allah da kendisine istediği mühleti vermişti. Bunun üzerine Şeytan, Allah'a şöyle demişti: "*Beni saptırdığın için, and olsun ki, senin doğru yolun üzerinde insanlara karşı duracağım, sonra önlerinden, arkalarından, sollarından ve sağlarından onlara sokulacağım ve böylece onların çoğunu sana şükreder bulamayacaksın.*"[102]

Bu âyetten de anlıyoruz ki, Şeytan bir iç etken değil bir dış etkendir. İnsana dıştan gelip etki etmekte ve onları kendi arzusu istikametinde bir takım davranışlara sürüklenmektedir. Bunu da insana vesvese vermek suretiyle ve nefis aracılığı ile yapmaktadır. Peygamberimizin şu hadîsleri bu gerçeği açıkça ifâde etmektedir.

"*(Namazda) esnemek, Şeytan'dandır.*"[103]"*Ağlamak, Şeytan'dandır.*"[104]

"*Öfke ve gadab, Şeytan'dandır. Şeytan da ateşten yaratılmıştır.*"[105]

---

101 Bakara, 2/169.
102 A'raf, 7/16-17.
103 Buharî, Sahih, Bed'ul-Halk, 11.
104 Ahmed b. Hanbel, Musned, V/335.
105 Ahmed b. Hanbel, Müsned, IV/226.

"Acele etmek, Şeytan'dandır."[106]

"Rüya üç kısımdır: Müjdeli olanlar Allah'tan, korkutucu olanlar ise Şeytan'dandır."[107]

"Peygamberimiz: İnsanlardan ve cinlerden olan Şeytanların şerlerinden Allah'a sığınınız, dedi Ben de: Ey Allah'ın Resulü, insanlardan Şeytan olur mu? dedim. O da: Evet dedi."[108]

"Gerçekten Şeytan, insanoğlu ile nefsi arasına girer."[109]

"Şeytan, gerçekten insanda kanın aktığı gibi akar. Ben sizin kalbinize Şeytan'ın bir kötülük veya bir şey koymasından korktum."[110]

Bu hadîsler, Şeytan'ın insana etki ettiğini ve insanı bir takım zorunlu davranışlara sevk ettiğini anlatmaktadır. Ancak Kur'an-ı Kerîm, Şeytan'ın her insana etki etmediğini ve üzerinde nüfuz kuramadığını haber vermektedir: *"Doğrusu Şeytan'ın, inananlar ve yalnız Rablerine güvenenler üzerinde bir nüfuzu yoktur. Onun nüfuzu sadece, onu dost edinenler ve Allah'a ortak koşanlar üzerindedir."*[111]

Şeytan, her insana vesvese vererek etki etmeye çalışsa da, inananlar ve Allah'a güvenip dayananlar üzerinde bir nüfuz kuramamaktadır. Şeytan'ın vesvesesinden en emin

---

106 Tirmizî, Sünen, Birr, 66.
107 İbn Mâce, Sünen, Rüya. 3.
108 Ahmed b. Hanbel, Müsned, V/178.
109 İbn Mâce, Sünen, İkame, 135.
110 Buhârî. Sahih, Bed'ul-Halk, 11.
111 Nahl. 16/99-110.

kuruluş yolu "istiâze" etmek, yani Şeytan'ın vesvesesinden Allah'a sığınmaktır. Sık sık Felâk ve Nâs sûrelerini okumaktır.

Kur'an'da, Şeytan'ın müslümanlara da vesvese vermeye çalıştığı haber verilmektedir. Bedir savaşını anlatan âyetlerden birinde Cenâb-ı Hak, şöyle demektedir: "*Allah sizi arıtmak, sizden Şeytan'ın vesvesesini gidermek, kalplerinizi pekiştirmek ve sebatınızı artırmak için gökten size su indirmişti.*"[112] Âyette geçen Şeytan'ın vesvesesi, "Şâyet doğru yol üzerinde olsaydınız, susuz kalmaz ve cünüp de olmazdınız"[113] şeklindeydi. Bu savaşta müslümanlar, gerçekten de bir müddet susuz kalmışlar ve cünüp olanlar yıkanamamışlardı. Şeytan bu fırsattan istifade ederek, müslümanlara böyle bir vesvese ile etki etmeye çalışmıştı. Fakat neticede Allah yağmur yağdırarak, Şeytan'ın vesvesesini boşa çıkarmıştı.

Kur'an, Şeytan'ın inanmayanlara olan etkisini ve nüfuzunu ise şöyle anlatmaktadır: "*Şeytan, (inanmayan Mekkeli müşriklere) işlediklerini güzel gösterdi, ve "Bugün insanlardan sizi yenecek kimse yoktur, doğrusu ben de size yardımcıyım" dedi. İki ordu karşılaşınca da, geri dönüp, "Benim sizinle ilgim yok, doğrusu sizin görmediğinizi ben görüyorum ve şüphesiz Allah'tan korkuyorum. Allah'ın azabı şiddetlidir" dedi.*[114]

---

112 Enfal, 8/11.
113 Celaleyn, Tefsiru'l-Celaleyn, 235.
114 Enfal, 8/49.

Celâleyn tefsirinin naklettiğine göre, şeytan savaş öncesi Mekkeliler Kinane kabilesinin reisi Süraka b. Mâlik suretinde gelmiş[115] ve onlara âyette belirtildiği üzere teminat vermişti. Fakat daha sonra savaşta, yardıma gelen melekleri görünce de kaçıp gitmişti.[116] İşte şeytanın vesvesesine ve insanlara etki ederek onları olumsuz faaliyetler sürüklemesine Kur'an'dan iki örnek.

D- İÇ GÜDÜ

Doğuştan beraberinde olan, öğrenme ile elde edilemeyen ve esaslı surette değiştirilemeyen, kendi nevileri için evrensel olan bir takım davranışlara, içgüdü adı verilmektedir.[117] Arının bal yapması, örümceğin ağ örmesi gibi. İçgüdüyü, insanlar ve hayvanlarda ortaklaşa bulunan bir nev'e mahsus olan sabit ve değişmez fıtrî kuvvetler olarak da tarif edebiliriz.[118] İçgüdüde hâkim unsur, maharettir. Şâyet bir ihtiyacı gidermede, göze çarpan bir hüner (maharet) varsa, o bir içgüdüdür.[119] Şu halde içgüdü davranışının iki ölçüsü bulunmaktadır.

a) Bir türün bütün fertlerinde aynı olması,

b) Bir öğrenme sonucunda meydana gelmemesi. Basit hayvanlarda bu özellikler, daha çok görülmektedir.[120]

---

115 Celaleyn, a.g.e., 236.
116 Celaleyn, aynı yer.
117 Enç, a.g.e., 69.
118 Pazarlı, a.g.e., 81.
119 Lütfi Öztabağ, Psikolojide İlk Adım, İstanbul 1970, s. 44.
120 Sabri Özbaydar, Psikoloji, İstanbul 1972, s. 48.

Bu açıdan bakıldığında din duygusu, bir içgüdü değildir. Din duygusu, yalnız insan nev'ine mahsus olan ve gittikçe gelişen ve tekamül eden özel bir kabiliyettir.[121]

Kur'an'da din duygusuna yer verildiği gibi, içgüdüye de yer verilmektedir. Arının bal yapması, bir içgüdüdür. Ve bu konu Kur'an'da çarpıcı bir biçimde gözler önüne serilmektedir: "*Rabbin bal arısına: Dağlardan, ağaçlardan ve (insanların sizin için yapacakları) çardaklardan evler (kovanlar) edin. Sonra meyve ve çiçeklerin herbirinden yeyin, sonra Rabbin yolunda inkiyâd ile yürüyün, diye vahyetti.*"[122] Buradaki vahy kelimesi, ilham manasınadır. Buna İslâm dininde fıtrî ilham adı verilmektedir. Psikolojide ise içgüdü (Sevk-i tâbiî) denilmektedir.

Kur'an'da verilen şu misâl de dikkat çekicidir: "*Allah'dan başka dostlar edinenlerin durumu, kendine yuva yapan örümceğin durumu gibidir. Evlerin en dayanıksızı ise şüphesiz örümceğin yuvasıdır. Keşke bilseler. Doğrusu Allah, kendini bırakıp da yalvardıkları şeyi bilir. O güçlüdür, Hakîm'dir. Biz bu misâlleri, insanlara veriyoruz, onları ancak bilenler anlayabilir.*"[123]

Âyette geçen "kendine yuva yapan örümcek" tabiri, ile "Rabbin bal arısına vahyetti" tabiri psikolojik izahıyla bir içgüdü olayını anlatmaktadır. Ayrıca Kur'an, anlamak için bilmek gerektiğini vurgulamaktadır.

---

121 Pazarlı, a.g.e, 81.
122 Nahl, 16/68-69.
123 Ankebût, 29/41-43.

Örümceğin veya arının maharetini anlamak için, örümceği ve arıyı bilmek gerekir. Bilmek için de araştırma ve gözlem yapılmalıdır. Dolayısıyla Kur'an, bir şeyi anlamak için bilmek gerektiğini, bilmek için de araştırma yapılmasını bildirmektedir.

E- KUR'AN'DA İNSAN TİPLERİ

Kur'an'ın amaçlarından birisi ve belki de en önemlisi, ruh ve beden yapısı yönünden sağlam ve sağlıklı fertlerden oluşacak bir toplum meydana getirmektedir. Sağlıklı fertlerden oluşan bir toplum, İslamî kaide ve kuralları ideal şekliyle tatbik edebilecek bir yapıya sahip demektir. Bir ferdin sağlıklı olabilmesi için, beden sağlığı kadar, ruh sağlığının da olması gerekir. Ruh sağlığı bozuk bir ferdin sağlığından asla söz edilemez.

Kur'an'ın muhtevasında bu husus, açık bir biçimde görülür. Kur'an'ın muhatabı insan olduğuna göre, onun her bakımdan olumlu ve olumsuz yönlerini ele alarak incelemek, onu yönlendirmek, ideal bir insan haline getirmek de elbette Kur'an'ın görevi olacaktır. Kısaca Kur'an'ın görevi, "İnsanın doğuştan getirdiği, kalıtsal nitelikte olan psikolojik, biyolojik ve fizik yapısının gerektirdiği tepki şekilerinin çevre etkilerine göre geliştirilmiş ahenkli ve organik bir bütünlüğü"[124] olan insan şahsiyetinin oluşması, gelişmesi ve bu şahsiyetin devam etmesidir "*Allah'ın Resulünde sizin için güzel örnek vardır*"[125] ve "*Şüphesiz sen büyük bir ahlâka*

---

124 Öztabağ, a.g.e., 174.
125 Ahzâb, 33/21.

sahipsin"[126] âyetleri, Hz. Peygamber'in şahsiyetinin yüceliğini hedef olarak gösteren âyetlerdir. Hz. Peygamber, örnek ve ideal bir insandır. Psikolojik izahıyla, örnek bir şahsiyete sahiptir. Ve Kur'an, bütün müslümanlardan, Hz. Peygamber'in şahsiyetini örnek almalarını ve ona benzemeye çalışmalarını istemektedir.

İş hayatımız, aile hayatımız sosyal hayatımız ve içtimaî durumumuz ile ilgili kararlarımız ve davranışlarımızda şahsiyetimizin büyük bir etkisi ve damgası vardır. Olumlu veya olumsuz, müspet veya menfî iyi veya kötü her davranışımızda, şahsiyetimizin dışa yansıması söz konusudur. İnsan davranışlarındaki bütünlüğü meydana getiren bütün özellikler, insanın şahsiyetini oluşturur, Şahsiyeti meydana getiren özelliklerin kökleri çok derinlerde olsa da, bu özellikler devamlı bir gelişme gösterir.

Şahsiyeti geliştiren veya gelişmesine etki eden bir takım temel etmenler vardır. Bunlar arasında, kişinin sahip olduğu fizikî yapı, mizacı, yetenekleri, değer verdiği şeyler, kanâat ve inançları, karakteri, davranış biçimi ve motivasyonu önemli sayılan sebeplerdendir.

Bu sebepler arasında insanın karakter ve mizacı, kişinin şahsiyetine yön vermesi açısından ayrı bir değere sahiptir. Mizaç, kişini kendisine has doğuştan getirdiği fizyolojik vasıflarla ilgili ruhî tutumlardır. Asabî-uysal aceleci-ağır, hassas-duygusuz, heyecanlı-sakin olarak nitelendirilen davranışlar, mizaçla ilgili davranışlardır. Ve bu gibi davranışlar, insanın bu

---

126 Kalem, 68/4.

sahadaki şahsiyetini yansıtırlar. Karakter ise, insanın, ahlâkî ve iradî yönünü teşkil eder. Yani karakterde hâkim unsur, ahlâkî davranış ve irade gücüdür.[127] Ahlâkî değerlerin ve prensiplerin büyük bir irade gücü ile yerine getirilmesi ve uygulanması, karakter sağlamlığını gösterir.

Kur'an'da, "*Sen büyük bir ahlâka sahipsin*"[128] denilirken, "Sen büyük bir karaktere ve dolayısıyla büyük bir şahsiyete sahipsin" denilmektedir. Bu açıdan bakıldığında ahlâk kavramıyla, karakter ve irade kavramları aynı anlamı iade etmektedirler. Bu tanımlamaya göre, ahlâklı kişi, karakterli ve şahsiyetli kişi demektir. Zira kişiliğin oluşmasında karakter, en etkili ve önemli bir sebeptir.

Kur'an, daha ziyade şahsiyetin oluşmasında ağırlığı bulunan bu iki sebep üzerinde durur. Çeşitli karakter ve mizaç örnekleri sunar. Olumlu ve olumsuz, normal ve anormal, inanan ve inanmayan, ahlâklı, şahsiyetli ve şahsiyetsiz insanların davranışlarını ve ahlâksız insanların ruhî portrelerini çizer. Kısaca göstermeye çalışır.

1. Mizaç Açısından Kur'an'da Olumsuz Tipler

Kur'an-ı Kerîm, insanları, görünüşlerine ve fizikî yapılarına göre değil, huylarına, karakterlerine, inançlarına ve kısaca davranışlarına göre değerlendirir. İnsanın davranış bütünlüğüne ise şahsiyet diyoruz.

127 Öztabağ, a.g.e., 177.
128 Nûn, 68/4.

Kur'an'a göre şahsiyetli insan, Kur'an'a ve İslâmî prensiplere ve kaidelere uyan insandır. Kur'an'da "*İnsanı, biz yarattık, nefsinin kendisine fısıldadıklarını da biz biliriz. Biz ona şah damarından daha yakınız*"[129] buyrulmaktadır. Yani Cenâb-ı Hak, insanı ben yarattım, onu en iyi ben tanırım ve bilirim. Ona yani insana, insanın kendisinden daha yakınım, demektedir. İnsanı yaratan ve onu en iyi şekilde tanıyan Cenab-ı Hak, insanın şahsiyetini oluşturan huylarını, mizacını, karakterini Kur'an'da olumsuz ve olumlu yönleriyle ele almış ve psikolojik açıklamalarda bulunmuştur.

Kur'an'da Cenâb-ı Hak, insanların mizaç ve huylarını ele alırken, onların olumsuz mizaç ve huyları üzerinde, olumlu mizaçlarından daha çok durmakta ve insan denilen bu meçhulü çözmemize yardımcı olmaktadır.

a) Nankör İnsan

İnsan, kendisine verilen her nimet ve yapılan her iyilik için, iyilik sahibine teşekkür etmeli veya gücü yetiyorsa karşılığını vermelidir. Bu temel prensibi Kur'an, "*Lokman'a Allah'a şükretmesi için hikmet verdik. Şükreden kimse ancak kendisi için şükretmiş olur. Nankörlük eden kimse ise, bilsin ki Allah her şeyden müstağnidir*"[130] âyetiyle sembolleştirmiştir.

---

129 Kâf 50/16.
130 Lokman, 31/12.

"Rabbin denemek için bir insana iyilik edip, nimet verdiği zaman o: "Rabbim beni şerefli kıldı" der. Ama onu sınamak için rızkını daraltıp bir ölçüye göre verdiği zaman: "Rabbim bana hor baktı" der. Hayır, yetime karşı cömert davranmıyorsunuz. Yoksulu yedirmek konusunda birbirinize özenmiyorsunuz. Size kalan mirası hak gözetmeden yiyorsunuz ve malı çok seviyorsunuz."[131]

"Biz insana, katımızdan bir rahmet tattırırsak, ona sevinir. Ama elleriyle yaptıkları yüzünden başlarına bir kötülük gelirse, işte o zaman görürsün ki, insan gerçekten pek nankördür."[132]

"İnsana nimetimizi artırır, sonra onu ondan çekip alırsak o, şüphesiz umutsuz bir nanköre döner."[133]

"Kendisinden isteyebileceğiniz her şeyi size vermiştir. Allah'ın nimetlerini sayacak olsanız, bitiremezsiniz. Doğrusu insan pek nankördür."[134]

"Şüphesiz insana yol gösterdik, buna kimi şükreder, kimi de nankörlük."[135]

Bu âyetler, hep kendisini düşünen, kendi çıkarları için çalışan, kendisine verildiği zaman memnun, verilmediğinde ise inkarcı olan insanların kötü mizaçlarını yermekte ve bu gibi insanları nankörlükle vasıflandırmaktadır.

---

131 Fecr, 89/15-20.
132 Şurâ, 42/48.
133 Hûd, 11/9.
134 İbrahim, 14/34.
135 İnsan, 76/2.

Kur'an'da insanın nankör olduğunu anlatan daha pek çok âyet vardır.[136] Bunlar arasında şu âyet, nankör insanın mizacını en güzel bir biçimde resmeder: "*Gerçekten insan, pek huysuz yaratılmıştır. Başına bir fenalık gelince feryad eder. Bir iyiliğe uğrarsa onu herkesten men eder.*"[137]

İnsanın bu davranışı, onun mizacının gereğidir. Her insanın yaradılışında, bu "mizacın varlığı" mevcuttur. Bu, tabiîdir ve insanın, insanlığının gereğidir. Aksi takdirde insanın, melek olması gerekirdi. Ancak tabiî olan bu mizacı insanın, baskı altında tutması ve davranışlarında ona yetki ve imkân vermemesi gerekir. Zira bu tavır ve davranış, insanın menfî yönünün istenmeyen ve yerilen yönünü gösterir. Verilen nimetlere şükür, insanın müspet, nankörlük ise menfî yönünü teşkil eder. İnsan iradesiyle bu iki davranış biçiminden dilediğini, dilediği şekilde kullanabilir. İnsan bir yönüyle, nâzik, olgun, anlayışlı, kendisine yapılan iyiliklere ve yardımlara müteşekkir; bir yönüyle de, kaba, anlayışsız, kendisine yapılan iyiliklere ve yardımlara karşı nankör ve inkarcıdır.

Nankör insan, kendisine verildikçe memnun, verilmeyince gayr-i memnun bir tiptir. Durumundan ve halinden daima şikâyetçidir. Elindekine razı olmaz. Gözü daima başkalarındadır. O halinden şikâyet etmeye başlayınca sanırsınız ki, yeryüzünde kendisinden başka acı çeken, aç kalan, yoksulluk içinde hayatını

---

136 İsrâ, 17/67; Adiyât, 110/6; Abese, 80/17; Hacc, 22/66; Zuhruf, 43/1,5.
137 Meâric, 70/19-21.

geçiren, hasta olan, zulme uğrayan ve kahır çeken hiçbir kimse yoktur. Böyle kimseler, kötü mizaçlı, huysuz ve hasta tiplerdir. Kur'an'ın ifadesiyle bunlar, nankör insanlardır.

Kur'an da, "*Muhakkak sizi, biz, biraz korku, biraz açlık ve mallardan, canlardan, ürünlerden biraz eksiltmekle deneriz, sabredenlere müjdele*"[138] denilmektedir. Bu âyet, insanların, değişik şekillerle Allah tarafından denendiğini bildirmektedir. Verilen nimete, yapılan iyilik ve yardımlara teşekkür de bir denemedir. Bu denemelere karşı, sabırla direnmek yerine, isyan etmek, karşı koymak, çiğ davranış ve hareketlerde bulunmak, denemeyi kaybetmek demektir. İnsanlar içinde böyle olumsuz tipler bulunabileceği gibi, olumlu tipler de mevcuttur. Kur'an, böyle olumsuz tipleri örnek vererek, tenkit etmekte ve insanların olumlu tipler haline gelmesini istemektedir.

b) Aceleci İnsan

İnsan, işlerinin bir an önce olmasını ister. İnsanın yaradılışında acelecilik, bir mizaç olarak daima mevcuttur. Kur'an bu gerçeği şöyle ifâde etmektedir. "*İnsan aceleci olarak yaratılmıştır.*"[139]

İnsan aceleci olarak yaratılmasına rağmen, Cenâb-ı Hak, aceleciliği hoş görmemekte ve: "*Size âyetlerimi*

138 Bakara, 2/155.
139 Enbiyâ, 21/37.

göstereceğim. Benden onu acele istemeyin"[140] demektedir. Zira "*İnsan, iyiliğin gelmesine duâ ettiği gibi, (aceleciliği yüzünden) kötülüğün de gelmesine duâ eder.*"[141] "*Esasen insanoğlu acelecidir.*"[142]

Âyetler, insanoğlunun aceleci oluşunu bir vakıa ve bir gerçek olarak tescil etmekte, ancak insandan da iradesini kullanarak bu huyundan vazgeçmesini veya en azından bu mizacını frenlemesini istemektedir. Siz, âyetlerimi bir an önce görmek için acele ediyorsunuz. Size âyetlerimi göstereceğim, ancak bunu sizin istediğiniz zamanda değil de, kendi istediğim zamanda göstereceğim. Bu nedenle benden acele etmemi istemeyin, şeklinde yorumlayabileceğimiz âyet, insana bu hususu açıklamaktadır.

İnsan, daima içinde bulunduğu zamanın ve anın ötesindeki şeyleri arzular ve geleceği kucaklamak ister. İstediği ve arzuladığı şeyleri ise hemen ve o anda yapmak arzusuyla hareket eder. Kendi aleyhine ve zararına olacak da olsa, istenilen, şeylerin hemencecik gelip çatmasını arzu eder. Hâdiselerin ne şekilde ve nasıl gelişeceğini, neticenin nasıl olacağını bilemediğinden insan, işin hayırlısı yerine, işin bir an önce olmasını ister,

Hz. Peygamber hakkında nazil olan şu âyet de aceleciliği hoş görmemektedir: "*Sana vahyedilmesi tamamlanmadan evvel Kur'an'ı okumada acele etme.*

140 Enbiyâ, 21/37.
141 İsrâ, 17/11.
142 İsrâ, 17/11.

Rabbim benim ilmimi artır de."[143] Bu âyet, Peygamberimizin, Cebrail kendisine vahiy getirdiğinde, vahyi hemen ezberleyeyim diye acele etmesi üzerine nazil olmuştu. Peygamberimizin bu konudaki aceleciliği, Rabbimiz tarafından hoş karşılanmamış ve bu konuda bu âyetle uyarılmıştı.[144]

Bu âyet de insanın "acul" (aceleci) oluşunu Hz. Peygamber'in şahsında ayrıca göstermektedir. Çünkü o da bir insandır ve her insan gibi onun da yaradılışında acelecilik vardı. Ama insan, isterse bu mizacını kontrol altına alabilir ve frenleyebilir. Yeter ki insan, arzu etsin ve istesin.

c) Zayıf İnsan

Kur'an, "insanın zayıf yaratıldığını" açıkça ifade etmekte ve "*İnsan zayıf yaratılmıştır*"[145] demektedir. İnsan, diğer canlılar gibi, doğuşunda kendi kendine yeterli bir biyolojik ve fizyolojik yapıya sahip değildir. Yaşaması ve büyümesi için mutlaka birine ve özellikle annesine muhtaçtır. Ailesinden ve toplumdan uzak bir ferdin yaşaması, hele tek başına yaşaması, imkânsızdır.

İnsan, biyolojik varlığı açısından, zayıf yaratıldığı gibi, psikolojik açıdan da zayıf yaratılmıştır. İnsan, psikolojik tanımıyla, farklı duyguların ve içgüdülerin ruhunda çarpıştığı bir varlıktır. Bu duygular ve

---

143 Tâhâ, 20/114.
144 Kurtubî, a.g.e., II/205.
145 Nisâ, 4/28.

içgüdüler arasında denge kurarak, huzurunu ve mutluluğunu te'min edebilmesi için insanın, yardıma ihtiyacı vardır. Bu konuda yardımsız kalan insan, bocalamaya başlar ve neticede istemediği mutsuz ve huzursuz bir hayata sahip olur.

İnsanın en büyük yardımcısı ise onu yaratan ve en iyi şekilde bilen Allah'tır. Allah'ın yardımı olmadan insanın mutlu ve huzurlu olması ise, imkânsızdır. Allah insana, çok yönlü ve farklı biçimlerde yardım eder, Allah'ın yardımı insanlara farklı olmakla birlikte, isteyenlere ve arzu edenlere daha fazla olmaktadır. İnsanın zayıf yaratıldığını ifâde eden âyetin devamıyla, bir önceki âyet, konuyu açıkça ifâde etmektedir: "*Şehvetlerine uyanlar, sizin büyük bir sapıklığa girmenizi isterler. İnsan zayıf yaratıldığından, Allah sizden yükü hafifletmek ister.*"[146]

d) Kıskanç İnsan

İnsan, kıskanç bir varlıktır. Bu nedenle de değer verdiği ve kendisine ait olduğunu bildiği şeyleri başkalarından kıskanır. İster ki, kendisine ait olan şeyler sadece kendisinin olsun, başkalarının kendisine âit olan şeylerde gözü olmasın. Kendisine âit olan şeylerden başkalarını kıskanma, tabiî ve yaradılışta mevcut olan bir duygudur. Her insanda bu duygu vardır. Nitekim Kur'an, "*Nefisler, kıskançlığa meyyaldir.*"[147] âyetiyle, bu gerçeği anlatmaktadır.

---

146 Nisâ, 4/27,28.
147 Nisâ, 4/128.

Kur'an'ın bu konudaki ifâdesi dikkat çekicidir. İnsanın aceleci, insanın zayıf yaratıldığını söyleyen Kur'an, kıskançlık konusunda, insanın kıskanç olarak yaratıldığını değil de, kıskançlığa meyyal olarak yaratıldığını anlatmaktadır. Bundan kıskançlığın, acelecilik ve zayıflıktan daha yumuşak ve daha normal bir duygu olduğunu anlıyoruz. Zira kıskançlık, ölçülü ve dengeli olduğu sürece makul ve olması gereken bir duygudur ve asla zararlı değildir. Ancak kıskançlık, aşırılığa kaçar da bir hastalık haline gelirse, o zaman tehlikeli ve zararlı olur.

Kıskançlığın zikredildiği âyet, karı-koca ilişkisini anlatan bir âyetin içinde yer alması, karı-koca arasındaki kıskançlığın tabiîliği açısından dikkat çekicidir. Âyette şöyle denilmektedir: "*Eğer kadın, kocasının serkeşliğinden veya aldırışsızlığından endişe ederse, aralarında anlaşmaya çalışmalarında kendilerine bir engel yoktur. Anlaşmak daha hayırlıdır. Nefisler kıskançlığa meyyaldir.*"[148]

Gerçekte birbirini seven karı-koca, birbirlerini kıskanırlar. Bu bir hastalık değil, bilâkis sağlık işaretidir. Karının kocasını, kocanın da karısını kıskanması, aralarındaki sevgi ve muhabbetin devam ettiğini ve birbirlerini sevdiğini gösterir. Ancak, bu kıskançlık, aşırılığa kaçar da bir hastalık haline gelirse, işte o zaman aralarındaki sevgi, gittikçe zayıflar ve neticede nefrete dönüşebilir. Bu da ailenin yıkılması demektir.

---

148 Nisâ, 4/128.

Âyetten anlaşılan diğer önemli bir nokta da; kıskançlığın önce kadından başlamış olmasıdır. Erkek bu konuda daha serbest, kadın daha hassas bulunmaktadır. Erkeğin görevi icabı, çevresi daha geniş, kadınınki ise daha dardır. Yaradılışı icabı, erkek dışa dönük, kadın ise içe dönüktür. Erkek talip, kadın matlubdur. Erkek aktif, kadın pasiftir. Bu nedenlerle, kadın daha kıskanç ve hislerini çok çabuk belli eden bir yaradılışa sahiptir. Bu nedenle Kur'an, kadınlara, kocalarında bir serkeşlik ve aldırmazlık görürlerse hemen ayrılmaya kalkmamalarını, kocalarıyla oturup anlaşmaya çalışmalarını tavsiye etmektedir. Her insanda kıskançlık duygusu vardır, kıskanmanız tabiîdir, ama bunu ileri götürerek aile yuvanızı yıkmayınız, anlaşınız, demektir.

Ölçülü ve dengeli kıskançlık, aile yuvasını yıkmaz, bilâkis devamını sağlar. Fakat kıskançlık aşırılığa kaçar da, insanda şüphe ve endişe hâkim olursa, işte o zaman aile yuvası yıkılmış demektir.

e) Kaba İnsan

Bazı insanlar, davranışları ve hareketleri açısından kaba ve katı yüreklidirler. Sosyal ilişkilerinde yumuşak ve ılımlı olacağı yerde, sert ve kaba davranışlarda bulunurlar. Kur'an, Hz. Peygamber'e hitaben: "*Eğer sen kaba ve katı yürekli olsaydın şüphesiz etrafından dağılıp giderlerdi*"[149] demektedir. Âyet, Hz. Peygamberin, nâzik ve yumuşak bir kalbe sahip olduğunu ifâde etmekle birlikte, kaba ve katı yürekli insanların da var olduğunu belirtmektedir.

149 Al-i İmrân, 3/159.

Kur'an, Hz. Musa'ya karşı olumsuz davranışlarda bulunan Yahudilerin durumlarını ve tutumlarını kınarken de şöyle demektedir: "*Sonra kalpleriniz, yine katılaştı, taş gibi, hatta daha da katı oldu. Nitekim taşlar arasında kendisinden ırmaklar fışkıran vardır, yarılıp su çıkan vardır, Allah korkusundan yuvarlananlar vardır.*"[150] Bu âyet de kaba ve katı yürekli insanların durumunu, en açık bir tarzda ve güzel bir teşbihle gözler önüne sermektedir.

f) Azgın İnsan

"*İnsanoğlu, kendisini müstağni sayarak azgınlık eder.*"[151] Azgınlık, insanın yaradılışında mevcut bir davranış biçimidir. Kendisine bir nimet verildiği zaman, yüz çevirerek yan çizer.[152] Kendisini yeterli ve her şeyden müstağni görerek çevresindekilere hor bakar ve taşkınlık eder, azgınlık eder. Ancak başına bir kötülük gelince de ye'se düşer,[153] uzun uzun Yaradan'ına duâ eder.[154]

Böyle insanlar, "*İyilik istemekten usanmazlar, kendisine bir kötülük gelince de umutsuzluğa düşerler ve me'yus olurlar.*"[155] "*Kendilerine bir darlık gelince, Allah'a yalvarırlar, ancak Allah, kendilerinden o darlığı giderince başına gelen o darlıktan ötürü Allah'a hiç yalvarmamışa dönerler.*"[156]

150 Bakara, 2/74.
151 Alâk, 96/6,7.
152 İsrâ, 17/83; Fussilet, 41/51.
153 İsrâ, 17/83.
154 Fussilet, 41/51; Zümer, 39/8; Zümer, 39/49.
155 Fussilet, 41/49.
156 Yunus, 10/12.

g) Tartışmacı İnsan

Hayatta pek çok insan, başarı için tek yol seçer: Tartışma, Kur'an'a göre de: "*İnsanların en çok yaptığı iş, tartışmadır.*"[157] *"Bilmeden, doğruya götüren bir kitabı da bulunmadan Allah yolundan saptırmak için büyüklük taslayarak Allah hakkında, tartışan insan vardır"*.[158]

Gerçekten insanların yaptıkları en çok iş, tartışma ve münakaşa olmaktadır. Tartışma, bir âlet veya bir vasıta gibidir. İyice ve güzele kullanıldığı ölçüde faydalı, aksi takdirde zararlıdır. Kur'an da insanlardan bunu istemektedir.

2. Karakter Açısından Kur'an'da Olumsuz Tipler

Karakter, insanın daha ziyade ahlâkî ve iradî yönünü teşkil eder. Karakterde hâkim unsur, ahlâkî kaideler ve bu kaidelerin tatbikinde gösterilen iradedir. İnsan, üzerine aldığı bir iş yapmakta büyük bir iradî çaba gösterir. Büyük bir dürüstlükle, sorumluluk duygusuyla işi neticelendirmeye çalışır, gayret eder. Elinden geldiği ve gücünün yettiği ölçüde, üzerine aldığı görevi başarmaya ve sonuçlandırmaya çalışır. İşlerinde gâyet samimi ve dürüsttür. Böyle kimselere psikolojide karakterli, aksi davranışta olanlara da karaktersiz insan denilmektedir.

---

157 Kehf, 18/54.
158 Hacc, 22/8,9.

Kur'an karakterli ve karaktersiz insan tipleri üzerinde önemle durur. Kur'an'ın, olumsuz olarak nitelendirdiği karaktersiz tiplerden daha çok bahsettiğini ve ruhî portrelerini çizdiğini görmekteyiz. Bunda Kur'an'ın amacı teşhir etmek suretiyle, caydırıcılık görevinde bulunmaktır. Olumlu tipleri zikretmek suretiyle de teşvik görevini yerine getirmektedir. Özellikle İslâm ahlâkçıları, bu olumlu ve olumsuz tipler üzerinde önemle durmuşlar ve geniş açıklamalarda bulunmuşlardır. Ne var ki bunlar, konuya ahlâkî açıdan yaklaşmışlar, işin psikolojik yönü üzerinde pek durmamışlardır.

a) Riyakâr İnsan

Kur'an-ı Kerîm, insanlardan bazılarının davranışlarında ve işlerinde riyakâr olduklarını ve iki yüzlü davrandıklarını açıklamaktadır. Bu konu Kur'an'da pek çok yerde değişik şekillerde ele alınmakta ve yerilmektedir. Bunlar arasında şu âyetler bilhassa dikkat çekici örnekler sunmaktadır: "*Aralarında Allah bize bol nimetinden verecek olursa and olsun ki, sadaka vereceğiz ve iyilerden olacağız, diye ona and verenler vardı. Allah, onlara bol nimetinden verince cimrilik ettiler, yüz çevirdiler. Onlar zaten dönektirler*".[159] "*İki yüzlülerin durumu, insana inkâr et, deyip, insan da inkâr edince, ben senden uzağım, âlemlerin Rabbi olan Allah'tan korkarım diyen şeytanın durumu gibidir*".[160]

---

159 Tevbe, 9/75,76.
160 Haşr, 59/16.

Riyakâr insan, her işinde gösterişe kaçar, inandığını değil de, menfaatine uygun gelen şeyi yapar. Eğer riya, imanda olursa, Kur'an'ın ifadesiyle bu durum, münafıklıktır. Böyle kimse ise münafıktır. Her münâfık müraîdir. Fakat her müraînin münâfık olması lâzım gelmez. Riya imana muhalif olmayarak yalnız bazı amelde de olabilir. Asıl münafıklık, akidenin aksine imanda riyakârlıktır.[161] "*Onlar gösteriş yaparlar. Onlar eğreti olarak basit şeyleri dahi vermezler*"[162] âyeti genel anlamda riyakâr insanın durumunu anlatır.

Riyakâr insan, yalancı bir insandan daha kötüdür. Çünkü yalancı insan, sadece diliyle yalan konuştuğu halde, riyakâr insan, hem dili hem de davranışıyla yalan söylemektedir. Yalancılık ise çirkin bir davranış ve kötü bir karakterdir.

b) Cimri İnsan

İnsanın olumsuz yönlerinden biri de cimriliktir. Mal sevgisi, insanda yaradılışta mevcut olan bir motivdir. İnsanı faaliyete sevk eden önemli bir etkendir. Ancak bu etkeni, insan geliştirir, yönlendirir ve ahlâkî kayıtlardan ve hukukî müeyyidelerden uzak bir tutumla bu duyguyu hırs haline getirirse, cimrilik denilen olumsuz davranış ortaya çıkar. İnsan, mal konusunda zayıf, muhteris ve arzuludur. Bununla beraber, hukukî ve ahlâkî kaidelerle insan, bu arzusunu ve ihtirasını frenleyebilir ve dengeleyebilir.

---

161 Elmalılı, a.g.e., VI/4997.
162 Mâun, 107/6,7.

Kur'an'da: "*De ki: Rabbinizin rahmet hazinelerine siz sahip olsaydınız, tükenir korkusuyla yine de cimrilik ederdiniz. Zaten insanlar pek cimridir*"[163] denilmektedir. Kur'an'da cimrilik, sık sık ele alınmakta ve yerilmektedir. Ancak Kur'an, cimriliği sadece yermekle kalmamakta, mal biriktirme duygusunu dengelemek ve cimrilik haline gelmesini önlemek için de zekât ve sadaka gibi dinî emirlere dayanan malî harcamalar getirmektedir. Kur'an'a göre insanın verdiği kendisinindir. Mal da ilim gibidir, ilim verildikçe ve öğretildikçe kişinin malı olur. Yani öğrettiği şey, insanındır. Mal da tıpkı ilim gibidir. İnsan verdikçe, yardımda bulundukça insanındır.

Bu metoduyla Kur'an, insanın yaradılışında bulunan mal biriktirme duygusunu törpülemekte, sadece kendini ve çıkarlarını düşünen ve cimrilik yapan insan olma yollarını tıkamaktadır.

c) Hasedci İnsan

Hased, düşmanlığa varan intikamcı bir nefretin güttüğü kıskançlık çeşididir. Yani haset, bir faziletin, bir kemâlin, bir malın veya benzeri şeylerin, sahibinden gitmesini ve onda böyle bir nimetin bulunmamasını istemektir. Hasedçi insanın, kalbi kin ve düşmanlıkla doludur. Bu kin ve düşmanlık, sahibini, haset etmeye sevkeder. Hasetçi isterki, başkasında hiçbir nimet bulunmasın, sadece kendisinde olsun.

---

163 İsrâ, 17/100.

Eğer bir kimse, başkasında olan nimetin veya bir üstünlüğün kendisinde de olmasını arzu eder ve isterse, bu haset değil, gıbta olur. Gıbta veya imrenme, kötü ve çirkin bir davranış değil, bilâkis istenilen bir harekettir. İstenilmeyen davranış, kendisinde olsun veya olmasın başkasında o meziyetin ve nimetin bulunmasını istememektir. Kur'an böyle hasedçi kişilere: "*Yoksa Allah'ın bol nimetinden verdiği kimseleri mi çekemiyorlar!?*"[164] *diye soru sorar. Hasedçiler öyle kimselerdir ki "İçlerindeki çekemezlikten ötürü, sizi inandıktan sonra küfre döndürmeyi isterler*".[165] Hatta "*Her biri, ömrünün bin yıl olmasını arzu eder*".[166]

Kur'an, böyle "*Hased edenin hasedinden ve hased ettiği zamandaki şerrinden*"[167] Allah'a sığınılmasını tavsiye etmiş ve Peygamberimiz de bu âyeti, hasedçinin şerrinden korunmak için okumuştur.

Hased, ahlâkî bir davranış olmadığı gibi, şahsiyeti oluşturan kötü bir karakterdir. Hased, nefretten ve düşmanlıktan gelişen bir kıskançlık olduğundan, nazarın da ilk şartı olmaktadır. Bunun için Peygamberimiz, yatmadan önce ve sık sık, Felâk ve Nâs sûrelerini okuyarak, nazar, beddua ve magnetizma gibi insanı etki altına alan yabancı güçlere karşı kendisini korumuştur.

164 Nisâ, 4/54.
165 Bakara, 2/109.
166 Bakara, 2/96.
167 Felâk, 113/5.

d) Kibirli İnsan

Kibir, başkalarına karşı, büyüklük ve üstünlük iddia ederek, insanın kendisini farklı görmesidir. Kibir, daha çok, dışa yansıyan bir karakter çeşididir. Ayağa kalkmamak, dostlarını ziyaret etmemek, insanları küçük görmek ve servetinden dolayı böbürlenmek gibi davranışlar, kibirle ilgili davranışlardır.

Kur'an, "*Yeryüzünde kibirlenerek ve böbürlenerek yürüme. Çünkü ne kadar bassan yeryüzünü cidden yaramazsın, boyca da asla dağlara erişemezsin*"[168] demektedir. Kibirli insana "Allah'tan sakın" denilince, gururu kendisine günah işletir.[169] Hz. Peygamber, kibri, hakkı inkâr etmek ve insanlara hakarette bulunmak,[170] şeklinde tarif etmiştir. Buna göre kibirli insan, hakkı kabul etmeyen, insanları olayları ve hayatın akışını olduğu gibi kabul etmeyen ve elinde olmayan veya elinde olmasını arzu etmesine rağmen kendisine ulaşamadığı şeyler yüzünden insanı kınayan ve ona hakaret eden kimsedir.

"*Kârun, Musa'nın milletindendi, ama onlara karşı azdı. Biz ona anahtarlarını güçlü bir topluluğun zor taşıdığı hazineler vermiştik. Milleti ona, böbürlenme, Allah şüphesiz ki böbürlenenleri sevmez. Allah'ın sana verdiği şeylerde, âhiret yurdunu da gözet. Dünyadaki*

---

168 İsrâ, 17/37.
169 Bakara, 2/206.
170 Muhyiddin en-Nevevî, Riyâzu's-Sâlihîn, ter. H. Hüsnü Erdem, K. Burslan, Ankara 1973, II/44, H.N. 614.

payını da unutma. Allah'ın sana yaptığı iyilik gibi, sen de iyilik yap, yeryüzünde bozgunculuk isteme, doğrusu Allah, bozguncuları sevmez, demişlerdi. Kârûn, bu servet, ancak bende var olan bir ilimden ötürü verilmiştir, demişti".[171]

Bu âyetler, kibirli ve gururlu bir insanın, iç dünyasını ve karakterini yansıtan âyetlerdir. Kur'an, gerek Karun'u ve gerekse şeytanı gurur ve kibir timsali olarak gösterir ve her ikisini de şiddetle kınar.

Kur'an'da zikredilen insan karakterleri, sadece bu kadar değildir. Daha pek çok, olumsuz tipler bulunduğu gibi olumlu tipler de mevcuttur. Psikolojik tipler açısından zikredilen şahsiyetler, Kur'an'ın bu konuya verdiği değeri ve önemi göstermeye kâfidir.

F- KUR'AN'DA METAPSİŞİK OLAYLAR

"Ruhsal olayların ötesinde kalan hâdiseler" şeklinde ifade edilen metapsişik olaylar, "nev'i şahsına münhasır" bir araştırma dalıdır. Bugün için pozitif bir ilim dalı haline de gelmiş değildir. Ancak bu konuda önemli çalışmaların ve araştırmaların bulunduğunu söyleyebiliriz. Ünlü psikologlar, metapsişiği şöyle tarif ederler: "Tabiî hayatta veya zihin hayatında bugünkü ilmî metotlarımızla açıklanması mümkün olmayan olaylara metapsişik ve parapsikoloji denilir".[172]

171 Kasas, 28/76-78.
172 Pazarlı, a.g.e., 202.

Kur'an, diğer pozitif ilimler konusunda olduğu gibi, bu konuda da bilgi vermiş ve özellikle telepati konusunda dikkat çekici bir örnek sunmuştur. Ayrıca son zamanlarda yapılan keşifler dinî bazı hâdiselerin izahını kolaylaştırmış ve kısmen anlamamıza yardımcı olmuştur. Bunlar arasında nazarı (göz değmesini) zikredebiliriz.

1. Telepati

Kur'an'da zikredilen metapsişik olaya en güzel örnek, Hz. Yakub'un, oğlu Hz. Yûsuf'un kokusunu uzak bir mesafeden duymasıdır. Kur'an'da bu konu şöyle anlatılmaktadır: "*Vakta ki kervan Mısır'dan ayrıldı, babaları: "Bana bunaklık isnad etmezseniz, inanın ki Yûsuf'un kokusunu duyuyorum*" dedi".[173] Olay, bir mucizedir. Zira Hz. Yakub bir peygamberdi ve böyle bir kokuyu duyması, mucize açısından gâyet tabiîdir. Ancak âyet, bugün cereyan eden bazı metapsişik olaylara, ilmî açıdan yaklaşmamıza yardımcı olmaktadır.

Nitekim bu âyetle zikredilen olay arasında bir irtibat kuran Elmalılı Hamdi Yazır, konuyu şöyle açıklar: "Bu nasıl oluyordu? Seksen fersahlık[174] bir mesafeden bu kokuyu getiren nâkil ne idi? Ve bunu duyan hassasiyet nasıl bir hassasiyet idi? Bilinen hava cereyanının bu sür'ate kâfi gelemeyeceği şüphesiz.

---

173 Yusuf, 12/94.
174 Fersah: üç millik bir mesafe.

Kafilenin Mısır'dan ayrılması anında Yakub'un beride duyduğu bu kokunun sür'ati en azından bir şimşek ve elektrik sur'atini haiz olmak lâzım geliyor. Ve halbuki bugünkü fende ses nakline kadar tatbikini öğrendiğimiz elektrik cereyanının henüz koku işine ve koku duyma hissine hizmetini bilmiyoruz."

Hayatta bulunan iki kişi arasında vukua gelen fikir ve duygu intikallerine telepati denilmektedir. Bu nedenle Hz. Yakub ile Hz. Yûsuf arasındaki bu olayı, Elmalılı, telepatik bir olay olarak izah etmektedir.[175]

2. Nazar

Nazar klâsik anlamda "bakış" demektir. Dinî folklorumuzda "göz değmesi" olarak bilinir. Bu anlamda gerçekten nazar var mıdır? Varsa dinin bu konudaki tutumu nedir? Kur'an'da nazarla ilgili bir açıklama bulunmakta mıdır? Bu ve benzeri sorulara verilecek en kestirme cevap "evet" olacaktır. Hz. Peygamber, "*Nazar haktır (gerçektir)*".[176] "*Herhangi bir şey, kaderi değiştirecek olsaydı bu nazar olurdu*"[177] demektedir. Her iki hadîs de sağlam ve güvenilir hadis kitaplarında yer almaktadır.

Kur'an'da ise, müfessirlerin çoğunluğuna göre, şu âyet, nazarın mevcudiyetine işaret etmektedir:

175 Elmalılı, a.g.e., IV/2918.
176 Buhârî, Sahih, Tıp, 36; Müslim, Sahih, Selâm, 41.
177 Müslim, Selâm, 42.

"Doğrusu inkâr edenler, Kur'an'ı dilediklerinde nerdeyse seni gözleriyle yıkıp devireceklerdi. O delidir diyorlardı. Oysa Kur'an, âlemler için bir öğütten başka bir şey değildir".[178]

Öfkenin insan bedenine etkileri olduğu gibi, gözlerin de karşılarındakine, bakışlarına göre iyi veya kötü bir etkisi olmaktadır. Kimi elektrik gibi dokunur, çarpar, mıknatıslar, manyetize eder, kimi meclûb (celbedilmiş) olur, kimi de aldığı teessürle hasedinden bir öfkeye düşer. Hangisi olursa olsun, bunlara isabet-i ayn, gözdeğmesi veya nazar adı verilmektedir. Nazar hakkında çok şey söylenmiştir. İnkâr edenler olduğu gibi, kabul edenler de olmuştur. Mahiyeti ne olursa olsun, nazar vardır ve gerçektir. Göze batmak tehlikeli bir şeydir. Allah, koruyacağı kulları için, ona karşı bir siper yapar ve böylece o kulunu korur".[179]

Elmalılı Hamdi Yazır'dan kısaltarak ve sadeleştirerek naklettiğimiz bu cümleler, nazar hakkında İslâm'ın görüşünü yansıtmaktadır. Râzî ve Kurtubî gibi müfessirler de aynı görüştedirler.[180]

a) Nazar nedir?

Bilim adamları nazarı kuvvetli bir ihtimal olarak şöyle açıklamaktadırlar: "Bakan kişinin iyi niyet ve yoğuşmasına göre 'alıcı ve verici' uçlardan geçen bir ark" oluşmaktadır. Gıpta, özenme, imrenme gibi dostça duygular, hatta anne-babanın çocuklarına olan sevgisi,

---

178 Kalem, 68/51,52.
179 Elmalılı, a.g.e., VII/5305.
180 Razî, a.g.e., XXX/100; Kurtubî, a.g.e., XVIII/256.

küçük dozda nazara uğratma sebebi olmaktadır. Asıl kötü nazar, intikamcı nefretin ve düşmanlığın güttüğü kıskançlıktan ibaret olan haset duygusundan gelişmektedir. Yani nazarın ilk şartı, haset duygusunun oluşmasıdır. Haset duygusu ile başlayan gerilim, göz merceğinde odaklanarak bir tür lazer gibi bakış aracılığıyla hedefe vurucu bir güç olarak fırlatılır.[181]

b) Nazar nasıl etki eder?

Göz, iki yanlı gören ve gösteren bir pencere gibidir. Ayarlanabilir göz merceği, kem gözlünün menzilini de ayarlar. Buna yakalanan kişi, kendi iç göz küresinde odaklanmış/ olur. Yüklenen yabancı enerji, optik sinir (görme siniri) aracılığı ile beyindeki "Görme bilgi işlem merkezine" iletilecekken, geri besleme sistemi tarafından yabancı prosese, uyku merkezine aktarılır. Uyku merkezi de aldığı magnetik uyarıyla esneme denen uyku hazırlığına girer. Tıp esnemeyi, doğal olarak tanımlamıştır. Bu kısaca oksijen yetersizliğinden oluşan bir reflekstir. Oysa esnemenin bu tamını, bulaşıcı esnemeyi açıklayamıyor. Esneyen bir kedi yavrusu bile, yığınla insanı esnetebilir. Esneme, gerçekte "yabana işgalci bir gücün etkisine girme" hazırlığıdır.

Hipnotizma, magnetizma, nazar, beddua ve benzeri uğramalar, trans uyanık uyku halleri, yabancı bir kiplik tarafından benliğimizin esir alınması, uyku merkezinin yabancı magnetik alana teslim olması demektir. Uyku merkezi, yabancı etkiye teslim olur ve

181 Nazarın Bilimsel Yönü, Yankı Dergisi, 30 Mayıs - 5 Haziran 1983, sayı: 635, s. 52.

bunun hazırlığı içinde esneme geri tepmeleri yapmaya başlar.[182] Hz. Peygamber, "*Esneme, şeytandandır*"[183] buyurmaktadır. Buna göre nazarla, şeytanın bir münasebeti var demektir. Zira, nazar da, şeytan da insanı esnetmektedir. Ama aralarındaki münasebet nedir? Bunu şimdilik bilmiyoruz. Ancak şunu kesinlikle biliyoruz ki, Hz. Peygamber, hem nazara ve hem de şaytanın vesvesesine karşı okumayı tavsiye etmiş ve kendisi de bu iki güce karşı hemen aynı duaları okumuştur.[184]

c) Nazar'dan korunma nasıl olur?

Hemen bütün dinî kaynakların bildirdiğine göre, nazara karşı en etkili silâh ve korunma, "okumak"tır. Âyetelkürsî, Felâk, ve Nâs sûreleri, "Mâşâallah" sözü, ve özellikle nazar duası (el-Kalem, 51 - 52) âyetleri, nazara karşı okunacak dualardır. Peygamberimiz, hem nazara hem de şeytanın vesveselerine karşı bu duaları okumuştur. Özellikle kendisine yapılan büyüden sonra, Felâk ve Nâs sûrelerini devamlı olarak okuduğu nakledilmektedir.[185] Okunan âyetler, kem gözlerden çıkan ışınlara karşı, sanki koruyucu bir kalkan olmakta veya insan vücudunun etrafında koruyucu manyetik bir alan meydana getirmektedir. Böylece kem gözden çıkan etkileyici ışınlar, bu koruyucu alana çarpmakta ve geri yansımaktadır. Nazar ve şeytanın vesvesesine karşı en güçlü önlem de budur. Bunun dışındaki önlemleri, meselâ,

---

182 Nazarın Bilimsel Yönü, Yankı Dergisi, aynı yer.
183 Buhârî, Sahih, Bed'u-l-Halk, 11.
184 Kurtubî, a.g.e., XX/253,254,264.
185 Kurtubî, a.g.e., XX/264.

nazar boncuğu ve saire gibi maskotları, İslâm dini kesinlikle reddeder ve asla bunları tanımaz. Nazar boncuğu vesaire gibi maskotlar, bâtıl veya tahrif edilmiş dinlerden müslûmanların hayatına girmiş bâtıl itikatlardan sayılır.

Okumanın nazara karşı en etkileyici bir önlem olduğu kesin olmakla birlikte, okumanın nasıl etki ettiği hususundaki görüşler birer varsayımdan ve tahminden ibarettir. Okumanın nasıl etki ettiğini ve nasıl bir önlem olduğunu kesinlikle bilemiyoruz. Ancak bildiğimiz tek şey, nazara karşı en etkileyici önlemin okumak olduğudur.

Kur'an, bizzat Kur'an, âyetlerinin şifâ olduğunu açıklamaktadır. "*Kur'an'dan, inananlara rahmet ve şifâ olan şeyler indiriyoruz*"[186] âyeti, Kur'an'ın şifâ oluşunu ifâde etmektedir. Kur'an âyetlerinin şifâ oluşu, bu konuda da geçerlidir ve pek çok örnekleri mevcuttur.

G- İBADET PSİKOLOJİSİ

İslâm dini, iman, ahlâk ve amel olmak üzere üç açıdan değerlendirilmektedir. Ameller ise, ibadet ve muamelâttan ibarettir. İman, insanın ruhî ve manevî yönünü ilgilendirdiği halde, amel, bedenî yönünü ilgilendirmektedir.

Kur'an, inanan müslümanlara, namaz, oruç, hac, zekât ve sadaka gibi ibadetleri emretmiş ve müslümanlardan güçleri yettiği ölçüde bunları yerine getirmesini istemiştir. İbadetlerden bir kısmı, ferdî yapıldığı halde

186 İsrâ, 17/82.

bir kısmı da toplu yapılmaktadır. Ferdî ve toplu ibadetlerin ayrı ayrı psikolojik yönleri ve özellikleri bulunmaktadır.

Psikolojik açıdan ibadetler, kalbi fenalıklardan, kötü eğilimlerden temizleyerek, insanın ahlâklı ve şahsiyetli olmasına yardımcı olur. İbadetler, ayrıca karakter sağlamlığını sağlayan en önemli etkenler arasında yer alır. Gönülden ve içten Allah'a yönelen bir mü'min, yalandan, tembellikten ve günahlardan kaçınır, İslâm'ın koyduğu dinî ve ahlâkî kaidelere samimiyetle bağlanır ve uygulamaya çalışır. İbadetler, insanın kendisine olan güvenini artırır, metanet ve cesaretini takviye eder.

1. Namaz Psikolojisi

Namaz, bedenî bir ibadettir. Ferdî olarak kılınabildiği gibi, toplu olarak da kılınır. Gerek ferdî kılınışında ve gerekse toplu kılınışında pek çok psikolojik faydalar mevcuttur.

Namaz, insanı, fikren, ruhen ve bedenen günde beş defa Allah'ın huzuruna çıkabilecek ahlâkî bir güzelliğe ve bedenî temizliğe kavuşturur. Ruhî duyguların gelişmesine, insanın huzur ve sükûn duymasına sebep olur. İnsana Allah'ı unutturmaz, dolayısıyla kişiyi edepli, namuslu ve iffetli kılar. Bu hususu Kur'an, "*Namaz kıl, muhakkak namaz, hayâsızlıktan ve fenalıktan korur*"[187] âyetiyle açıklamaktadır. Namaz, insanda

187 Ankebût, 29/45.

tertip, düzen, temizlik ve görevini zamanında yapma alışkanlıkları kazandırır. İnsanı, güvensizlik ve yalnızlık duygularından uzaklaştırarak, sağlıklı ve dengeli bir kişi haline getirir.

2. Oruç Psikolojisi

Oruç, bir ay müddetle yapılan bedenî bir ibadettir. Yemeden, içmeden ve cinsî münâsebetten insanı, bir ay süreyle uzaklaştıran bir ibadettir. Orucun tıbbî faydalarının yanında psikolojik faydaları da vardır. Oruç, irademizi güçlendirir ve sevgi ve şefkat duygularını geliştirir. Kibir ye gurur gibi kötü huylardan ve davranışlardan insanı uzaklaştırır. Bencilliği giderir ve insanı sosyal bir varlık haline getirir. Fakir fukaraları korumaya çalışır, sıkıntıya ve zorluklara katlanarak sabretme ve dayanma gücünü artırır.

3. Zekat Psikolojisi

Zekât, malî bir ibadet çeşididir. Sonuç itibariyle sadaka ile zekât arasında bir fark yoktur. Farklılık sadece bu görevi yerine getirme şartlarındandır. Zekât şartları müsait olana farz, sadaka ise sevap kazandıran bir ibadettir. Her ikisinin de amacı, yoksulu doyurmak ve kalkındırmaktır.

Zekât ve sadaka yoksulluğun ortadan kalkmasının temel şartıdır. Zekât veren kişi, başkasına yardım etmenin huzurunu duyar ve gittikçe başkasına yardım etme duygusu gelişir. Görevini yaptığı için iç huzuru ve mutluluk hisseder. Bencilliği törpülenir ve egoist bir kişi olmaktan uzaklaşır.

4. Hacc Psikolojisi

Hacc hem malî hem de bedenî bir ibadettir. Bu nedenle varlıklı ve sağlıklı insanların üzerine borç olan bir ibadettir. Hacc, insan sevgisini geliştirir ve İslâm kardeşliğini pekiştirir. Her insanın, Allah'ın huzurunda eşit olduğu fikrini aşılayarak, insanın kibirlenmesini ve böbürlenmesini önler. Zorluklara ve sıkıntılara karşı insanı alıştırır. İradeyi güçlendirir, nefse hâkim olmayı öğretir. Dinî duyguların gelişmesine etki ederek, bu duygunun şuur haline gelmesine yardımcı olur. İnsanı iyi bir müslüman, kâmil bir insan haline getirir.

SONUÇ

Kur'an-ı Kerîm insanlığın hidâyeti, mutluluğu ve refahı için, Allah tarafından gönderilmiş son kitaptır. Allah, bu son kitabının sonsuza dek bakî kalmasını ve bir ışık olarak yaşamasını arzu etmiş ve bu nedenle de onu bozmak ve değiştirmek amacıyla uzanan veya uzanacak olan bütün ellerden onu korumuştur. "*Şüphesiz Kur'an aziz bir kitaptır. Bâtıl ona ne önünden, ne ardından yol bulup gelemez. Hakîm ve Hâmid olan Allah tarafından indirilmiştir*".[1] "*Kur'an'ı biz indirdik ve onu koruyan da biziz*"[2] diye teminat veren de, yine Allah'tır.

İslâm dini, İslâm düşüncesi ve İslâm medeniyeti, bütün hayat gücünü Kur'an'dan almış ve almaya da devam etmektedir. Müslümanların ilk bilgi kaynağı da Kur'an olmuştur. Tefsir, Hadîs ve Fıkıh gibi bir birinden farklı konuları inceleyen İslâmî ilimlerin de tek amacı Kur'an'ı ve Kur'an âyetlerini daha iyi anlamak olmuştur.

Kur'an âyetlerinin bir kısmı, mücmeldir, hükümleri teferruattan uzak mutlak ölçüler içindedir. Muhtelif sûrelerde yerden, göklerden, semâlardan, havadan, yağmurdan, yiyecek ve içeceklerden, sağlık kaidelerinden ve insan davranışlarından bahseden âyetler de pek çoktur. Bu âyetlerin hemen hemen hiçbirinde derinlemesine bir açıklama, tahlil ve teferruat yoktur.

---

1 Fussilet, 41/41,42.
2 Hicr, 15/9.

Ancak insanoğlu, bilgi basamaklarında ilerleyip yeni yeni keşif ve icadlarda bulundukça, bu mücmel ve teferruattan uzak mutlak ölçüler içinde olan âyetleri daha iyi anlamaya, çözmeye ve yorumlamaya başlamış ve geçmişte anlaşılamayan âyetler, günümüzde anlaşılır olmuştur.

Kur'an'ı daha iyi anlamak ve yorumlamak amacıyla yapılan çalışmalar neticesinde görülmüştür ki, Kur'an'la fen bilimleri arasında herhangi bir çatışma yoktur ve tam aksine bunlar arasında şaşırtıcı bir uyum mevcuttur. Çünkü Kur'an Allah kelamıdır, kainat ve tabiat kanunları da Allah'ın eseridir. Allah'ın var ettiği kainat ile kelamının birbiriyle çelişmesi imkansızdır. Tam aksine bunların birbirlerini tasdik ettiğini görmekteyiz. İlmî gerçekler daima, Kur'an'ın daha önce mücmel olarak ifade ettiği gerçekleri destekler mahiyette ortaya çıkmış ve "*âyetlerimizi onlara etrafta ve nefislerinde göstereceğiz*"[3] hükmünü tasdik etmiştir.

Kur'an âyetlerinin çoğunluğu mücmel ve teferruattan uzak mutlak ölçüler içinde olduğu için tefsir ve yorumları da farklı olmaktadır. Âyetler, mücmel ve mutlak olduklarından, bakış açısına göre en azından bir-iki anlama, hatta daha fazla anlamlara sahip bulunmaktadır. Kur'an yorumcusu, bu anlamlardan birini veya bir kaçını, bakış açısına ve maksadına uygun gelecek şekilde tercih etmekte ve âyet bu anlama gelmektedir, ben bu anlamı tercih ettim demektedir.

3 Fussilet, 41/53.

Fakat hiçbir Kur'an yorumcusu, âyetin anlamı, sadece budur, bunun dışındaki anlamlar yanlıştır dememiştir. Bu âyetten benim anladığım anlam budur, bunun dışındaki anlamalar da doğrudur, ama ben bunu tercih ediyorum demektedir.

Kur'an yorumcularının yaptıkları bu yorumlardan bir kısmı, canlılığını korumakta ve geleceğe de ışık tutmaktadır. Ancak bazı yorumlar var ki zamanla eskimekte, sadece çağının anlayışını yansıtma açısından bir değere sahip bulunmaktadır. Yorumların eskimesi ve değerini kaybetmesi, ilimde olan gelişmeler ve artmalar sebebiyledir. Yorumlanan âyetin hem lafzı, hem de anlamı değişmemekte, fakat o âyetten anlaşılan muhteva bu müfessirin âyete yüklediği özel anlam değişmektedir. Böyle bir durumda hata asla Kur'an'da değil, Kur'an âyetini o şekilde anlayıp yorumlayan müfessirdedir. Her müfessir, sözlük anlamıyla bir müçtehid olduğundan, niyetine göre sevap veya günah kazanacak demektir. Niyetinde samimi ise, hata da etse yine bir sevap kazanacaktır. Bu hususu, Hz. Peygamber kesinlikle ifade etmektedir.

Kur'an âyetlerine yapılan bir yorum, yorumu yapan müfessire göre doğru olduğu halde, bir başka yorumcuya göre yanlış ve hatalı olabilir. Yapılan yorum mutlak doğru olan yorum değil, izafî doğru olan yorumdur. Kesin ve mutlak doğru olan yorum, Hz. Peygamber'in yaptığı tefsir ve yorumdur. Çünkü hata yapma imkanı yoktur. Şâyet hata yapacak olursa vahyin kontrolünde olduğu için daima hatası düzeltilme imkanına sahiptir. Nitekim Hz. Peygamber'in risalet hayatında yorumla ilgili olmasa da, benz-

er durumlara şahit olmaktayız. Özellikle rey ve içtihada dayanan yorumlaı, mutlak doğrular değildir. Böyle bir yorum, âyetin muhtemel olan mânâlarından birine yöneltilmesiyle ortaya çıktığından, izafî doğru sayılmalıdır. Bu nedenle bugünün izafî doğrusu, yarının yanlışı olabilir. Yorumlar Kur'an'ı anlamak için zorunludur. Tefsir, te'vil veya yorumdan amaç, Kur'an'ı daha iyi anlamak ve âyetlerde gizli olan Allah'ın muradını daha iyi kavramaktır.

Ama her müfessir, kendisine göre ve ilmî kapasitesi ölçüsünde Kur'an âyetlerini anlar ve yorumunu buna göre yapar. Kur'an'ı yorumlamak, onu daha iyi kavramak için zorunludur. Zira Kur'an, anlaşılmak için nazil olmuştur. Şâyet Kur'an âyetleri anlaşılmayacak olsaydı, nüzûlündeki amaç ne olurdu? Sadece tilâvet mi? O takdirde: "*Sana da insanlara gönderileni açıklayasın diye Kur'an'ı indirdik*"[4] âyetinin hükmü ne olacaktır? Hz. Peygamber Kur'an'ın tamamını yorumlamadığına göre, Kur'an ondan sonra hiç mi yorumlanmayacaktır? Şâyet yorumlanmayacaksa, Hz. Peygamber'den sonra yapılan tefsirlerin ve yorumların hükmü ve durumu ne olacaktır? Bu ve benzeri soruların cevabı, Kur'an'ın zorunlu olarak tefsirini ve yorumunu gerektirmektedir.

Ancak yapılan yorumlar, Hz. Peygamberin yorumu ve tefsiri gibi kesin değildir. Olması da imkânsızdır. Zira yorumu yapan daima hata yapabilme imkânına sahiptir. Yani Hz. Peygamber'in dışındaki her insan hata yapabilir. Ama bu, mutlaka hata yapacak da demek değildir. Bu, insan her zaman hata yapabilir demektir.

---

4 Nahl, 16/44.

Zaten müfessirlerin veya müctehidlerin, gücü ve büyüklüğü de, hatalarındaki azlığı sebebiyledir. Yoksa hiç hata yapmamaları sebebiyle değildir. En meşhur müfessirlerin ve müctehidlerin bile bugün hatalı yönlerinin varlığı tartışılmaktadır. Bu nedenle Kur'an'ın anlaşılması ve daha iyi kavranabilmesi için tefsir ve yorum, zorunlu, fakat hata ihtimali daima mevcut olduğu için yapılan yorumlar kesin değildir. Hz. Peygamber'in tefsirinin dışındaki yorumu, kesin kabul etmek, kanaatimizce hatalı bir davranıştır. Vahyin kontrolünün dışındaki bir yorum, bizce mutlak doğru değildir. Mutlak doğruya yakın veya uzak doğrular vardır. Müfessirlerin yaptıkları yorumların doğruluğu da bu kabil doğrulardandır. Kaldı ki, aynı çağda yaşayan müfessirler bile, Kur'an âyetlerini farklı yorumlayabilmektedirler. Bu, tefsir anlayışlarının gereğidir ve tabiîdir.

"Kur'an-ı Kerîm'de Fen Bilimleri" adlı bu incelememizde, bu anlayışı hâkim kılmaya çalıştık. Yorumlarımızı veya başkalarının yorumlarını bu anlayışın ışığı altında değerlendirdik. Elimizden geldiği kadar, âyetlere hamledilmesi imkânsız mânâlar vererek ibareleri zorlamaktan ve kesinleşmemiş ilmî verilere ve nazariyelere dayanmaktan kaçındık. Mümkün olduğu ölçüde, âyetleri, Kur'an'ın özüne ve ruhuna uygun düşecek bir biçimde yorumlamaya gayret ettik.

Amacımız, inanan veya inanmayan herkese, fen bilimleri açısından bir Kur'an kültürü verebilmektir. Kur'an'ın bu alanla ilgili bilgilerini, çağımızın bilgileriyle de mukayese ederek, konuya alâka duyanlara sunmaktır. Kur'an'ın, fen bilimlerine yansıyan yönleri-

ni tespit ederek, fen bilimleriyle Kur'an arasında bir ilişki kurmaktır. Geçmişte bu münâsebet, Farabi, îbn Sina, Râzî, İbn Heysem ve Gazalî gibi, büyük İslâm düşünürleri tarafından kurulduğu ve Kur'an'a dayalı bir İslâm medeniyeti vücut bulduğu halde, günümüzde bu ilişki, aynı ölçüde ve aynı etkinlikte kurulamamıştır. Ama bu alanda yapılan çalışmalar devam etmekte ve gittikçe de güçlenen bir yapıya sahip olmaktadır. Bu yapıda bir taşımızın bulunmasını, "sadaka-i câriye" (devamlı sadaka) den sayıyoruz.

Kur'an, hem okunmak hem de anlaşılmak için nazil olmuştur. Ama biz onu anlamadan sadece okuyoruz. Halbuki Ashâb, Kur'an'ı hem okumuş ve hem de anlamıştır. Îbn Mes'ûd'un anlattığına göre, "İleri gelen sahabeden biri, on âyet belleyince mânâlarını ve o mânâlarla amel etmesini öğrenmedikçe, başka âyetlere geçmezdi".[5] Ashâbdan sonra gelenler de aynı yolu izlemişlerdir. Fakat günümüzde müslüman Kur'an'ın ne demek istediğini anlamadan okuyor. Sadece okuyor, fakat mânâsını ve Kur'an'ın ne demek istediğini anlamıyor.

Fen bilimleri açısından Kur'an'ın anlaşılması yönünde yaptığımız bu çalışma, böyle bir anlayışın ürünü olmuştur. Eserde klâsik yorumlara çok az yer verilmiş, daha çok çağdaş müfessirlerin ve ilim adamlarının görüşü arz edilmiştir.

---

5 Taberî, Camiu'l-Beyan, 1/80.

BİBLİYOGRAFYA

Abdülbâkî, Muhammed Fuad, *el-Mu'cemu'l-Müfehres li Elfazı'l-Kur'ani'l-Kerîm*, Mısır 1378 h.

Adıvar, Adnan, *Tarih Boyunca İlim ve Din*, İstanbul, 1944.

Ahmet Cevdet Paşa, *Kısas-ı Enbiyâ ve Tevârih-i Hulefa*, İstanbul, 1966.

Ahmed Muhtar Paşa (Gazi), *Serâiru'l-Kur'an*, İstanbul, 1336 / 1918.

Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, Beyrut, Tarihsiz.

Akman, Toygar, *Yıldızların Doğumu, Bilim ve Teknik Dergisi*, Temmuz 1975.

Alsan, Selçuk, *Gönüllü Çılgınlık, Alkolizm*, Bilim ve Teknik, Temmuz 1977.

Âlûsî, Ebû'l-Fadl Şihabu'd-Dîn Mahmud, *Ruhu'l-Maanî*, Bulak 1301.

Ataseven, Asaf, *Kız mı, Oğlan mı?*, İslâm Medeniyeti Mecmuası, 15 Mart 1968.

Ateş, Süleyman, *İslâm'a İtirazlar ve Kur'an-ı Kerîm'den Cevaplar*, Ankara, 1966.

Ateş, Süleyman, *Kur'an-ı Kerîm'in Yüce Meali ve Çağdaş Tefsiri*, Ankara, 1982.

Aydın, Hüseyin, *Muhasibi'nin Tasavvuf Felsefesi*, Ankara, 1976.

Bağdadî, Alâuddin Ali b. Muhammed, *Lübabu't-Te'vîl (Tefsiru'l-Hazin)*, Beyrut, Tarihsiz, (I-IV).

Baki, Halûk Nur, *Sonsuz Nur*, İstanbul, 1960.

Balaban, Rahmi, *İlim-Ahlak-İman*, Ankara, 1974.

Bammat, Haydar, *İslâmiyetin Manevî ve Kültürel Değerleri*, Ter. Bahadır Dülger, Ankara, 1963.

Barnett, Lincoln, *Evren ve Einstein,* Ter. Nail Bezel, İstanbul, 1976.

Beydavî, Nasıruddîn Ömer, *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl,* Mısır, 1388/1968.

Boulding, K., *Yirminci Asrın Manası,* Ter. Erol Güngör, İstanbul, 1980.

Britannica Junior, Chicago, 1943, 1. Cilt.

Bscs, *Modern Biyoloji,* İstanbul, 1977.

Buharî, Muhammed b. İsmail, Sahih, İstanbul, 1979.

Bucaille, Maurice, *Kitab-ı Mukaddes Kur'an ve Bilim,* Ter. Suat Yıldırım, İzmir, 1984.

Canan, İbrahim, *Medeniyet, Kültür ve Teknik,* İstanbul, 1984.

Carrel, Alexis, *İnsanlar Uyanın,* Ter. Leylâ Yazıcıoğlu, İstanbul 1959.

Cassas, Ebu Bekr Ahmed b. Ali, *Ahkamu'l-Kur'an,* Beyrut, Tarihsiz.

Cemel, Şeyh Süleyma, *Haşiyetü'l-Cemel ale'l-Celâleyn,* Beyrut, Tarihsiz.

Cerrahoğlu, İsmail, *Tefsir Usulü,* Ankara, 1976.

Cerrahoğlu, İsmail, *Kur'an Tefsirinin Doğuşu ve Buna Hız Veren Amiller,* Ankara, 1968.

Cevheri, Tantavî, *el-Cevahîr fi Tefsiri'l-Kur'an,* Mısır, 1350 / 1931.

Chandler, T. J., *Atmosferin Yapısı,* Ter. Taşkın Tuna, Bilim ve Teknik Dergisi, Nisan, 1972.

Compton's Pictured Encyclopedia, Chicago, 1951.

Cündioğlu, Dücane, *Tefsirde Helenizm,* Bilgi ve Hikmet, İstanbul 1993.

Çantay, Hasan Basri, *Kur'an-ı Hakim ve Meâl-i Kerîm,* İstanbul, 1962.

Draz, Abdullah, *Kur'an'ın Anlaşılmasına Doğru*, Ter. Salih Akdemir, Ankara, 1983.

Duman, M. Zeki, *Kur'an'ı Kerîm ve Tıbba Göre İnsanın Yaradılışı*, İzmir, 1989.

Durant, Will, *Medeniyetin Temelleri*, Ter. Nejat Muallimoğlu, İstanbul, 1978.

Durrant, Merrill, *Beslenme*, Ter. Nurdan Arda, İstanbul, 1979.

Dursun, Turan, *Tabu Can Çekişiyor*, Din Bu I, İstanbul, 1990.

Ebussuud, Mehmed b. Muhyiddin el-İmadî, *İrşâdu'l-Akli's--Selîm*, Beyrut, Tarihsiz, (I-IX).

Ebu Davud, *Sünen-i Ebi Davud*, tarihsiz Beyrut.

Edman, Irwin, *Sanat ve İnsan*, Ter. Turhan Oğuzman, İstanbul, 1966.

Einstein, Albert, *İzafiyet Teorisi*, Ter. Nihat Fındıklı, İstanbul, 1976.

Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, İstanbul, 1935.

Ertuğrul, İsmail Fennî, *Hakikat Nurları*, İstanbul, 1949.

Eş'ari, Ebu'l-Hasan, *Kitâbu'l-Luma'*, Mısır, 1954.

Enç, Mithat, *Ruh Sağlığı Bilgisi*, İstanbul, 1979.

Fendî, M. Cemaluddin, *Allah ve'l-Kevn*, Mısır, 1976.

Gamow, George, *The Creation of the Universe (Kâinatın Yaradılışı)*, Ter. Toygar Akman, Ankara, 1961.

Gazali, Ebu Hamid Muhammed, *İhyâu Ulûmi'd-Din*, Beyrut, Tarihsiz.

Gazali, *Tehafütü'l-Felâsife*, Mısır, Tarihsiz.

Gavabî, Hamid, *Beyne't-Tıbbı ve'l-İslam*, Kahire 1967.

Gökalp, Ziya, *Türkçülüğün Esasları*, İstanbul, 1970.

Güvenç, Bozkurt, *İnsan ve Kültür*, İstanbul, 1970.

Hanefî, Ahmed, *et-Tefsiru'l-İlmî li Ayâti'l-Kevniyye fi'l-Kur'an*, Mısır, 1960.

Harputî, Abdüllatif, *Tenkihu'l-Kelâm*, Dersaâdet, 1330.

Heysemî, Nûru'd-Din, Ali, *Mecmeu'z-Zevaid ve Menbau'l-Fevaid*, Beyrut, 1967.

Hûli, Emin, Tefsir Maddesi, *Dâiretu'l-Maarifi'l-İslami*, Beyrut, Tarihsiz.

İbn Abbas, *Tenviru'l-Mikbas min Tefsiri İbn Abbas, (Mecmeu't-Tefâsir içinde)* İstanbul, 1318.

İbn Arabi, Ebû Bekr Muhammed b. Abdullah, *Ahkamul-Kur'an*, Beyrut, tarihsiz.

İbn Aşûr, Muhammed Tahir, *et-Tahrir ve't-Tenvir*, Tunus, 1984.

İbn Ebî Useybi'a, *Uyûnu'l-Enbâ fî Tabakâti'l-Etıbbâ*, İstanbul, 1882.

İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ İsmail, *Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azîm*, Mısır, Tarihsiz.

İbn Mâce, Ebû Abdullah Muhammed, *Sünenu İbn Mâce*, Kahire, 1952.

İbn Manzur, *Lisanü'l-Arab*, Beyrut 1956.

Izutsu, Toshihiko, *Kur'an'da Allah ve İnsan, Ter. Süleyman Ateş*, Ankara, 1975.

İbn Rüşd, *Felsefe-Din İlişkisi (Faslu'l-Makâl an Minhâci'l-Edille)*, Hazırlayan: Süleyman Uludağ, İstanbul, 1985.

İkbal, Muhammed, *Dinî Tefekkürün Yeniden Teşekkülü*; Ter. Sofi Huri, İstanbul, 1964.

Invastigator, İbrahim Rawy, *Büyük İslâm ve Modern Tıbbın Hakikatleri*, İstanbul, Tarihsiz.

Isfahanî, Hüseyn b. Muhammed Ragıb, *el-Müfredât fi Garibi'l-Kur'an*, Mısır, 1970.

İskenderânî, Muhammed b. Ahmed, *Keşfu'l-Esrâri'n-Nuraniyyeti'l-Kur'aniyye*, Mısır h.1297.

Jenans, Sir James, *Etrafımızdaki Kâinat*, Ter. S. M. Uzdilek, İstanbul, 1971.

Kafesoğlu, İbrahim, *Türk Milliyetçiliğinin Meseleleri*, İstanbul, 1970.

Kahn, Fritz, *Tenasül Hayatımız*, Ter. Dr. Feridun Frik-Cemil Cahit Cem, İstanbul, 1971.

Kardavî, Yusuf, *Kur'an-ı Kerîm'in Özellikleri ve Meziyetleri*, Ter. Yusuf Kılıç, İslâm Medeniyeti Mecmuası, İstanul, 1967, sayı 5.

Kazvînî, Zekeriya, *Acaibu'l-Mahlûkat*, Yazma, Kayseri Raşit Efendi Kütüphanesi, No. 933.

Kessel Neil, Walton Henry, *Alkolizm*, Ter. Ender Gürol, İstanbul, 1966.

Kırca, Celal, *Kur'an-ı Kerîm ve Modern İlimler*, İstanbul, 1981.

Kırca, Celal, "*Ebû Mansûr el-Maturidî'nin Tefsir ve Te'vil Anlaşıyı*", E.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı 3, Kayseri, 1989, s. 281-295.

Kırca, Celal, *Kur'an ve Bilim* İstanbul 1997.

Koçer, H. Ali, *Eğitim Tarihi (İlkçağ)*, Ankara, 1971.

Konyalı Mehmet Vehbi, *Ahkâm-ı Kur'aniye*, İstanbul, 1966.

Koral, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi*, Ankara, 1970.

Korlaelçi Murtaza, *Pozitivizm'in Türkiye'ye Girişi*, İstanbul, 1986.

Kurtubî, *el-Cami'uli-Ahkâmi'l-Kur'an*, Beyrut, 1966.

Kutub, Muhammed, *İslâm'a Göre İnsan Psikolojisi*, Ter. Akif Nuri, İstanbul, 1977.

Kutub, Seyyid, *Fi Zılâli'l-Kur'an*, Beyrut, 1968.

Malik Binnebi, *Kur'an-ı Kerîm Mucizesi*, Terc.: Ergun Göze, İstanbul, 1974.

Maturidî, Ebû Mansur, *Kitâbu't-Tevhîd*, İstanbul, 1979.

Maturidî, Ebû Mansur, *Te'vilâtu'l-Kur'an*, Râşid Efendi Kütüphanesi, No: 47, Kayseri.

Mengüşoğlu, Takıyyeddin, *Fenomenoloji ve Nicolai Hartman*, İstanbul, 1976.

Merağî, A. Mustafa, *Tefsirul-Merağî*, Beyrut, 1974.

Meydan Larousse Ansiklopedisi, İlgili maddeler.

Mirza Beşîruddin Mahmud Ahmed, *Kur'an-ı Kerîm'in Tetkikine Giriş*, Ter. Şinasi Siber, Ankara, 1960.

Morrison, A. Cressy, *İnsan Kâinat ve Ötesi*, Ter. Bekir Topaloğ-lu, İstanbul, 1972.

Munn, Normann, *Psikoloji*, Ter. Nahid Tendar, Ankara, 1976.

Muhammed b. Ahmed b. Cezzi, *Kitabü't-Teshil li Ulûmi't-Tenzil*, Beyrut, 1973.

Mustafa Sabri, *İslâm'da Münakaşaya Hedef Olan Meseleler*, Sad.: O. Nuri Gürsoy, İstanbul, 1974.

Mustafa Şemseddin, *Ahter-i Kebir*, İstanbul h. 1310.

Mürüvve, Yusuf, *el-Ulûmu't-Tabi'iyyeti fil-Kur'an*, Beyrut, 1967.

Mürüvve, Yusuf, *İzafiyet Teorisi ve Kur'an İlkeleri*, Ter. Recep Çalı, Ankara, 1979.

Müslim, Ebû Hüseyin Müslim b. Haccâc, *Sahih-u Müslim*, Kahire, 1955.

Nesâî, Ebû Abdirrahman Ahmed, *Sünenu'n-Nesâî*, Beyrut, Tarihsiz.

Nallino, C. A, *Astroloji*, İ.A., İstanbul, 1978.

Nesefî, Ebûl'-Berakât Abdullah İbn Ahmed, *Medariku't-Ten-zil ve Hakaiku't-Te'vil*, Beyrut, Tarihsiz.

Nevevî, Muhyiddin, *Riyâzu's-Sâlihîn*, ter. H. Hüsnü Erdem, Ankara 1973.

Nevfel, Abdürrezak, *Allah ve Modern İlim*, Ter. Akif Nuri, İstanbul, 1972.

Nevfel, A., *İslâm ve Modern İlim*, Ter. Hamit Eker, İstanbul, 1970.

Nevfel, A., *el-Kur'an ve'l-İlmu'l-Hadîs*, Mısır, Tarihsiz.

Numan b. Sabit, *Ebû Hanife*, Fıkhu'l-Ekber, 1281.

Opitz, Kari, *Die Medizin im Koran, (Kur'an'da Tababet)*, Ter. F. Nafiz Uzluk, Ankara, 1971.

Ölçen, Ali Nejat, *İslam'da Karanlığın Başlangıcı*, Ankara, 1994.

Önal C. Zeki, *Evlilik ve Mahremiyetleri*, İstanbul, 1972.

Özbaydar, Belma, *Din ve Tanrı İnancının Gelişmesi Üzerine Bir Araştırma*, İstanbul, 1970.

Özbaydar, Sabri, *Psikoloji*, İstanbul, 1972.

Öztabağ, Lütfi, *Psikolojide İlk Adım*, İstanbul, 1972.

Özyazıcı, Alpaslan, *Hücreden İnsana*, İstanbul, 1979.

Özsoy Ömer-Güler İlhami, *Konularına Göre Kur'an*, Ankara, 1996.

Pazarbaşı, Erdoğan, *Kur'an ve Medeniyet*, İstanbul, 1996.

Pazarlı, Osman, *Din Psikolojisi*, İstanbul, 1968.

Pssc, *Fizik*, İstanbul, 1968.

Râzî, Fahrudddîn, *Mefatihu'l-Gayb*, İstanbul, 1308, ve Tahran Tarihsiz.

Reckeveng, Hans, *Domuz Eti ve İnsan Sağlığı*, Ter. Ömer F. Göze/İstanbul, 1980.

Reşit Rıza, *el-Menâr*, Beyrut, Tarihsiz.

Russell, Bertrand, *Bilim ve Din*, Ter. Hilmi Yavuz, İstanbul 1993.

Russell, Bertnard, *İlimden Beklediklerimiz*, Ter. Avni Yakalıoğlu, Ankara, 1957.

Savvâf, M. Mahmud, *el-Müslimûn ve İlmu'l-Felek*, Beyrut, Tarihsiz.

Savî, Şeyh Ahmed, *es-Savî alâ Tefsiri'l-Celâleyn*, Mısır, Tarihsiz.

Sena, Cemil, *Filozoflar Ansiklopedisi*, İstanbul, 1974.

Sıddık Hasan Han, *Fethu'l-Beyan*, Kahire, 1965.

Songar, Ayhan, *Enerji ve Hayat*, İstanbul, 1979.

Songar, A., *Çeşitleme*, İstanbul, 1981.

Songar, Reyhan, İmdat... *Kürtaj Serbest Bırakılıyor*, Tercüman, 4 Ağustos, 1981.

Suyûtî, Celâleddin, *el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'an*, Beyrut, 1973.

Suyûti, C. ve Mahallî, C., *Tefsiru'l-Celâleyn*, Dımaşk, 1387 h.

Şatıbî, *el-Muvafakat*, Mısır, 1975.

Şelebi, Hind, *et-Tefsiru'l-İlmi li'l-Kur'an*, Tunus, 1985.

Şevkânî, Muhammed b. Ali, *Fethu'l-Kadir*, Lübnan, tarihsiz.

Tabbara, A. Abdülfettah, Rûhu'd-Dini'l-İslâmî, Beyrut, 1966.

Taberî, Muhammed İbn Cerîr, *Camiu'l-Beyan,* Mısır, 1373.

Tavil, Nebil, Ehâdîs, fi's-Sıhha, Dımeşk, Tarihsiz.

Tercüman Gazetesi, 24 Haziran 1982.

Time-Life, *Sağlık ve Hastalık Ansiklopedisi,* Tercüman Yayıncılık.

Tirmizî, Ebû îsa *Muhammed, Sünenü't-Tırmizî,* Mektebetü'l-İslâmiype, Tarihsiz.

Tuna, Taşkın, *Uzayın Sırları,* İstanbul, 1965.

Tuna Taşkın, *Uzayın Ötesi,* İstanbul- 1995.

Turhan, Mümtaz, Kültür Değişmeleri, İstanbul, 1981.

et-Türkî, Beşir, *Iilmâhi'l-İlm,* Tunus, 1979.

Türk Ansiklopedisi, *İlgili Maddeler,* İstanbul, 1964.

Unat, Ekrem Kadri, *Bulaşıcı Hastalıklarla Savaş ve İslâm,* İstanbul, 1975.

Uygarlık Tarihi Ansiklopddisi, İstanbul, 1969.

Uzman, Mazhar Osman, *Tababet-i Ruhiyye,* İstanbul, 1941.

Ülken, Hilmi Ziya- *Türkiyede Çağdaş Düşünce Tarihi,* İstanbul, 1966.

Vahidüddin Han, *el-İslâmu Yetehaddâ,* Beyrut, 1970.

Vecdî, M. Gerid, *el-İslâm fi Asri'l-İlm,* Beyrut, 1967.

Vernau, Rene, *İnsanlığın Başlangıçları,* Ter. M. Kemil, İstanbul, Tarihsiz.

Watt, W. M., *Modern Dünyada İslâm Vahyi,*!Ter. Mehmet Aydın, Ankara, 1982/

Yıldırım, Cemal, *Bilim Felsefesi,* İstanbul, 1979.

Yıldırım, Suat, *Kur'an-ı Kerîm ve Kur'an İlimleri*, İstanbul, 1983.

Yıldırım, Suat, *Hz. Peygamberin Kur'an Tefsiri*, İstanbul 1983.

Yankı Dergisi, ilgili Sayılar.

Zehebî, Hüseyin, *et-Tefsir ve'l-Müfessirûn,Kahire*, 1961.

Zemahşerî, Mahmud b. Ömer, *el-Keşşaf an Hakaikı't-Tenzîl*, Mısır, 9354.

Zürkânî, Abdülazim, *Menâhilü'l-İrfan*, Beyrut, Tarihsiz.

İNDEKS

-A-

-B-

-I İ-

-J-

-K-

- P R-

- S -

- Ş -

-T-

-U Ü-